Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliserings-projekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

CHRISTIAN DEN X.s
DANMARK

Dette Værk
er kun trykt i nummererede Eksemplarer,
hvoraf dette er Nummer

497

CHRISTIAN DEN X.s DANMARK

Udvikling og Fremdrift i Tiden 1912-1947

Under Redaktion af
fhv. Undervisningsminister J. Byskov

Værkets Medarbejderstab
omfatter en Række anerkendte danske Skribenter
og Specialforfattere

Med Forord af
Statsminister Knud Kristensen

I

SKANDINAVISK BOGFORLAG

Kong Christian X. (Malet af Herman Vedel. Frederiksborg)

Saa lukkede vor Konge sine Øjne efter den lange og indholdsrige Arbejdsdag, der var forundt ham — og blandt de Følelser, som her er fremme i Folket, maa Taknemmeligheden have en fremtrædende Plads.

Vi fik Lov at beholde vor Konge i de haarde Besættelsens Aar, hvor han var det Samlings- og Enhedsmærke, som vi ikke godt kunde have undværet. Vi glædede os med ham over og var taknemmelige for, at han oplevede at se Landet frit og ogsaa her i Glæden over Befrielsen kunde være den, der samlede hele Folkets Følelser.

Folket elskede Billedet af Christian den Tiende, naar han høj og rank, sund og kraftig kom ridende sin Morgentur gennem København. Det vilde vel ogsaa kunne have holdt af et Billede af Kongen som en klog og viis Olding, der havde sin Plads i sin Stol i Stuen og derfra fulgte med i, hvad der bevægede Landet og Folket; men Kongen selv vilde sikkert have haft vanskeligere ved at finde sig ret tilpas i den Stilling; det var Manddommen, ikke Alderdommen, der var hans rette Levealder.

Hans sidste Ord er Udtryk herfor:

> *„Min Gerning paa Jorden er forbi. Jeg har Fred med min Gud og mig selv . . . jeg er saa træt."*

Lykkeligst at hvile paa er fuldendte Gerning.

J. Byskov

CHRISTIAN DEN X.s DANMARK

Der er sikkert ingen, der vil finde Overskriftens Sammenstilling af de to Ord stødende eller urimelig. Ingen kommer derved til at tænke paa Forholdet mellem en Usurpator og det Land, han ved Vold eller List har gjort til sit. Det er heller ikke en Enevoldskonge og det Land, han med særlig og landsfaderlig Myndighed har kunnet kalde sit; saadant Forhold mellem Konge og Folk ligger os for fjernt i Tid og Tanke, til at det skulde komme frem i vor Bevidsthed, naar vi ser denne Ordforbindelse. Ordene betegner for os kun, at der er en nøje og nær Sammenknytning mellem de to Begreber, og det finder vi i sin Orden og helt selvfølgeligt. Denne Konge og dette Folk er saa nært knyttet sammen, som det vel kun sjældent har været Tilfældet mellem en Konge og et Folk.

Og dette nære og inderlige Forhold har været følt og erkendt fra begge Sider. At Kongen har kunnet sige med Sandhed: „Mig fryder din Ros, din Ære, mig knuger din Sorg, dit Savn", har vi set Vidnesbyrd om i Folkets lyse saa vel som dets mørke Tider. Og Folkets Følelser over for Kongen har været mærkbare ved enhver af de store Lejligheder, hvor disse Følelser har kunnet give sig umiddelbare og iøjnefaldende Udtryk; endnu stærkere har Hengivenhedsfølelsen vel ytret sig i største Stilhed, naar Folket har lidt med Kongen, under hans Sygdom og under Ydmygelser, han har maattet døje.

Det er kun naturligt, at vi et Øjeblik besinder os paa, hvad dette Fællesskab mellem Konge og Folk har omfattet i den lange Tid, det har varet.

Dernæst er dette Stykke af vor Historie et saa indholdsrigt og bevæget Tidsrum, at vel næppe nogen tilsvarende Periode af vort tusindaarige dokumenterede Levnedsløb kan nævnes ved Siden deraf. Det, vi i Dag kan kalde Mands Minde, indeholder saa meget betydningsfuldt, baade i sig selv og for Fremtiden betydningsfuldt, at der er al Grund til at beskæftige Sindet dermed. Der er gjort tekniske Fremskridt, som i høj

Kong Christian IX.
(Malet af H. Chr. Jensen. Frederiksborg)

Kong Frederik VIII.
(Malet af Otto Bache. Frederiksborg)

Grad har ændret Livsforholdene, og som vi med megen Stolthed har henvist til, og der er ved Siden deraf saa ydmygende Oplevelser, som næppe heller noget andet Slægtled har haft.

Det er ikke disse 35 Aars Historie, der omhyggeligt og i Enkeltheder skal fremlægges for os paa disse Blade. Det er maaske nok vel tidligt endnu at skrive denne Historie, og Værkets Omfang vilde ikke tillade det. Hensigten er den mere beskedne: at fremdrage Billeder fra Kongens og Folkets Liv, at lade Blikket dvæle ved enkelte Ting og Begivenheder, mens adskilligt andet kun bliver glimtvis belyst, f. Eks. ved en fotografisk Gengivelse eller en Avisnotits.

J. Byskov.

FORORD

Bogen om Kong Christian X.s Danmark er ikke blot en Fremstilling af en af de mest bevægede Perioder i vort Lands Historie, men ogsaa en Redegørelse for de ydre og indre Omstændigheder, den politiske Udvikling og de personlige Egenskaber, som medførte, at der i denne Periode skabtes en Forstaaelse mellem Konge og Folk saa dybt som ingensinde før.

Det kom til at forme sig saaledes, at vort Lands Udenrigspolitik igennem hele Tidsrummet siden Kong Christian X.s Overtagelse af Regeringen blev præget af Forholdet til Tyskland. Den første Verdenskrig stillede vort Land i en meget vanskelig Situation, der imidlertid for vort Vedkommende resulterede i den glædelige Genforening med Sønderjylland. Saa kom Mellemkrigstiden og med den den opvoksende tyske Nazisme, der truede dansk Demokrati, som den truede alle Tysklands Nabostater, og derpaa den anden Verdenskrig og med den Danmarks Besættelse af den tyske Hær. Men ogsaa denne sidste meget vanskelige Tid endte i et Oprejsningens Øjeblik: Danmarks Befrielse 5. Maj 1945.

Under hele denne Udvikling havde Kong Christian X den største Føling med sine ansvarlige Raadgivere, med Folkets Repræsentanter paa Tinge og med hele det danske Folk. Han bar med Folket Tidens Vanskeligheder og stod derfor ogsaa som det naturlige Midtpunkt og som Symbolet paa Danskhedens Frihed og Ukrænkelighed i de Øjeblikke, da Danmarks retfærdige Sag bragtes til Sejr.

Mest virkningsfuld for Fremtidens Slægt vil nok Billedet være af Kongen, den Dag han i sin Manddoms bedste Aar paa den hvide Hest red ind i det genvundne Nordslesvig. Men for den Generation, der sammen med Kongen gennemlevede Besættelsens tunge Aar, og som ængstedes ved Meddelelsen om Kongens Fald med Hesten og den paafølgende alvorlige Sygdom, og som trøstet ved Bevidstheden om, at han til Trods for disse Vanskeligheder stadig levede som sit Folks naturlige Leder, vil

Billedet af Kongen, da han efter Befrielsen atter aabnede den danske Rigsdag, staa uforglemmeligt i Erindringen.

Men Kong Christian X.s Danmark har ogsaa set en Tid, i hvilken en vældig økonomisk og social Udvikling har sat ind. Mange nye Landbrugsbedrifter er opstaaet gennem Udstykningen, og samtidig har Danmark faaet Muligheder for gennem Udnyttelsen af sine dygtige Teknikere og kvalificerede Arbejdere at udvikle sig til et moderne Industriland. Ogsaa Haandværket har været præget af Udviklingen, og dansk Søfart og Fiskeri har i denne Periode udført en Gerning af den største Betydning for vort Lands Økonomi.

Kaarene er bedrede for de vanskeligst stillede baade i By og paa Land. Den folkelige Oplysning er naaet ud i de videste Kredse, og den politiske Udvikling har styrket vort Folkestyre som ingensinde før.

Saaledes er da Danmark i Kong Christian X.s Regeringstid trods alle Vanskeligheder blevet et bedre Land for sine Børn, et virkeligt Folkehjem.

Knud Kristensen

CHRISTIAN DEN X.s MÆND

Af Professor Vilh. Andersen

CHRISTIAN DEN X.s MÆND

I Frederik den Sjettes Mænd! sagde Biskoppen over Kongens Kiste i Roskilde Domkirke. Man kunde se det paa dem. De lignede ham og lignede hinanden, de lange smalle Ansigter, som Collins og Drewsens, og det Præg af at være Enere, som Biskop Mynster selv havde til fælles med sin kirkelige Modstander Grundtvig. Paa sit Yderste svarede hans Ungdomsven, den „græske" Brøndsted, paa hans Spørgsmaal, om han kendte ham endnu, uden at fortale sig: Jeg kunde kende dig blandt hundrede Mynstere. En Mand havde sit Præg, men som Led og Lod af en Type.

Paa Christian den Ottendes Tid gik Enerne fra hinanden og løs paa hinanden: Kierkegaard paa Mynster, Ploug paa Ørsted, Paludan-Müller paa Adam Homo, der paa sit Højeste ligner Hofmajestæten som en Kammerherre en Teaterkonge. Christian den Ottendes „Mænd" skulde helst have Hofuniform, som ved Kroningen paa Frederiksborg. Thorvaldsen og Oehlenschlæger skulde være adlede, men sagde fra; først Thorvaldsen, derefter og maaske derfor Oehlenschlæger, hvis Sønner saa blev Kammerjunkere. Conferensraader blev begge de gamle Herrer, og da Thorvaldsen efter Hjemkomsten viste sig for Kongens Nytorv fra Charlottenborg, raabte Holmens Folk: Længe leve Kumferensraad Tordenskjold! Det var Popularitetens Replik til Aristokratiet.

Mens man tidligere havde haft ondt ved at se Skoven for bare Træer, blev det i den følgende Folkelighedens Tid under Frederik den Syvende svært at finde Mændene for Folket. Endnu paa Constantin Hansens Billede af den grundlovgivende Rigsforsamling er der en fælles Luft, den samme Aura, og en lige Holdning over Figurerne, men ingen samlende Type som H. N. Clausen, der her med sit Marmorhoved (som paa Bissens Buste) er skudt til en Side, som han selv var blevet det ved Valget til Forsamlingen for Væveren fra Mern.

I Forfatningsstriden under Christian den Niende var Mændene saa-

ledes i Haaret paa hinanden, at det næppe nok til sidst var muligt at samle dem under *en* Hat. Paa P. S. Krøyers store Gruppebilleder fra disse Aar, ikke blot Børsbilledet, men ogsaa Videnskabernes Selskab, er Enhedspræget opløst i et Spil af individuelle Miner og Lader indtil Grænsen af Karikaturen. I den første Tid af Kong Christians langvarige Regering kunde Estrup og Georg Brandes, trods visse Ligheder som Enere, umuligt være gaaet op i en Generalnævner som den med sig selv uenige og nu helt isolerede Monrad med Mærkerne baade af 1848 og 1864. Imod den ridderlige Konges Ønske blev Kongens Mænd – altsaa Riddersmænd, ikke Hofmænd – et Partinavn som Kongsmændene i det gamle Opbud mod Bondemændene.

Med Frederik den Ottende, der var mere folkelig end populær, begyndte Demokratiet. Det er bedst, naar det kommer indefra, fra Sindelaget. At dette Sindelag heller ikke senere var det samme, viser Herman Vedels Portræt fra 1915 af „Grundlovens Fædre", hvis Komposition og Karakteristik er det modsatte af patriarkalsk. Skønt den Nutidshistorie, hvis første Blade er overladt til en Pen, som har den Adkomst dertil at være paa Alder med den nuværende Konge, vistnok ikke bliver skreven paa Anekdoter, kan de vel taales i en privat Prolog. Da der for en Menneskealder siden taltes til Frederik den Ottende om Nedlæggelsen af Dyrehavsbakken som en altfor populær, der blev sagt pøbelagtig, Forlystelse af Hensyn til Aabningen af et i højere Forstand folkeligt Friluftsteater i Skoven, fik Taleren, en Embedsmand og Kammerherre, til Svar: Jeg er ogsaa Konge for Pøbelen.

Noget lignende kunde med andre Ord være sagt af de to Kongebrødre Christian i Danmark og Haakon i Norge. Da den sidste under Besættelsen var i London, blev det sagt ham, at der mellem de norske Landflygtige var en mistænkt Indbrudstyv, som fortalte, at Tyskerne vilde have haft fat i ham som sagkyndig Medarbejder, men, sagde han, „vel har jeg været noget langt ude, men saa langt nede har jeg aldrig været". Kongen lod ham hente til sig og meddelte derefter de Herrer fra Scotland Yard, der skyggede ham, at han havde haft Besøg af en af Norges største Gavtyve, men af den helt rigtige Slags. – Den danske Konge red en Morgen, før Tyskerne var kommet, hjem fra Christianshavn og mødte et Sjak Arbejdsløse, der stillede sig op paa Fortovet og knurrede:

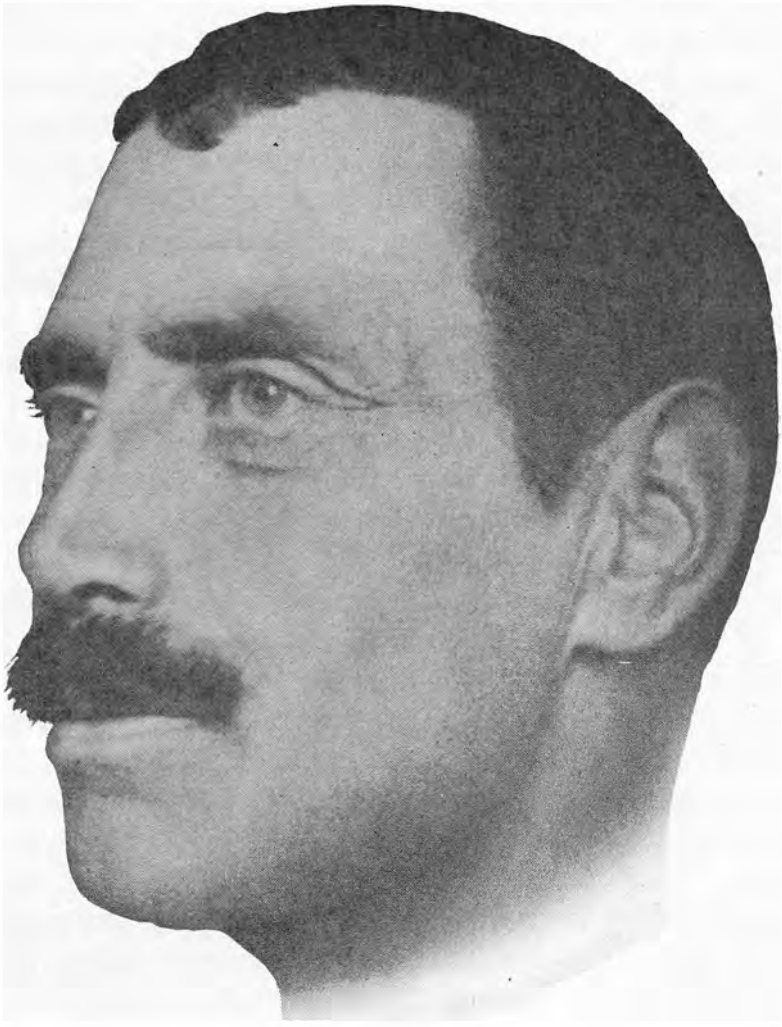

Rød Front! – Rødt For! svarede Kongen og vendte Snippen af sin Kappe i Vejret.

Det Demokrati, der falder den nuværende Konge af Danmark saa naturligt, fordi der ikke er Natur i ham til andet, vil ikke sige, at alle skal være ens, men at hver for sig skal være ens imod alle. Det er Kongen. Der er ingen Nedladenhed over ham uden den helt naturlige, at han sommetider maa bukke sig lidt for at høre, hvad det er, den lille Mand staar der og mumler under Audiensen. Der er heller ingen tillært og beregnet Folkelighed i hans Maade at tale paa. De bevingede Ord, han har tilført Ordbogen over det danske Sprog, er alle improviserede. De saftige kommer frisk fra Leveren, men ogsaa de alvorlige er der Saft i, de kommer lige fra Hjertet som det „Gud bevare Danmark!" han satte under den Henvendelse til det danske Folk ved Udbruddet af den første store Krig, som den daværende Regerings litterære Medlem skal have forfattet. Mere end en Gang i hans Kongetid har Kongens Røst været Folkets Røst, hvad der er en Konges umistelige Forret i et konstitutionelt Demokrati.

Konge er han. Det Hoved, han er højere end alt Folket, er hans eget Hoved. Personen følger med. Han ligner ikke nogen af de andre offentlige Ansigter i sin Samtid. Der er heller ikke nogen, der efterligner ham, som det kunde hænde paa hans Bedstefaders Tid, naar en Proprietær indbød til Sommermiddag, hvor Herrerne sad i Kjole og sort Slips og graa Benklæder og Damerne med Svanehals og naturlige Lokker (i Stedet for Spytkrøllen fra Christian den Ottendes og Fru Heibergs Tid) ved Ørerne ligesom de vordende Kejserinder ved Familietaflerne paa Fredensborg. Midt i Sværmen er Christian den Tiende Konge, ogsaa i Uniformen en Ener. Det er en herlig Rytterstatue af den folkekære Frederik den Femte, der staar paa Amalienborg Plads, men der er mere Liv og Bevægelse i Christian den Tiendes Ridt ud og ind ad Porten til Slottet. Ogsaa inde i Slottet, i Statsraadet, var Kongen sig selv og ens imod alle. Luk saa det næste Sæt Skælmer ind! skal hans Farbror Kong Georg have sagt under de mange Ministerkriser i Athen, altsaa paa Græsk og med en venligere Ironi, end selv det godmodige gammeldagsdanske Ord rummer. Men uden Ironi tog Kong Christian imod ethvert „Hold af Mænd", som det første radikale Ministerium kaldte sig. Baade

P. Munch og Stauning har bevidnet det, og Axel Larsen vilde maaske kunne gøre det samme.

Varmere end Edvard Brandes har vist ingen forklaret, hvad det i Tider, hvor det galdt at holde sammen, vilde sige at have Kongen imellem sig som Landsmand. Jeg kan i Grunden godt lide den lille Jøde, sagde Estrup paa sine gamle Dage om ham. At denne Mand (hvad han virkelig var), som hans Broder Georg i Christian den Niendes Tid med Grund havde kaldt en af de mest hadede i Landet, i Christian den Tiendes Tid blev en af dem, man havde mest Tillid til, er et sikkert Tegn paa, at Landsmandskabet, et Ord som først paa denne Tid, men før noget tysk Volksgenossenschaft, slog igennem alle Partinavnene, er et naturligt Fællesskab mellem alle dem, der har aandet det samme Lands, det samme Sprogs, den samme Aands Luft. Den Aura er der over Christian den Tiendes Mænd. Der blev paa den samme Tid af en dansk Pen, der ikke havde forskrevet sig til noget Parti, gjort den Rettelse til en i Farten fremsat Paastand, at der skal være Forskel paa Folk, men Lighed mellem Mennesker, at her i Landet maatte det hedde: Forskel *og* Lighed, for det ene kan vi ikke tænke os uden det andet. At Kultur er et Sammenspil mellem den ene og de mange, er ikke først nu blevet forstaaet her i Landet.

Det undrer os ikke, at den danske Jævnhed og Formløshed kan være vore Fjender Tyskerne en Vederstyggelighed og vore Venner Svenskerne en Forargelse. Efterkrigstidens Veer kan her i Landet blive fuldt saa følelige i denne Omgang som i den forrige. Vi er mere udsatte for Nivelleringen og Udblødningen end for Isolationen og Forhærdelsen. Kultur er ikke Udjævning, men Afgrænsning. Den er ikke Oplysning, men Personlighed. Form maa der til. I Politiken gælder det Partierne, jo mere Splid, jo stærkere Spil; i Landsmandskabet Personerne. Der gælder det Livet, som er rigest, hvor der er mest Forskel paa Folk. I det store vil Spillet nok vise sig i ethvert Verdensforbund af Nationer, der stadig truer med at gaa fra hinanden og dog holder sammen. Men det viser sig lige saa levende i det smaa. Det er ingen Forbandelse, men en Æggelse at høre til en lille Nation. Der ytrer Racepræget sig ikke i en national Selvgodhed, men som et muntert og drilsk Kammeratskab mellem Bygderne. Det skimtes endnu i en større Stil i det historiske Forhold mellem

Danmark og Norge, men ses grangiveligt i mindre Formater. Den nuværende Statsministers *A* paa Christiansborg er et sandt Guds Ord fra Landet i den danske Rigsdag; i den svenske talte hans afdøde Kollega ikke saa rent Skaansk til Højsvenskerne.

Formen, altsaa ikke den eftergjorte, men den medfødte og nyskabende, er endnu mindre end et Racepræg en Etikette for en Stand og Stilling, men en Livssag. Livet har skabt eller genfødt den. En ung Svajer i sit første Sving er i Form, men en gammel Bondekone, der daarlig kan gaa, har ogsaa Form, den som Livet selv har slidt paa hende. I disse onde Aar, som det ogsaa gør ondt at forvinde, har det været en Højtid at samle om Aftenen de Indtryk af godt, man havde faaet i Dagens Løb. I en af vore demokratiske Jernbanevogne i Nærtrafiken, hvor Principet Forskel paa Folk og Lighed mellem Mennesker er selve Reglementet, sad i Stadstøjet et kraftigt Kvindfolk i sin bedste Alder, en Mor, og lod sig med et stort kønt Smil trække i Skørtet og trampe paa Skødet af en hel lille Flok af Børn. I Krogen havde en Tilskuer indrettet sig paa en stille Time med den lille sure Morgenpibe og havde Udkik til Gruppen. Et Motiv, syntes han, til det Danmarks-Monument, som aldrig er lykkedes ret, hverken med Løver og Vildmænd eller med Skjoldmøen med den rødhvide Dug over de „gyldene Dynger", og som den her citerede Digters (Ewalds) Samtidige Wiedewelt ikke havde kunnet klare uden alt for klare Emblemer paa det klassiske Standbillede i Slotshaven i Fredensborg. Ved den Station skulde de begge af, og han genkendte den rare Vaskerkone fra Vexebo og syntes, uden filosofiske Bagtanker, lige saa fornøjet som hun ved Gensynet.

I den mørke Tid paa Aaret er der i Mørkningen af Dagen Lys paa Slottet derude. Det er der, fra Residensen forlægges, d. v. s. fra Kongen og Dronningen kommer kørende sammen i den store Bil og modtages af Sogneraadet under en Æresport af Gran uden Fastelavnsris-Pynt, til de igen rejser ind, paa den Tid da Byens Juletræ bliver tændt ved Siden af den ligeledes udekorerede Granitsokkel med Christian den Niendes Broncebuste. Jeg er glad ved at se Jer igen, jeg har længtes efter Jer, svarede Kongen sidste Gang paa Sogneraadsformandens Velkommen. Der sagde han ogsaa i al Korthed et Kongeord. Saa forskellige vi er eller gør os, er vi i Grunden enige om, at vi er glade ved at se hinanden igen,

efter hvad vi har oplevet sammen. To Gange i Christian den Tiendes Kongetid har Danskerne sammen oplevet noget glædeligt, første Gang, da det, som Historien havde skilt, igen kom sammen og Sønderjylland blev frit, og anden Gang femogtyve Aar efter, da alt, hvad Politiken havde splittet, løb sammen, og Danmark var frelst. Det er Grundfølelsen, den lader vi os ikke franarre og, selv naar der igen gaar Irritation i Disputen, ikke afdisputere. Vi Danske, der har ondt ved at enes, har haft den Lykke at kunne føle og hævde os som *et,* hvad vi nok ikke havde kunnet gøre med samme Eftertryk, hvis vi i Forvejen havde været ens eller enige. Derfor er det ene Ord, som Kongen nu kan nøjes med i sin Tale til Folket, ikke Enighed, men Samling. Det er Kongens Budskab til hans Mænd, det vil sige til os alle i Flok eller, som det hedder her paa Øen, hvor man maaske har mest Morskab af at komme sammen med hver sit Ansigt: allehverevigenestee*n*. Det er samme Melodi som Hurráet i Landsoldatens Vise.

KONGEN OG HÆREN

Af Oberstløjtnant Thorkild Thaulow

KONGEN OG HÆREN

Det var en Selvfølge i gamle Dage, at en Arveprins uddannedes til Officer i Hær eller Flaade. Christian IX var, som bekendt, Officer i Hestgarden, Frederik VIII havde deltaget i Landkadetakademiets Øvelser og senere fortsat sin Uddannelse ved 19. Infanteribataillon i Nyborg og ved 4. Dragonregiment i Næstved. Paa det Grundlag gennemløb han de militære Grader lige til General, og i 1891 blev han Hærinspektør.

Traditionen tro skulde derfor ogsaa Christian IX.s Sønnesøn, daværende Prins Christian, gaa Militærvejen. Anderledes kunde ikke tænkes. Det var derimod noget ganske nyt, at han først tog Studentereksamen og derefter skulde gennemgaa den almindelige, fastsatte, militære Uddannelse fra Grunden ganske som alle andre unge, vordende Officerer.

Ved Hærloven af 1867 var man gaaet den nye, demokratiske Aand et stort Skridt i Møde ved Indførelse af almindelig Værnepligt uden Stillingstilladelse. Tillige var det gamle Landkadetakademi blevet ophævet, og de vordende Befalingsmænd, Officerer som Underofficerer, skulde først lære de Værnepligtiges Kaar at kende ved at gennemgaa en Rekrutskole paa samme Betingelser som disse.

Hverken Christian IX eller Kronprins Frederik (Frederik VIII) ønskede, at Prins Christian dannede nogen Undtagelse. Selv om han efter kongelig Skik og Brug ved sit 18. Aar i 1888 fik Sekondløjtnantsdistinktionerne paa Skuldrene og udnævntes til Ridder af Elefanten, skulde han fuldt ud Side om Side med de Indkaldte gennemgaa Rekrutskolens Klasser. Det var ogsaa i Overensstemmelse med Prinsens egne Ønsker.

Hans Højde bestemte ham naturligt til Livgarden, som fra gammel Tid indkalder sine Folk fra alle Landsdele. Prinsen vilde altsaa her komme til at tjene sammen med et Gennemsnitsudvalg af hele den danske Ungdom. Den 6. Maj 1889 meldte han sig ved sin Afdeling, som

stod opmarcheret paa Rosenborg Eksercerplads og modtog sin kongelige Rekrut med Honnørmarchen. Den følgende Dag indtog han sin Plads i Geleddet – paa Grund af sin Højde (Gardermaalet 1,75 m, Kongens Højde 1,98 m) – paa højre Fløj af 1. Deling. Hans Rekrutchef var den myndige og temperamentsfulde Kaptajn – senere Generalmajor – A. Arendrup, om hvem en af hans Gardere engang sagde: „Det kan godt være, at vi havde det strengest, men saa kan vi ogsaa sige, at vi har tjent under en Soldat." Hans Delingsfører var den rettænkende Sergent – senere Stabssergent og Krigsraad – Harald Hansen og hans Tropslærer den djærve Sergent H. H. Jørgensen, Kongens nuværende 1. Hoffourer og Kammerassessor.

Prinsen var endnu saa spinkel af Vækst, at Afdelingen nok kunde føle lidt Ængstelse for Ansvaret ved at byde ham den haarde Træning, men Prinsen ønskede ikke, at der toges særlige Hensyn til ham. Han blev saa vist heller ikke skaanet frem for de andre Rekrutter udover, at han boede i sit Hjem paa Amalienborg.

Man holdt endnu paa den gamle, stramme og ensformige Uddannelse, hvor – som General Tuxen skriver – de enkelte Fag ikke havde noget Maal i sig selv. De tjente tilsammen kun til at gøre de enkelte Værnepligtige til Soldater, og Bataillonner og Kompagnier til Kampenheder. Man tampede alt for meget i Geværerne og anvendte alt for megen Tid paa sluttet Eksercits. Der blev lavet tidsrøvende og ganske unyttige Evolutioner og Frontforandringer paa Frontlinie, Karréformationer m. m.

Generalen nævner derimod ikke, at Eksercitsen i Datiden betragtedes som et nødvendigt Disciplinerings- og Opstramningsmiddel. Og nægtes kan det heller ikke, at Soldaterne dengang rankedes ganske anderledes op end i vore Dage, lærte Lydighed, Præcision og punktlig Orden – som der synges i en ældre Sang, skrevet af en hjemsendt Soldat: „vi var Drenge uden Ryg og Hold", da vi gav Møde som Rekrutter, men „vi var Mænd", da vi hjemsendtes.

Det meste af Sommeren tilbragtes paa Eksercerpladsen og Fælledene. Først hen paa Sommeren begyndte de mere underholdende og livlige, men ogsaa mere strabadserende Udrykninger til Fægtningsskydning og Felttjeneste. Prins Christian gennemgik det hele yderst pligtopfyldende og med godt Humør lige fra den til Tider ret anstrengende Bajonetfægt-

Ved en smuk og fejende Festlighed med forskellige Opvisninger fejrede Husarregimentet i September 1912 sit 150-Aars Jubilæum paa Vognmandsmarken i København. Her rider Kongen Fronten af i Spidsen for Regimentets højeste Befalingsmænd og Prinserne

ning i Gymnastiksalen til de lange Udrykninger med fuld Oppakning. Han vilde ikke tilstaa sig en eneste Lettelse, men satte tværtimod en Ære i at kunne være det gode Eksempel for sine Kammerater. En Dag spurgte Christian IX Delingsføreren, om han var tilfreds med hans Sønnesøn. Sergent Hansen roste ham meget, og Kongen sagde derfor: „Siger De nu ikke det, fordi det er mig, der spørger?" Svaret lød: „Nej, det kan Deres Majestæt være forvisset om!"

Et lille Eksempel skal nævnes: Prinsens Spinkelhed gjorde de lange Marcher med fuldpakket Tornyster endnu mere anstrengende for ham end for de andre Rekrutter. Ved Udmarchen om Efteraaret til Fægtningsskydning ved Frederiksværk var der derfor stillet en Ridehest til hans Raadighed. Prinsen sagde først Nej til at gøre Brug af den, men efter Frokosthvilet beordrede Chefen ham til at lægge Tornyster og Gevær og springe op paa Hesten. Næppe var han imidlertid kommet hen til sin Deling, saa sine Kammerater ase afsted og hørte sin brillante Sektionsfører (Tropslærer) halvt bebrejdende bemærke, at „vi andre godt

Sin allerførste Revy som Landets Regent holdt Kong Christian den 1. Juni 1912 over Garden paa Rosenborg Eksercerplads

Dette Billede fra 1914 viser nogle af de i August indkaldte Soldater paa March gennem Skovshoved til deres Kvarter længere nord paa

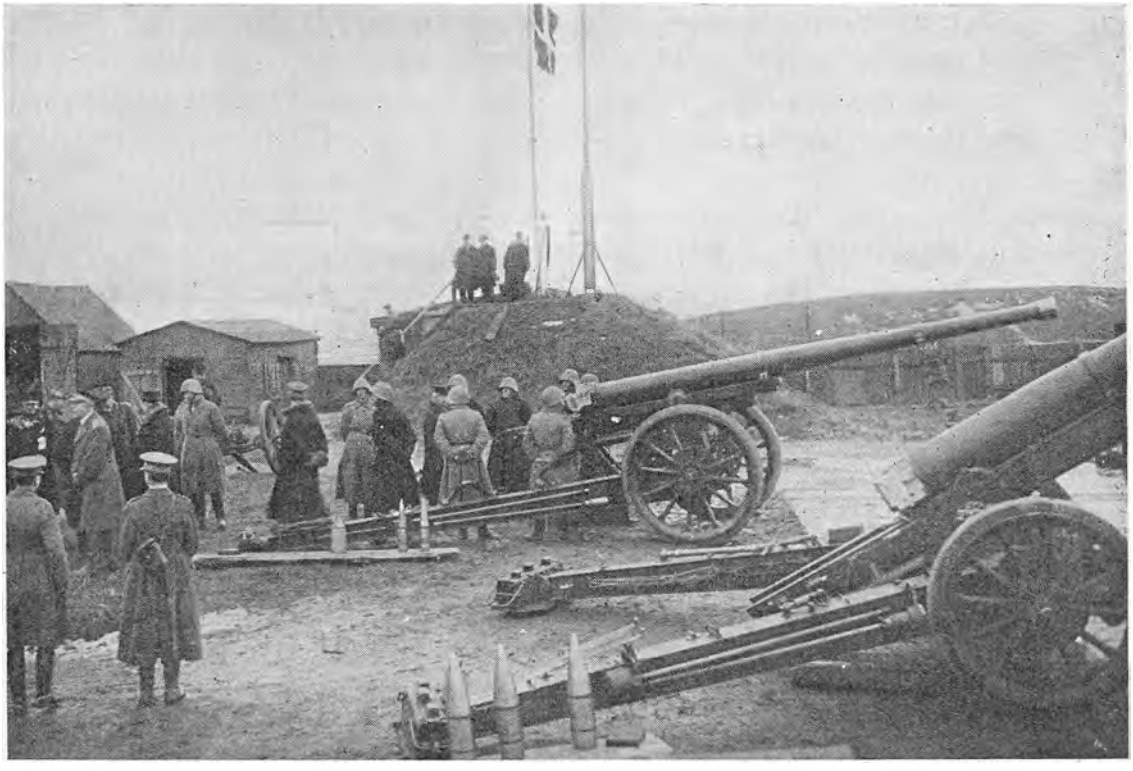

Efter den første Verdenskrig, da der skulde være evig Fred i Verden, blev der nedsat en Afrustningskommission, der her arbejder paa „Faste Batteri" paa Amager

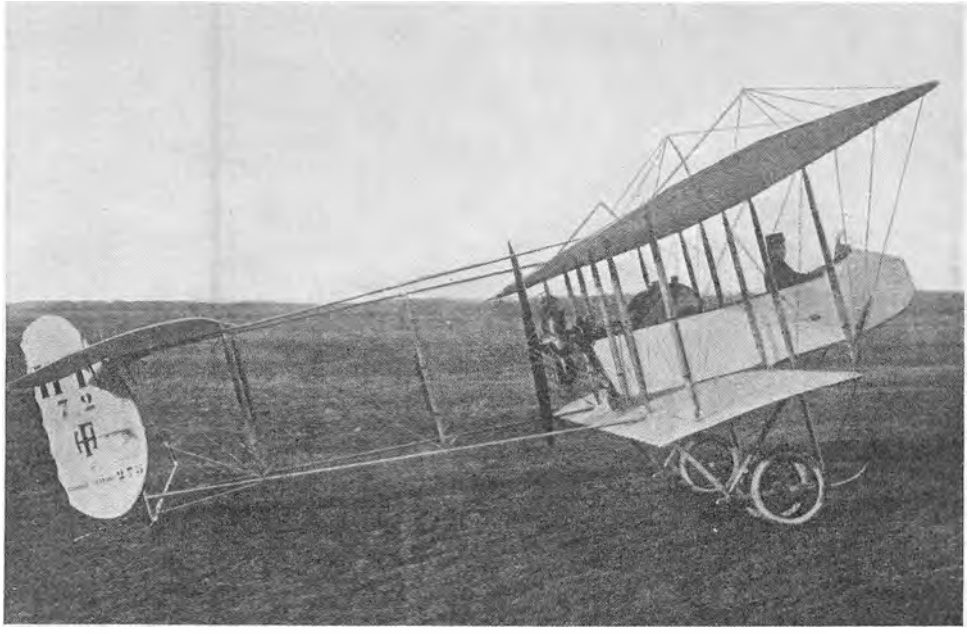

Lidt spinkel var Hærens første Flyvemaskine, der ses her, men Stoltheden over den var, ikke mindst hos Flyverne, stor

kunde marchere", før han straks travede hen til Obersten og bad om Fritagelse for at ride. Et Øjeblik efter marcherede han atter med Tornyster og Gevær paa sin Plads i Geleddet. Resten af Turen blev Hesten trukket efter Bataillonen.

Paa kammeratlig Vis var den vordende Konge stillet Side om Side med rask, dansk Ungdom af alle Samfundsklasser, vel hans første, rigtige Møde med Nationen og dér, hvor hans folkelig betonede Udvikling fik sin første Impuls. Han lærte at skatte og forstaa Folkeklassernes Tanker og Følelser og at holde af den jævne Mand. Skønt han med sine Sekondløjtnantsdistinktioner paa Skuldrene havde Ret til at leve blandt Officererne og bl. a. spiste ved disses Frokostbord, saa man ham liste snarest muligt tilbage blandt Rekrutkammeraterne paa Marken. Paa den anden Side kom disse ogsaa til at sætte Pris paa ham, og ved Hjemsendelsen søgte de Krigsministeriets Tilladelse til at købe Prinsens Gevær, hvorefter de forærede ham det med en Sølvplade paa. Geværet hænger den Dag i Dag paa Kongens Væg i hans Arbejdsstue. Han

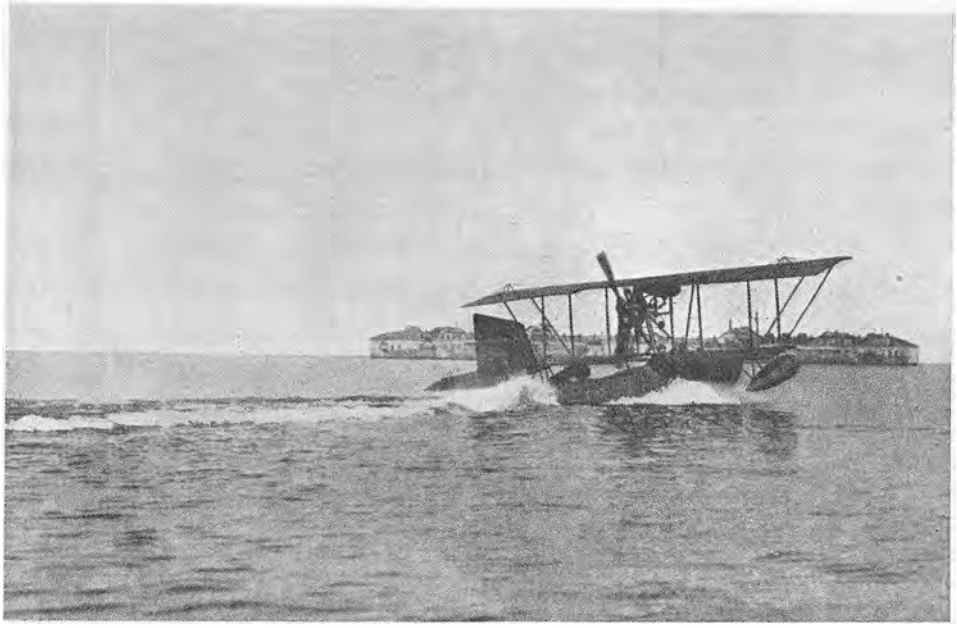

Et malerisk Billede af Marinens første Flyvebaad, „Maagen", der her tager Vandet med „Trekroner" som flatterende Baggrund

husker hver eneste af dem i sin Deling og er ofte lykkelig ved at kunne samle saa mange af dem som muligt hos sig. Omgangstonen mellem dem og ham er da hjertelig i Mindet om de gamle Dage – „husker De, 388 (hans Rodekammerat), at De altid traadte mig i Hælene?"

Efteraaret 1889 indtraadte Prinsen som Elev paa Officersskolen paa Frederiksberg Slot. Han sad her paa Skolebænk sammen med et Hold Kammerater, som han senere hen stadig søgte at holde sammen paa, bl. a. ved at indbyde dem til sig hvert femte Aar. I Foraaret 1891 var hans første Officersuddannelse afsluttet, og han vendte tilbage til Livgarden. Samme Efteraar udnævntes han til Premierløjtnant.

Christian IX ønskede, at Prinsen ligesom sin Fader, Kronprins Frederik, ogsaa skulde gøre et Aars Tjeneste ved Rytteriet baade for at lære dette Vaaben taktisk at kende og for at faa sin Ridefærdighed i Orden. Den 3. November 1891 meldte han sig ved Rytteriets Sekondløjtnantsskole i Randers, hvor han uforknyt mødte hver Morgen Kl. 5 til Staldtjeneste for at lære at strigle og tørre sin Hest ligesom de andre Elever.

Herovre kom han altsaa til at leve omtrent udelukkende blandt Jyder.

Paa sine Udflugter talte han med Landbefolkningen og lod sig ogsaa indbyde til Dyrskuer og Landsbyballer. I Randers, fortæller Bibliotekar Dumreicher, færdedes han ganske ligetil overalt og hos alle, aflagde Visitter i Skolerne, hos Landskabsmaler Milton Jensen og i Barber William Johnsons lokalt berømte Fiskeudrugningsanstalt. Snart var han til Borgerbal i „Harmonien" og den 2. Marts til Latinskolens aarlige Bal, hvor han naturligvis fik lige saa mange Kotillons, som der var Damer. Da han i Maj tog Afsked for at rejse til Aarhus, hvor han skulde gøre Officerstjeneste ved 3. Dragonregiment, tog Randers hjertelig Afsked med ham. Borgmester Stemann takkede ham for „hans elskværdige Venlighed og bramfri Færd mellem os", og Randers Amtsavis skrev: „Tyst og stille holdt Hs. Kgl. Højhed sit Indtog her i Randers . . . men der var ikke gaaet lang Tid, før Prinsens Navn var paa alles Læber, og der nævnes talrige Eksempler paa den Mildhed og Elskværdighed, hvormed han, samtidig med at opfylde sine militære Pligter, færdedes mellem os. Langt fra at omgive sig med en stiv og fornem Etikette, der, saaledes som Prinsens Naturel er, vel nærmest maa antages at være ham imod, kom han enhver i Mødc."

Ogsaa i Aarhus kom han meget ud i Borgerskabet. Et Venskabsbaand blev i dette Aar knyttet mellem ham og Jyderne, som i Omtale hædrede ham med Titlen „vor Prins" eller „den jyske Prins". Siden hen besøgte han ikke sjældent de to jyske Garnisonsbyer. Den Ridning, han havde lært, resulterede som bekendt i, at Kongen lige til sit Rideuheld for faa Aar siden var en meget passioneret og frygtløs Rytter, som Sommer og Vinter, uden Hensyn til Vejret, var paa Hesteryggen 1—2 Gange daglig.

Fra 18. September 1892 indtog Prinsen atter sin Plads i Livgarden. I Sommeren 1895 var han Elev paa Ingeniørkorpsets Pioner- og Signalskole, og under Efteraarsøvelserne det følgende Aar gjorde han Tjeneste i 1. Brigades Stab.

Ved sit Bryllup i 1898 udnævntes han til Kaptajn i Livgarden. Han var altsaa nu Chef og havde Ansvaret for et Kompagni, men med sine medfødte Soldateranlæg og naturlige Myndighed faldt det ham let at haandhæve Disciplinen. En af hans Gardere skrev engang: „Prinsen havde ingensomhelst Tilbøjelighed til at ville gøre sig populær. Hans

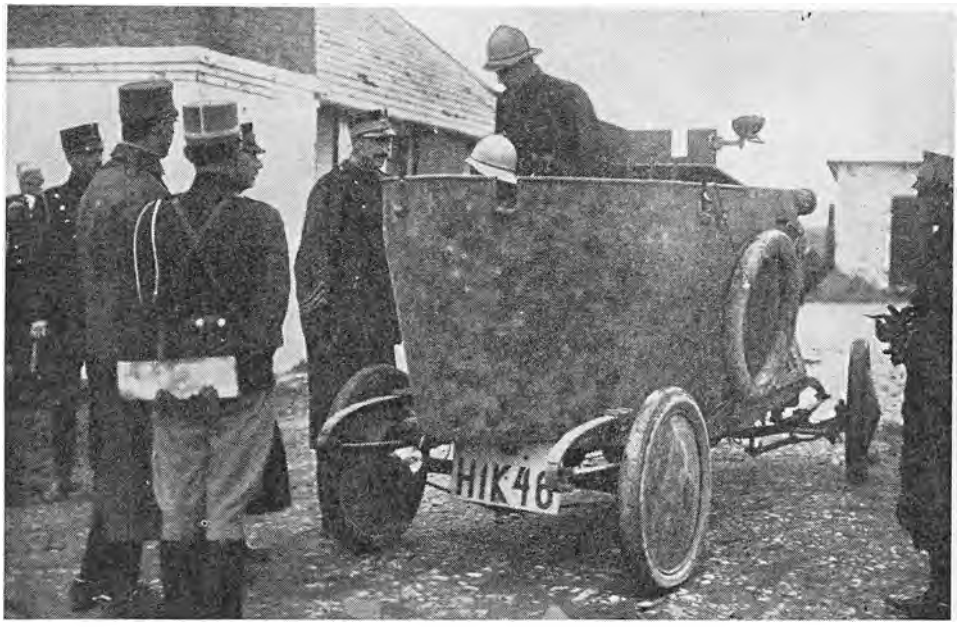

Kongen betragter med et lille Smil en af Hærens første Panservogne, der, sammenlignet med sine Brødre fra den sidste Verdenskrig, jo ogsaa ser lidt pudsig ud

Færd var i saa Henseende aabenbart ganske umiddelbar og ureflekteret, men alligevel vandt han meget snart Kompagniets Sympati ... Han lærte maaske ikke personlig Mandskabet bedre at kende end andre Officerer, men han besad et godt Greb paa at sætte sig i Rapport til sit Mandskab ... Prins Christian var hyppig munter og spøgefuld, naar vi var ude paa Øvelser i Marken, og kun ved særlig graverende Lejligheder kunde Vreden løbe af med ham."

Hans Folk elskede ham og var villige til at følge ham gennem Ild og Vand. En anden Garder skrev: „Han var ikke smaalig i sit Syn paa Soldater, og netop det gjorde, at naar han forlangte noget, saa vidste vi, at det var nødvendigt ... Det var ikke hans høje Rang, der gjorde, at vi sprang paa det mindste Vink; vi opdagede snart, at der bag Uniformen bankede et varmt og medfølende Hjerte, der kun vilde vort Bedste." I 1905 udnævntes han til Oberstløjtnant og Chef for 28. Bataillon i Aarhus. Paany var han altsaa i Jyllands Hovedstad og kunde denne Gang bo paa Marselisborg, der nu var blevet færdigt, men Opholdet kom kun til at strække sig over et lille Aarstid. Den 29. Januar 1906 døde Chri-

Gardens 275-Aars Jubilæum i 1933 blev fejret paa forskellig Vis. Paa Ermelundssletten mødte 2000 gamle Gardere, der her hilser paa Kongen, mens de gamle Faner sænkes

Efter Verdenskrig Nr. 1 fik de danske Infanterister nye fine lysegraa Uniformer, som Kongen, hvem Mandskabets Vel altid har ligget paa Sinde, ved Selvsyn undersøger ved en Parade

Kongen har som Soldat altid sat stor Pris paa at deltage i Manøvrerne, under hvilke han deler Kaar med Officererne. Her spiser Kongen og General Nyholm „Lommeklemmer" paa en Grøftekant under en lille Pause i „Efteraarskrigen"

stian IX. Hans Fader, Frederik VIII, besteg Tronen, og han selv blev Kronprins. Følgelig var hans Plads i Regeringsstaden, og den 29. Marts s. A. udnævntes han til Oberst og Chef for Livgarden.

Det var midt i en Brydningstid, hvor Erfaringerne fra Boerkrigen og den russisk-japanske Krig kuldkastede tidligere Taktik og Uddannelsesmetoder og skabte en Nytid bort fra Ensformigheden og Stramheden paa Eksercerpladsen og ud i en mere moralsk og aandelig Opdragelse af Rekrutterne, hvor Selvstændigheden og Handlekraften søgtes udviklet. Kronprinsen var ung, moderne indstillet og grebet af Sympati for de nye Uddannelsesprincipper, der passede saa godt til hans Syn paa Forhold og Mennesker. Han gik derfor energisk og i fuld Respekt for Arbejdet ind for alt det nye, og i Samstemmelse hermed førte han en forstaaende Kommando og krævede det samme af sine Befalingsmænd. Hvad Uddannelsen angik, interesserede han sig specielt for Skydningen og udsatte Præmier for de bedste Skytter.

Ved Siden af krævede han fuld Respekt for den gamle Afdelings historiske Traditioner. Paa dette Punkt maatte der ikke ske noget Skred. I 1908 fejrede Livgarden sit 250-Aars Jubilæum, og det blev en storslaaet Fest med ham som Midtpunkt. Kronprinsen hyldedes ikke blot af alle de tjenstgørende og hjemsendte Gardere, men praktisk talt af hele Hovedstaden. Københavnerne kendte ham jo saa godt fra hans jævne Færd med Kronprinsessen omkring i Hovedstaden, eller fra naar han førte Vagtparaden gennem Gaderne. Det var iøvrigt ham, som fik forandret den hidtidige korte Optrækning fra Ridehuset i Frederiksgade derhen, at Paraden fremtidig skulde ud i Befolkningen og derfor marchere med klingende Spil fra Kasernen gennem Strøggaderne.

Efteraarsmanøvrerne i Nordsjælland 1935 sluttede med en Kongerevy, hvorfra dette Billede stammer

Her er en Sanitetskolonne i September 1914 ved at fordele Feltkøkkenets Lækkerier

I 30'erne fik Hæren en ny Ballon Captif, der her, som en stor sort Pølse, gaar til Vejrs over Hærens Ballonpark paa Amager

Her er en Del af Hærens Flyvere paa Vingerne under en Manøvre i 1937

Kong Christian i Samtale med et Par Soldater under en Feltøvelse i 1938

Danske Soldater paa Bornholm 1946

Ogsaa ved Jubilæet i 1908 førte han under almindelig Hyldest Livgarden gennem Byen ud til Amalienborg og herfra tilbage til Kasernen igen. Ved Festen i Odd Fellow Palæet holdt han en Tale til de gamle Veteraner og sagde: „Gid de Gamle maa opleve at se vort Forsvar betrygget, saaledes at vi ikke ligger aaben for den første den bedste og saaledes, at ikke den første den bedste kan lægge Haanden paa vort Hjerte og vor Nation. Med vort Hjerte mener jeg Hovedstaden. Faar vi vort Værn i Stand, kan dermed vor Kultur, Handel og Landbrug udvikle sig til Hæder for Landet. Vi har den Pligt at frugtbargøre den Arv, vi har faaet, og vi vil opfylde den Pligt. Forfædrene har overgivet os et frit Land. Den samme Arv maa vi efterlade vore Efterkommere. Vi tager jer til Forbillede. Paa Danmarks Bautasten er der endnu Plads til mange Navne." Talen blev modtaget med den største Jubel.

Straks efter Jubilæet udnævntes Kronprinsen til Generalmajor og Chef for Fynske Brigade. For en kort Tid kom han altsaa til at opholde sig paa vor næststørste Ø, og under hans Ledelse afholdtes her en Række Øvelser. Den 27. September overførtes Brigaden til Sjælland for at deltage i de store Efteraarsøvelser. Efter disses Afslutning stilledes han til Raadighed for Generalkommandoen i København.

Dermed var Kronprinsens militære Virksomhed ingenlunde afsluttet. I 1909 var han Partifører under de store Efteraarsøvelser. Paa dette Tidspunkt kastede han sig over Studiet af den moderne, metodiske Samvirken mellem Fodfolk og Artilleri under Kamp, særlig den franske General Percins Principper. For at prøve disse praktisk ledede han i Marts 1910 en Række Øvelser i Nordsjælland. Den 23. Januar 1911 gjorde Kronprinsen Rede for sine Studier og Forsøg i et vel anlagt Foredrag i Det krigsvidenskabelige Selskab. Først som Partifører under 1. Divisions Efteraarsøvelser i 1911 paa Sjælland afsluttede han sin aktive Troppetjeneste. Aaret efter besteg han nemlig Tronen efter sin Faders pludselige Død.

I de 23 Aar, Kong Christian saaledes har gjort Tjeneste i Hæren, knyttede han sig stærkt til den og prægedes naturligvis ogsaa selv af Soldaterlivet.

Som den, der engang skulde byde, havde det, som Ordsproget siger,

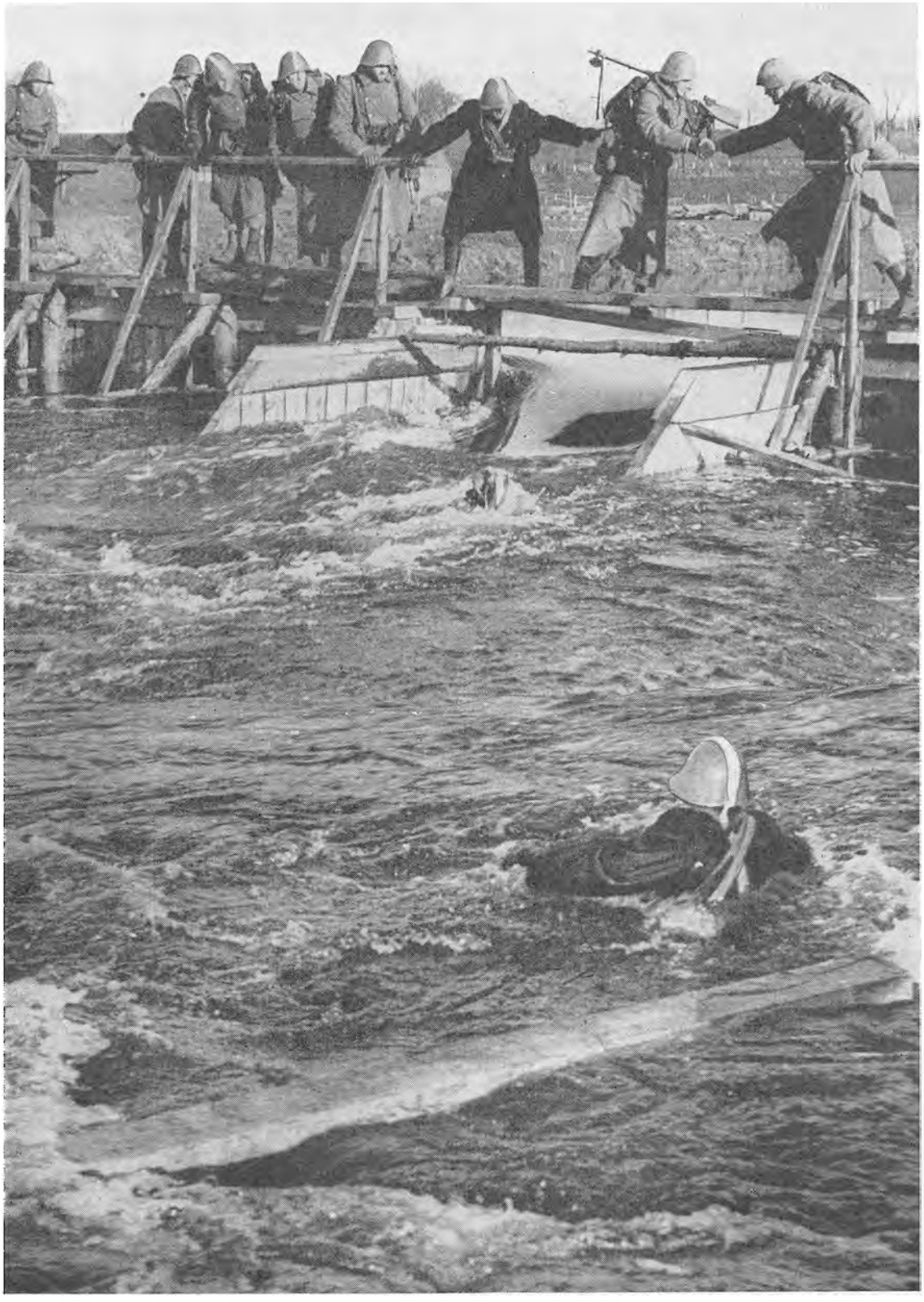

Et malende og talende Billede, der viser, at dansk Soldatertræning før 9. April kunde være en haard Prøve, der stillede Krav til Soldaternes Mandfolkeegenskaber

Fra en Opvisning, Garden foretog i Oktober 1942 paa Jægersborg Kaserne. Her demonstreres de i Krigstelegrammerne ofte nævnte Morterer. Paa dette Billede er Granaten lige ved at forlade Udskydningsrøret — — —

haft sin Betydning for ham at lære at lyde. Ikke blot var hans Punktlighed og Ordenssans udviklet, hans Vilje ranket, og hans Pligtfølelse skærpet, men ogsaa hans Evne til at tage en Beslutning med det Ansvar, der følger med, var opøvet. Maaske har ingen i højere Grad anerkendt dette, end afdøde Finansminister Edv. Brandes gjorde det i en Kronik i Politiken i 1930. Den omhandlede hin skæbnesvangre Augustdag i 1914, hvor der skulde svares paa det tyske Ultimatum om Mineudlægning i Store Bælt, og Edv. Brandes var i den Anledning i Audiens hos Kongen paa Amalienborg. Brandes skriver: „Da Finansministeren (ham selv) aldeles ingen militær Uddannelse havde, kom det ved denne Redegørelse i høj Grad Klarheden til Gode, at Kong Christians Militæruddannelse var des fuldkomnere. Hans Opfattelse af Forholdene var lynsnar, og han saa skarpt for sig ikke alene, hvad og hvorom det gjaldt, men ogsaa

— — — og paa dette Billede har Granaten forladt Røret. Soldaterne dukker sig for Drønet

hvorledes Virkningen af Beslutningen vilde blive i Udlandet hos Tysklands Modstandere."

Gennem sin praktiske militære Gerning havde han ogsaa lært det danske Folkesind at kende, ikke blot gennem de Værnepligtige, som han havde under sin Kommando, men ogsaa de ældre. Under Øvelserne, især Efteraarsøvelserne, var han jo ofte indkvarteret i Bøndergaardene eller hos Beboerne i Provinsbyerne. Der er ingen Tvivl om, at disse militære Ungdomsaar i høj Grad bidrog til at udvikle Kongens naturlige folkelige Forstaaelse og hans Evne til at omgaas alle Samfundsklasser paa sin ligefremme, hjertevindende Maade.

Gennem hele sin Kongetid har Kong Christian trofast fulgt Hæren i de vanskelige Tider og derved hjulpet til at bevare Befalingsmændenes Arbejdslyst og Idealer trods Modgang og haardt Tryk. Det gjaldt baade under den langvarige, dræbende Sikringsstyrke i forrige Verdenskrig og

Der er næppe Tvivl om, at den kongelige Livgarde i sine pittoreske Uniformer er Landets mest populære Soldater, en Popularitet der for en meget væsentlig Del skyldes Gardens Musikkorps

videre op gennem de deprimerende Afrustningsaar i Tyverne og Trediverne. Stadig inspicerede Majestæten Afdelingerne, takkede for god Tjeneste og opmuntrede til ikke at blive træt. Tillige overværede han næsten hvert Aar de store Efteraarsøvelser og afholdt Revy baade paa Sjælland og i Jylland. Naturligt, at Kongen var specielt knyttet til sin gamle Afdeling, Livgarden, og ved dens 275-Aars Jubilæum i 1933 udtalte han følgende under Paraden paa Ermelunden: „Gardere, tjenstgørende som hjemsendte! Naar jeg i Dag holder for Fronten af Garden, kan jeg ikke undlade at mindes, at for 25 Aar siden holdt jeg paa Chefens Plads, og i Dag indtager jeg den Plads, som min Fader havde ... Jeg gentager min Faders Tak for Gardens Indsats i Danmarks Historie, men kan samtidig ikke undlade at fremhæve den personlige Tilknytning, jeg har haft til Garden, hvor jeg tjente som Rekrut og videre op gennem Officersgraderne, indtil Chefstillingen betroedes mig – lyse Minder fra Aar, jeg i Taknemmelighed freder om, ligesom det har været mig en

Glæde nys at have hilst paa de Aargange, der har været knyttet til min Kommando, og, som jeg ved, personligt kender mig, hvad jeg ofte har Erfaring for."

Efter det tyske Overfald paa os den 9. April 1940 sagde Majestæten som Konge og gammel Soldat de faldne og saarede Soldater sit Hjertes varme Tak. Paa hver eneste af de Faldnes Grave laa en Krans med rød-hvide Baand og den gyldne Paaskrift: Fra Kongen og Dronningen. Og da den hjemsendelsesberettigede Aargang af Livgarden i Marts 1941 – som sædvanlig – stod opmarcheret til Afskedsparade paa Rosenborg Eksercerplads for Majestæten, benyttede han Lejligheden til udover Gardens Rækker i en Tale at rette en Tak til hele Hæren, idet han sagde: „Det er et alvorligt Aar, De har tjent. Ingen af os glemmer den 9. April. Med dyb Taknemmelighed mindes jeg dem, der satte Livet til, og ogsaa for deres Optræden siger jeg Tak. Vi haaber alle paa lykkeligere Tider for Danmark. Jeg bringer en Tak til Befalingsmænd og Menige for Loyalitet og for det Arbejde, de har udført her som ved de andre Vaaben og Afdelinger."

KONG CHRISTIAN I BESÆTTELSESAARENE

Af Oberstløjtnant Thorkild Thaulow

KONG CHRISTIAN I BESÆTTELSESAARENE

Da England den 3. September 1939 erklærede Tyskland Krig, kom Danmark ud i den samme dødsensfarlige Situation som i 1914, beliggende, som det er, midt imellem de krigende Stormagter, og denne Gang endda endnu farligere stillet, fordi vi nu havde rustet ned til det omtrent værdiløse uden Hensyn til Udviklingen i det tredie Rige.

Den 22. August var Kongeparret ankommet til København fra Skagen, og Kong Christian havde straks Konferencer med Ministrene. En mindre Sikringsstyrke indkaldtes, kun Halvdelen af den i 1914. Samtidig meddelte Regeringen de krigsførende Magter, at vi vilde fastholde vor absolutte Neutralitet.

Vinteren gik nogenlunde rolig for os, og vi tillod os den Letsindighed at formindske vor lille Sikringsstyrke yderligere. Saa kom pludselig Angrebet den 9. April – uventet for den danske Offentlighed, som ikke havde tænkt sig Muligheden af, at Europas største Militærmagt vilde præstere et saa lumsk Overfald paa en lille Stat, med hvem den endog paa egen Tilskyndelse havde sluttet en Ikke-Angrebspagt og givet højtidelige Forsikringer om fuld Respekt for dets Suverænitet og Neutralitet. Selv Udenrigsminister, Dr. P. Munch, har senere erklæret i den parlamentariske Kommission, at han havde anset de højvigtige Efterretninger, som han i Dagene 4.–8. April havde modtaget fra den danske Gesandt i Berlin, som yderst tvivlsomme.

For sent gik det op for vor Regering, at Krigen for Alvor ogsaa kunde komme til at true os, og med sit kendte, optimistiske Syn paa Danmarks strategiske Stilling i den storpolitiske Udvikling mente Udenrigsministeren til det sidste at burde holde ethvert Tilløb til Frygtstemning nede. Der havde jo, sagde han videre i Kommissionen, været Rygter fremme tidligere om det ene eller andet Angreb, uden at det var blevet til noget!

Den 8. April om Aftenen havde derfor heller ikke Kongen nogen Mistanke om, at der var noget ondt i Gære mod vort Land og Folk. Saa

redelig, som han er, havde han svært ved at tænke sig, at selv en Adolf Hitler saa skamløst vilde bryde sit Ord til os. I al Fald havde Kongen fuld Tillid til sin Regerings Aarvaagenhed og gode Fornemmelse, og i godt Humør gik han i Det kgl. Teater. Først den næste Morgen – den 9. April – da han blev vækket ved Bud om, at Statsministeren havde noget meget vigtigt at meddele ham, og han saa ud af Vinduet, at Vagten ovre ved Kolonaden var ved at uddele skarpe Patroner, fik han den første Anelse om, at der forestod noget skæbnesvangert.

Kl. 5,30 mødte en Del af Ministrene. Paa det Tidspunkt havde tyske Tropper overskredet den danske Grænse og var gaaet i Land paa Øerne og i København. Kong Christian stilledes med andre Ord overfor et fait accompli. Kort efter at Ministrene var kommet ind til Majestæten, knaldede Skudene ude paa Pladsen, medens tyske Bombeflyvere drønende fløj ganske lavt hen over Hovedstadens Tage. Stemningen hos Ministrene var nervøs og trykket, og Kongen var stærkt bevæget. Han spurgte, om vore Soldater i Sønderjylland havde kæmpet længe nok for at overbevise Verden om vor Neutralitetsvilje? Den kommanderende General mente det ikke. Han tilbød at føre Kongen ud til en Lejr i Nordsjælland, Høveltelejren, hvor der laa en Bataillon Fodfolk, men Majestæten svarede, at han vilde blive i København.

Under Indtrykket af disse alvorlige, „uvarslede" Begivenheder og af en Viden om, at de tyske Bombardementsmaskiner hvert Øjeblik kunde lade deres uhyggelige Last falde ned over Hovedstaden, sagde Statsministeren senere i Rigsdagen, maatte Kongen og Medlemmer af Ministeriet tage Standpunkt til den foreliggende Situation og til Meldingerne om, at den tyske Regering havde besat Landet med Militær.

Da Mødet hos Kongen var forbi, søgte Forsvarsministeriet Skydningen standset overalt. Kampen paa Amalienborg ophørte paa Majestætens direkte Ordre. Nede i Palæets Port laa en saaret Garder med et Skud gennem den ene Lunge. Kong Christian gik hen til ham, gav ham Haanden og takkede ham for hans Mod. Garderen saa sin Konge hengivent i Øjnene og forsøgte trods Saaret at rette sig i sin liggende Stilling – et smukt Billede paa Forholdet mellem Kong Christian og hans Garde.

Samme Dag udsendtes Opraabet til Folket om Ro, Orden og loyal Optræden overfor alle, som havde Myndighed at udføre. Det var under-

En af Besættelsestroppernes første Handlinger var at arrestere den engelske Legations Personale, der her føres bort paa en stjaalen Lastbil

tegnet af Kongen og paraferet af Statsministeren. Nedenunder stod: „Under disse for vort Fædreland saa alvorlige Forhold opfordrer jeg alle i By og paa Land til at vise en fuldt ud korrekt og værdig Optræden, da enhver uoverlagt Handling eller Ytring kan have de alvorligste Følger. Gud bevare Dem alle. Gud bevare Danmark!" Denne Tilføjelse var kun underskrevet af Kongen.

Med sin dybe Ansvarsfølelse overfor det, som er betroet ham, ramte Begivenheden den 9. April Kong Christian med Situationens haardeste Alvor. De første Dage forlod han ikke sit Palæ, men saa kunde han heller ikke længere undvære sit Folk. Saa maatte han ud i det vante Fællesskab baade for selv at finde Trøst og for at trøste os. Det var den 12. April, at han atter kom ridende gennem Byen ganske alene, men uden sit vante Smil. Han var dybt alvorlig og hans Ansigt furet af Sorg. Alligevel – det gjorde godt at se ham. Ud til Landsmændene i de frem-

mede Lande gik Budskabet gennem Æteren, at Kongen atter var ude i sit Folk, og overalt modtoges det med Jubel – som om det sagde, at Danmark dog endnu sad i Sadlen, digtede Kaj Munk.

I disse første Maaneder voksede han tillige til en politisk Faktor af høj Rang, idet det blev ham, som styrede Landet med en Magtfuldhed som aldrig før. Den tyske Overgeneral i Danmark, Kaupisch, var en myndig Officer, som saavel den tyske Gesandt som de andre tyske Embedsmænd maatte bøje sig for. Han var en ældre, tidligere kejserlig Officer med dyb Respekt for Kong Christian som Repræsentant for et af de ældste regerende Fyrstehuse i Europa, og han ønskede at forhandle personlig og direkte med Majestæten. Det samme gjorde ogsaa Gesandten mere og mere, og ogsaa overfor ham gjorde Kongens Autoritet Udslaget. Amalienborg blev næsten et stort Regeringsdepartement, hvor alle Traade gik sammen. Her forebragtes Sagerne, og her gaves Svar.

Kongen forlangte Respekt for Danmark Suverænitet, saaledes som Tyskerne ogsaa havde lovet det den 9. April, og han talte og handlede paa sit Folks Vegne med et Mod og en fyrstelig Myndighed, som aftvang Respekt hos Besættelsesmagten. Ved sin stærke Optræden lykkedes det ham ogsaa at afbøde mange Overgreb mod os, saa længe General Kaupisch havde Kommandoen. Generalen fortæller selv, at Forhandlingerne paa Amalienborg førtes som Soldat til Soldat. Fra begge Sider var et Ord et Ord, og selv om Samtalen til Tider kunde blive ret bestemt, rettede Generalen sig efter Kongens Ønske og gennemførte, hvad han var gaaet ind paa.

Det var travle Dage paa Amalienborg, og Kongen undte sig ingen Ferie. Han flyttede ikke engang ud paa Sorgenfri i Sommermaanederne. Tyskerne skulde ikke have den Undskyldning, at de ikke havde kunnet træffe ham. Nat og Dag lod Majestæten sit Kongeflag vaje over sit Palæ for at sige, at han altid var beredt.

Desværre trak General Kaupisch sig tilbage allerede i Juni, idet han søgte tilbage til Tjeneste nede i Tyskland. En mindre stærk Personlighed, General Lüdke, afløste ham, og samtidig begyndte der at komme et stigende Antal fanatiske, tyske Partifolk herop, som ganske tog Ledelsen af den tyske Politik. De søgte naturligvis udelukkende Forhandling med vore Ministerier og Embedsmænd, hvorved Kongens direkte Indflydelse

Sommer og Vinter havde Kongen gennem Aar foretaget sin daglige Ridetur, og Tusinder har set ham, naar han som her startede gennem Porten i Fredericiagade. Efter 3 Dages Pause red Kongen den 12. April 1940 atter ud paa sin daglige Tur i den nu af Tyskerne besatte By — som altid uden Eskorte

mindskedes. Tyskernes Optræden blev samtidig mere og mere paagaaende med hensynsløse og for os ydmygende Krav.

Græmmelse og Bekymring prægede Befolkningen den første Tid efter Overfaldet, men heller aldrig har den med større Tillid vidst Danmarks Styre i Kong Christians erfarne Haand. Folk, som talte med ham, fik et uudsletteligt Indtryk af hans dybe, kristelige Ansvarsbevidsthed og af, i hvor høj Grad han delte alles Sorg og Bekymring.

Trods Mismod og Ængstelser tabte Danskerne dog ikke deres vante Humør, og snart lød „Alsangen" fra de mægtige, nationale Stævner, hvor alle Klasser uden Undtagelse sluttede op i Kærlighed til Fædrelandet, og Samlingsmærket blev mere end nogensinde Kong Christian, ubestridt af alle. Selv i de mere modernistiske Kredse, som hidtil havde betragtet Kongemagten som noget antikveret, forstod man pludselig dens politiske Realitet som det sikre Midtpunkt i vort nationale Liv.

Fra sin Ungdom havde Kong Christian nok været meget populær, men aldrig havde han staaet Befolkningens Hjerte nærmere, end han nu gjorde det. Som aldrig før skabtes der en Vekselvirkning mellem Konge og Folk af den varmeste og mest tillidsfulde Art. Naar han kom ridende sin næsten verdensberømte Morgentur ganske alene gennem Storbyens Gader og saa paa Folk med sine sorgfulde og ejegode Øjne, blev han deres Ven. Som et Blad skrev, „var han et Menneske, nok løftet højt op over os alle, men med en Jævnbyrdigs Forstaaelse af vore Bekymringer og Ønsker". Han ligefrem blev vort nationale Symbol.

Det, at Kong Christian vidste sit Folk bag sig, gav ham Kræfter til sin værdige Hævdelse af Nationens Ret og Ære – Kræfter til at være dens stærke Midtpunkt. Først og fremmest hentede han dog Styrke i sin inderlige Kristentro, som han netop i disse Aar saa ofte gav Udtryk for, blandt andet i de kendte Verslinier:

End er der en Gud foroven,
der raader for Danmarks Sag.

Vi havde ogsaa faaet en Samlingsregering, og hermed havde den tunge Tid bragt Kong Christians længe nærede Ønske i Opfyldelse om politisk Samling. Som Ordfører for en stor Deputation paa 25-Aars

Københavnernes Følelser for Land og Konge fik sin første Udløsning ved Alsangen i Fælledparken 14. August 1940

Dagen for vor sidste Grundlov sagde Statsministeren: „Vi føler os lykkelige over den Samhørighed, der er mellem Konge og Folk." Majestæten svarede: „. . . Det har glædet mig paa denne Grundlovsdag at se Repræsentanter for Regering og Rigsdag samt for vore Erhverv og større Sammenslutninger forenede i dette fælles Fremmøde, ligesom jeg takker for de mange Beviser paa Forstaaelse, der fra alle Samfundsklasser er vist mig i disse tunge Tider. De er alvorlige som aldrig før og maner os til Sammenhold, thi ingen kan sige, hvor længe den nuværende Tilstand varer, men jeg tror, at *ved et værdigt Sammenhold vil vi gavne vort Land bedst saavel indad som udadtil, thi Sammenhold giver Styrke.* Gud signe vort fælles Hjem Danmark!"

Hele den nationale Samling om Kong Christian fik trods Besættelsens Tryk sin imponerende Udløsning paa hans 70-Aars Fødselsdag den 26. September 1940. Alle i Danmark uden Undtagelse følte en inderlig Trang til at faa Lejlighed til at sige ham Tak for alt, hvad han havde været for os som Konge og som Menneske, for hans usvigelige Troskab og ægte Danskhed i Ulykkens Stund.

Derfor blev den 26. September 1940 en Dag, hvis skønne Stemning ingen Pen kan beskrive – storslaaet og ukunstlet i sin Hjertelighed, et Møde mellem Konge og Folk, der bar hen over Øjeblikkets Tryk. Den

havde sin egen danske Karakter og Tone. Den 9. April var Folket nok blevet vækket af en ond Dvale, men først den 26. September blev det sig rigtig Dybden i den nationale Samling bevidst. Som Biskop Fuglsang-Damgaard skrev: „Han bærer os, han samler os. Vendt mod ham og samlet om ham tror vi paa Fremtiden." En national Indsamling indbragte 2¼ Mill. Kr., som efter Kongens Bestemmelse gik til Dannelse af et Fond med humane og videnskabelige Formaal.

Ovationerne for Kongen gentog sig Aaret efter paa hans 71-Aars Fødselsdag, men naturligvis i langt mindre Maalestok. Det var paa denne Dag, at Majestæten fra Balkonen paa Amalienborg holdt den smukke Tale til de forsamlede Tusinder nede paa Pladsen, hvori han bl. a. sagde: „Trange Tider langsomt skrider, det har den Art, men alt staar i Guds Faderhaand. Ved værdigt Sammenhold gavner vi vort Fædreland bedst, og det er der, vore Tanker først og sidst gaar hen."

Inspireret af det haarde Tryk, som Situationen lagde paa ham, udtalte han i Studenterforeningen den 1. November s. A.: „Mit højeste Ønske er at kunne videregive til min Søn vort Land frit, som jeg og vor Generation har modtaget det i Arv. Maatte det ske paa den Maade, at de ikke fordømmer os for haardt, men at de til enhver Tid maaske bedre maa kunne se, hvorledes Forholdene har udviklet sig." Da den tyske Gesandt hørte denne Udtalelse, sagde han, at det var en naiv Tanke at tro, at vort Land kunde faa den Frihed igen, som det havde haft tidligere.

Nytaarsdag 1942 modtog Kongen en Deputation fra Rigsdagen, som udtalte sin Tak, fordi Majestæten i det svundne Aar paa en saa værdig Maade havde bidraget til den Samling i det danske Folk, som man ikke kunde vurdere højt nok. Kong Christian svarede, at det i disse Alvorstider havde været en Styrke for ham at erfare, at han stedse havde Rigsdagen og Befolkningen enig bag sig i Bestræbelserne for at gavne vort Land.

Ogsaa Kongens 30-Aars Regeringsjubilæum den 15. Maj 1942 blev en smuk Mindedag, selv om Majestæten havde frabedt sig al Festligholdelse af Dagen paa Grund af Situationen. I en Tale til Folkemængden paa Amalienborg Plads opfordrede Kongen atter til Sammenhold og opmuntrede til at have Tillid til Fremtiden.

Den 3. Juni forudsagde den herværende, tyske Presseattaché, at der vilde komme Maaneder med vigtige Afgørelser. Som Baggrund for denne Udtalelse laa den stærke Spænding i Befolkningen, fremkaldt ved de tyske Partifolks stigende Krav. Hvad vilde Tyskland os?

Den 10. Juni (1942) meddeltes det, at Kongen ikke var rask — en Sten i Galdegangen og Gulsot. Den 22. indlagdes Majestæten paa Diakonissestiftelsen. I Kærlighed og Bekymring fulgte hele Folket de daglige Bulletiner fra Sygelejet. Kongen maatte blive rask. Han betød alt for Danmark og for os alle og var det dyrebareste Liv i Landet. Majestæten havde heldigvis ikke afgivet Regeringens Tøjler, fordi det i den nuværende Situation ansaas for klogest ikke at give Tyskerne Anledning til mere Indblanding, end de allerede tillod sig. Af samme Grund vajede ogsaa fortsat Kongeflaget paa Amalienborg Dag og Nat.

Langsomt bedredes Kongens Tilstand, og den 10. Juli kunde han forlade Hospitalet for at tage Rekreationsophold paa Sorgenfri. Den 29. Juli holdt Majestæten atter Statsraad.

Om Efteraaret fyldte Kongen 72 Aar, men af Hensyn til det stigende Besættelsestryk ønskede han, at Dagen fejredes i Stilhed. Rigskansler Hitler sendte et Lykønskningstelegram, som Kong Christian besvarede med: „Min bedste Tak". Aaret forud havde Kongen svaret omtrent det samme, og den knappe Form havde da fremkaldt lidt Misstemning i Wilhelmsstrasse, men Udenrigsministeren havde desværre forsømt at advare mod Gentagelse af et Svar, som altsaa ikke var Tyskerne ydmygt nok. Hitler benyttede sig ogsaa straks af Lejligheden til at søge sønderbrudt den stærke Samhørighed mellem Kong Christian og hans Folk, som stod som det faste Bolværk mod tysk Indflydelse og derfor længe havde været ham en Torn i Øjet. Øjeblikkelig gav han den danske Gesandt i Berlin Ordre til at forlade Tyskland. Samtidig hjemkaldtes den herværende tyske Gesandt og tyske Overgeneral — Gesandten efter den 30. September at have overleveret en Note fra Rigsudenrigsminister Ribbentrop. I denne udtaltes der, at den tyske Fører havde sendt H. M. Kongen af Danmark et Lykønskningstelegram, som denne havde besvaret som en Varekvittering! Videre stod der: „En Konge af Danmark maa være klar over, at et Telegram fra den tyske Fører under disse Omstændigheder er en meget stor Ære," og at et Svartelegram

Under Anti-Kominternpagt-Demonstrationerne, hvori Studenterne førte an, skød Tyskerne paa Demonstranterne, der her ses flygte om ad Strøgets Sidegader

som H. M. Kongens var en Fornærmelse ikke alene mod den tyske Fører, men mod hele det stortyske Folk – „den stortyske Fører vil vide at finde Veje og Midler til, at en saadan Episode i Fremtiden paa afgørende Maade kan forhindres."

Kong Christian tog Sagen yderst rolig og lod straks konstatere, at saadan havde han altid tidligere svaret Statsoverhoveder i lignende Tilfælde. Kun for Hitler var dette altsaa ikke nok. Derimod vakte Affæren en stærk Nervøsitet i Regeringen, og Udenrigsministeren fik Majestæten overtalt til at sende Rigskansler Hitler et nyt Telegram, hvori stod, at han altid havde ønsket et godt Naboforhold og aldrig havde tænkt paa at tilsidesætte Agtelsen – endsige fornærme – det stortyske Riges Fører. Da han ikke selv var rask nok, tilbød han at sende sin Søn, Kronprinsen, til Berlin for at bevidne Rigskansler Hitler sit uforandrede Sindelag.

Stemningen i Landet var feberagtig, og de vildeste Rygter sattes i Omløb. Det blev mere og mere aabenlyst, at der laa andet og mere bag „Hitlers Fornærmelse" end blot og bar Telegrammets lakoniske Ordlyd. Paa Rigsdagen ansaa man det for mest sandsynligt, at Danmark vilde

I September 1942 kom Frikorps Danmark paa Orlov, hvad der var Optakten til en lang Række Optøjer og Uroligheder

blive stillet overfor et afgørende Brud med Tyskland, men Politikerne svor, at de ikke frivilligt vilde opgive Folkestyret, og de var sikre paa, at Kongen vilde følge sit Folk.

Stadig kom der intet Svar paa Kongens andet Telegram, og det rygtedes, at Storgermanien nu skulde proklameres, og heri skulde Danmark optages. Der oprettedes et nyt, tysk Embede som Reichsbevollmächtigte des deutschen Reiches i København, og dette besattes kort efter med en kendt, fanatisk Nazileder, Dr. Best. Ligeledes ankom en ny General, som lige saa lidt som den nye Reichsbevollmächtigte aflagde nogen Høflighedsvisit hos Majestæten. Kong Christian var med andre Ord blevet „kaltgestellt". Frikorps Danmark, som Tyskerne betragtede som deres Soldater, var netop paa dette Tidspunkt heroppe paa Orlov. Man mistænkte deres Nærværelse her i Landet for at være et Led i en tysk Plan om Overtagelse af Magten, og dette i Forbindelse med Frikorpsfolkenes anmassende og brutale Optræden øgede Spændingen stærkt. Det føltes derfor som en stor Lettelse, at Korpset omsider afrejste den 13. Oktober for at vende tilbage til Østfronten.

Kun seks Dage efter – den 19. Oktober – ramtes Befolkningen imidlertid af et nyt Chok ved den sørgelige Meddelelse om, at Kong Christian var styrtet med Hesten ved Esplanaden i København og havde paadraget sig alvorlige Kvæstelser. I Korthed var der sket følgende. Det var Skolefridag, og en Flok Børn paa Cykler fulgte efter Majestæten paa hans Morgenridetur. Deres Kvidren og Faren frem og tilbage gjorde Hesten lidt nervøs, men det lykkedes dog Kongen et godt Stykke Vej at bevare Herredømmet over den. Saa ramtes imidlertid Majestæten af et Ildebefindende. Han tabte sin Hue, og Hesten satte Farten op. Ved Esplanaden drejede den pludselig til venstre, og ved denne uventede og hurtige Drejning slyngedes Kong Christian af og faldt ned mod en Stensætning. Tililende søgte at hjælpe bedst muligt, Brandvæsenets Ambulance tilkaldtes, og i den kørtes Kongen til Amalienborg og senere til Diakonissestiftelsen.

Der blev Angst og Sorg over Landet. Stod vi nu foran den Katastrofe, som vi længe havde frygtet, nu vort bedste Værn var i Livsfare? Aldrig er der bedt, ønsket eller haabet mere for et Menneske end for Christian X. Det var ikke saa meget Kvæstelserne, som viste sig at være de alvorligste, men derimod en kort efter indtraadt Lungebetændelse. I flere Dage svævede Kongen mellem Liv og Død. Den 26. Oktober steg Feberen over 39, og Lægerne besluttede sig til at prøve et Par Blodtransfusioner. Allerede efter den første viste der sig en afgjort Bedring – et uforklarligt Mirakel, sagde en af Lægerne. Den 9. November kunde den sidste, helt beroligende Bulletin udstedes, og den 22. November tog Majestæten tilbage til Amalienborg.

Under sin Sygdom havde Kongen denne Gang afgivet Regeringen til Kronprinsen, og det blev saaledes ham, som førte de vanskelige Forhandlinger om Dannelse af en ny Regering. Kronprins Frederik udtalte ved denne Lejlighed, at Lægerne ikke havde villet tilraade, at Kongen paa dette Tidspunkt af Aftenen (Lørdag den 7. November) blev vækket og raadspurgt, men han troede at tale i sin Faders Aand, naar han manede til Sammenhold. Han vilde under ingen Omstædigheder akceptere en Regering, der ikke havde Rigsdagen bag sig. Et Brud kunde medføre uoverskuelige Ulykker for Land og Folk.

Kongen hyldes og faar overrakt Blomster paa Amalienborg paa Fødselsdagen i 1942

Den 23. Marts (1943) afholdtes det historiske Valg til Folketinget og delvis til Landstinget. Valgdeltagelsen blev den hidtil største, nemlig 89½ pCt. af Vælgerne, hvoraf 96 pCt. stemte paa de gamle Partier. Paa det nationalsocialistiske Parti og dets Broderparti, Bondepartiet, afgaves kun 4 pCt. af det samlede Antal Stemmer. Tyskerne mente i Resultatet at kunne se en Slutten op om det scavenianske Styre og publicerede det overalt som en tysk Sejr. Ingen Udlægning kunde dog være mere forkert. Det var tværtimod en bestemt Afvisning af al Tilnærmelse fra det diktatoriske, tredie Rige og en soleklar Hævdelse af det nationale Samarbejde paa den danske Forfatnings Grundlag. Der blev ved Valget ikke taget Stilling til Regeringen og dens Politik, men udenom Partiforskellene og henover Ministeriet var der givet en Bekendelse til Nationen og Folkestyret, og i en offentlig Udtalelse bifaldt Kongen denne Opfatteltelse af Valgets Mening og Formaal.

I April fik Majestæten et nyt Galdestensanfald, men kort efter kunde dog en Bulletin meddele, at en ærtstor Galdesten var passeret, og at Gulsoten var aftaget. Omsider i Maj søgte den tyske Reichsbevollmäg-

tigte ved Udenrigsministerens Mellemkomst Audiens hos Kongen, som modtog ham den 12., 3 Dage før han atter overtog Regeringen.

Sommeren gik med stigende national Spænding mellem Befolkningen og de tyske Besættelsesstyrker og Gestapo. Modigt og uden at lade sig afskrække ved de grusomme, tyske Straffe førte vor Ungdom en ufortrøden, underjordisk Kamp, og tirret ved Tyskernes voksende Brutalitet og Overgreb udbrød der Strejker i Hovedstaden og i Provinsbyerne. Dr. Best blev kaldt til Tyskland, men den 27. August vendte han tilbage. Den følgende Dag overrakte han Regeringen det kendte Ultimatum, der begyndte med: Rigsregeringen kræver! Kravene var af en saadan Art, at der ikke var Tale om, at vor Nation kunde gaa ind paa dem. Nu maatte der omsider siges Stop.

Kong Christian stillede sig frygtløs ved sin Regerings Side uden Hensyn til, hvad Følgerne kunde blive. Hans Opfattelse og Indstilling var nu som altid: Sluttet Enighed og Sammenhold mellem Konge, Regering og Rigsdag. I Troskaben mod Landet, Folket og Forfatningen laa den Styrke, hvormed han vilde byde det tredie Rige Trods. Ikke et Øjeblik vaklede han, hvor meget der end stod paa Spil. Landets Ære og Værdighed taalte ikke længere nogen ydmygende Eftergivenhed, og efter de tre Aars Føjelighed skulde der nu gives et bestemt Afslag paa videre tysk Indblanding i vort Styre.

Endnu var han ikke rask, og navnlig var der et mindre Hul paa den ene Fod, som ikke vilde læges. Resolut lod han sig køre fra Sorgenfri, hvor han nu boede, ind paa Amalienborg for at afholde Statsraad (28. August). Forinden modtog han Partiførerne. Det blev et gribende Møde. Majestæten sad i en Stol med det syge Ben hvilende paa en Skammel og trykkede hver af dem hjertelig i Haanden. Derpaa udtalte han: „Statsministeren har lige meddelt mig den Beslutning, De har taget. Jeg takker Dem, fordi De staar samlet i denne alvorlige Stund. Jeg tror, at det er af den største Betydning baade udadtil og indadtil, at vi er enige og staar samlede over for det, der kommer, og maaske kan vi haabe, at den korteste Tid er tilbage.“ Forhenværende Statsminister Buhl tog derefter Ordet og udtrykte overfor Majestæten den Taknemmelighed, som alle følte overfor ham for de Ord, han nu havde udtalt, og for, at han stod sammen med Rigsdagen. Derefter afholdtes Stats-

Bladenes Løbesedler om Kongens Rideuheld blev læst med Alvor og Opmærksomhed af unge og gamle, der forenedes i Haabet om, at Danmarks Konge hurtigt maatte komme over Følgerne af sit Uheld

raadsmødet med Ministrene, og til forlangt Tid blev det danske Svar afleveret til Dr. Best.

Denne havde imidlertid ikke faaet nogen Forholdsordre fra Berlin for det Tilfælde, at han mødte et Afslag, og han maatte derfor afvente nærmere fra Berlin. De fleste ventede derfor heller ingen Eksplosion før tidligst i Løbet af Søndagen. Den kom imidlertid samme Nat. Vi skal her indskrænke os til at omtale det gemene, natlige Overfald paa Kongen og Dronningen paa Sorgenfri.

Det var bælgmørkt, og Regnen silede ned. Kongen var som Rekonvalescent gaaet tidligt til Ro, men forskellige, indløbne Meldinger havde vakt Mistanke, som bevirkede, at Dronningen og de paa Slottet værende Hofembedsmænd og Officerer var blevet oppe. Vagten var forstærket noget, og alle Mand sendtes ved 3-Tiden op omkring Slottet. I Vagtstuen sad kun en Kornet, to Gardere og to Politibetjente.

Lidt før Kl. 4 saa Politiet i deres Lygter stærke, tyske Troppestyrker staa opmarcheret ude paa Vejen lige udenfor Slotshegnet. Straks efter

sprang disse frem og overmandede hurtigt den lille Vagt. Videre løb de opad Rampen op til Slotsindgangen, beskudt af Posterne. I Mørket og Regnen var det dog umuligt at se nærmere, hvad der gik for sig, og snart var de tyske Soldater saa nær, at en Officer skød to Pistolskud ind gennem Vinduet til Kongens Arbejdsværelse. Det ene Projektil gik saa lavt hen over Majestætens Arbejdsstol, at havde han siddet der, var han blevet ramt.

Efter indhentet Ordre fra Kongen gav den vagthavende Kaptajn Befaling til at standse Ilden, og dette lod han gaa videre til Tyskerne. En tysk General kom gaaende. Imidlertid havde Kongen klædt sig paa og var baaret ned i sit Arbejdsværelse, hvor han modtog Generalen med Ordene: Guten Morgen, mein tapferer General! Tillige udtrykte Majestæten sin Forbavselse over Overfaldet paa denne Tid af Døgnet. Var Tyskerne kommet anstændigt om Dagen, var Resultatet jo blevet det samme, da de jo havde Magten. Generalen afleverede et Brev fra den tyske Øverstkommanderende, ifølge hvilket Kongen herefter var Fange og kun kunde forlade Slottet med tysk Tilladelse. Tysk Militær udstillede Poster omkring Sorgenfri.

Efter Hitlers Ordre var den danske Hær og Flaade opløst, Personellet taget til Fange, og alt Materiel lige fra Vaaben til Uniformer, Tæpper, Lagener og Medicinalvarer beslaglagt. Vort sidste Pant paa Souveræniteten var berøvet os, og alle Løfter af 9. April 1940 fejet til Side. Kongen var sat ud af Funktion, og Ministeriet indgav sin Demissionsbegæring, men efter Majestætens Ønske blev de staaende til Raadighed som raadgivende. Landets Administration overtoges med Kongens og Rigsdagens Samtykke af Departementscheferne. Tyske Soldater gik op i Residenspalæet paa Amalienborg og strøg Kongeflaget.

Majestæten tog Situationen med beundringsværdig Heroisme. Han udtalte, at Tyskerne var kørt ind paa et Fejlspor, men at det ikke tilkom ham at hjælpe dem ud af det igen. De maatte selv fri sig af deres egne Dumheder. Nu gjaldt det for ham, Regering og Rigsdag at staa fast og ikke lade sig lokke ud i Kompromisser.

Paa hans 73-Aars Fødselsdag den 26. September s. A. var det atter silende Regn fra Morgenstunden, og Flagene hang slapt ned ad Stængerne. Det passede godt ind i Situationen med de tyske Soldater om-

Gardens Bjørneskindshuer og den røde Gala opmagasineres i Garnisons Kirke i September 1943

kring Slottet og Kongens Fangenskab. Men Folkets hjerteligste og trofasteste Tanker var hos ham, og i Tusindvis strømmede Telegrammer og Breve samt et Væld af Blomster til ham.

Den 6. Oktober hævedes den tyske, militære Undtagelsestilstand, og de tyske Myndigheder tillod, at danske Politibetjente afløste de tyske Poster om Slottene. Dermed havde atter danske Mænd overtaget Vagten for vort Kongehus.

Det var strenge Dage for Kongen. Den ellers saa virksomme Monark var, som nævnt, ude af Funktion, og hans syge Fod lænkede ham til Sygestolen. Han var med andre Ord afskaaret fra at kunne færdes rundt om i By og Land som før og følge Befolkningens Liv. Alligevel var det, som der stadig udgik en Danskhedens Kraft fra ham, der rankede Folket under Tyskernes Terror og styrkede Haabet til Danmarks Fremtid. Ikke et Øjeblik var han i mindre Grad end før Symbolet paa det nationale Sammenhold. Det var ikke lykkedes Hitler at skille Konge og Folk.

Levende interesseret fulgte Majestæten med i alt, som hændte, og de

mange Henrettelser og Mord, udført af Tyskerne og deres danske Hjælpere, tyngede hans Sind af Sorg. Han læste de illegale Blade, som sendtes ham ad Omveje, og holdtes vel underrettet om vore modige og snilde Modstandsfolks uforfærdede Kamp. Som han sagde til en Besøgende: „Jeg er nu Konge uden Magt og Myndighed, og dog har jeg en fin Hær, men under Jorden. Alle mine Soldater virker i Undergrunden, og der arbejder de for et frit Danmark, saa vi skal nok klare os." I Hjertet var han fuldt med i Modstandskampen.

Blev Øjeblikkene tunge, trak han sig helst tilbage til sig selv og ønskede kun at se Dronningen og sine Børn og Børnebørn. Paa hans Bord laa Biblen og Salmebogen, og især talte Salmen: „Han, som har hjulpet hidindtil, han hjælper nok herefter", til ham.

Glemmes maa dog ikke hans tro Gemalinde, som stod ærligt og selvopofrende ved hans Side og maaske ikke mindst under hans langvarige Sygdomme. Mere end nogensinde blev hun i disse tunge Aar Danmarks gode Dronning, som tog sin Del af vore Bekymringer og Sorger, og som søgte paa alle Maader at være Kongens Støtte.

Den 6. September (1944) flyttede Kongeparret ind til København. Tiden var nu blevet saa utryg, at Politiledelsen mente bedre at kunne beskytte dem, naar de boede paa Amalienborg. Ogsaa Kronprinsparret flyttede her til. Politiets daglige Vagtstyrke ved Palæerne udgjorde 1–2 Politiofficerer og et halvt Hundrede andre Politifolk, bevæbnet med Karabiner, Pistoler og enkelte Maskinpistoler.

Saa kom Overfaldet paa vort Rigspoliti den 19. September. Den overmægtige Storstat tog ikke i Betænkning at mishandle vor lille Stat ved at slaa vort Retsvæsen i Stykker og give deres eget og deres lejede Udskud, nemlig Gestapo og Hipo, samt vore egne Forbryderelementer frit Spil. Samme Dag fandt det tredie Angreb Sted paa Kongefamilien, denne Gang paa Amalienborg.

Da det meldtes, at Tyskerne havde besat Politistationerne og arresteret Politiet, befalede Kongen, at Palæerne skulde forsvares. Han vilde ikke uden Kamp falde i Fjendens Hænder. Vagten, bistaaet af Mængder af Frivillige, Kontorfolk, Arbejdere og Mælkedrenge, ilede til Hjælp for at bistaa Politiet i Forsvaret af Kongen. Tyske Projektiler slog mod Pa-

Et historisk Billede, der viser Livgardens Genkomst til Amalienborg i Maj 1945, hvor den afløste Politiet fra den lange Kongevagt, som det med Ære havde holdt fra September 1943

læerne og rundt om i de tilstødende Gader hørtes Drøn af Haandgranater og Brandbomber. Modigt kæmpede vore Politifolk. De var jo alle gamle Soldater, som forstod at bruge deres Vaaben, og det lykkedes heller ikke en eneste tysk Soldat at komme ind paa Pladsen. Til sidst gav Kongen sin Adjutant Ordre til at søge Kampen standset, og omtrent samtidig befalede den tyske Politigeneral sine Folk at holde inde. Angrebet skulde være en Fejltagelse, men dog ikke af den Art, at den efterfulgtes af en Undskyldning!

Aldrig nærede Kongen Bekymring for sin egen Skæbne, skønt han ikke tvivlede om, at Tyskere en skønne Dag vilde deportere ham og hans Familie Syd paa, som de havde gjort med Kongen af Belgien. Tyske Embedsmænd lod nemlig vrede Ord falde om, at Amalienborg var Hjemsted for illegal Virksomhed, og vi vidste af Erfaring, hvad en saadan Udtalelse kunde betyde.

I de første Maaneder af 1945 stod det dog alt mere klart, hvor det hele bar hen. Vi havde nok anet det før, men nu rykkede de allierede Hære i hurtige Marcher nærmere og nærmere sammen om Tysklands Hjerte. Haabet om Danmarks Befrielse var sin Virkeliggørelse nær. Henimod Maj var der endog Tegn paa Forberedelse til tysk Opbrud. Og saa kom det lykkelige Budskab den 4. Maj om Aftenen. Forbi var Ondskaben, Myrderierne, Terroren og Torturen. Danmark var atter et frit Land. Lørdag den 5. Maj straalede i det dejligste Foraarssolskin med tidligt udsprungne Bøge og blomstrende Kastanier, og Folk myldrede jublende ud paa Veje og Gader med Blomster og Flag i Hænderne. Som H. P. Holst digtede i Friheds- og Sejrsaaret 1849 (Den lille Hornblæser):

Det var en skøn Begejstrings Tid,
hvis Minde er os blevet.
Lyksalig den, der med sit Land
en saadan Tid har levet.

Om Morgenen blev Kongeflaget atter hejst paa Amalienborg, et nyt Ministerium dannedes, og Kl. 12 lød Kongens Stemme i Radio'en, nok lidt ældet, men alligevel med sin gamle, kendte Klang: „Danske Mænd og Kvinder, den tyske Besættelses tunge Aar er hævet, og med ægte Taknemmelighed og Glæde hilser vi i Dag vore Befriere, de allierede Mag-

ter. Vi kan nu atter tage Vare paa vore egne Forhold. Det danske Folk har i disse Aar holdt ubrydeligt sammen, og jeg vil derfor paa denne Dag udtale en varm Tak for dette Sammenhold, der har givet os Styrke til at komme gennem alle Trængslerne." Kongen rettede derefter en særlig Tak til Frihedsbevægelsens Ledere og mindedes alle dem, der i disse Aar havde givet deres Liv for Danmarks Frihed. „Deres Minde vil stedse blive holdt i Ære i vort Folk." Ligeledes tænkte han paa vore Søfolk og opfordrede sluttelig til fremdeles at holde sammen.

Derefter hyldede Statsministeren Kongen: „Den dybe Samfølelse, hvormed Kong Christian omfatter Land og Folk, den ranke og frygtløse Holdning, hvormed han har baaret Tidens Tilskikkelser, vil staa som et lysende Tegn i denne mørke Tids Historie."

De følgende Dage var Festdage, som aldrig vil glemmes, den 9. Maj, da Kongen aabnede Rigsdagen og tiljubledes af tusindtallige Mængder paa hele Vejen fra Amalienborg til Christiansborg og tilbage igen. Den største og mest uforglemmelige Dag blev dog Kongens 75-Aars Fødselsdag (1945). Da blev Majestæten hyldet paa en saa storslaaet og hjertelig Maade som aldrig nogen Konge før ham – da blev dansk Kongemagts Folkelighed og Samhørighed med alle Samfundsklasser fastslaaet paa den smukkeste Maade. Hele Nationen bevidnede ham sin Hengivenhed og sagde ham enstemmig Tak for hans Trofasthed og Pligtfølelse mod Danmark og mod Forfatningen i hele sin lange Regeringstid og maaske specielt i de fem onde Aar. Et Blad skrev: „I Trængselsaarene hentede vi alle Inspirationer gennem Kongens Eksempel. Hans Troskab manede os til Efterfølgelse. Og i de tungeste Timer talte han netop de Ord, som vi trængte til og havde Brug for. Hans danske Tale gav Udtryk for det dybeste i vort Folk. Saadan talte og tænkte det danske Folk."

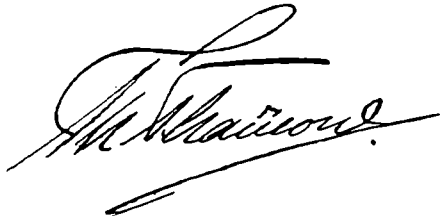

STATSRADIOFONIEN OG KONGEN

Af Magister Jens Rosenkjær

STATSRADIOFONIEN OG KONGEN

Det har altid været en Begivenhed i Radioen, naar Hans Majestæt Kongen gav sit Tilsagn om at medvirke i en Udsendelse. Det var det for dem af Radiofoniens Folk, der paa Amalienborg eller Sorgenfri anbragte Mikrofonen i Kongens Værelser, men det var Oplevelser for de mange, der lyttede til Kongens Tale; der er faa af Udsendelserne i Danmarks Radio, som har haft saa mange Tilhørere.

Første Gang, Kongen talte, var en Søndag i December 1933. Der skulde sendes en Hilsen fra Danmark til U. S. A., til dem derovre, som var født i Danmark og i Island. Kammersanger Emil Holm, den danske Statsradiofonis utrættelige Foregangsmand, søgte Audiens hos Kong Christian og bad denne holde en Tale ved denne Lejlighed, og han fik straks Kongens Ja hertil. Nogle Dage før Udsendelsen skulde finde Sted, blev de fornødne Installationer foretaget paa Sorgenfri Slot; om Fredagen blev der holdt Prøve for at faa Ledningerne gennemprøvet og for at faa Placeringen for Mikrofonen bragt i Orden. Søndag Aften den 3. December fandt selve Udsendelsen Sted. Kongen udtalte:

„Naar jeg i Dag i Særdeleshed henvender mig til Danske og Islændinge i Amerika, skal det være med en Hilsen til de mange, der sidder i egne Hjem, spredt over et Areal, der overgaar vort eget Land i Størrelse, og hvor de i Trofasthed plejer Minderne om det gamle Hjem, de forlod i Fædrelandet og hvortil Tankerne stundom drages med Længslens Vemod, samt en Tak for den Trofasthed, hvormed de stedse følger os alle herhjemme trods egne ændrede Forhold og de lange Afstande. Man kan sige, at Viljen til at skabe sig en egen Fremtid i Forbindelse med Længslen efter Hjemmet har skabt Mænd og Kvinder, der som gode Borgere har afkrævet det Folk Agtelse, blandt hvilke de har nedsat sig og fundet gæstevenlig Modtagelse og dog aldrig selv glemt det Land, der fostrede dem.

Gennem Kirker, Alderdomshjem og Forsamlingshuse styrkes deres

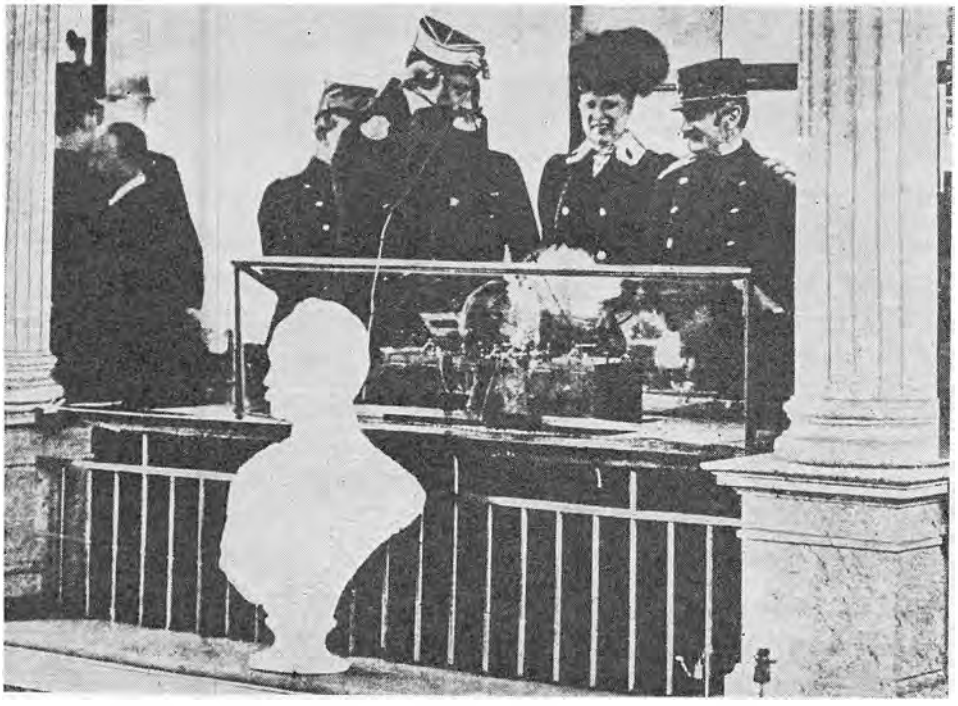

Som Kronprins havde vor nuværende Konge Lejlighed til at høre Valdemar Poulsens Radiotelefon, da den i sin Tid blev demonstreret for Frederik VIII

indbyrdes Forhold i det fremmede og vedligeholdes alt det bedste i deres Hjerte, som de medbragte hjemmefra.

Naar Forholdene tillader det, søger de tilbage til de Egne, hvor Slægt og Venner færdes – Rebild Bakker taler deres tavse Sprog om de Udragnes Trofasthed – for at skabe et fælles Mødested, hvor de i Hjemlandet under vort mere end 700-aarige gamle Dannebrog søger fornyet Kraft til Livet i det fremmede. For dem, hvor Forholdene ikke tillader Besøg i det gamle Land, ligger der en Fortrøstning i, at den samme Himmel, som de skuer, ogsaa hvælver over Danmark og Island sine Buer.

Om faa Dage staar Julen og Aarsskiftet for Døren, og naturligt gaar ved denne Højtid Tankerne i særlig Grad til Slægt og Venner, der efterlades. Jeg slutter derfor min Henvendelse til Dem, idet jeg gør mig til Talsmand for alle Landsmænd ved at ønske Dem hver især en glædelig Jul og alt godt for det kommende Aar."

Denne Udsendelse af Kongens første Tale i dansk Radio blev en

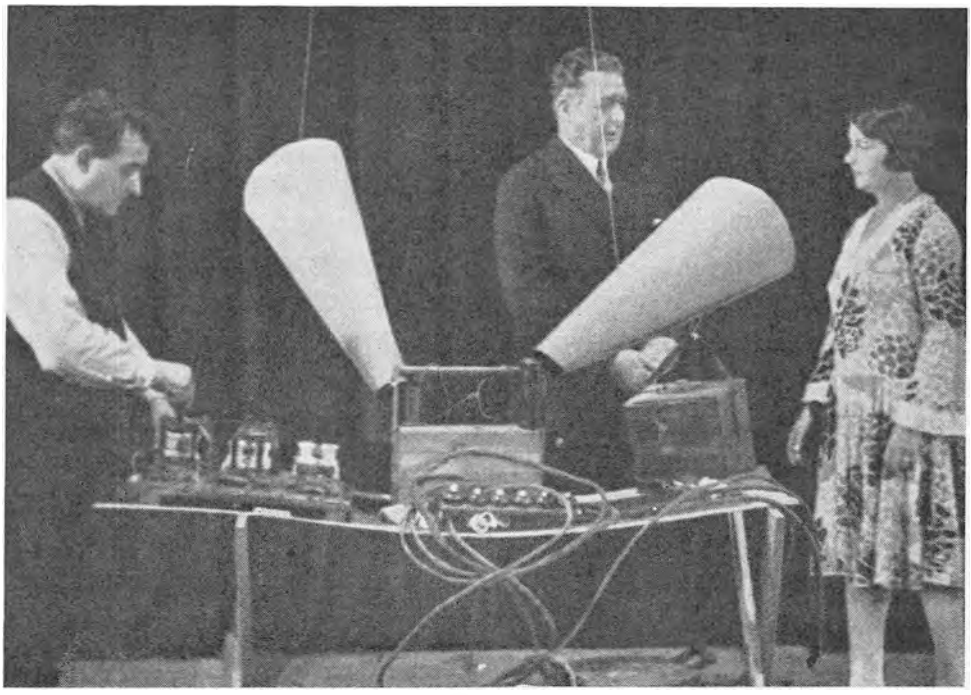

Fra en Radioudsendelse i November 1922. Ely Fischer Kjerulf ved „Mikrofonen", mens Axel Breidahl ser til

lykkelig Begivenhed. Det var første Gang, man i de dansk-amerikanske Hjem hørte den danske Radio; Overførelsen gennem amerikansk Sender var fortrinlig, og en Række Telegrammer og Breve til Kongen og til Statsradiofonien gav stærke Udtryk for Glæden over at høre Danmarks Stemme. I et af disse Breve skriver en Mand fra Iowa, U. S. A. – „paa over hundrede danske Familiers Vegne": „Denne Radiohilsen fra Danmark kom klart og tydeligt igennem. Hans Majestæt Kongens Tale greb os alle dybt, og med Taarer i Øjnene sender vi tavst vore Hilsener til gamle Danmark, til Minderne og Sangene og Musikken derhjemme." En anden Lytter skriver – fra Californien –: „Hans Majestæts Tale, følte vi, kom fra Hjertet og gjorde os glad, fordi Danmark har en Monark, hvis stærke Personlighed endogsaa kan række tværs over Atlanten og det amerikanske Kontinent."

Det viste sig allerede her i den første Tale, hvor egnet Kongens Stemme er for Radio: tydelig, klar, mandig; men det, der den Dag i

December 1933 og ved de mange senere Lejligheder, hvor Kongen har talt, gør det stærkeste Indtryk paa hans mange Lyttere, er den stærke personlige Optagethed og Grebethed, som man saa levende føler bag Ordene.

Der gik ikke lang Tid, før Kongen igen talte og atter til Dansk-Amerikanerne og i det hele til Danske i fremmede Egne. Den 4. Juli 1934 skulde der fra det store Stævne paa Rebild Bakker være Transmission til Amerika; det var 25. Gang, disse Fester holdtes, og i den Anledning var Kongen til Stede. Stævnet blev iøvrigt ikke blot gengivet af de amerikanske Stationer; ogsaa B. B. C. i London optog det og sendte det videre til alle Egne af det britiske Rige, saa det blev hørt i alle Dele af Verden. Direktør F. E. Jensen skriver (i „Danmarks Radio", 1940) om denne Lejlighed: „Kongen havde ikke, saaledes som ved Udsendelsen den 3. December, givet noget Tilsagn om at ville tale, og det var derfor en glædelig Overraskelse, baade for Forsamlingen og for Lytterne, da Hans Majestæt rejste sig og med Bevægelsen lysende gennem Stemmen holdt en hjertelig Tale, som sluttede med et Ønske om, at danske Mænd og Kvinder, baade herhjemme fra det gamle Land og ovre fra det store Rige bag Atlanten, stadig maa kunne samle sig om Mindernes Krans under vort gamle Dannebrog."

Retransmissionsstationen paa det gamle Fæstningsterræn

I de næste Aar, i Tiden op til Verdenskrigen, kom der mangen Lejlighed, hvor Kongen talte til det danske Folk, adskillige Gange ogsaa transmitteret til Udlandet. Det var de store Brobygningers Tid; ved Indvielsen af Lillebæltsbroen, Storstrømsbroen, af Broerne ved Oddesund og Vildsund talte Kongen. Ligeledes ved Aab-

Lyngby Radio

ningen af Telefonforbindelsen Danmark—Island og ved store By-Jubilæer; endvidere da Mindesmærket for Kong Frederik den Ottende blev afsløret i Charlottenlund Slotspark og ved det historiske Møde den 19. Oktober 1939 mellem de nordiske Statsoverhoveder i Stockholm i den bevægede Tid efter Verdenskrigens Udbrud.

Midt i denne Periode, og endnu helt i Fredens Dage, faldt den Begivenhed, der viste, hvor nært Forholdet herhjemme var imellem Kong Christian og det danske Folk – nemlig Kongens 25-Aars Regeringsjubilæum den 15. Maj 1937.

Hele Dagens Radioprogram var, som naturligt, præget af Begivenheden. Allerede i god Tid forinden havde Statsradiofonien udarbejdet sine Planer, og de var godkendt af Kongen. Paa selve Dagen blev Hans Majestæts Stemme hørt fem Gange i Radioen – dette bidrog sit til, at den festlige Oplevelse naaede ud til alle Egne af vort Land – ja, længere ud – og ikke blot blev Hovedstadens. Direktør F. E. Jensen skriver bl. a.: „Programmet er det mest omfattende, Statsradiofonien endnu har

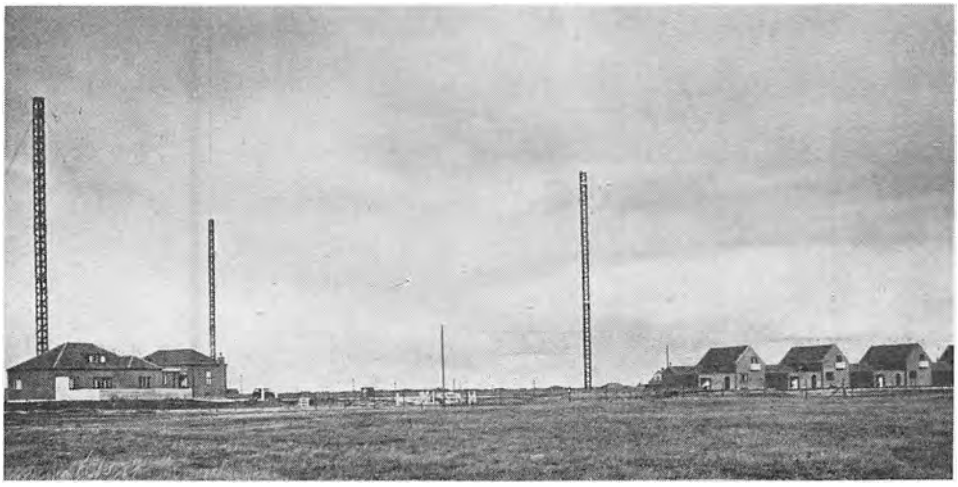

Blaavand Radio

haft paa en enkelt Dag, alt, hvad der overhovedet kunde fremskaffes af teknisk Materiel, Reportere og andet Personale, var i Ilden Dagen igennem. Hvad der bidrog til at forøge Vanskelighederne, var, at det ikke alene var Danmarks Lyttere, som skulde betjenes, men der skulde ogsaa sørges for Transmissioner til og fra Udlandet af visse Dele af Programmet samt Betjeningen af adskillige udenlandske Reportere. Alt gik imidlertid paa bedste Maade, og Jubilæumsdagen forløb ogsaa radiomæssigt uden Uheld af nogen Art . . . Hovedbegivenheden for Lytterne var dog naturligvis Kongens Tale til det danske og det islandske Folk. Hans Majestæt talte fra sit Arbejdsværelse paa Amalienborg, og nogle Dage forinden var de nødvendige Ledningsforbindelser og Installationer foretaget. For Radioens Folk er en Dag som den 15. Maj 1937 fuld af Spænding. Alle Detailler gennemgaas flere Gange af Frygt for, at et eller andet skal være overset, og selv om Formiddagens Udsendelser var forløbet upaaklageligt, var der stadig Nervøsitet for Forløbet af Hoveduudsendelsen fra Amalienborg; selv om der var indsat Reserver i alle Forhold, spøgede Tanken om Muligheden for et Uheld af en eller anden Art dog alligevel. I god Tid kørte Telegrafingeniør Heegaard og jeg til Amalienborg. Slotspladsen var afspærret, og ved Indgangen til Afspærringen var posteret to Politibetjente. Vi fremførte vort Ærinde, og efter at have set lidt paa os mente Betjentene nok, at de kunde forsvare at

Fra et Radioraadsmøde i August 1934

lade os passere. Nærmere Undersøgelse var ikke nødvendig, og Episoden slaar yderligere fast, det vi saa udmærket ved i Forvejen, at vi lever i et lykkeligt Land. – Efter at vi havde gennemprøvet Forbindelserne, ankom Hans Majestæt. I Følge Sagens Natur havde Dagen været overordentlig anstrengende for Kongen; men dertil mærkede man intet. Ved den nødvendige Prøve af Mikrofonerne med tilsluttede Forbindelser læste Kongen med straalende Humør „noget, som De vist næppe har hørt før derinde". Dette viste sig at være Brudstykker af et Soldaterreglement, som, læst paa den rette Maade, nok kunde kalde Smilet frem hos Tilhørerne". Kl. 18 talte Hans Majestæt:

„Landsmænd nær og fjern! Modtag Dronningens og min dybtfølte Tak for alle de mange Beviser paa Venlighed, Forstaaelse og Kærlighed, der altid er vist os, og som i disse Dage i saa rigt et Maal er tilgaaet os og vore, og som langt overgaar, hvad vi har fortjent. Vi vil tage det til Opmuntring og beflitte os paa fremdeles – ved Guds Hjælp – at gøre os værdige til den Tillid, der er vist os i de svundne Aar, en Tillid, jeg siger Tak for, og som hjalp mig gennem svære som lykkelige Dage. Blandt de sidste straaler Genforeningen for os alle i Mindets straalende

Glans, hvor vi oplevede, hvad vore Fædre haabede paa. Dronningen og jeg gengælder de varme Ønsker, der er udtalt for os paa vor Højtidsdag, meget hjerteligt, idet vi ønsker Guds Velsignelse for alle Hjem i Danmark og Island samt for alle Landsmænd i det fjerne."

– Det var, dengang i Maj 1937, en lykkelig Tid i et lykkeligt Land. Der kom strenge Tider ikke længe derefter, og Kong Christian kom som nogen anden til at bære de tunge Tiders Byrder. Statsradiofonien bad ham adskillige Gange tale til det danske Folk, og Kongen svarede aldrig Nej – saa svært det end ofte har været.

Midt i den første svære Tid oplevede vi Kongens 70-Aars Dag – den 26. September 1940. Det blev en uforglemmelig Dag; ogsaa i Radioen havde man gjort sit til at bringe Kongen en Hyldest – men først og fremmest at lade alle danske Lyttere faa et Indtryk af, hvordan Dagen blev festligholdt i Hovedstaden, og hvilken Hengivenhed og Taknemlighed der slog Kongen i Møde. Aksel Dahlerups meget smukke Ord ved Dagens Begyndelse glemmes ikke af dem, som hørte dem. Aftenen bragte en Række varme, personlige Hilsener til Kongen fra en lang Række Repræsentanter for danske Erhverv; af størst Virkning var vel nok Reportagen fra Kongens Køretur igennem Byens Gader, med det Bud, den bragte, om den umiddelbare Glæde, der slog Kongen i Møde overalt, i alle Gader og fra alle Folkelag. – Det var i de Dage, da det store Luftslag over London fandt Sted; Statsradiofonien havde af Tyskerne Ordre til at slutte tidligt, allerede Kl. 20,20 fandt den sidste Udsendelse Sted, Transmission fra Christiansborg Slotskirke: Bøn for Danmark.

Hans Majestæt talte selv i Radioen:

„Hjertelig Tak, hjertelig Tak. Tak for den Trofasthed og Kærlighed, som jeg har følt slaa mig i Møde. Tak for den enestaaende Gave af smaa og store Bidrag, jeg i Dag har modtaget, og som jeg haaber maa blive til Gavn for vort Samfund! Det er en tung Tid, vi i Fællesskab gennemlever, men jeg er sikker paa, at naar vi i værdigt Sammenhold gaar denne Tid igennem, saa hævder vi bedst vor Nation. Vi har Lov til igennem den gamle Verselinie at sige: End er der en Gud foroven, der raader for Danmarks Sag. Vi vil i Fællesskab udbringe et Leve for vort gamle, evigt unge Fædreland. Danmark leve!"

Kongen ved Mikrofonen

Ikke Torturkammer, men Radioens Afdeling for Tordenvejr, Jernbanestøj, Regn, Vandfald — kort sagt: Lydkulisser Anno 1938

Allerede Nytaarsdag, den 1. Januar 1941, talte Kongen igen til sit Folk gennem Radioen. Talen blev „indtalt" om Eftermiddagen den 31. December paa Amalienborg og udsendt Dagen efter. Som sædvanlig var Direktør F. E. Jensen og Ingeniør Heegaard paa Slottet. I Radiobygningen, i den gamle „Stærekasse", kom Statsminister Stauning og lidt efter daværende Indenrigsminister Knud Kristensen; naar Kongen var færdig med sin Tale, skulde de indtale Nytaarshilsener, der skulde udsendes senere. De kom paa en Tid, da vi regnede med, at Optagelsen paa Amalienborg var endt. Kongen er altid meget præcis; vi var derfor forbavset over, at man ikke var færdig paa Slottet og maatte derfor forklare de to Ministre, at de maatte vente. „Ja," sagde Stauning, „det forstaar vi vel nok bedre, end De gør. Der er saa megen Uro, saa mange Krav fra tysk Side netop i disse Timer; og det samler sig altsammen om Kongen. Men det er en stor Lykke for os alle, at Kongens Trofasthed over for Folkestyret er saa urokkelig, som vi nu igen i disse Timer har oplevet det. Men vi forstaar derfor ogsaa, hvorfor Talen bliver sinket." Lidt efter kom saa Kongens Ord, formede af Kongen selv og fremført med stærk Bevægelse, men ogsaa med stor Styrke:

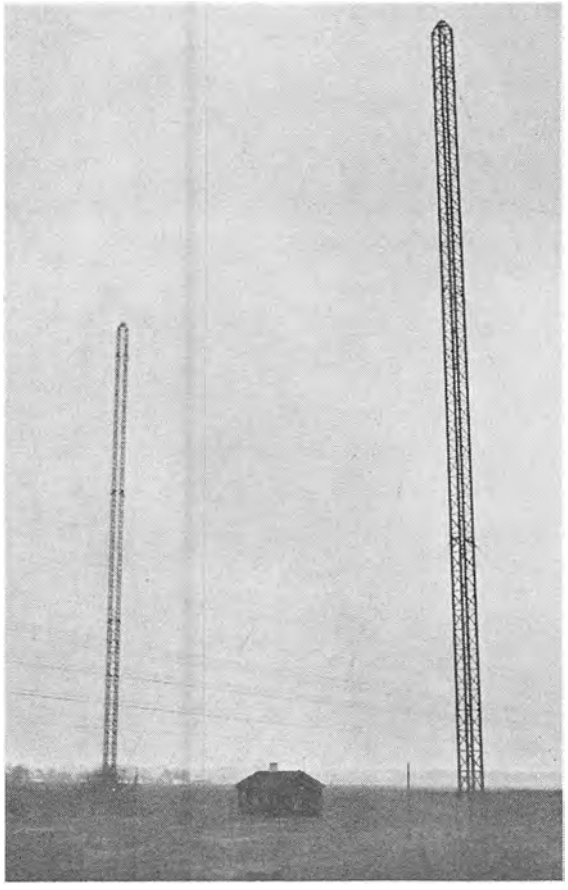

Radiostationen i Odense

„Det Aar, som er udløbet, er et Aar, der aldrig vil glemmes. I denne Stund gaar mine Tanker til dem, som i det forløbne Aar har

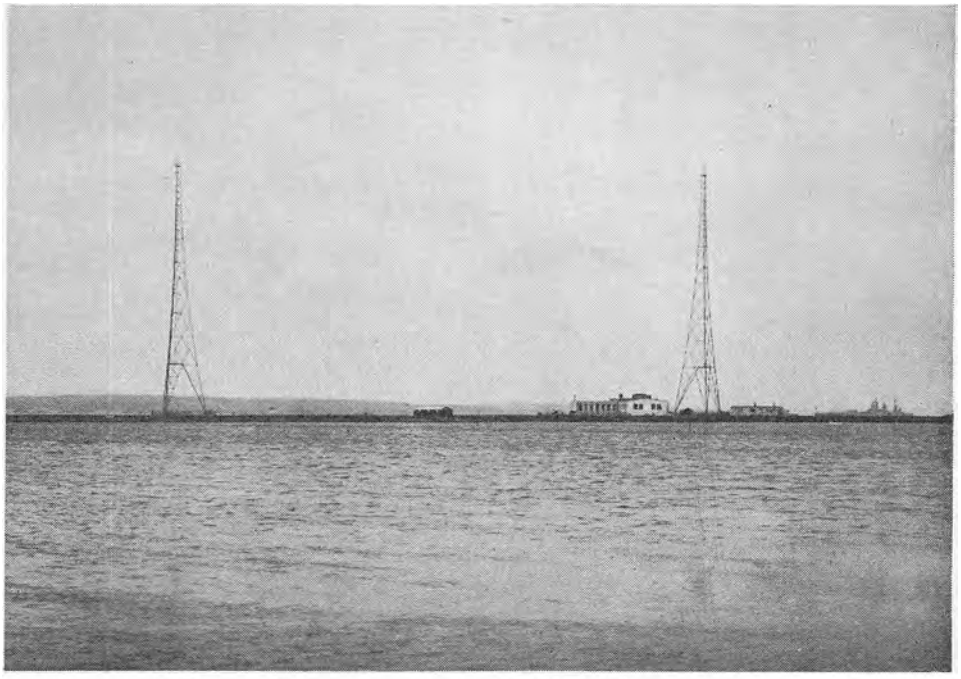

Kalundborg Radio, sikkert den mest kendte af de danske Stationer

mistet deres kære, som satte deres Liv til i Fædrelandets Tjeneste, det være sig til Lands som til Vands. I dyb Ærbødighed ærer jeg deres Minde, og den Indsats, disse Mænd har gjort, vil til fjerne Tider minde om, at de ofrede deres Liv som Fædrelandets værdige Sønner. Tiderne er alvorlige og tunge og kun ved fælles Hjælp, ved ubetinget Samdrægtighed vil det lykkes os at komme igennem Trængslerne. For den Kærlighed, der er strømmet Dronningen og mig i Møde i det forløbne Aar og ikke mindst for al den Hyldest, som blev mig til Del hin Septemberdag, takker jeg alle af mit hele Hjerte. Den Tillid, der vises mig, giver mig Kraft og Styrke til at virke videre til Landets Vel. Mine Tanker gaar ogsaa til Island, til Færøerne og Grønland, med hvem vi nu er uden Forbindelse, og jeg takker ogsaa dem for deres Trofasthed mod mig i det forløbne Aar. Fremtiden kender ingen af os, men vi har Lov til at tro og haabe paa lysere Tider for os alle. Jeg er overbevist om, at alle forstaar Øjeblikkets Alvor, og at det gælder nu mere end nogensinde at optræde fuldt ud korrekt under de Forhold, hvorunder vi befinder os. Og idet jeg

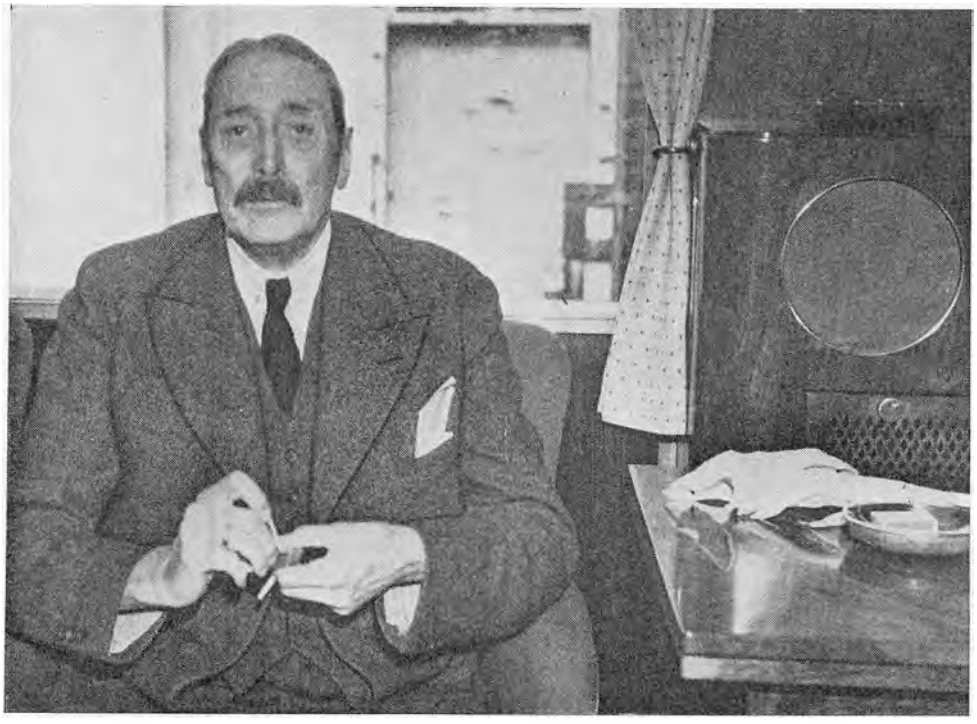

I sin Salonvogn har Kongen naturligvis ogsaa Radio, der kan aflyttes under Rejsen

ønsker alle et godt Nytaar, beder jeg Gud velsigne Danmark, Island, Færøerne og Grønland."

Der er næppe nogensinde lyttet til en Radioudsendelse som til denne. Selvom det kun var faa, der – saadan som de to Ministre – vidste nøje Besked med, *hvor* alvorlige Forholdene var og, *hvor* stærk Brændingen var omkring Tronen – saa var der dog en stærk Følelse i Folket af Tidens Alvor og af, hvor stor en Betydning netop Kong Christians Personlighed og Holdning var.

Det blev nu den faste Regel, at vi bad Kongen tale ved Nytaarstid. Og hyldet blev Kongen baade paa sine Fødselsdage i de Aar, der fulgte, og ved 30-Aars Regeringsjubilæet den 15. Maj 1942. Det var Festdage, som lyste op midt i den mørke Tid, Danmark gennemlevede. Og Kongens Ord bidrog dertil og til at styrke Udholdenhed og Troskab. Ved Jubilæet talte Hans Majestæt: „Hjertelig Tak fra os begge, hvad enten det gælder dem, der staar som mine Raadgivere, eller dem, som virker

Den folkekære „Familien Hansen" har her 500. Gangs Jubilæum, der overværes foruden af Fru Ellen Rovsing og Hr. Aage Schmidt, af Jens Locher og Frue

i Haandværk og Industri og i Arbejderkredse – hver god Indsats siger jeg Tak for i Dag. Lyse Øjeblikke har vi oplevet sammen, men aldrig har saa tunge Tider hvilet over Landet som nu. Ved indbyrdes Sammenhold opnaar vi noget herhjemme. Der er et gammelt Ord, der siger: Han, som har hjulpet hidindtil, han hjælper ogsaa fremdeles. Idet jeg gentager vores hjertelige Tak for den Hyldest, De har vist os, og jeg skal tilføje, ligefra i Morges, da jeg red, saa forener vi os i et Leve vores gamle og evigt unge Fædreland. Danmark leve!"

Men inden dette Aar, 1942, gik ud, ramtes Kongen og Danmark atter en Gang. Kongens lange Sygeleje efter hans sidste Ridetur gennem Københavns Gader – disse Rideture, der betød saa meget ikke blot for Byens Borgere, for unge og gamle – og iøvrigt for alle Danske, men som sikkert ogsaa betød meget for Kongen selv – disse Rideture var nu forbi. Og stærke politiske Kriser under de stigende tyske Krav gjorde Billedet

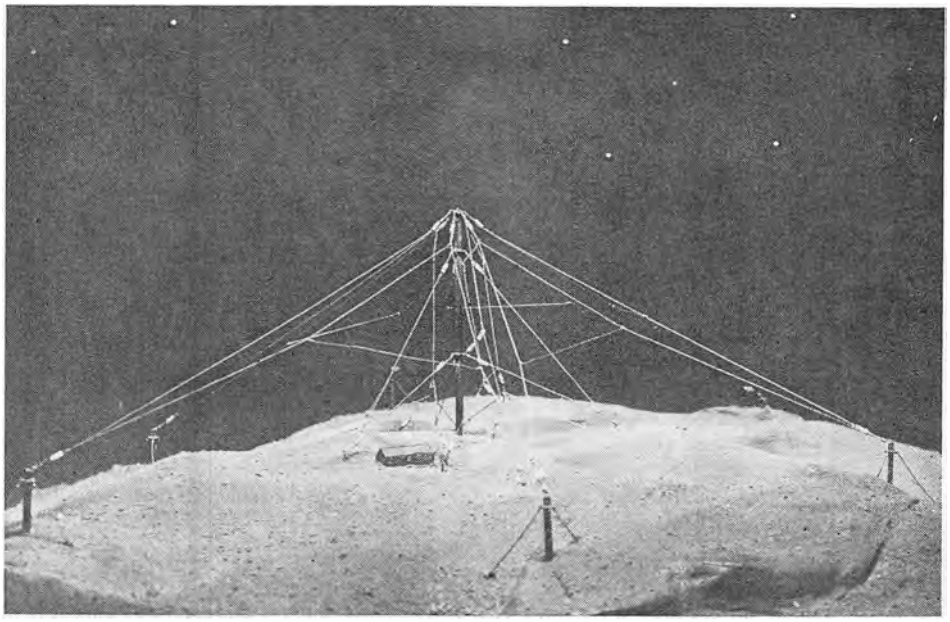

Dette Billede fra Radioudstillingen i 1932 viser Radiostationen Julianehaab paa Grønland — som den dengang saa ud

mørkere. Dog talte Kongen ogsaa ved Nytaarsskiftet til det endnu mere bevægede Aar 1943. Efter det, som skete den 29. August, var der vel mange, der ængstedes for, at de ikke oftere kom til at høre Kongens Stemme — omend der vel nok var flere, der bad til, at det maatte ske, at Kongen med sit Folk maatte opleve Friheden og Freden.

Det skete da ogsaa. Den femte Maj i 1945 kunde Kong Christian igen tale til sit frie Folk i en fri Radio.

„Danske Mænd og Kvinder!

Den tyske Besættelses tunge Aag er hævet, og med dyb Taknemmelighed og Glæde hilser vi i Dag vore Befriere, de allierede Magter. Vi kan nu atter frit hejse vort gamle Flag og selv tage Vare paa vore egne Forhold. Det danske Folk har i disse Aar holdt ubrydeligt sammen. Og jeg vil derfor paa denne Dag udtale en varm Tak for dette Sammenhold, der har givet os Styrke til at komme gennem alle Trængslerne.

En særlig Tak ønsker jeg at udtale til Frihedsbevægelsens Ledelse saavel som til alle i de Meniges Rækker for uforfærdet Indsats i den fælles Kamp, der har skabt Danmarks Stilling i Dag.

Kærligheden til Radioen har vel en noget forskellig Styrke — her er Manden, der lytter Dag og Nat, baade naar han strikker i Ørstedsparken, og naar han sover!

Jeg vil her mindes alle dem, der i disse Aar gav deres Liv for Danmarks Frihed. Deres Minde vil stedse blive holdt i Ære i vort Folk. Jeg mindes ogsaa med dyb Sorg de mange, der faldt som Ofre for de Ulykker, Krigsførelsen medførte indenfor vore Grænser, og for den Terror, der fulgte i Besættelsens Spor. Ogsaa under Udførelsen af deres Gerning har mange Danske sat Livet til som Følge af Krigsforholdene. Jeg tænker her ikke mindst paa vore Søfolk, der har gjort vort Land Ære ude i det Fremmede, og jeg tænker med Deltagelse paa alle dem, der i Dag savner deres Slægtninge.

Mine Tanker gaar i Dag til alle de Landsmænd, hvem Besættelsen har skilt os fra i den lange Tid, til Befolkningen paa Færøerne og paa Grønland og til vore Landsmænd i fremmede Lande. Har Adskillelsen i Krigsaarene været tung at bære, vil Gensynsglæden nu blive saa meget større.

De kommende Maaneder vil bringe mange Vanskeligheder og vil kræve Offervilje og Afsavn. Lad os i Enighed løfte de Byrder, som Tiden lægger paa os. Jeg opfordrer alle Landsmænd til at staa sammen og til

at give det af mig udnævnte Ministerium den Tillid, som er nødvendig for Løsningen af de kommende Opgaver.

Det har i disse tunge Aar været min inderlige Bøn, at vi sammen maatte opleve Befrielsens Time, og dette er blevet os forundt. Jeg beder i Dag til, at vi maa vise os værdige til den Naade, Gud har skænket vort Fædreland, og at vi i Fællesskab ved fortsat Sammenhold gennem den kommende Tid maa kunne lægge Grunden til et frit og betrygget Danmark.

Gud velsigne vort gamle Fædreland!"

– De stærke, værdige Ord blev fremført med Inderlighed og Grebethed; og de blev modtagne i samme Aand. Udenfor Radiohuset stod mange Mennesker, som lyttede til Højttalerne i Husets Vinduer; og der var een Følelse, een Stemning: Taknemligheden for det, der var sket, og Taknemlighed og Glæde over, at Kongen, som havde baaret de tunge Tiders Byrder saa fuldt som nogen i sit Folk, fik oplevet Befrielsen sammen med det.

Kongens Taler har altid hørt til de store Begivenheder i Danmarks Radio. Igennem lyse og mørke Tider – og af begge har Kong Christians Regeringstid været præget i usædvanlig Grad – er Konge og Folk blevet knyttet nøje sammen. Dertil har ogsaa Kongens Radiotaler bidraget. Radioen, som kan skabe Forbindelse mellem Mennesker, har kunnet bringe Kongens Personlighed gennem hans Ord ind til alle, til hvert Hus og Hjem i vort Folk.

HDS. MAJESTÆT
DRONNING ALEXANDRINE

Af Formand for Dansk Kvindesamfund
Fru Ingrid Larsen

HDS. MAJESTÆT DRONNING ALEXANDRINE

I Løbet af de 35 Aar, Kong Christian den Tiende har regeret, har Danmarks Befolkning forstaaet, hvor meget Dronning Alexandrine har betydet ved Kongens Side. Dronningen har i hele sin Færd vist en levende Omhu for Folkets Vel, og de daarligst stillede i Samfundet har ikke mindst haft hendes Hjerte og Interesse. Denne Interesse er paa mange Maader ført ud i Praksis, saaledes at enhver har kunnet føle Dronningens virkelige Forstaaelse af Smaafolks Kaar.

For de danske Kvinder, som har haft Lejlighed til at møde Dronningen, vil det første Indtryk være Glæde over den Venlighed og Naturlighed, hvormed Hendes Majestæt kommer enhver i Møde.

Det er ikke let for nogen ung Kvinde, der gennem Ægteskab kommer til at leve sit Liv i et andet Land, helt at føle sig som Borger i det nye Samfund, der omgiver hende. Men for Prinsesser har det altid været sandsynligt, at Ægteskab vilde medføre et saadant Nationalitetsskifte.

Det skete ogsaa for Prinsesse Alexandrine, hun drog til vort Land, og her i Danmark fæstede hun Rod paa Sorgenfri Slot i Lyngby. Gennem de unge Aar lærte Prinsessen sit nye Fædreland at kende, gik op i at forstaa Befolkningen og føle sig som Dansk. Hver eneste dansk Mand og Kvinde ved, hvor dansk Dronningen tænker og føler, hvor helt hun er en af vore, den første af vore gode danske Kvinder. Dronningen har naaet sit Maal!

I Hjemmet har Dronningen været det samlende Midtpunkt for Kongen og de to unge Prinser, der fødtes i Ægteskabet. Hun har vist, at hun forstod, hvor meget et Familieliv betyder. Naar Repræsentationsforpligtelserne bliver saa store, som de efterhaanden blev i dette fyrstelige Hjem, har Hjemlivet i særlig Grad Betydning, og den Indsats, Dronningen her har gjort som Husmoder i Hjemmet, maa vurderes højt. Et Lands Befolkning ønsker netop at kunne se op til sit Kongehus ogsaa i denne Henseende, og det er kendt, hvor smukt Familielivet har formet

Et morsomt gammelt Billede — taget en Gang i Slutningen af Tyverne — af Dronningen, der er paa Indkøb sammen med Overhofmesterinde Grevenkop-Castenskiold

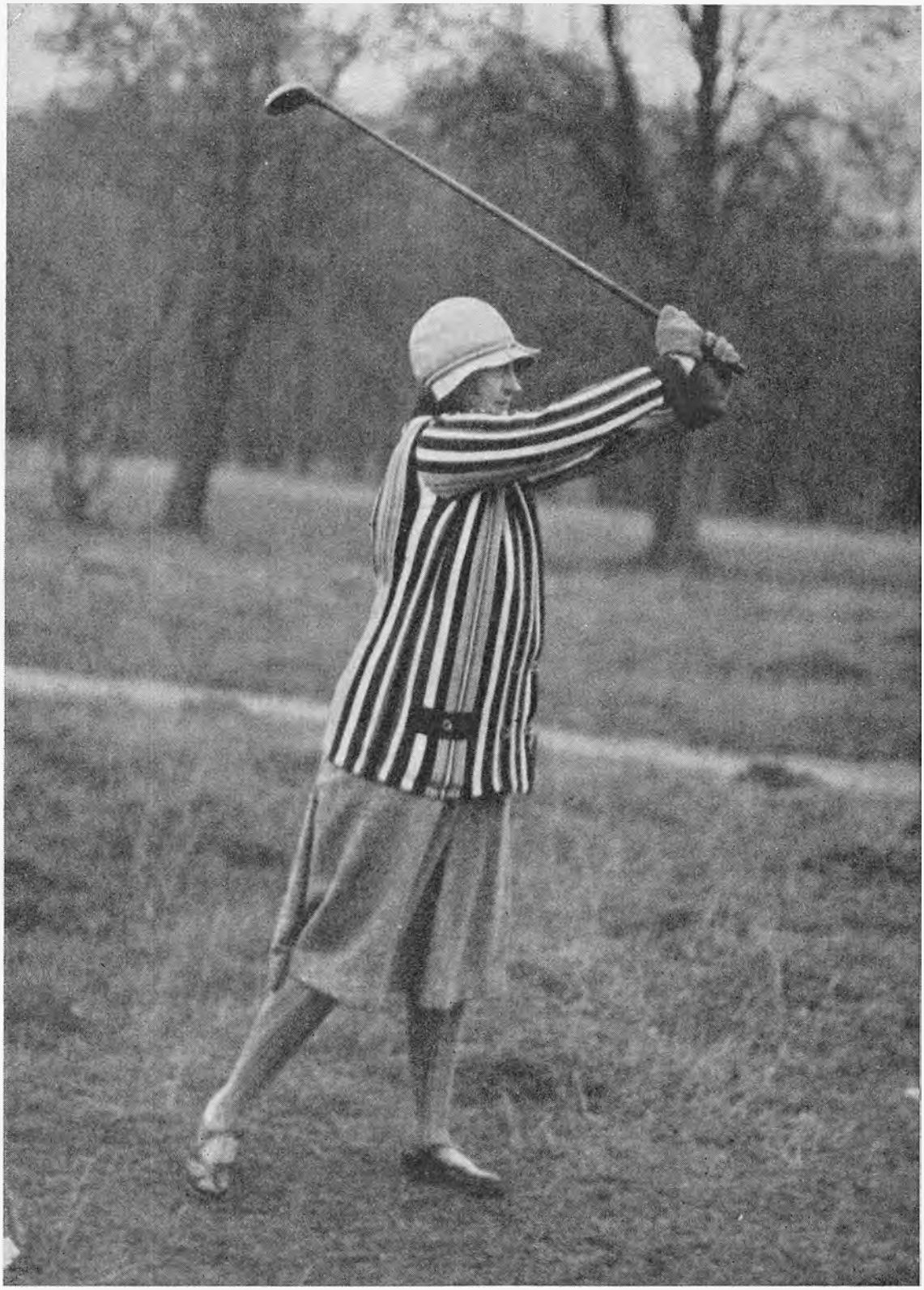

Fra det Øjeblik Golfspillet kom til Danmark, interesserede Dronningen sig levende for det og har siden udviklet sig til at kunne svinge sin Kølle paa en saadan Maade, at selv de dygtigste Spillere anerkender Hendes Majestæt som en farlig Modstander

sig, hvor Dronningen færdedes. Denne Sans for Hjemmets Betydning har Dronningen nu videreført til de unge, kongelige Hjem, efter at Kronprinsen og Prins Knud selv har stiftet Hjem, og der er kommet Børnebørn. Disse omfatter Dronningen med stor Kærlighed, og man ved, hvor nær Børnebørn kan staa Bedsteforældre, hvor morsomt det er at følge deres Udvikling.

Dronningen har to Interesser, hun særlig dyrker i Hjemmet, og de er begge i Stand til at sprede Hygge og skabe gode Traditioner. Disse to er Musik og Haandarbejde. Dronningens musikalske Sans og Forstaaelse er maaske ikke saa kendt, men det er i Virkeligheden en Arv, Kronprinsen har faaet fra sin Moder. Her har været noget at samles om, og det har sikkert knyttet Moder og Søn sammen, at begge har Evner og Indføling overfor Musik.

Mere kendt for Befolkningen er Dronningens smukke Haandarbejder, som i stor Udstrækning er skænket til gode Formaal. Hovedstadens Befolkning ved, at Dronningen til Velgørenhedsbasarer har sendt mange kunstfærdigt forarbejdede Haandarbejder, som hun selv har taget sig Tid til at sy.

Et smukt og indtagende Ungdomsbillede af Dronning Alexandrine

Som Eksempel paa Dronningens Interesse for Velgørenhedsarbejdet maa nævnes, at Hendes Majestæt foruden utallige Protektorater, som angaar Hjælp til nødlidende, hvert Aar stiller sig til Raadighed for selve Arbejdet ved Boderne i Basarer, der afholdes for et eller andet smukt socialt Formaal. I Efteraaret kunde man saaledes læse om, at den Basar til Fordel for den danske Sømandsmission i fremmede Havne, der for ni og tyvende Gang afholdtes i November 1946, havde Dronningen

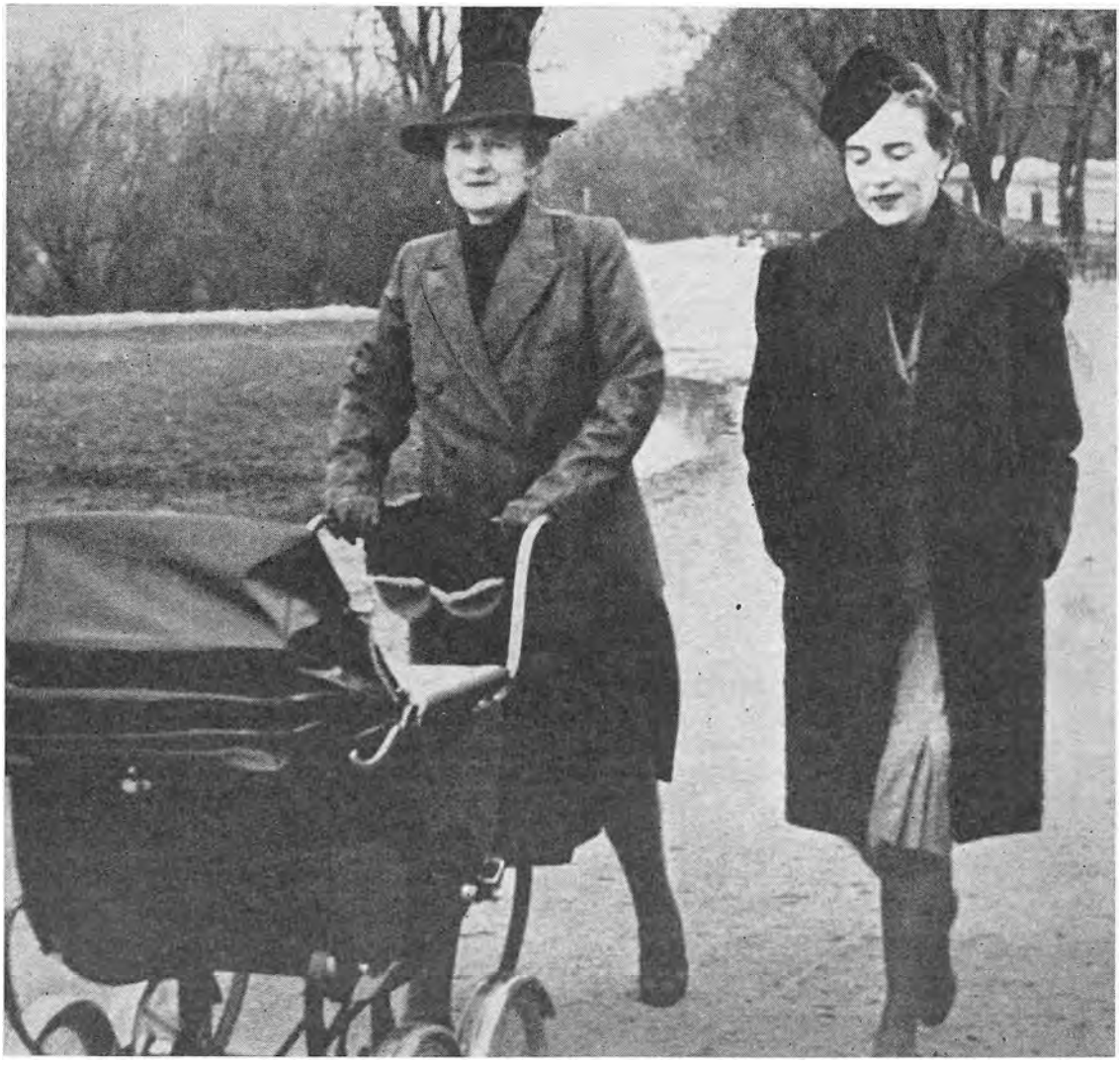

Kongeparret elsker naturligvis deres Børnebørn, og da den lille Prinsesse Margrethe begyndte at komme ud, kørte Dronningen — trods Besættelse og mange Pligter — saa ofte Tiden tillod en Tur med Kronprinsparrets ældste Datter. Her ses Dronningen og Kronprinsessen paa Langelinje med Barnevognen

I Dagene umiddelbart efter Befrielsen besøgte Dronningen en Mængde af de paa Hospitalerne indbragte saarede Frihedskæmpere. De saarede var naturligvis meget glade for Dronningens Venlighed og opmuntrende Ord

som assisterende. Det var ikke første Gang, det hændte; Dronning Alexandrine har Aar efter Aar i omved 25 Aar været assisterende ved den store Bod med Haandarbejder.

Den Interesse, Dronningen ogsaa hvert Aar viser overfor Sct. Lucassøstrenes Basar, er betydende, og den stammer fra de Gange, Hendes Majestæt som Patient er blevet passet og plejet saa omhyggeligt og godt paa Sct. Lucasstiftelsen.

Dronningen viste sin Forstaaelse af de daarligt stillede Menneskers Kaar, da hun i 1914 ved den første Verdenskrigs Opstaaen tog Initiativet til at danne en Komité, som skulde hjælpe Mennesker, der som Følge af Krigen var nødstedte. Det var ingen let Opgave at gaa i Gang med, og det var ikke let at forme de nye Hjælpeforanstaltninger, da der ikke kunde bygges paa tidligere Erfaringer, det hele skulde begyndes fra Grunden. Det var en Hjælp til Gavn for Hovedstadens Befolkning ud fra den Opfattelse, at en Storby altid i urolige Tider er først udsat for at lide Nød.

Under Besøget paa Udstillingen „Det kæmpende Danmark" var Dronningen saa interesseret, at Frokosten blev glemt, og da Hendes Majestæt blev sulten og endnu ikke var færdig med at se, fandt hun Vej til Brigadens Feltkøkken for at styrke sig paa et Par varme Pølser

Komitéen kaldtes først „Dronningens Indsamling", men da dens Virksomhed fortsatte efter Krigstidens Ophør i 1918, ændrede Komitéen Navn og hedder nu, hvor den stadig bestaar, „Dronningens Centralkomité af 1914". Den har arbejdet i mere end 32 Aar – med skiftende Medlemmer –, men stadig under Dronningens Ledelse og med hendes aarvaagne Blik og Interesse for enhver Detalje. Det er ikke smaa Beløb, der er passeret gennem Komitéens Kasse. Da den havde virket i 25 Aar, var der gaaet over 2 Millioner Kroner ind. Dette Jubilæum var i 1939, og siden har den arbejdet, ogsaa under den sidste Verdenskrig. Stadig er der gaaet store Summer ud til Hjælp, og mange nødstedte Familier har den været til stor Støtte.

Overalt, hvor man gennem disse 35 Aar har ønsket Kongens og Dronningens Tilstedeværelse, har Dronningen ledsaget Kongen. Gennem alle Forhold har hun staaet ved Kongens Side, trofast og fin i sin Færd. Paa sin venlige, værdige og hensynsfulde Maade har Dronningen gennem

Aarene haft sin Andel i at befæste det gode Forhold mellem Kongehuset og Folket. Ogsaa til Søs har Dronningen rejst med til danske Byer og Egne, saaledes mange Gange til Sønderjylland, og her maa særlig nævnes Besøget efter Genforeningen, hvor Kongeparret blev modtaget med en Hyldest, der ikke bliver mange Regenter til Del. Den brød spontant frem fra Sønderjydernes inderste Hjerterod.

Paa Rejserne til Grønland, Færøerne og Island, overalt, hvor Dronningen færdedes, vandt hun Agtelse og Hengivenhed. Hvor megen Pris der sættes paa, at Dronningen ledsager Kongen, giver en Udtalelse fra et Besøg paa Færøerne et lille Indtryk af. Ved Kongemodtagelsen i Klaksvig udtalte Byens Smed som Ordfører, hvor glade de var deroppe paa Færøerne for at se Kongen, men – som han udtrykte sig – *det,* at Dronningen var med, det var det helt rigtige. Hver dansk Mand og Kvinde har altid været ganske enig med Smeden i Klaksvig, at naar Dronningen var med, ja, saa var det det helt rigtige.

I de tunge Besættelsesaar, vi lige har gennemlevet, fik Dronningen efter Kongens Rideuheld Lejlighed til ret ofte at repræsentere Kongehuset. Derigennem fik Danmarks Befolkning lært Dronningen nærmere at kende. Det var ikke mere som Kongens Ledsager, men som den ubetingede Hovedperson, vi nu saa Dronning Alexandrine optræde, værdigt og naturligt og saa smukt, at vi følte den Godhed og det milde Sind, der har talt sit Sprog til os alle.

Hvor mange tunge Prøvelser Besættelsesaarene lagde paa Kongeparrets Skuldre, er ingen uvidende om. Store og alvorlige Beslutninger maattet tages af Kongen; i saadanne Øjeblikke har Dronningen trofast støttende været ved Kongens Side. Maaske ikke alle har tænkt over, hvor svære Dage Dronningen lige saa vel som Kongen gennemlevede. Selv Frygt for personlig Overlast var i Tankerne; her trængtes til Sammenholdets Aand indenfor Kongehjemmet, og vi Danske ved, at Dronningen stod trofast og rank og hjalp paa sin stille Maade, hvor hun kunde, prøvede at læge de Saar, Situationen fremkaldte, hun stod kvindelig, men stærk gennem alle Aarene.

Det er klart, at Københavns Befolkning i særlig Grad har kunnet følge Kongeparret i disse Kriseaar, hvor Kongestandarten vajede den meste Tid over Amalienborg og højest flyttedes til Sorgenfri Slot; men i den

Dronningen er en dygtig Amatørfotograf, der her er paa Foto-Jagt paa sine Børnebørn i Haven bag Palæet paa Amalienborg

sorgløse Tid før 1939, da drog Kongen og ikke mindst Dronningen ofte til Marselisborg ved Aarhus eller til et stille Ferieliv paa Klitgaarden ved Skagen, saaledes at ogsaa Befolkningen her lærte Kongeparret at kende i det daglige Liv.

I de gode Dage flokkedes Folket om Vognen, naar Kongeparret kørte Tur, eller de kørte til Kirke, hvor man ofte hørte om, at Majestæterne begge havde været tilstede ved en Gudstjeneste. I de tunge Aar saa man dem ikke helt saa meget, men Folket gik forbi Slottet og sendte et Blik og en taknemlig Tanke op til Kong Christian og Dronning Alexandrine. Er Kong Christian Folkets Konge, og derom kan der ikke herske Tvivl, saa er Dronning Alexandrine i lige saa høj Grad Folkets Dronning, vor gode Dronning. Dette føles i Kredse, som staar Kongeparret nær, og det føles af hele Befolkningen fra Amaliegade til Istedgade i København, fra Skagens Fiskere, som Kongeparret i saa mange Aar færdedes imellem, og til Sønderjyder og Øboer helt over til Bornholm.

Det er saavist aldrig nogen let Stilling at være Dronning, fordi den fordrer saa stor Takt og Menneskekundskab. Saaledes er det i gode, jævne Aar, men hvad fordrer den ikke af Sjælsstyrke i Tider som de sidste Aar! Man venter altid, at en Dronning skal være forekommende og veloplagt, det kan være ret svært under almindelige Forhold, men det har undertiden været meget at forlange, naar Sorgerne sætter ind, og Vanskelighederne taarner sig op. „Tunge Tider langsomt skrider, det har den Art", sagde Kongen i en Tale i Radioen under Besættelsen; vi følte vistnok alle, at det var saa rigtigt, og at det var svært at holde Humøret, men har nogen i de svære Aar set Dronningen andet end rolig, rank og venlig? Det har vist ingen. Blev Tiderne tungere, forstod Dronningen, at saa var hendes Opgave ogsaa saa meget mere betydningsfuld.

Den Stilling, Hendes Majestæt Dronningen i Dag indtager hos det danske Folk, er vundet ved personlige Egenskaber, og man har vist Lov at sige, at mange af disse Egenskaber gennem Aarene er traadt stærkere og stærkere frem. Hele Befolkningen har forstaaet, hvor gerne Dronningen vil hjælpe, og i særlig Grad har de danske Kvinder følt, at selv den mindste lille Dreng eller Pige i et fattigt Hjem staar Dronning Alexandrine nær. For denne menneskelige og smukke Livsindstilling hylder danske Kvinder i Dag Danmarks Dronning.

Ingeborg Andersen

DEPARTEMENTSCHEFSSTYRET I DANMARK

FRA 29. AUGUST 1943 TIL 4. MAJ 1945

Af Departementschef i Undervisnings-ministeriet A. Barfod

DEPARTEMENTSCHEFSSTYRET I DANMARK

August 1943 var en bevæget Maaned i Besættelsens Historie. Overalt var der Uro. Sabotagen tiltog, og de tyske Myndigheders Optræden blev stadigt mere udæskende.

Efter en Sabotage i *Esbjerg* blev der dekreteret Undtagelsestilstand med Udgangsforbud. Dette affødte (9. August) Generalstrejke i Byen, og Tyskerne maatte bøje sig; de ophævede Undtagelsestilstanden, og Arbejdet genoptoges igen den 10. August, altsaa en oplagt Sejr over Tyskerne. Men Stemningen Landet over var paa Bristepunktet. Den 16. August udbrød Uroligheder i *Odense,* hvor alle Butikker, hvis Indehavere var kendt som Tyskervenner, blev ødelagt, og Ruderne knustes. En tysk Officer, der skød paa Befolkningen og derved saarede to Drenge, blev ilde tilredt af Mængden, bl. a. slaaet i Hovedet med en Kloakrist. Først den 26. lykkedes det at faa Arbejdet i Gang igen i Byen, men forinden var der udbrudt Uroligheder i *Aalborg, Fredericia* og *Helsingør,* og den 24. var den Rigsbefuldmægtigede Dr. *Werner Best* kaldt til Tyskland til Møde med *Hitler,* der var meget ophidset, særlig over Episoden med den tyske Officer, og da Best kom hjem Fredag den 27. August, medbragte han Krav fra Tyskerne, der skulde opfyldes, og om hvilke der ikke kunde forhandles.

Kravene gik ud paa, at der skulde indføres Undtagelsestilstand over hele Landet med Forbud mod enhver Strejke, mod alle Forsamlinger og mod at færdes i Gaderne efter Mørkets Frembrud, desuden skulde der indføres Pressecensur under tysk Medvirken, og der skulde oprettes Standretter med Dødsstraf for Sabotage. Odense fik paalagt en Mulkt paa 1 Mill. Kroner, og hvis de skyldige i Optøjerne den 16. ikke var udleveret inden 5. September, skulde 10 Borgere arresteres som Gidsler.

Da jeg om Morgenen Lørdag den 28. August 1943 kom ind i Ministeriet, blev jeg straks kaldt ind til Ministeren – Dr. phil. *A. C. Højberg Christensen* – der meddelte mig, at nu ramlede det alt sammen; *Best*'s

Krav kunde afgjort ikke opfyldes. Der havde været Ministermøde om Morgenen, og man var enig om at maatte svare afvisende; der skulde nu være Partimøder og derefter Statsraad, og saa vilde Ministeriet gaa af. Tyskerne havde truet med Undtagelsestilstand, hvis deres Krav ikke blev imødekommet, og havde krævet Svar inden Kl. 16. Ministeren var i Færd med at rydde op og samle sine Ting sammen for at forlade Ministeriet.

Om Eftermiddagen Kl. 15,30 var hele Ministeriets Personale samlet i Ministerens Forværelse, og Ministeren gav her Meddelelse om, at Svaret var blevet et „Nej" til de tyske Krav, og at Ministeriet havde indgivet sin Demission, men denne var ikke blevet modtaget af Kongen, der ikke mente, at det vilde være muligt at danne et nyt Ministerium; derimod havde Ministeriet straks ophørt at fungere. Kl. 16 vilde Tyskerne besætte alle vigtigere Punkter i Byen, og den militære Undtagelsestilstand vilde blive etableret. Han udtalte, at Ministeriet var enigt om at anmode alle Embedsmænd om at blive paa deres Poster og gøre deres bedste, for at Ro og Orden kunde opretholdes. Han tilraadede Personalet at gaa hjem med det samme, da man ikke kunde vide noget om, hvorledes Gadelivet vilde forme sig, og om hvorvidt der vilde opstaa Uroligheder eller Sammenstød.

Da jeg paa min Spadseretur hjem var naaet til Viadukten ved Frihavnen, saa jeg en større Afdeling tyske Soldater i feltmæssig Paaklædning med Hjælme og Maskinskyts, der paa Motorcykler fra Frihavnen spredtes ud over Byen; om Morgenen var 5 tyske Skibe med Tropper og Materiel løbet ind i Frihavnen. – Jeg var meget nervøs og bad mine Sønner holde sig hjemme om Aftenen. Jeg sov ikke meget om Natten, hvor man stadig hørte Rumlen af Biler og Marcheren af Tropper i Gaderne. Ud paa Natten hørtes der Skyden baade af Maskingeværer og Kanoner.

Den næste Morgen – Søndag den 29. August – blev der ringet fra Udenrigsministeriet, at der var Departementschefsmøde om Formiddagen; Tid og Sted skulde nærmere blive meddelt senere. – Lidt senere blev det meddelt, at Mødet skulde finde Sted paa Nyboder Skole, hvor Tyskernes militære Hovedkommandantur havde Kontorer, hos den øverstbefalende General *v. Hanneken*. Paa Nyboderskolen samledes saa

Gadebillede fra Odense under Urolighederne i August 1943

Kl. 12 Størstedelen af de danske Administrationschefer og en Del Politifolk, dog var hverken Krigs- eller Marineministeriet repræsenteret, da disse Ministeriers Chefer – Viceadmiral *A. Vedel* og Generalmajor *v. Stemann* – var internerede i Løbet af Natten sammen med alle andre Officerer.

Det oplystes, at Flaadens Skibe enten var sænkede eller løbet til Sverige, og at Hærens Afdelinger havde gjort Modstand mod Afvæbningen – heraf Skydningen om Natten – samt at der var foretaget omfattende Arrestationer bl. a. blandt Politikerne, hvor det særlig var gaaet ud over Medlemmerne af det konservative Folkeparti.

Da man var samlet, traadte General *v. Hanneken* ind, ledsaget af forskellige Officerer. Direktør *Svenningsen* fra Udenrigsministeriet præsenterede hver enkelt af de mødte Administrationschefer for ham, og man tog Plads om Forhandlingsbordet i to Rækker, da der ikke var Bordplads til alle. Derefter holdt *v. Hanneken* en Tale, der gik ud paa, at Forholdene efterhaanden var blevet saadanne, at det ikke mere kunde

taales af Tyskerne. Der var sket Henvendelse til den danske Regering om Indførelse af civil Undtagelsestilstand, men dette var afslaaet. Derfor havde man maattet gribe ind. Den danske Hær og Marine var afvæbnet, Kongen og Kronprinsen befandt sig paa deres Slotte, og der var sat tysk Vagt ved disse.

Det var nu hans Anmodning („Bitte") til Embedsmændene at blive paa deres Poster. Befolkningen saa hen til dem, og for Ro og Orden var det nødvendigt, at de vedblivende udførte deres Arbejde.

Direktør *Svenningsen* tog derefter Ordet paa de tilstedeværende danske Embedsmænds Vegne og gav Udtryk for den dybe Alvor, hvormed man betragtede de indtrufne Begivenheder. Hvad der var sket, var følt som et voldsomt og overraskende Slag. Det var med Interesse, at man havde hørt Generalens Udtalelser, og han kunde sige, at alle Embedsmændene var besjælet af Ønsket om at gøre det bedste for vort Land i denne skæbnesvangre Stund. Der havde ikke været Lejlighed til for Embedsmændene at drøfte Situationen, før man kom til Mødet med Generalen, men man vilde snarest efter Mødet træde sammen og drøfte Situationen under Hensyntagen til det af Generalen fremførte.

Dermed sluttede Mødet.

Det blev aftalt, at Administrationscheferne om Eftermiddagen Kl. 16 skulde mødes i Udenrigsministeriet for at tage Stilling til Generalens Henvendelse og i det hele nærmere overveje Situationen. Da jeg kom til Mødet, var Slotsholmen besat med tyske Militærposter, der kun med noget Besvær tillod Passage. Ministerierne havde været ransagede om Natten, og under denne Ransagning var forskellige Ting forsvundet, der laa i Kontorerne; fra mit Skrivebord en Fyldepen og nogle Smaating. Herom blev der gjort Anmeldelse, men denne blev afvist.

Ved dette Møde var alle Departementscheferne kommet til Stede, og der blev snart Enighed om, at Administrationen maatte føres videre, indtil en lovlig Regering kunde overtage Styret; man var klar over, at alt vilde blive Kaos, hvis Udbetalingen af Lønninger m. v., Tilskud til private Institutioner, Understøttelser m. v. standsede, og at det ogsaa iøvrigt vilde være bedst, om alt kunde holdes i Gang saa vidt muligt. Det blev ogsaa anført, at det jo dog maatte være af Værdi, at Landet

Danske Soldater ved Danmarks Grænse den 9. April 1940. Maskinkanon i Kamp ved Hokkerup med fremrykkende tyske Panservogne.
Malet af Anna Maria Mehrn. Tilhører Frederiksborgmuseet

En af Shellhus-Bomberne vender inde over Københavns Tage

gennem Administrationscheferne beholdt en Repræsentation, som kunde forhandle med Tyskerne, selvom dens Indflydelse ikke vilde blive stor.

Det kom imidlertid paa Mødet stærkt til Udtryk, at alene paa Grundlag af General *v. Hannekens* Anmodning vilde Departementscheferne ikke overtage den øverste Ledelse af Administrationen, men at vi maatte have et Mandat ogsaa fra dansk Side, helst fra Kongen.

I Pressen offentliggjordes den 31. August 1943 følgende officielle Meddelelse:

„Ministeriet Scavenius har den 29. August til Kongen indgivet sin Demissions-Begæring og er straks ophørt at fungere.

Administrationen i Ministerierne og Generaldirektoraterne ledes indtil videre af vedkommende Departementschef, Generaldirektør eller Direktør."

Forinden Ministeriet traadte tilbage, havde det afgivet en Udtalelse, hvori man bl. a. udtalte, at det var særligt magtpaaliggende, at alle Tjenestemænd forblev paa deres Poster og fortsatte deres Gerning.

Med denne Udtalelse, som allerede var Administrationscheferne be-

kendt, før den offentliggjordes, forelaa jo fra det afgaaede Ministerium Opfordring til Administrationscheferne om at fortsætte, og ved Forhandlinger med Repræsentanter for de samarbejdende Rigsdagspartier, der havde støttet Regeringen, blev denne Opfordring tiltraadt af disse.

Af afgørende Betydning for alle Administrationschefer var det imidlertid, at *Hans Majestæt Kongen* ved Paategning, dateret „Sorgenfri Slot, 30. August 1943", paa et Eksemplar af denne Udtalelse, der blev ham forelagt af Kabinetssekretæren, Kammerherre *Gunnar Bardenfleth,* bifaldt denne Opfordring.

Hermed havde Administrationscheferne det fornødne Grundlag for deres Varetagelse af Statens Administration paa egen Haand – og forsaavidt var alt i Orden, saaledes at vi kunde vedblive at fungere, men enhver var klar over, at dette kun kunde blive en ganske kort Overgang – man regnede med 10 à 14 Dage – da Landet ikke kunde undvære et lovgivende Organ, og Spørgsmaalet var, hvorledes den blivende Ordning skulde være.

Fra Tyskernes Side var der næppe nogen forberedt Plan i saa Henseende. Det er i det hele taget mit Indtryk, at de Skridt, der blev foretaget fra tysk Side, ofte hvilede mere paa en Indskydelse end paa en gennemtænkt Plan, og at man slet ikke altid havde gjort sig klart, hvad det næste Skridt skulde være, eller hvilken Ordning der skulde erstatte den, som man slog i Stykker.

Da *v. Hanneken* den 29. August proklamerede Undtagelsestilstanden, sendte han samtidig *Hans Majestæt Kongen* en Meddelelse herom med Tilføjende, at den udøvende Magt hermed var overgaaet til den tyske Værnemagt. Til Statsminister *Scavenius* sendtes samme Meddelelse med følgende Tilføjelse: „Ich bitte, der Regiering mitzuteilen, dass ihre Befügnisse durch die Übernahme der vollziehenden Gewalt auf die deutsche Wehrmacht beendet sind."

Spørgsmaalet var saa, hvad der nu skulde ske.

Allerede den 31. August 1943 paa det første af de „Departementschefsmøder", som nu tog deres Begyndelse, kunde Direktør *Svenningsen* meddele, at det fra tysk Side var hævdet, at Kongen jo stadig var Konge, men kun midlertidigt de facto var hindret i at fungere; Ministeriet Scavenius vilde Tyskerne derimod afgjort ikke have noget at gøre

med, og der maatte derfor arbejdes paa at faa en ny Regering. Paa det næste Møde, Fredag den 3. September, var dette yderligere uddybet derhen, at det fra tysk Side var antydet, at man kunde tænke sig Sagen løst paa to Maader. *Enten* skulde der udnævnes et nyt Ministerium, gerne bestaaende udelukkende af danske og uden Krav om, at der deri skulde optages danske Nazister, et Ministerium udnævnt af Kongen og med Støtte af Rigsdagen, der dog kun skulde give en Bemyndigelseslov og derefter hjemsendes; ved Siden heraf skulde den tyske Besættelsesmyndighed fungere, og den skulde tage sig af Forfølgningen af Sabotører og eventuelt henrette dem, den fik fat paa, *eller* ogsaa vilde der blive indsat en tysk Regering, som virkede gennem danske Embedsmænd, altsaa med tyske Kontrollører, der overvaagede den danske Administration. Forhandlingerne om et dansk Ministerium, som jeg personlig aldrig havde troet paa, da det forekom mig, at det maa gaa ind under de Vilkaar, som Ministeriet *Scavenius* havde afvist Lørdag den 28. August, skal jeg her forbigaa, da jeg ikke har noget personligt Kendskab dertil. Resultatet blev, at Kongen vægrede sig ved at udnævne en ny Regering uden om Rigsdagen, ligesom de politiske Partier afslog at danne Regering.

Bestræbelserne maatte derfor rettes paa saa vidt muligt at undgaa den tyske Regering eller de tyske Kontrollører, ved at der skabtes en Form, hvorunder Administrationscheferne dels kunde beskikke kongelige Embedsmænd til at gøre Tjeneste i Embeder, indtil man efter Krigen kunde skaffe dem kongelig Udnævnelse, dels – hvad der var vanskeligere – kunde faa Myndighederne til hver indenfor sit Omraade at udstede Love til Forlængelse af udløbende Love eller i paakommende Tilfælde ny Love, saaledes at Statsfunktionerne uhindret kunde fortsætte.

Man maatte i saa Henseende sikre sig Domstolenes Tilslutning, men ved Forhandling med Højesterets Præsident og andre Repræsentanter for Domstolene blev der givet Tilsagn om, at Domstolene vilde respektere saadanne Love, udstedt af Administrationscheferne indenfor deres Embedsomraade.

De nærmere Regler i saa Henseende gik ud paa, at hver Administrationschef for sit Forretningsomraades Vedkommende skulde kunne udfærdige Bestemmelser med Lovgivningsindhold („Lovanordninger")

under Forudsætning af, at dette vilde være nødvendigt af Hensyn til Samfundslivets uforstyrrede Fortsættelse og Opretholdelsen af Ro og Orden, ligesom Loven ikke maatte stride mod dansk Retsbevidsthed.

Denne Ordning blev tiltraadt af de 5 samarbejdende Partier, ligesom man tiltraadte, at Administrationscheferne skulde kunne foretage Udnævnelser og Afskedigelser, der under normale Forhold krævede kongelig Underskrift.

Da Kongen, der paa ethvert Punkt gennem Kabinetssekretæren var holdt à jour med Begivenhedernes Udvikling, bifaldt denne Ordning, var Administrationscheferne hermed fra alle kompetente Sider bemyndigede til at fortsætte Styret og sat i Stand til gennem de hertil fornødne Akter at føre Administrationen videre.

Herefter kunde Udenrigsministeriet den 23. September 1943 tilstille *den tyske Rigsbefuldmægtigede og den Øverstkommanderende for de tyske Tropper i Danmark* en Meddelelse, hvori det udtaltes, at da man ikke var klar over, under hvilke Betingelser et Ministerium vilde komme til at arbejde, mente man ikke at kunne fremsætte noget Forslag om et saadant, idet der, hvis der ved Undtagelsestilstandens Ophævelse skulde opretholdes Foranstaltninger af mere eller mindre lignende Karakter som de nuværende, ikke vilde være Mulighed for at danne et grundlovsmæssigt Ministerium, da et Ministerium under disse Forhold vilde savne væsentlige Dele af de forfatningsmæssige Beføjelser.

Men selv om der ikke dannedes nogen Regering, vilde der kunne drages Omsorg for, at Statsforvaltningen kunde føres videre paa en saavel for Befolkningen som for Besættelsesmagten betryggende Maade, idet de almindelige Regeringsfunktioner vilde kunne udøves af de danske Administrationschefer. Disse havde den 29. August overtaget Ledelsen efter den tyske Øverstkommanderendes direkte Opfordring og efter den tilbagetraadte danske Regerings Ønske. De vilde kunne paaregne fuld Støtte fra politiske Kredse og fra Befolkningen. De vilde dernæst kunne finde faste Former for Samarbejdet sig imellem.

Det tilføjedes, at der var truffet Foranstaltninger til, at Administrationscheferne hver indenfor sit Omraade kunde udstede Bestemmelser af Lovgivningsindhold, idet der gjordes Rede for de ovenfor omtalte Regler for Udstedelse af Lovanordninger, ligesom det meddeltes, at de

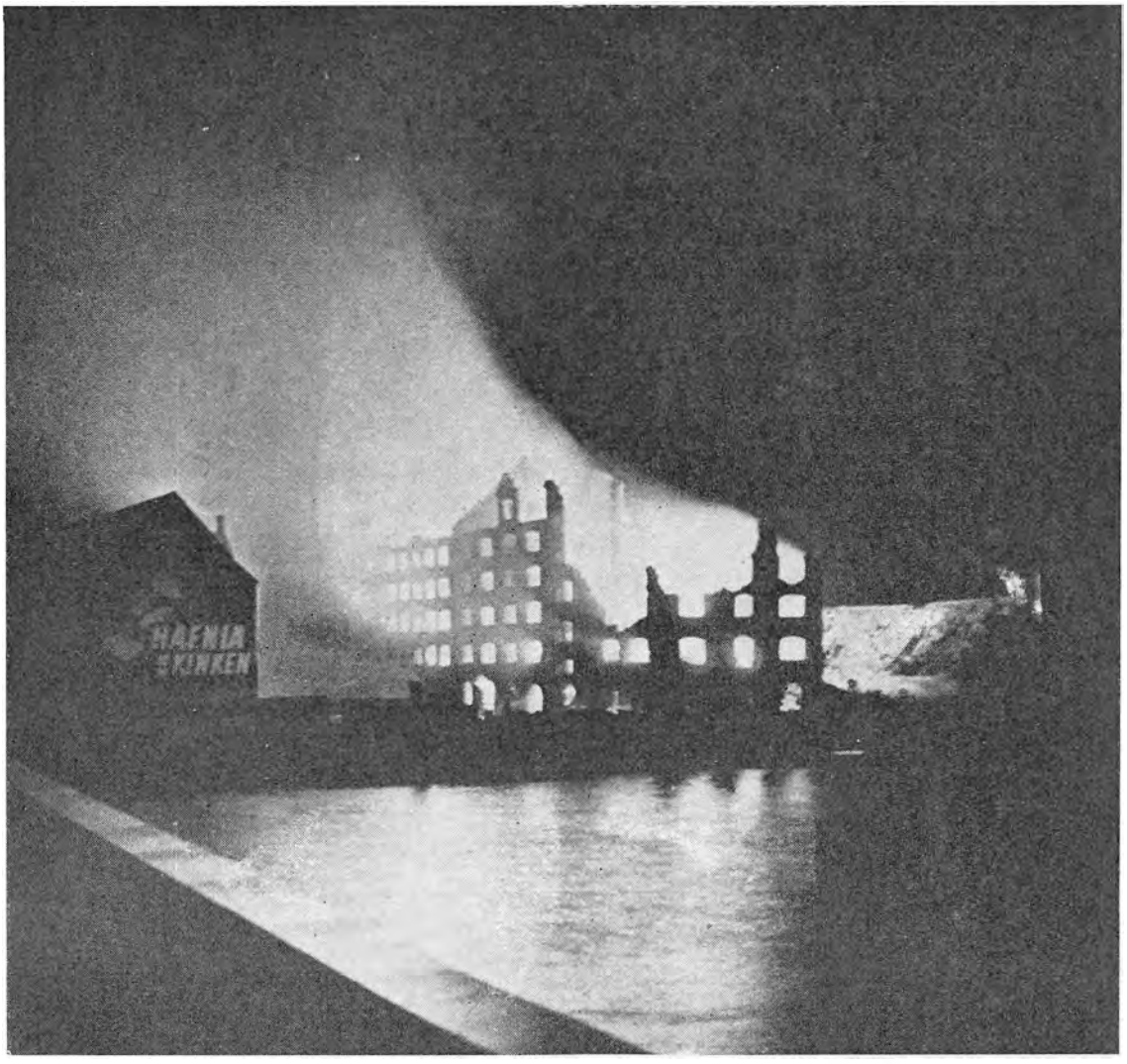

Sukkerfabrikens og Burmeisters Brand efter Englændernes Bombardement 27. Januar 1943

vilde kunne sørge for Ansættelser og Afskedigelser af Embedsmænd, der ellers skulde have kongelig Udnævnelse.

Paa denne Meddelelse indløb der aldrig noget Svar, men baade Besættelsesmagtens Repræsentanter og Regeringen i Berlin syntes at tage Ordningen til Efterretning, og Henvendelser fra Dr. *Best* rettedes senere ofte til Administrationscheferne.

I det hele blev „Departementschefsstyret" modtaget med Velvilje, og det har under vor Virksomhed været meget tilfredsstillende for os at mærke, at man med Tillid saa hen til dette Styre, selv da det kom til at strække sig over 1¾ Aar. Man kan jo kun være glad ved, at de danske Nazister var saa ringe, at Dannelsen af en dansk Quislingregering overhovedet ikke kom paa Tale; var det sket, var danske Tjenestemænd og særligt Centraladministrationens Personale kommet ud for ganske andre Vanskeligheder end under de Forhold, der nu indrømmedes os.

Det var med et Lettelsens Suk, at Administrationscheferne mente at kunne regne med, at der ikke vilde ske direkte Indgreb i den indre Administration fra tysk Side, og dermed belavede sig paa at føre Administrationen videre som hidtil. Det Spørgsmaal opstod selvfølgelig straks, om dette ikke var at gaa Tyskernes Ærinde, om danske Embedsmænd overhovedet kunde blive ved at fungere uden Hensyn til Arrestationer og andre Overgreb, der stadig fortsattes. Spørgsmaalet blev selvfølgelig indgaaende drøftet indenfor Administrationschefernes Kreds, men man var enig om, at Videreførelse af Administrationen under dansk Ledelse var i højere Grad i dansk Interesse end i tysk, og at Administrationscheferne derfor tjente Landet bedst ved at blive i deres Stillinger; for de tyske Overgreb, som de ikke bidrog til at gennemføre, kunde de selvfølgelig ikke have noget Ansvar. Tysk Administration skete uafhængigt af dem og uden deres Medvirken gennem de tyske Organer – Hæren, Politiet og den tyske Civilforvaltning – og ved Siden af denne Administration førte Departementscheferne den danske Administration efter danske Love og dansk Praksis. Dette maatte anses for meget værdifuldt. Særligt for Undervisningsministeriets Vedkommende kan der i saa Henseende peges paa, at det dog indtil Begyndelsen af Aaret 1945, da Beslaglæggelse af Skoler og Undervisningsanstalter rigtig satte ind, efter at den tyske Regering var begyndt at sende Hundredtusinder af Flygtninge

Politiet hugger ind paa Demonstranter i Anledning af Anti-Kominternpagtens Underskrivelse

herop, er lykkedes at holde Børne- og Ungdomsundervisningen i Gang over hele Landet, saaledes at det kan siges, at disse 5 Besættelsesaar ikke danner et tomt Rum i dansk Ungdoms Liv. Det er af afgørende Betydning for Ungdommens Uddannelse og derved for Landets fremtidige Trivsel, at man i det hele har kunnet gennemføre en planmæssig Undervisning og afholde Eksaminer ved de forskellige Undervisningsanstalter ligesom før Krigen; at Begivenhederne omkring den 19. September 1944 bragte megen Uro i den studerende Verden og derved i væsentlig Grad hæmmede de højere Læreanstalters Undervisning, er en anden Sag, ligesom den studerende Ungdoms Deltagelse i Modstandsbevægelsen selvfølgelig har hæmmet dens Arbejde med Studierne.

Med al Anerkendelse af den Betydning, som Fortsættelsen af dansk Administration havde, kunde man dog med Rette spørge, om ikke Departementschefernes Nedlæggelse af Arbejdet i bestemte Situationer kunde være en saa vægtig Demonstration overfor Tyskerne, at dette Skridt i paakommende Tilfælde burde være taget. Denne Tanke var heller ikke Departementscheferne fjern, og det blev ogsaa overvejet ved flere Lejligheder, hvad jeg senere skal komme tilbage til, men med negativt Resultat. For mig personligt stod Sagen efterhaanden med større og større Sikkerhed saaledes, at det at gaa ofte vilde være det letteste for

den paagældende selv, men at det vilde være et for Landet farligt Skridt. Departementscheferne var ikke nogen Regering eller et Ministerium, et saadant kan trække sig tilbage og lade andre træde til, naar det ikke vil mere; det kan Embedsmænd ikke; Arbejdet skal gøres, og gør den ene det ikke, maa der andre til. Saalænge Departementscheferne blev siddende, dækkede de deres Personale, og dette vilde trygt kunne fortsætte sit Arbejde. Gik Departementscheferne derimod, kom Kontorcheferne i første Række og maatte tage det Ansvar og det Arbejde, som Departementscheferne skød fra sig, og hvis Departementschefernes Fratræden vilde være Signalet til en almindelig Arbejdsnedlæggelse i Centraladministrationen – og saaledes var Indstillingen fra først af – kunde dette igen være at give Bolden op til en Generalstrejke, hvis Konsekvenser man slet ikke kunde overse. Vi maatte derfor blive paa vore Pladser, saalænge til Tyskerne smed os ud af dem, og dette maatte fastholdes, hvilke Overgreb der end skete fra Tyskernes Side, saalænge de ikke krævede noget af Administrationscheferne selv, som de ikke kunde forsvare at være med til. Det har været hævdet, at dette var helt galt; vi skulde have Kaos og Opløsning, og Centraladministrationen skulde selv tage Initiativet dertil, men denne Anskuelse deltes næppe af mange, der havde virkelig Indflydelse eller noget Ansvar for, ad hvilke Baner Udviklingen skulde søges ført.

Det var i denne Henseende ikke af afgørende Betydning for nogen af Administrationscheferne, at en Arbejdsnedlæggelse fra deres Side næppe vilde være blevet taalt af Tyskerne, saaledes at man maatte kunne regne med Arrestationer af Centraladministrationens Chefer og højere Embedsmænd, og hvad derefter kunde følge, vidste ingen. Det, hvorpaa der blev lagt Vægt, var, at de mente at tjene Landet bedst ved at blive. Spørgsmaalet om, hvad der skulde ske, hvis en af Departementscheferne fik Forfald, var selvfølgelig fremme. Der var ingen, der under de foreliggende Forhold havde Myndighed til at udnævne en ny Departementschef, og det blev derfor vedtaget, at hver enkelt som øverste Myndighed indenfor sit Omraade skulde deponere i Statsministeriet en Meddelelse om, hvem der skulde fungere som Departementschef i hans Sted, hvis han fik Forfald.

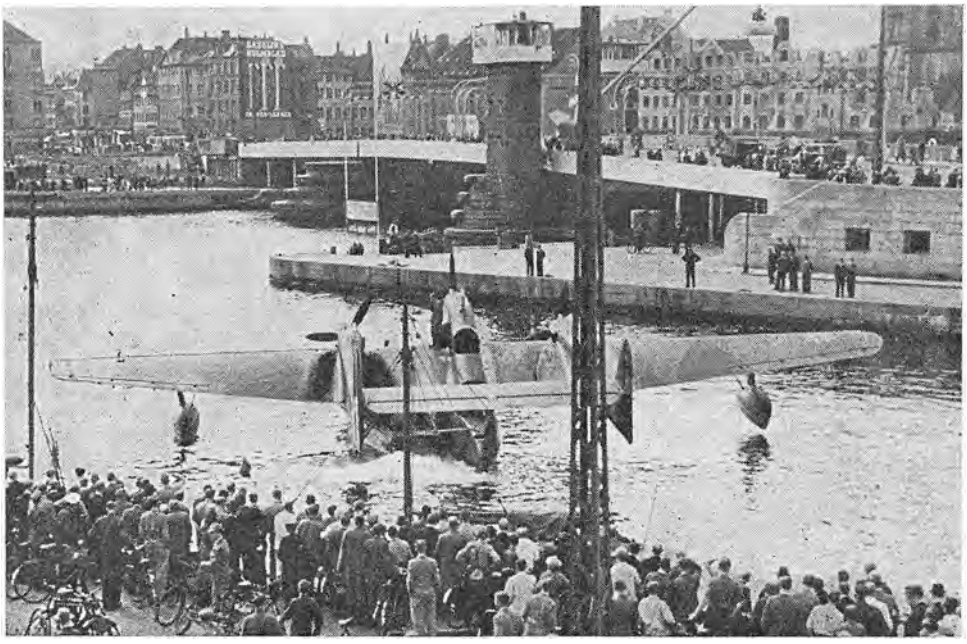

Tysk Maskine nødlandede i August 1943 i Københavns Inderhavn. I Baggrunden Knippelsbro

Da den militære Undtagelsestilstand, der var indtraadt 29. August, var blevet ophævet den 5. Oktober, efter at have bestaaet i 5 Uger, fortsatte det saaledes etablerede Styresæt, idet den tyske Rigsbefuldmægtigede ved et Dekret af 6. s. M. opretholdt den Del af de Undtagelsesbestemmelser, som var givet af *v. Hanneken* under Undtagelsestilstanden, som Tyskerne mente at maatte opretholde, men som de danske Myndigheder ikke kunde lægge Navn til.

Denne mærkelige Styreform opretholdtes herefter til Krigens Slutning den 4. Maj 1945.

Hver enkelt Administrationschef forenede i sin Person den fulde udøvende og lovgivende Myndighed for sit Forvaltningsomraade og udøvede denne Myndighed paa eget Ansvar – han var, som Statsminister *Buhl* udtalte i en Tale ved Statsministeriets Fest for Departementscheferne efter Krigens Slutning, Konge, Minister og Rigsdag i een Person.

Herunder maa det selvfølgelig ikke glemmes, at vi ikke stod ganske alene. De politiske Partier virkede stadig i det skjulte og blev stadig holdt underrettet om, hvad der passerede, og i alvorligere Sager blev ingen

Beslutning truffet uden efter Forhandling med det udvidede Nimandsudvalg „Trettenmandsudvalget", og selvom det var Departementscheferne, der i sidste Instans havde Ansvaret, havde denne Forbindelse med Rigsdagens Repræsentanter dog stor Betydning og betød en væsentlig Styrkelse af Styret i det hele.

De samlede Administrationschefer udgjorde intet Administrationsraad, og ingen Flertalsbeslutning vilde kunne binde den enkelte Departementschef, der selv maatte tage det fulde Ansvar for, hvad han foretog sig. Naar Administrationscheferne mødtes 2 Gange ugentlig til Orientering og Raadslagning om de foreliggende Forhold, skete der derfor aldrig nogen Afstemning, men hver enkelt maatte af den stedfundne Drøftelse søge de Retningslinier for sine Afgørelser, som han kunde uddrage; hans Kolleger gav ham Raad, som han kunde rette sig efter eller lade ligge.

Møderne, der ordinært afholdtes hver Tirsdag og Fredag, fandt Sted i Udenrigsministeriets Mødesal, som efterhaanden blev et velkendt Sted for os alle, og ledede af Departementschef i Statsministeriet *Andr. Møller*. Drøftelserne angik imidlertid saa godt som udelukkende Forholdet til Tyskerne, og det var derfor naturligt, at Udenrigsministeriets Direktør, *Svenningsen,* var den i Realiteten betydningsfuldeste Person indenfor Kredsen, den, gennem hvem saa godt som alle Forhandlinger med Tyskerne førtes, og den, hvem derfor alle disse vanskelige og ofte ubehagelige Drøftelser med disse paahvilede. Han skilte sig fra dette Arbejde med stor Dygtighed og med aldrig trættet Iver, til Rede fra tidlig Morgen til ud paa Natten, Søgnedage og Helligdage uden Forskel. Det kan derfor uden Betænkelighed siges, at det sværeste Hverv ved Danmarks Styre i disse 1¾ Aar hvilede paa hans Skuldre, og at hans Indsats i denne Tid bør sikre ham en fast og smuk Plads i dansk Centraladministrations Historie. At han i alle de lange Forhandlinger om Politiets Forhold, der optog saa meget af Tiden i det første halve Aar, blev støttet af Departementschef *Eivind Larsen,* der ofte maatte være Hovedpersonen i disse Drøftelser, maa ikke glemmes, men *Svenningsen* var vor Førstemand.

Det var en Aftale, at alle Forhandlingerne med Tyskerne skulde ske gennem Udenrigsministeriet og deraf fulgte, at en Del af Departements-

cheferne, f. Eks. jeg, aldrig forhandlede med disse, men for mange andre laa Forholdet anderledes; Generaldirektør *Knutzen* havde stadig direkte Forbindelse med tyske Jernbanefolk, Generaldirektør *Jensen* ligeledes med Hensyn til Post og Telegraf, og ogsaa andre maatte Tid efter anden selv tage Forhandlinger op.

Af Sager, der ikke direkte havde Relation til Tyskerne, behandledes paa Møderne væsentlig kun Forslagene til Lovanordningerne, der, som fra Begyndelsen foreskrevet, blev sendt rundt til hver enkelt før Møderne, ligesom Besættelsen af de højeste Embedsstillinger blev nævnt til Efterretning.

Over Møderne førtes et Referat af Sekretæren – Kontorchef i Udenrigsministeriet *J. R. Dahl* – men dette blev ikke oplæst eller godkendt og førtes kun i eet Eksemplar, der opbevares i Udenrigsministeriet. Det kan vel nok for saa vidt siges at være autoritativt, som det hidrører fra Mødernes Sekretær, og er det eneste eksisterende, men intet Medlem har haft Adgang til at kontrollere, at hans Udtalelser er rigtigt gengivet, og for saa vidt kan ingen gøres ansvarlig for, hvad der staar i Referatet. Foreløbig kommer dette vel heller ikke frem, men muligt vil Fremtidens Historikere finde det Umagen værd at gaa til dette Referat for at finde Stof til Belysning af enkelte Foreteelser i disse mærkelige Aar.

Af de Episoder, som indtraf i denne Tid, skal kun enkelte Forhold berøres.

I de sidste Dage af September 1943 var der vedholdende Rygter om Jødedeportationer i Omløb; det var umuligt at faa direkte Oplysninger fra Tyskerne. Man havde Indtrykket af, at der var noget i Gære, men at endelig Beslutning ikke var taget; det sagdes, at de herværende tyske Ledere var imod en Jødeaktion i Danmark, men at Befalingen stammede fra *Hitler* selv. Departementscheferne holdt Møde hver Dag og fik Referat af, hvad Dr. *Best* havde ment at kunne sige, samt drøftede, hvad der i det hele var Mulighed for at gøre. Forhandlingerne drejede sig særlig om, hvorvidt man fra dansk Side skulde fremsætte et Forslag om selv at internere Jøderne i danske Lejre, hvis dette kunde bevirke, at Deportation til Tyskland kunde undgaas – vi var nemlig klare over, at naar Befalingen stammede fra Hitler selv, nyttede Argumentationer mod Deportation intet, vi maatte fremsætte Modforslag.

Kongen hilser paa Raadhuspladsen paa Folketingets daværende Formand, Hans Rasmussen

Fra jødisk Side var man meget opskræmt og ivrig for et saadant Modforslag, som kun vilde blive betragtet som en Hjælpeaktion og ikke kunde misforstaas, men indenfor Departementschefernes Kreds var der megen Betænkelighed ved selv under disse Omstændigheder at medvirke til en Særbehandling af jødiske Medborgere; fra Lederne af den jødiske Menighed er det ogsaa hævdet, at Tanken om Internering i Danmark ikke billigedes af denne.

Fra svensk Side var der – hvad den svenske Gesandt meddelte – sket en Henvendelse i Berlin med Understregning af den uhyre Irritation, som en Jødeforfølgelse i Danmark vilde vække i Sverige og med Tilbud om, at Sverige eventuelt kunde modtage alle danske Jøder og beholde dem, til Krigen var sluttet.

Fra alle Sider i det danske Samfund – *Erhvervene, Universitetet, Biskopperne* – indkom der Protester mod den truende Aktion. *Kongen* selv sendte Dr. *Best* en Haandskrivelse, hvori han indtrængende advarede imod en saadan Foranstaltning. Den skulde afleveres af Direktør

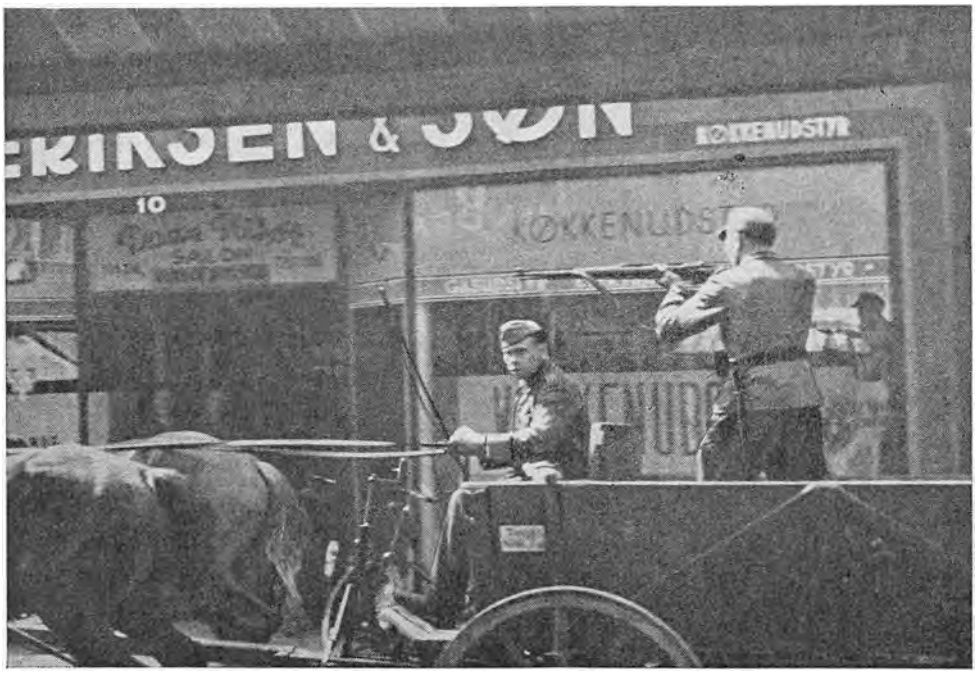

Billedet viser Tyskere, der i 1944 skyder paa Odenses Befolkning

Svenningsen om Aftenen den 1. Oktober, men det lykkedes først *Svenningsen* at komme i Forbindelse med Dr. *Best* hen paa Natten. Kongens Haandskrivelse havde derfor tidligere paa Aftenen maatte afleveres til Gesandt *Barandon,* og den var straks blevet telegraferet videre til Berlin.

Da *Svenningsen* fik Forbindelse med Dr. *Best,* var Aktionen, der fandt Sted Natten mellem den 1. og 2. Oktober, i fuld Gang; han fremkom da med vort Modforslag, at vi selv skulde internere Jøderne. Dr. *Best* telegraferede dette Forslag videre til Berlin, men da der ikke kom Svar, maatte han lade Skibene med Jøderne om Bord sejle, han havde ingen Bemyndigelse til at udsætte Afrejsen, og de danske Jøder deporteredes til *Theresienstadt* i *Böhmen,* hvorfra de, der stod Interneringen igennem, først vendte hjem, da Grev *Folke Bernadotte* udvirkede deres Overførsel til Sverige i Foraaret 1945.

Morgenaviserne Lørdag den 2. Oktober indeholdt den officielle Meddelelse om Jødedeportationerne i en perfid Form, der kunde ses som Udtryk for, at de danske internerede Soldaters Frigivelse var købt ved,

„at Jøderne, som ved deres tyskfjendtlige Ophidselsesvirksomhed og deres moralske og materielle Støtte til Terror- og Sabotagehandlinger – (hertil var der ingen Eftersætning) ... ved de fra tysk Side trufne Forholdsregler er blevet udskilt fra det offentlige Liv og hindret i fortsat at forgifte Atmosfæren."

Paa min Vej ind til Byen om Morgenen, saa jeg overdækkede Lastbiler med Civilpersoner under Militærbevogtning køre ned til Frihavnen og tænkte med Bekymring og Medfølelse paa dem, der nu saa ud paa københavnske Gader for sidste Gang før Borttransport til en uvis Skæbne.

Denne Deportation var for mig et haardt Slag, skønt den overhovedet ikke berørte mig personligt eller nogle mig nærstaaende eller Venner; det forekom mig ikke, at det danske Samfund kunde fortsætte Livet, som om intet var passeret, og for mig opstod for Alvor Spørgsmaalet, om Departementscheferne kunde blive i Virksomhed efter dette. Jeg ryddede derfor, da jeg om Morgenen var kommet ind i Ministeriet, mine Skuffer i mit Skrivebord og deponerede alle Værdipapirer og Sparekassebøger i min Bankbox. Om Formiddagen havde Departementschef *Graae* og jeg en Forhandling med Undervisningsministeriets Embedsmænd for at tale om Stillingen. De lovede alle at staa bag os, hvad vi saa gjorde, men advarede mod overilede Skridt og mente, at vi skulde se Tiden an og rette os efter, hvad de andre vilde gøre.

Der var Departementschefsmøde Kl. 12 den Dag, og her gjorde *Svenningsen* Rede for, hvad der var passeret; fra anden Side rejstes ikke Spørgsmaalet om vor Afgang, og vi blev; som jeg ovenfor har berørt, er jeg ogsaa af den Overbevisning, at dette var det eneste rigtige; vi kom ogsaa senere til at staa overfor Overgreb – Deportationerne til Koncentrationslejre, Strøgattentater, Clearingmord, Henrettelser – der maatte gøre os mere haardhudede overfor, hvad vi kunde bære. Det er desuden klart, at vi ikke vilde kunne gaa uden forudgaaende Forhandlinger med Rigsdagens Repræsentanter og uden Kongens Tilslutning.

Universitetet og de andre højere Læreanstalter vedtog at holde lukket en Uge for derved at give Udtryk for deres Protest mod det forefaldne; *Biskopperne* udsendte en Protest, der blev oplæst fra alle Landets Prædikestole om Søndagen. Dette lod Tyskerne passere upaatalt.

Den 5. Oktober hævedes den militære Undtagelsestilstand.

Jeg skal ikke gaa i Enkeltheder med de Forhandlinger med Tyskerne, som optog Vinteren 1943–44, men kun oplyse, at der var lange og indgaaende Drøftelser af Politiets Stilling, som Tyskerne stadig var meget misfornøjet med. Man havde fra dansk Side efter 29. August stillet sig paa det Standpunkt, at dansk Politi ikke kunde have noget at gøre med Eftersøgning af Personer, der skulde dømmes ved tyske Domstole, og at man derfor ikke kunde deltage i Arrestering af Sabotører, som Tyskerne havde forbeholdt sig at stille for Krigsret og skyde. Forhandlingerne drejede sig om, hvorvidt og paa hvilke Betingelser det danske Politi vilde gaa løs paa Sabotørerne, hvis disses Sager vilde blive behandlede ved danske Domstole og efter dansk Straffelov. Spørgsmaalet gav Anledning til indgaaende Drøftelser, men førte ikke til noget Resultat før Politiets Arrestation den 19. September 1944. Der var fra mange Sider meget stærk Modstand mod overhovedet at sætte det danske Politi ind mod Sabotørerne; personligt mente jeg, at det fremfor alt maatte komme an paa, at vi bevarede vore Organer intakte til „Sammenbruddets Dag"; vi havde dog paa dette Tidspunkt henved 10.000 Politibetjente, der var nogenlunde bevæbnede, og som var vor eneste Tilflugt, naar Krigen ebbede ud, og Kaos maaske opstod heroppe, skønt man maatte være klar over, at de kun vilde forslaa lidt overfor en plyndrende Soldateske, som Officererne havde tabt Magten over – en Udgang af Besættelsen, som mange havde frygtet. Jeg hørte derfor til dem, der fraraadede, at man afbrød Forhandlingerne. Senere viste det sig jo, at jeg kunde have sparet mig mine Bekymringer, da Modstandsbevægelsen raadede over tilstrækkelige Kræfter, der kunde sættes ind.

Forhandlingerne om Politiet fortsattes iøvrigt hele Sommeren; tilsidst gik Kravene ud paa, at Politiet skulde overtage Sabotagebevogtningen af 60–70 Virksomheder, som interesserede Tyskerne særligt. Det endelige „Nej" blev efter lange Forhandlinger ogsaa med Politikerne afgivet den 5. Juni om Eftermiddagen, som Invasionen i Nordfrankrig begyndte Natten til den 6.; vi var lykkelige over, at Svaret ikke var blevet forsinket en Dag.

Iøvrigt strammedes Forholdene hen paa Vinteren 1943. I November blev der dekreteret Alarmberedskab i Jylland. *Hanneken* flyttede med Hovedkvarteret til Silkeborg, og Stiftamtmand *Herschend* fra Vejle blev

beskikket som Centraladministrationens Repræsentant i Silkeborg; han fik ogsaa Kontor der og skulde herigennem træde i direkte Forhandling med Hanneken. Man maatte i det hele forberede Forholdene baade med Hensyn til Forsyninger og Pengemidler for det Tilfælde, at Forbindelsen mellem Landsdelene ophørte, hvis der kom Invasion i Jylland, og hver enkelt Amtmand fik Fuldmagt til at optræde paa Centraladministrationens Vegne, idet der blev foretaget en vis Fordeling med Hensyn til, hvilke Sager der skulde henskydes til Herschend i Silkeborg, hvis de jyske Amtmænd stadig kunde komme i Forbindelse med denne, og hvilke den enkelte Amtmand selv kunde afgøre. Alarmtilstanden i Jylland medførte vidtgaaende Krav om Arbejdskraft til Befæstningsanlæg, som det dog lykkedes at imødekomme uden Udskrivning af Arbejdere eller Arbejdstvang.

I Slutningen af November kom de første Dødsdomme, den første Dag over 12–14 unge Mennesker, senere igen over 4, og 1. December havde de første Henrettelser fundet Sted. Dette gjorde et stærkt Indtryk paa os, og Spørgsmaalet om vor Tilbagetræden blev igen vidtløftigt diskuteret, men paany med det Resultat, at vi burde blive. Da det var oplyst, at Forsvareren ved Krigsretsbehandlingen af de første Sager, der endte med Dødsdom, havde været en menig tysk Soldat, blev der forhandlet med Dr. *Best* om Beskikkelse af danske Sagførere som Forsvarere ved Krigsretterne og om gejstlig Bistand for de dødsdømte, der ønskede det. Dr. *Best* var i Almindelighed ikke uvillig eller uden Forstaaelse for den Slags Krav og lovede at føre Sagen videre, men hans Løfter førte aldrig til noget; man fik efterhaanden Indtrykket af, at han var den forhandlingsvillige Overflade, der vendte ud mod os, men enten intet magtede eller intet foretog sig, overfor hvad Værnemagten eller Politiet udførte; ofte anede han intet eller foregav intet at ane om, hvad der var passeret eller forestod.

Dette kom særligt frem, da Deportationerne af danske Fanger til Tyskland uden Retsforfølgning, Dom eller anden Undersøgelse satte ind i Slutningen af Aaret 1943. Der blev straks protesteret kraftigt, og en enkelt Gang lykkedes det ogsaa at faa Dr. *Best* til at standse en Deportation, der skulde foregaa, men i Almindelighed fik vi først Meddelelse, naar det hele var for sent, og at faa nogen hjem, der allerede

Kromanden fra Hvidsten, Marius Fiil, der blev skudt af Tyskerne i 1944

var kommet til Tyskland, laa udenfor de Myndigheders Magtomraade, der styrede i Danmark. I Foraaret 1944 blev derfor alt sat ind paa at skabe *Frøslevlejren* ved Padborg, som blev bygget med det udtrykkelige Løfte fra Dr. *Best,* at naar den stod færdig, skulde Deportationerne til Tyskland ophøre, og alle danske Fanger føres til denne Lejr, ligesom det var stillet i Udsigt, at de allerede deporterede skulde blive ført tilbage og anbragt i Frøslevlejren. Den blev opført af Tyskerne, men med Bistand af danske Firmaer, og Handelsministeriet skaffede Materialer. Dens hygiejniske Forhold var helt gode, og der var sørget for dansk Betjening ved Økonomien. Da Lejren stod færdig i Begyndelsen af August, blev alle Løfter straks brudt. Deportationerne fortsatte, og der blev ingen Fanger ført tilbage fra Tyskland. Gestapochefen *Bovensiepen* sagde: „Lovet og lovet, ja, der var ikke givet noget egentligt Løfte, og selvom saa var, var der indtraadt en Ændring af Retsgrundlaget, saa man ikke længere kunde paaberaabe sig et Løfte."

I Anledning af Sabotagen mod „Nordwerk" i Ryesgade, der arbejdede udelukkende for Tyskerne, og som blev helt ødelagt, blev der Søndag 25. Juni dekreteret Spærretid fra Kl. 20 Aften til Kl. 5 Morgen i *København.* Dette fremkaldte en uhyre Irritation og Uroligheder særlig paa Vesterbro, hvor Folk netop i de lyse Aftener ikke vilde rette sig efter Paabudet om Spærretid. Mandag blev der skudt livligt i Gaderne, 55 blev bragt paa Hospitalerne, heraf 6 døde. Arbejderne paa de store Virksomheder forlod Arbejdet Kl. 12; de vilde have Tid til at gaa i Kolonihaverne.

Der blev ikke grebet ind fra Departementschefernes Side, men Tyskerne blev klare over, at Spærretiden fra Kl. 20 var en Dumhed, og Torsdag den 29. Juni blev Spærretiden ændret til Kl. 23, altsaa et væsentligt Tilbagetog.

Fredag den 30. Juni, da jeg vilde tage ind til Byen og ventede paa Sporvognen, kom der ingen. – „Der er skudt paa to Sporvognsfunktionærer i Gaar Aftes. Sporvognene kører ikke," blev der sagt. „S-Togene vil ogsaa standse"; de kørte dog endnu, og jeg tog ind til Byen med S-Tog. Da jeg gik fra Stationen, var der en Strøm af Cyklister ud ad, og Forretningerne havde lukket Skodderne, Telefonen var afbrudt – det var altsaa Generalstrejken! Den var kommet spontant, saa vidt det

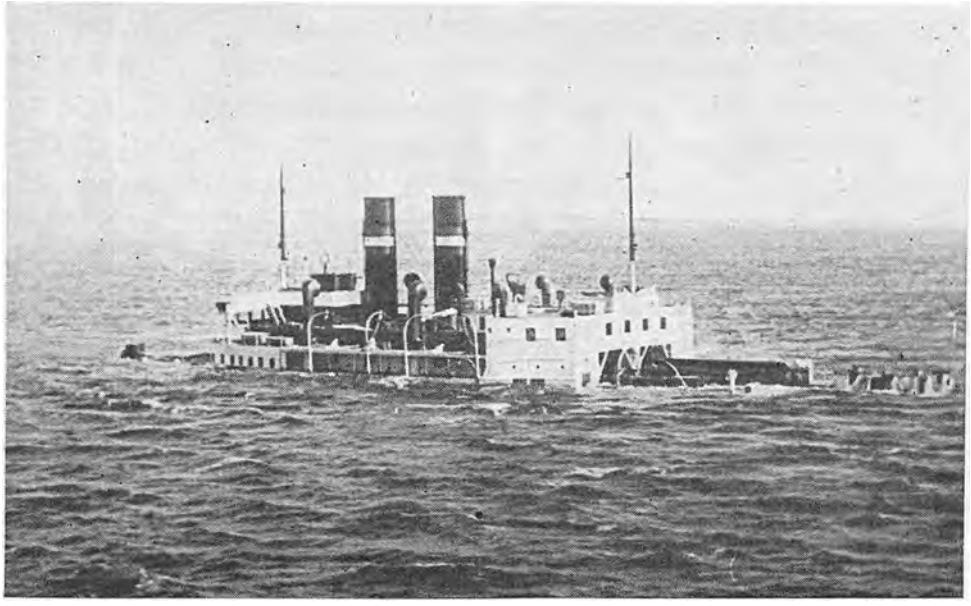

En af Sabotører sænket Storebæltsfærge

kan ses, selvom den maaske havde været planlagt fra visse Kredse „til Dagen efter, at det sidste Ferietog med Feriebørnene fra København var afgaaet". Da jeg kom til Ministeriet, sendte jeg mit Personale bort, saa de kunde komme hjem, inden S-Banerne ogsaa standsede.

Der var Departementschefsmøde Kl. 13, og dermed begyndte den Række af Møder, der blev fortsat flere Gange daglig til Tirsdag Morgen, da Strejken endelig sluttede.

Jeg skal ikke gaa ind paa Enkeltheder med Hensyn til Generalstrejkedagene; Forhandlingerne med Tyskerne var til at begynde med prægede af stor Ophidselse, „nu skulde det københavnske Pak faa Pisken at føle", alle skulde føle Straffen for, hvad der var sket, thi alle var ansvarlige fra Kongen til den ringeste Mand, nu skulde der ikke være Tale om Forhandlinger, nu var det Befalinger og Lydighed, det drejede sig om. Senere indtraadte der en betydelig Afspænding, og dette skete allerede i Løbet af Lørdag Eftermiddag, skønt der var erklæret militær Undtagelsestilstand om Formiddagen. Allerede i vort første Møde var der et Medlem, der efter en Samtale med en Tysker kunde sige, at den Slags Foreteelser plejede Tyskerne at slaa ned ved at lægge en Ring om

Byen og standse Gas, Vand og Elektricitet, saa skulde den By nok give sig paa et Par Dage. Det var derfor ingen Overraskelse, da jeg Fredag Aften blev standset i Læsning af en Bog, ved at det elektriske Lys gik ud, og Lørdag Morgen var der heller ikke Gas eller Vand; vi havde heldigvis i Tide fyldt Badekar og Ballier med Vand, og saaledes var det vistnok gaaet de fleste, men om Søndagen saa man dog Folk hente Vand fra Søerne, og paa de af Hospitalerne, der ikke havde Nødforsyningsanlæg i Orden, opstod der store Vanskeligheder.

Da Ferien saa smaat var begyndt, var heldigvis kun min Søn og jeg selv tilbage i Lejligheden, min Kone var paa Landet, og vi levede i disse Dage mest af raa Havregryn med Sukker og Rabarbersaft. Mælk kom jo ikke, og Brød og Smør havde vi meget lidt af. Lørdag Formiddag forlod alle, der kunde det, Byen. Ringen om den blev først lagt Lørdag Eftermiddag, men derefter var det meget vanskeligt at passere. Departementschefernes Passérkort blev erklæret for ugyldige, og Udenrigsministeriet havde meget Mas med at skaffe os ny. Da det i Løbet af Søndagen blev aftalt, at det af Kommunalbestyrelsen og Arbejdsgiver- og Arbejderorganisationerne i Forstaaelse med Departementscheferne og Politikerne udstedte Opraab om at gaa i Arbejde igen skulde følges af en Radioudsendelse og Genaabning af de kommunale Værker, sad jeg i Haven og ventede spændt paa, at Elektriciteten skulde komme igen — det var lovet Kl. 17, saa Kl. 19½, den kom først Kl. 21. Mandag Morgen havde vi paany Vand og Gas, men jeg lyttede, da jeg vaagnede, efter, om der skulde være Sporvogne i Gang; det var der ikke, og Dagen gik med ny Møder og Forhandlinger og endte med Radiotaler af fremtrædende Politikere, der opfordrede til at standse Strejken; først Tirsdag den 4. Juli kom Arbejdet igen i Gang. Under Strejken var Tyskerne gaaet frem med stor Brutalitet. 81 døde og 665 saarede var Resultatet af deres Indskriden siden Mandag, da Spærretiden indførtes.

Strejkens Afslutning føltes af Almenheden som en Sejr over tysk Brutalitet, men Situationen blev derefter stadig mere spændt. Midt i August kom Mordene paa de 11, som man mente skudt i Shellhusets Kælder „under Flugtforsøg", hvilket fremkaldte en 24 Timers Strejke.

Da Direktør *Svenningsen* ved en senere Lejlighed beklagede sig over denne Ugerning overfor Dr. *Best* („die Ermorderung der 11 Dänen durch

Schalburgtage mod Langelinie-Pavillonen

die deutsche Polizei"), henviste Dr. *Best* til, at de havde gjort Mytteri under Transport paa Vej til Tyskland; *Svenningsen* spurgte da, hvad de skulde i Tyskland, da det jo var en Aftale, at Deportationer ikke mere skulde ske; herpaa kunde Dr. *Best* intet svare.

Senere oplystes det jo, at „Flugtforsøget" var arrangeret af Tyskerne, for at de uden Retsforfølgning og Dom kunde skyde de paagældende Fanger.

Aarsdagen for 29. August 1943 var imødeset med megen Bekymring, men forløb roligt til Trods for et Forsøg fra tysk Side paa ved et falsk Opraab om Strejke at fremkalde Uroligheder.

Harmen over Løftebruddet med Hensyn til Frøslevlejren – 200 Fanger fra Frøslev var midt i September deporteret til Tyskland – og en pludselig Aktion med Maskingeværer paa Raadhuspladsen, hvorved 24 saaredes, saaledes at 3–4 døde – bevirkede, at der Lørdag den 16. September paany udbrød en 24 Timers Generalstrejke i København; den ophørte dog planmæssig, og om Mandagen var Byen rolig.

Tirsdag den 19. September sad jeg paa Christiansborg til Møde i Lønningskommissionen. – Kl. 11 lød Sirenerne til Flyveralarmen; vi fortsatte dog Forhandlingerne, til det Rygte meddeltes, at Tyskerne havde stormet Politigaarden og Politistationerne og arresteret Politiet. Rigsdagsgaarden var spærret, men det lykkedes at komme over i Udenrigsministeriet, hvor efterhaanden en stor Del af Departementscheferne samledes hos Direktør *Svenningsen* i hans Kontor. Telefonerne ringede – der kæmpedes ved Amalienborg, hvor Kongevagten siden 29. August havde været besørget af Politiet. Ministerialbygningen var besat, en Embedsmand i Justitsministeriet var dræbt ved sit Skrivebord, Ministerierne blev ransaget, særlig Justitsministeriet og dets Personale maatte holde for. – Svenningsen søgte at komme i Forbindelse med Politigeneralen *Pancke,* men forgæves. Saa kom der en Opringning fra Ekspeditionssekretær i Justitsministeriet, Dr. jur. *Popp-Madsen,* der længe havde været kendt som dansk Nazist med nær Forbindelse med Tyskerne; han sad i Øjeblikket hos General *Pancke* og ønskede en Samtale.

Vi var en Del Departementschefer til Stede i Kontoret, da han kom. Han kunde meddele, at Politiet skulde opløses, men at der var Mulighed for en Reorganisation, hvis han blev sat i Spidsen for Politiet; han skulde

i sin Person saa forene baade Departementschef *Eivind Larsens* og Rigspolitichef *Begtrup-Hansens* Funktioner. Han vilde lede Politiet uden politisk Hensigt, men saaledes, at man tog mere energisk fat; han vilde imidlertid ikke overtage Stillingen uden Tilslutning fra de danske Myndigheder.

Der blev spurgt, hvorfor man fra tysk Side særlig tænkte paa ham, om det var, fordi han var Leder af Schalburgkorpset. – Det var han ikke, svarede han. Hans Forbindelse med Schalburgkorpset var stærkt overdrevet. Han var kun Kaptajn Martinsens „politiske Raadgiver".

Forslaget gav iøvrigt ikke Anledning til videre Overvejelser, det kunde paa Forhaand anses for ganske uakceptabelt. – Om Eftermiddagen førtes de arresterede Politifolk paa Skibe til Koncentrationslejre i Tyskland – først senere er det blevet rigtig klart, hvilket Maal af Lidelse der herved var dem beskaaret.

Departementschef *Eivind Larsen* og de højere danske Politiembedsmænd var arresterede – i „Ehrenhaft" – paa „Dagmarhus".

Dr. *Best* var bortrejst til Jylland og vidste øjensynlig intet om Aktionen; Ordren til denne sagdes at stamme direkte fra *Himmler* og at være sendt til *Pancke* udenom *Best*.

Pancke udstedte 19. September en Forordning vedrørende „politimæssig Undtagelsestilstand" i Danmark; ingen vidste, hvad dette betød, men Hovedindholdet var, at Opretholdelse af den offentlige Ro og Sikkerhed indtil videre var overtaget af den tyske Besættelsesmagt.

Begivenheden gav straks Anledning til en 24 Timers Strejke, som udløb Torsdag, og som Tyskerne ikke reagerede overfor. Blandt Departementscheferne gav Politiets Opløsning selvfølgelig Anledning til indgaaende Overvejelser. Hvad nu? Kunde vi overhovedet fortsætte? Fra politisk Side var der fra først af overvejende Stemning for, at vi skulde gaa, da vi praktisk var berøvet alle Magtorganer, og Befolkningen næppe kunde forstaa, at Departementscheferne vilde stikke dette Slag i Lommen og lade som intet.

Efterhaanden ændrede Stemningen sig dog; der blev efter Samraad med Politikerne holdt et Møde i Udenrigsministeriet Torsdag Aften, hvori alle Erhvervsorganisationer – Grosserersocietetets Komité, Industriraadet, Landbrugets Organisationer, Arbejdere og Arbejdsgivere,

Banker og Sparekasser, Universitetet og Kirken – var repræsenterede. I Mødet, hvor vi var repræsenterede ved et Udvalg, var jeg ikke til Stede, men det meddeltes, at man fra alle Sider havde udtalt Tillid til Departementschefsstyret og Bøn om at fortsætte; da Politikerne, af hvilke enkelte som de eneste paa Mødet havde talt imod, Fredag Formiddag ligeledes kom til Enighed om at bede os fortsætte, sad vi herefter med et endnu kraftigere Mandat fra indflydelsesrige Kredse i Folket, og Spørgsmaalet om vor Forbliven i Stillingen blev ikke mere rejst under Resten af vor Funktionsperiode.

Departementschef *Graae* og jeg havde forinden haft en Forhandling med vort Personale om Situationen. Det udtaltes enstemmigt, at man ikke kunde se nogen dansk Interesse i, at vi gik, men hvis vi gik, var der Stemning for, at vore Medarbejdere vilde blive og føre Administrationen videre.

Fra Departementschefernes Side blev der herefter afgivet en Protestnote med Krav om Tilbageføring af Politiet og Retablering af Tilstanden. Dr. *Best,* der som sædvanligt ikke stillede sig helt afvisende, var straks taget til Berlin til Forhandling med *Ribbentrop,* og Noten blev pr. Fjernskriver sendt videre til Berlin; det skulde saa vise sig, om *Himmler* eller *Ribbentrop* var den stærkeste – det var *Himmler.* Vore Forsøg paa at faa Politiet tilbage og at faa løsgivet Grænsegendarmerne, som ogsaa var taget og sendt til Neuengamme, gav kun smaa Resultater. Det lykkedes kun at faa enkelte syge Politifolk hjem. Først det svenske Initiativ i Foraaret 1945 gjorde Ende paa Politifolkenes Fangenskab.

Politiets Opløsning gav selvfølgelig Anledning til mange Overvejelser. Som sædvanligt havde Tyskerne overhovedet ikke tænkt paa, hvad der derefter skulde ske. Der kom efterhaanden en Ordning med kommunale Vagtværn, men et nyt Kriminalpoliti kunde vi ikke stille paa Benene, og man maa forbavses over, at alt gik saa forholdsvis godt, som det gik, selvom Kriminaliteten steg i væsentlig Grad. Ordenspoliti paa Gaderne var der jo heller intet af, men alligevel blev der holdt en vis indbyrdes Justits, og Tilstanden var taalelig.

Tyskerne fik i Efteraarsmaanederne 1944 travlt med at lave Befæstningslinier tværs over Sønderjylland. De udskrev Mindretallets Medlemmer til Gravearbejde – unge Piger mødte med Skovl og Spade – og de

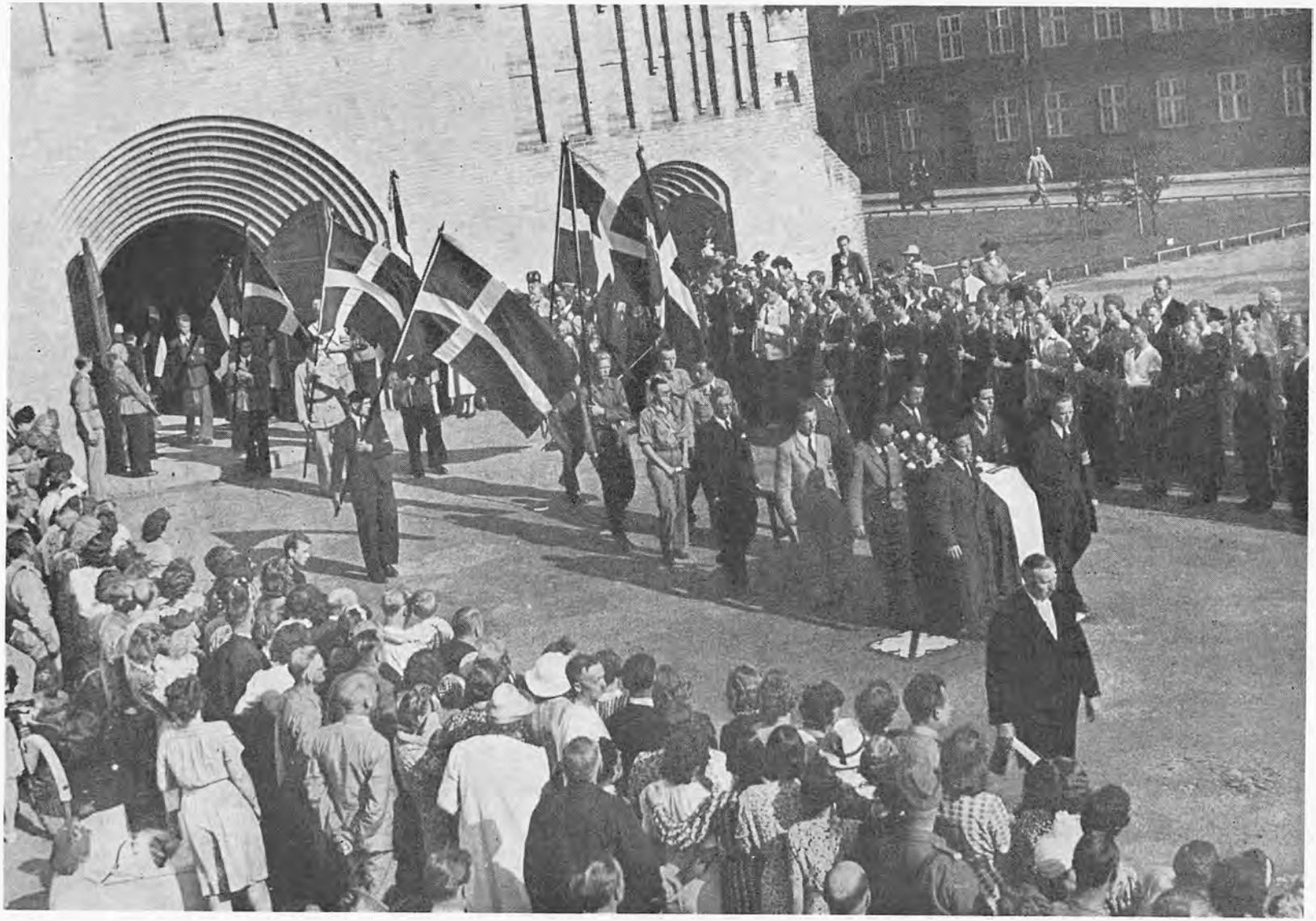

Hvidsten-Gruppens Bisættelse fra Grundtvigskirken i 1945

forlangte, at der fra dansk Side skulde skaffes Arbejdskraft. – Dette blev bestemt afslaaet, ligesom Krav om Permission for Mindretalslærere, der vilde paa Befæstningsarbejde, blev nægtet. I Slutningen af Oktober blev Situationen herefter meget spændt, og der truedes med Tvangsudskrivning af Arbejdere; Studenterne turde ikke samles til Forelæsningerne paa Universitetet og de andre højere Læreanstalter. Folkehøjskolerne var betænkelige ved, at saa mange unge Mænd samledes paa deres Vinterskole, der begynder 1. November. Saa indtraadte der pludselig en Afspænding, og Tyskerne erklærede selv at ville skaffe Arbejdskraft. Omkring Aarsskiftet blev Forholdene dog stadigt alvorligere. Strøgattentaterne i Byerne foraarsagede store Ødelæggelser, og Ophidselsen mod Schalburg- og Hipofolk steg. Clearingmordene øgede Bitterheden og Harmen. Gentagne Meddelelser om talrige Dødsfald i Koncentrationslejrene viste tydeligt, hvor forfærdelige Tilstandene i Lejrene var, og Kravet om Hjemsendelse af Politifolkene gav kun smaa Resultater. Tilførslen af Kul fra Tyskland standsede, og Trafiksituationen blev saa vanskelig, at Juletrafikken helt maatte aflyses, og man maatte forudse, at Jernbanerne hen paa Foraaret helt kunde gaa i Staa. I Februar begyndte Flygtningetransporter hertil; der protesteredes til ingen Nytte – det var „ein Führerbefehl", og herimod var intet at stille op. Og Tallet paa Flygtninge steg stadigt. I Marts begyndte Henrettelserne paany; ingen af de Forholdsregler, der i Sommer var forhandlet med Dr. *Best* om, var opfyldt. Man fik først Meddelelse om Henrettelserne, efter at de paagældende var skudt, og enhver Tale om Forsvarere, om Adgang til at søge Benaadning eller om gejstlig Bistand for de dødsdømte blev afvist.

Samtidig kastede *Grev Folke Bernadottes* Aktion og dens heldige Resultater for de skandinaviske Fanger et Lysskær ind over vore Møder, hvor man med spændt Opmærksomhed fulgte dette Fremstød, og Udenrigsministeriet og Socialministeriet arbejdede ihærdigt med paa Planens Udførelse; den ene Konvoj af Biler efter den anden afgik til Tyskland for at gennemføre Transporterne.

1. Maj 1945 holdt Administrationscheferne det sidste Møde; det var Dagen efter, at man havde hørt om *Himmlers* Kapitulationstilbud gennem *Grev Bernadotte,* og Rygterne svirrede. Der sporedes en Slappelse

paa alle Punkter, og vi var forberedt paa, at vor Funktionstid ebbede ud – og saa kom 4. Maj med Kapitulationen, og vi mødtes ikke oftere.

Efter Ministeriets Tiltrædelse havde alle nok at gøre i deres egne Ministerier, og om et Møde, hvor vi kunde tage Afsked, blev der ikke Tale.

Derfor var Departementscheferne og deres Arbejde i disse 19 Maaneder ikke glemt. Ligesom *Hans Majestæt Kongen* ved Aarsskifterne i 1944 og 1945 havde sendt Administrationscheferne en Hilsen med Tak for deres Arbejde i denne svære Tid, hvilket selvfølgelig var baade til stor Glæde og Opmuntring, kaldte han os efter Krigens Slutning til Audiens paa Amalienborg for i varme Ord at takke for vor Virksomhed. Ved Rigsdagens Aabning omtaltes i Trontalen Administrationschefernes Indsats med Tak og Anerkendelse.

Der var udstedt ialt 168 Lovanordninger; efterhaanden som Tiden trak ud, og Kravene meldte sig paa forskellig Maade, maatte der gives Administrationscheferne friere Hænder end fra først af tilsigtet, og det kunde ikke undgaas, at enkelte Lovanordninger maatte udstedes, som ikke alene gik ud paa en Fastholden af gældende Ret, men gav nye Regler, men det langt overvejende Flertal af Lovanordningerne gik dog ud paa Forlængelse af gældende Love. Alle Lovanordninger, der endnu havde Gyldighed ved Ministeriets Tiltrædelse, blev forelagt Rigsdagen til Stadfæstelse, og alle Udnævnelser og Afskedigelser i Embeder med kongelig Udnævnelse, der var foretaget af Departementscheferne under deres Funktionstid, blev stadfæstede af Kongen, saaledes at alle disse Tjenestemænd nu har deres Ansættelsesbreve med Kongens Underskrift og en Ministers Kontrasignatur.

GENFORENINGEN

Af fhv. Præsident Holger Andersen

GENFORENINGEN

Freden i Wien den 30. Oktober 1864 havde løsrevet hele Hertugdømmet Slesvig fra dets tusindaarige Forbindelse med Danmark og prisgivet de danske Sønderjyder til Fremmedherredømmets Kaar, uden noget som helst Værn for deres Sprog og Nationalitet. Kong Christian IX.s Afskedshilsen til Befolkningen den 16. November 1864 havde vakt dyb Genklang i alle danske Hjerter Syd for Kongeaaen, og Befolkningens Følelser gav sit et talende Udtryk ved Afskeden med Kongen i Kolding den 8. December 1864. I den Adresse, der ved denne Lejlighed overraktes Monarken, hed det bl. a.:

„Begivenhedenes Magt har adskilt, hvad der gennem Aarhundreder har været forenet. Brødre er revet fra Brødre. Deres Majestæts Krone har mistet en Juvel, hvis Bevarelse har kostet Tusinders Blod ...

Vi staar alene, kender ikke vor Fremtids Skæbne. Gerne vil vi dvæle ved Fortidens Minder, ved den lange Række Aar, vi har boet under danske Kongers milde Scepter. Lykke har vekslet med Ulykke; men i Glæden som i Sorgen har vi vendt Blikket mod Tronen. Erindringen om den svundne Tid vil vi tage med os, det danske Folk paa denne Side Kongeaaen vil aldrig glemme Brødrene hinsides. Minderne er jo fælles ...

Skulde det komme dertil, at Befolkningens Ønsker skulde faa nogen Betydning ved vor Skæbnes endelige Afgørelse, da beder vi trøstig Deres Majestæt være overbevist om, at det skal vise sig, at Kærligheden til vort gamle Fædreland har dybe Rødder i den slesvigske Befolknings Hjerter."

Disse Ord kan staa som Motto over de danske Slesvigeres Kamp for Danskhedens Ret i Udlændighedsaarene. De fik en straalende Bekræftelse den 10. Februar 1920. Men lidet kunde man hin Decemberdag 1864 ane, at der skulde gaa 56 lange Aar, inden Haabet blev til Virkelighed, og at man skulde gennem en Verdenskrigs tunge Lidelser og Ofre, før Frihedens Dag atter skulde gry. Løftet i Pragfredens Artikel 5 om, „at Befolkningen i de nordlige Distrikter af Slesvig skulde

afstaas til Danmark, naar de ved fri Afstemning tilkendegav Ønsket om at blive forenet med Danmark", gav Forhaabningerne om en snarlig Genforening nyt Liv, og Valgene i 1867, ved hvilke Nordslesvig og Flensborg med stort Flertal stemte paa de danske Kandidater, betragtedes som en Prøve paa den Afstemning, Fredstraktaten i Prag havde stillet i Udsigt. Men Forhandlingerne mellem Danmark og Preussen om Iværksættelse af § 5 i 1867–68 førte som bekendt ikke til noget Resultat, og i 1878 sattes Bestemmelsen ved en Overenskomst mellem Østrig og det tyske Rige ud af Kraft. Først de allierede Magters Sejr over Tyskland i 1918 skabte Forudsætningerne for Løftets Indfrielse og dermed for Genforeningen mellem Nordslesvig og Danmark.

Da den tyske Rigskansler, Prins Max af Baden, i sin historiske Note af 3. Oktober 1918 til Præsident Wilson havde anmodet denne om at tage Fredens Genoprettelse i sin Haand og som Grundlag derfor havde akcepteret de berømte 14 Punkter, der bl. a. indeholdt Grundsætningen om Folkenes Selvbestemmelsesret, rejste de danske Nordslesvigeres Repræsentant i den tyske Rigsdag, H. P. Hanssen, Krav om Nordslesvigs Adgang til at udøve Selvbestemmelsesretten og dermed om Opfyldelsen af Løftet i Pragfredens Artikel 5. Det skete i hans berømte Tale i den tyske Rigsdag den 23. Oktober, samme Dag, som den danske Rigsdag i et fortroligt Fællesmøde af begge Ting drøftede det slesvigske Spørgsmaal og vedtog en Udtalelse om, „at man ønskede Løsningen tilvejebragt efter det fra begge de krigsførende Magters Side godkendte Princip, Folkenes Selvbestemmelsesret, paa en saadan Maade, at der ikke voldes Skade i Forholdet til nogen af Siderne, hvorved ogsaa Genforeningens fremtidige Sikkerhed betrygges." Af afgørende Betydning for hele Genforeningens Forløb blev den af den nordslesvigske Vælgerforenings Bestyrelse og Tilsynsraad paa Mødet i Aabenraa den 16. og 17. November 1918 vedtagne Resolution, i hvilken Selvbestemmelsesrettens Udstrækning og Betingelserne for dens Udøvelse nærmere udformedes. Herefter skulde Nordslesvig (Omraadet mellem Grænsen af 1864 og den nuværende dansk-tyske Grænse) betragtes som en Helhed, hvis Befolkning ved at stemme med Ja eller Nej skulde tilkendegive, om den vilde genforenes med Danmark. Stemmeretten skulde tilkomme alle over 20 Aar gamle Mænd og Kvinder, som a) var fødte og hjemme-

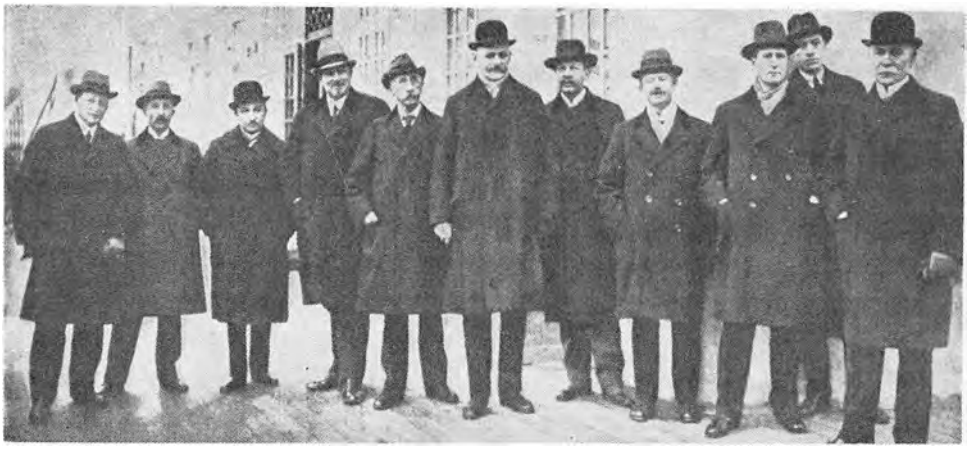

Den danske Delegation ved Afrejsen til Fredsslutningen i Versailles: Andreas Grau, Nis Nissen, Bankdirektør Glückstadt, Kloppenborg Skrumsager, H. P. Hanssen-Nørremølle, Neergaard, Alex. Foss, Bramsnæs, Dr. Munch og Etatsraad H. N. Andersen. Bagved, mellem de to sidste, en Sekretær

hørende i Nordslesvig, b) havde boet i Nordslesvig i mindst 10 Aar, c) var fødte i Nordslesvig, men udviste af de hidtilværende Myndigheder. Stemmeretten skulde udøves skriftlig under Former, der sikrede hver enkelts frie Viljesytring, og de tyske Myndigheder maatte ikke udøve Indflydelse paa Afstemningen. I det afsluttende Punkt 5 hed det, at man betragtede det som en Selvfølge, „at tilstødende Distrikter i Mellemslesvig, som rejser Kravet, har Ret til *ved en særskilt Afstemning* at tilkendegive, om de ønsker at komme tilbage til Danmark."

Denne mellemslesvigske § 5 fandtes ikke i H. P. Hanssens oprindelige Udkast til Resolutionen. Dette omfattede udelukkende Nordslesvig, og Punkt 5 indsattes først efter langvarige, til Tider meget bevægede Drøftelser, under hvilke bl. a. Peter Grau, Pøl, stærkt hævdede de danske Mellemslesvigeres Ret til Selvbestemmelse paa lige Fod med Nordslesvigerne. Allerede paa dette første Møde i Vælgerforeningen efter Verdenskrigens Afslutning gjorde sig saaledes de Modsætninger gældende, der senere tiltog i Styrke og sluttelig førte til Vælgerforeningens Sprængning. Afstemningsomraadets Udstrækning ud over Nordslesvig var imidlertid en given Ting efter Aabenraa-Mødet den 16.–17. November. Spørgsmaalet var kun, hvor langt mod Syd denne Udvidelse skulde strække sig. Aabenraa-Resolutionen hvilede paa den Forudsætning, at

den mellemslesvigske Befolkning selv skulde rejse Kravet om Deltagelse i Folkeafstemningen, og Dagen efter Aabenraa-Mødet — den 18. November — oprettedes i Flensborg et mellemslesvigsk Udvalg med Grosserer I. C. Paulsen som Formand og Redaktør Andreas Grau som Sekretær med det Formaal for Øje at virke for Tilkendegivelser i denne Retning og at organisere Arbejdet med Henblik paa en kommende Afstemning. Den 17. December 1918 tilstillede Andreas Grau paa danske Mellemslesvigeres Vegne den danske Regering en Samling Petitioner med Anmodning om „ved en Henvendelse til de Allierede at foretage de Skridt, der er nødvendige, for at ogsaa Befolkningen i Mellemslesvig under Forhandlingerne om Verdensfreden kan faa sin Ret anerkendt til fri Afstemning", og den 20. Januar 1919 svarede Udenrigsministeren, at den danske Regering havde taget Skridt til, at de danske Mellemslesvigeres Ønske kunde blive imødekommet.

De danske Forslag til Fredskonferencen, saaledes som de fremsattes af Gesandten i Paris, Kammerherre Bernhoft, over for Timandsraadet under den franske Udenrigsminister Stéphen Pichon's Forsæde den 21. Februar 1919, gik da ud paa en Afstemning *en bloc* i Nordslesvig og en efterfølgende *distriktsvis* Afstemning i de til Nordslesvig grænsende Distrikter af Mellemslesvig, deri indbefattet Byen Flensborg. De nødvendige Betingelser for at sikre Afstemningens Frihed ønskedes tilvejebragt ved Rømning af de tyske militære Styrker i de paagældende Egne og ved Indsættelse af en international Kommission til Forberedelse af Folkeafstemningen og til Ledelse af dens Gennemførelse. Det mellemslesvigske Afstemningsomraade foresloges afgrænset til at omfatte den sydlige Halvdel af Tønder Amt, deri indbefattet de frisiske Øer Sild, Før og Amrom, en Del af Egnen omkring Flensborg, Byen Flensborg og Hjoldelund Sogn i Husum Amt, et Omraade paa ialt 1.300 km^2 med 101.500 Indbyggere, deraf over 60.000 i Flensborg.

Ved denne Afgrænsning af den saakaldte anden Zone var der særlig taget Hensyn til, at det danske Sprog endnu taltes i nogle af disse Egne, eller at dansk Sindelag havde gjort sig gældende og var kommet til Udtryk ved Valgene i 1867 og senere Valg til den tyske Rigsdag. For Flensborg Bys Vedkommende fremhævedes særligt, at der her fandtes en stor Arbejderbefolkning, der havde stemt socialistisk, men som ikke

Folkehjem i Aabenraa, et af Danskhedens Tilholdssteder til Møder og lignende. De pudsige Vogne tilhører den allierede Militærkommission

havde været stillet over for Valget mellem tysk og dansk Nationalitet. „Det er – hed det i Gesandtens Redegørelse – vanskeligt at forudse, til hvilken Side den vil gaa. Man maa imidlertid tage i Betragtning, at Livsvilkaarene for Arbejdere er gunstigere i Danmark ... Indtil 1885 var de danske Sympatier overvejende i Flensborg; senere har de tyske faaet Overtaget. Men hvem ved, om der ikke just nu er en Genopvaagnen af danske Følelser, selv hos Folk, der hidtil har betragtet sig som Tyskere? Afgørelsen kan kun komme fra Flensborgerne selv."

Det slesvigske Spørgsmaals videre Behandling henvistes til den Kommission, der var nedsat til Undersøgelse af de belgiske Anliggender under Forsæde af André Tardieu, der var en af Frankrigs fem Befuldmægtigede paa Fredskonferencen og udøvede en meget stor Indflydelse. I Danmark tog Kampen om Grænsespørgsmaalet imidlertid Maaned efter Maaned til i Styrke, og der rejstes fra flere Sider Krav om en sydligere Grænse. Som Repræsentanter for disse Kredse og med Mandat fra Mellemslesvigsk Udvalg i Flensborg og flere store sønderjydske Foreninger i Kongeriget rejste i Januar 1919 Overkirurg, Dr. med. Jonas Collin og senere Grev Bent Holstein til Paris, hvor de kom i nær Berøring med

indflydelsesrige Kredse inden og uden for Fredskonferencen, ikke mindst det amerikanske Medlem af den belgisk-slesvigske Kommission, Prof. Charles H. Haskins, der nærede stor Interesse for den slesvigske Sag. Kommissionen besluttede enstemmigt at udvide Afstemningsomraadet med en tredie Zone, omfattende Territoriet ned til Slien–Dannevirke–Husum, og hertil føjedes senere – som Følge af Grev Holsteins Virksomhed – Ejdersted. Kommissionens Indstilling godkendtes af Fredskonferencens øverste Instanser, og det Traktatudkast, der den 7. Maj 1919 overraktes den tyske Delegation i Versailles, indeholdt saaledes Bestemmelse om tre successive Afstemninger: i første Zone en bloc senest tre Uger efter, at Landet var rømmet af de tyske Tropper og Myndigheder, i anden Zone kommunevis senest fem Uger efter Afstemningen i Nordslesvig og i tredie Zone senest to Uger efter Afstemningen i anden Zone. Til at forberede og lede Afstemningen nedsattes en international Kommission med almindelig Forvaltningsmyndighed; den skulde bestaa af fem Medlemmer, tre udpeget af de allierede og associerede Hovedmagter samt to udpeget henholdsvis af den norske og den svenske Regering.

Motiverne til Fredskonferencens Udvidelse af Afstemningsomraadet ned til Slien–Dannevirke–Frederiksstad, d. v. s. netop den Del af Sydslesvig, der i Dag staar i Brændpunktet for den offentlige Interesse, fremgaar tydeligt af den belgisk-slesvigske Kommissions Indstilling af 19. Marts 1919. Kommissionen ønskede en *tilbundsgaaende* Løsning af det siden det 19. Aarhundredes Midte saa omstridte slesvigske Spørgsmaal og havde derfor anset det for nødvendigt „at benytte denne Lejlighed til endeligt at afgøre Spørgsmaalet om dette Landomraades rette Tilhørsforhold og Befolkningens Præg". Der var ikke og har aldrig paa noget Tidspunkt været Tale om en *Indlemmelse* i Danmark af overvejende tyske Befolkningsdele, men kun om en *Afstemning* paa gammel dansk Folkegrund – saaledes som Danmark selv *principalt* havde ønsket det i det Memorandum, som den danske Gesandt i Paris den 23. August 1866 overrakte den franske Udenrigsminister, men som man fra dansk Side under den da herskende storpolitiske Konstellation i Europa havde maattet give Afkald paa. Der har aldrig paa Fredskonferencen 1919 fra nogen Side været tænkt paa en anden Løsning af det slesvigske Problem end en Ordning, der hvilede paa Folkenes Selvbestemmelsesret.

Strømmen mod Valglokalet paa Afstemningsdagen i Tønder den 10. Februar 1920

Konferencens Beslutning om Oprettelsen af en tredie Zone fremkaldte imidlertid et meget stærkt Røre i Danmark. Regeringen nedlagde i en Note af 17. Maj Indsigelse mod den trufne Beslutning under Henvisning til, at Befolkningen i tredie Zone allerede inden 1864 ikke alene var tysk af Sprog og Sindelag, men ogsaa antidansk, og at der hverken i det halve Aarhundrede før 1914 eller under Krigen havde foreligget Tegn paa, at der skulde være foregaaet en Ændring i dette Sindelag. Ogsaa fra tysk Side protesteredes der imod de foreslaaede Bestemmelser. Ikke desto mindre fastholdt den belgisk-slesvigske Kommission i sit afsluttende Møde den 7. Juni eenstemmigt sin tidligere Indstilling. Men da denne en Uge senere naaede frem til det øverste Raad, udtalte Præsident Wilson Betænkeligheder ved Afstemningen i tredie Zone, „der gik ud over, hvad Danskerne havde anmodet om". Lloyd George sluttede sig hertil og foreslog at slette tredie Zone. Dette vedtoges, og dermed bortfaldt tillige Rømningen af Territoriet Syd for anden Zone for tyske Tropper og Myndigheder, en Omstændighed, der utvivlsomt kom til at udøve en uheldig Indflydelse paa hele Udviklingen i Flensborg og Mellemslesvig og derved paa Afstemningen den 14. Marts 1920. Endnu mere skæbnesvanger var imidlertid den Ændring, Fredstraktaten indeholdt med Hensyn til Afstemningsreglerne, idet Ordet „hjemmehørende"

Kongefamiliens Bil passerer ved Genforeningsfestlighederne den gamle Pontonbro ved Sønderborg

Da Kongen den 12. Juli 1920 passerede Krusaa, kom det til et gribende Møde mellem de Kongelige og en Flok Flensborgere, der havde taget Opstilling her for at hilse paa Majestæterne

i Aabenraa-Resolutionens første Kategori af Vælgere var blevet slettet, saaledes at Traktaten tillagde alle i Afstemningsomraadet fødte Personer Stemmeret, uanset om de var bosiddende i Landsdelen eller ej. Derved skabtes en Kategori af Vælgere, som det aldrig havde været Tanken at give Valgret, og som navnlig i anden Zone paavirkede Afstemningsresultatet til Skade for Danmark. Med Særtog sydfra kom disse tilrejsende i store Skarer til Flensborg i Dagene umiddelbart før Afstemningen og skabte gennem Optog o. s. v. en Massepsykose, hvis Indflydelse paa den hjemmehørende Befolkning var umiskendelig. Alene i Flensborg By udgjorde de tilrejsende sydfra ca. 8000 af ialt 27.000 tyske Stemmer, medens der nordfra kun kom knap 1100 (af ialt ca. 9000 danske Stemmer). Saavel rent talmæssigt som navnlig psykologisk var denne Bestemmelse katastrofal for Afstemningsresultatet. Den skyldtes en meget beklagelig Fejl, der blev begaaet i Fredskonferencens juridiske Komité.

Versailles-Traktaten underskreves den 28. Juni 1919. Men der skulde endnu gaa over et halvt Aar, før den traadte i Kraft. Den lange Ventetid medførte – navnlig paa det økonomiske Omraade – meget betydelige Vanskeligheder for Sønderjylland, Vanskeligheder, hvis Virkninger vedvarede endnu mange Aar efter Genforeningens Fuldbyrdelse. I Ventetiden forberedtes den omfattende Lovgivning med Hensyn til Indførelse af dansk Ret i de Omraader, der vilde blive indlemmet i Danmark, og den overordentlig betydningsfulde særlige Lovgivning vedrørende Skolen og Kirken, som nødvendiggjordes af de særlige Forhold i Grænselandet. I Modsætning til de ny oprettede Stater og de andre Lande, hvis Territorier udvidedes, blev der ikke paa Fredskonferencen paalagt Danmark internationale Mindretalsforpligtelser af nogen Art. Da den officielle danske Delegation i Marts 1919 havde Foretræde for den belgisk-slesvigske Kommission, afgav den – efter Henstilling fra Kommissionens Formand, André Tardieu – en Erklæring om, „at Foreningen af det danske Slesvig med Kongeriget burde foregaa saaledes, at alle den danske Stats fremtidige Borgere behandles efter samme liberale og demokratiske Grundsætninger og skal nyde samme Rettigheder. Heraf følger, at de tyske Mindretals naturlige Ret til at bruge deres eget Sprog vil blive respekteret. Delegationen konstaterer navnlig, at den frie Skole er et Princip, som altid er blevet fulgt i den danske Lov-

Dette Billede fra Januar 1920 viser den gamle Grænse, der kort efter blev nedlagt

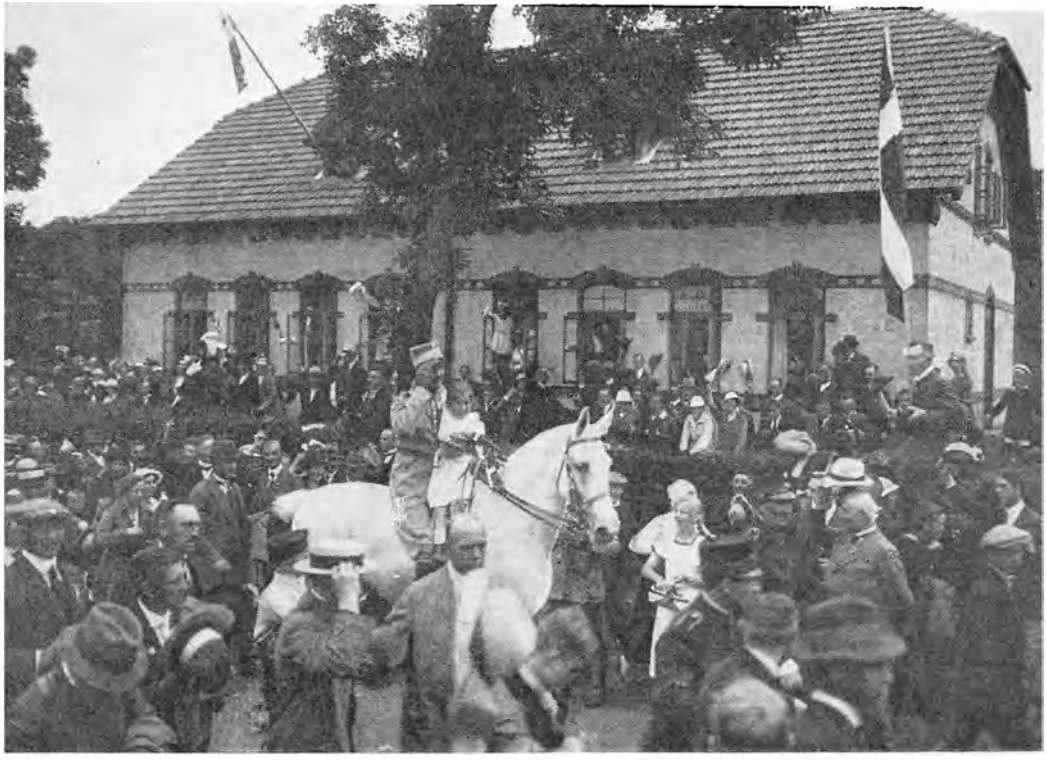

Kongen paa Vej til Christiansfeld med den lille Pige paa Sadlen

givning." Denne Erklæring tog Fredskonferencen til Efterretning, og der blev ikke Tale om at optage Bestemmelser vedrørende Mindretallene i Fredstraktaten. Danmark har ud fra sin suveræne Selvbestemmelsesret kunnet ordne alle de vigtige Skole- og Kirkespørgsmaal i Nordslesvig, uden at være bundet af andre Hensyn end sine egne Traditioner og Interesser.

Den 10. Januar 1920 traadte Versailles-Traktaten endelig i Kraft, og umiddelbart efter overtog den internationale Kommission Forvaltningen af Afstemningsomraadet med Sæde i Flensborg. Dens Formand var den engelske Repræsentant, Gesandten i København, Sir Charles Marling, det franske Medlem var Republikens Minister i Danmark, Paul Claudel (senere Ambassadør i Tokio og Washington). Norge og Sverige havde udpeget henholdsvis Generaldirektør Thomas Heftye og Landshøvding Oscar v. Sydow som Medlemmer. Den 10. Februar 1920 fandt Afstemningen i første Zone Sted: den viste en overvældende Majoritet for Danmark (75.431 danske mod 25.329 tyske Stemmer), medens Afstemningen i anden Zone den 14. Marts resulterede i en afgjort tysk Sejr (12.800 Stemmer for Danmark mod 51.724 for Tyskland). Hvis man fradrager de tilrejsendes Stemmer, bliver Resultatet i første Zone 60.660 danske mod 15.595 tyske Stemmer, i anden Zone 11.301 danske mod 36.574 tyske Stemmer. I begge Zoner tilsammen var der dansk Flertal: 88.231 Stemmer for Danmark mod 77.053 for Tyskland, de tilrejsendes Stemmer med iberegnet. Fradrages disse sidste, var det samlede Resultat i begge Zonerne 71.961 danske mod 52.169 tyske Stemmer, – et Resultat, som efter 56 Aars tysk Herredømme og dansk Udvandring taler tilstrækkelig tydeligt om Landsdelens nationale Karakter.

Den 15. Juni 1920 notificeredes Grænsen den danske og den tyske Regering. Ambassadørraadet havde ved Fastsættelsen af Grænsen fulgt den Indstilling, der var afgivet af Englands og Sveriges Repræsentanter i den internationale Kommission. Det franske og det norske Medlem havde foreslaaet, at de fire mellemslesvigske Sogne Aventoft, Sønder-Løgum, Ladelund og Medelby – væsentligt af Hensyn til Afvandingsforholdene – skulde tilfalde Danmark. Ved Traktaten af 5. Juli 1920 overdrog de allierede Hovedmagter – England, Frankrig, Italien og Japan – til Danmark alle Suverænitetsrettigheder, som de i Henhold til

Versailles-Traktatens Artikel 110 besad over Omraaderne Nord for den nu fastsatte Grænse.

Genforeningens internationale Forudsætninger var dermed sket Fyldest, og Kong Christian X kunde tage det genvundne Land i Besiddelse. Den 9. Juli underskrev Kongen Loven om de sønderjydske Landsdeles Indlemmelse i Danmark, og Dagen efter tiltraadte han med Dronningen, ledsaget af alle Kongehusets Medlemmer, Regering, Rigsdag og Centraladministrationens højeste Embedsmænd, sin mindeværdige Rejse til den Landsdel, der af egen fri Vilje havde stemt sig tilbage til Moderlandet. Ved den gamle Grænse modtoges Kongen af Gaardejer P. J. Refshauge, der i sine Velkomstord mindede om Sønderjydernes Afsked med Kong Christian IX i Kolding den 8. December 1864 og fremhævede, at Sønderjylland nu havde indfriet det Løfte, de ved Ulykkesaarets Udgang havde givet Danmarks Konge. Rejsen blev et eneste stort Triumftog, der naaede sit Højdepunkt med den historiske Fest paa Dybbøl Banke den 11. Juli, „den største Stund, vor Slægt har oplevet". Gennem Grev Schacks enestaaende skønne Tale udløstes det danske Slesvigs Følelser for Kongen og Danmark i betagende Ord, der vil blive staaende ned gennem Tiderne og leve, saalænge danske Hjerter slaar. Dagen efter havde Majestæterne et gribende Møde med nogle Hundrede Danske fra Flensborg og Omegn, som havde taget Opstilling paa Korsvejen ved Krusaa. Kongen var stærkt bevæget, da han i varme Ord takkede for den Trofasthed, de Danske dernede havde lagt for Dagen, og sluttede med at sige: „Ligesaa lidt som De glemmer os, glemmer vi Dem." Det var Kongens Stadfæstelse af det Løfte, Statsminister Neergaard Dagen i Forvejen havde givet de Danske sønden Skel, da han paa Dybbøl Banke udtalte de kendte Ord: „I skal ikke blive glemt."

Aar efter Aar har Kongen og Dronningen derefter aflagt Besøg i det genvundne Land, indtil Begivenhederne den 9. April 1940 medførte en midlertidig Standsning. Først i Sommeren 1946 kunde Majestæterne paany gæste Landsdelen, hvor de alle Vegne modtoges med stormende Hyldest og en Gensynsglæde, der tydeligt viste, at Besættelsens mørke Aar kun yderligere havde styrket Baandene mellem det danske Slesvig og Kongehuset. Kongens Besøg i Sønderjylland har utvivlsomt været en

Faktor af stor nationalpolitisk og psykologisk Betydning for hele Genforeningsarbejdet. Den kongelige Slægts særlige Tilknytning til Slesvig spiller her en væsentlig Rolle og sætter sit Præg paa Kongens Færd dernede som paa den slesvigske Befolknings Indstilling over for Kongehuset. I Kong Christian X.s paa store Begivenheder saa rige Regeringstid vil Genforeningsaaret 1920 vedblive at straale med en særegen Glans, og Kongens personlige Indsats i Arbejdet for en naturlig og harmonisk Sammensmeltning mellem Nordslesvig og det gamle Land af kommende Slægter mindes med dyb og varm Taknemmelighed.

Holger Andersen

GRUNDLOVEN AF 1915

Af Redaktør Chr. Torpe

GRUNDLOVEN AF 1915

Siden Systemskiftet den 24. Juni 1901, da Ministeriet Deuntzer afløste det sidste Højreministerium, er alle Ministerier, bortset fra Forretningsministerierne Liebe og Friis i 1920, udgaaet af Folketingets Flertal eller et politisk Mindretal, støttet af et Flertal i Folketinget. Folketingsparlamentarismen maa saaledes anses for at være blevet forfatningsretlig Praksis allerede efter 1866-Grundloven. I 1909 erklærede Konsejlspræsident Holstein-Ledreborg efter Vedtagelsen af et Mistillidsvotum til Regeringen i Folketinget: „Det er en Selvfølge efter denne Afstemning, at Ministeriet agter at indgive sin Demission." Og efter at Grundloven af 5. Juni 1915 var traadt i Kraft, udtalte Kong Christian X i Forbindelse med Ministeriet Zahles Demissionsbegæring som Følge af, at Landstinget havde standset et Statslaansforslag, den 4. Marts 1919 til Rigsdagens Partiformænd: „Som Resultat af mine Overvejelser udtaler jeg, at jeg ikke udnævner et Ministerium, der ikke er i Overensstemmelse med Folketingets Flertal."

Kunde Grundloven af 1866 nu efter Systemskiftet anvendes i Venstres Haand? Der var en formel Vanskelighed, idet § 32 fastsatte Antallet af Folketingets Medlemmer til et for hver 16.000 Vælgere, og denne Bestemmelse var ikke overholdt som Følge af Folketallets Vækst. For at opnaa en mere rimelig Repræsentation under den gældende Valglov med Valg i Enkeltmandskredse, var baade Højre og Socialdemokraterne interesseret i at faa Bestemmelsen gjort gældende, selv om der var bødet paa den ved nye Valglove, bl. a. Valgloven af 1. Februar 1901, der tillige indførte hemmelig Afstemning. I 1904–05 rejste Socialdemokraterne Kravet, støttet af de Radikale, men J. C. Christensen hævdede, at Folketinget derved vilde blive for stort, og foreslog i Stedet § 32 ændret, saa Medlemstallet sattes til 132. Hermed var Bolden givet op. Forslaget vedtoges enstemmigt af Folketinget ved 3. Behandling i Februar 1906, men mødte Modstand i Landstinget, hvor et konservativt Mindre-

tal ønskede Indførelse af Forholdstalsvalg for at sikre sig en ligelig Repræsentation, medens de Frikonservative ikke ønskede det fremmet, da de ikke kunde opnaa en klar Udtalelse af Regeringen om, hvorvidt de kongevalgte skulde omfattes af den Landstingsopløsning, der maatte gaa forud for Bekræftelsesvalget efter en Grundlovsændring, idet J. C. Christensen henviste til, at denne Afgørelse maatte træffes i Statsraadet.

I 1906–07 fremsattes Forslaget paa ny i Landstinget, men blev forkastet. I Samlingen 1907–08 forelagde Socialdemokraterne derpaa Forslag til en mere omfattende Grundlovsændring, hvorved Kvinder og Tyende skulde have Valgret og Valgbarhed, og Valgretsalderen nedsattes til 21 Aar.

Ønskerne om en mere omfattende Ændring af Grundloven voksede i Befolkningen. I 1909 fremsatte de Radikale et Forslag i Folketinget, hvorefter Referendum skulde indføres, idet 30.000 Folketingsvælgere kunde kræve et af Rigsdagen vedtaget Lovforslag forelagt Vælgerne til Bekræftelse ved en Folkeafstemning. I 1909–10 forelagde det første Ministerium Zahle et Forslag, hvorved foruden Referendum tillige foresloges bundet Omvalg i Enkeltmandskredse for Folketingets Vedkommende, hvis Kandidaten ikke opnaaede Halvdelen af Stemmerne, og for Landstinget almindeligt indirekte Valg med Anvendelse af Forholdstalsvalgmaaden. Under Behandlingen viste det sig, at man fra alle Sider indsaa, at en Grundlovsrevision snart vilde blive nødvendig, men Forslaget gennemførtes ikke.

Klaus Berntsen, der imidlertid var blevet Konsejlspræsident, fremsatte atter dette Forslag i Folketinget, og det naaede i Udvalg i Landstinget, men Udvalget afsluttede ikke Arbejdet, hvorfor det atter blev fremsat i Landstinget i 1910–11. Her blev der heller ikke denne Gang naaet noget Resultat, og Klaus Berntsen fremsatte den 23. Oktober 1912 i Folketinget et Forslag til en Grundlovsændring, hvorved Folketingets Medlemmer skulde være højest 132 og Landstingets 66, hvoraf 54 skulde vælges af Kommunalbestyrelserne ved Forholdstalsvalg, og 12 vælges af de saaledes valgte 54 Medlemmer, ligeledes ved Forholdstalsvalg. Samtidig valgtes Stedfortrædere, og Valget gjaldt for 8 Aar. Valgretsalderen skulde være 25 Aar, og Kvinder og Tyende have Valgret. Folketingets Medlemmer skulde vælges paa 4 Aar i Stedet for som hidtil paa 3, og

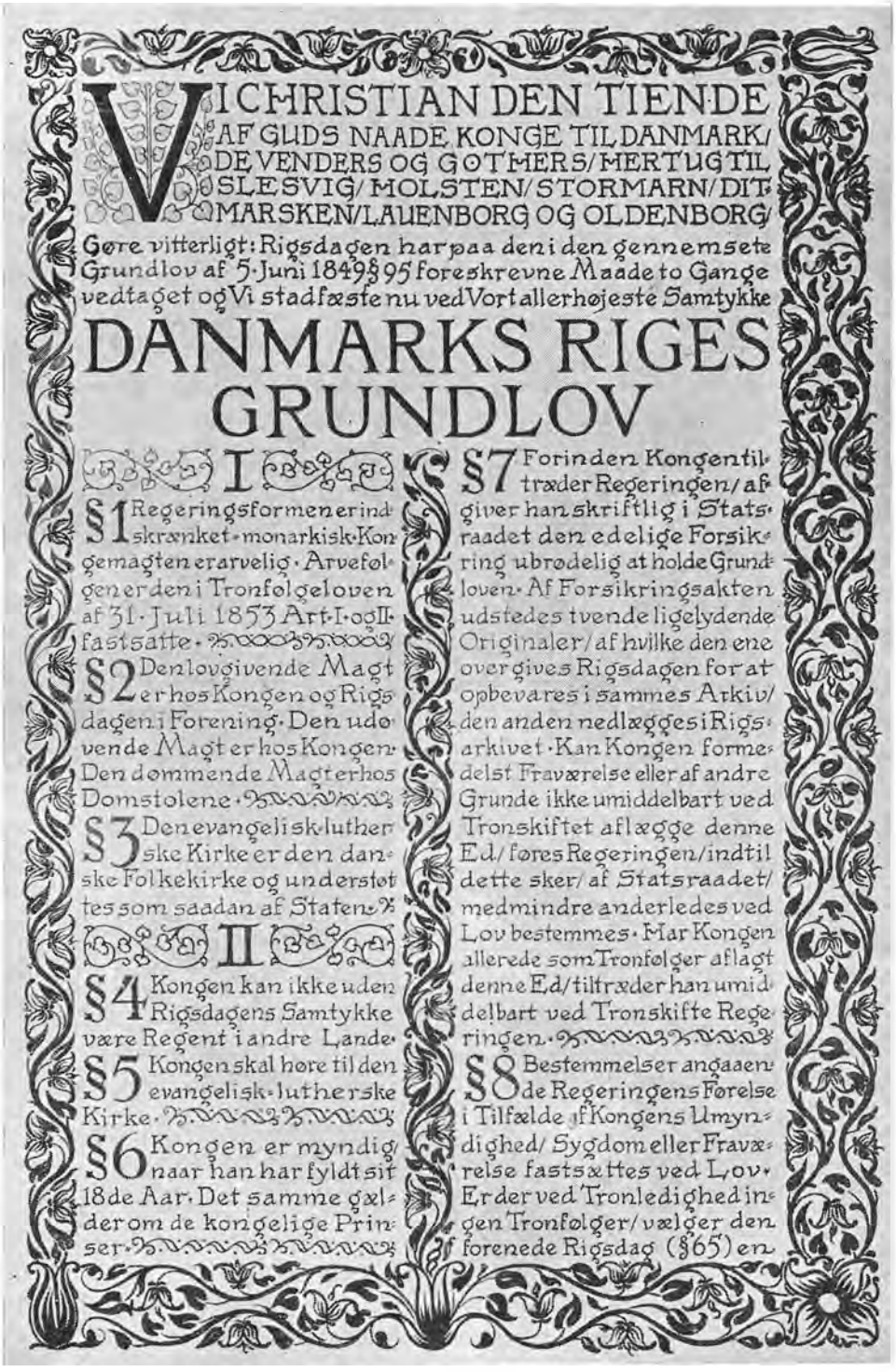

VI CHRISTIAN DEN TIENDE
AF GUDS NAADE KONGE TIL DANMARK/
DE VENDERS OG GOTHERS/ HERTUG TIL
SLESVIG/ HOLSTEN/ STORMARN/ DITMARSKEN/ LAUENBORG OG OLDENBORG/

Gøre vitterligt: Rigsdagen har paa den i den gennemsete Grundlov af 5. Juni 1849 § 95 foreskrevne Maade to Gange vedtaget og Vi stadfæste nu ved Vort allerhøjeste Samtykke

DANMARKS RIGES GRUNDLOV

I

§ 1 Regeringsformen er indskrænket-monarkisk. Kongemagten er arvelig. Arvefølgen er den i Tronfølgeloven af 31. Juli 1853 Art. I. og II. fastsatte.

§ 2 Den lovgivende Magt er hos Kongen og Rigsdagen i Forening. Den udøvende Magt er hos Kongen. Den dømmende Magt er hos Domstolene.

§ 3 Den evangelisk-lutherske Kirke er den danske Folkekirke og understøttes som saadan af Staten.

II

§ 4 Kongen kan ikke uden Rigsdagens Samtykke være Regent i andre Lande.

§ 5 Kongen skal høre til den evangelisk-lutherske Kirke.

§ 6 Kongen er myndig naar han har fyldt sit 18de Aar. Det samme gælder om de kongelige Prinser.

§ 7 Forinden Kongen tiltræder Regeringen, afgiver han skriftlig i Statsraadet den ædelige Forsikring ubrødelig at holde Grundloven. Af Forsikringsakten udstedes tvende ligelydende Originaler, af hvilke den ene overgives Rigsdagen for at opbevares i sammes Arkiv, den anden nedlægges i Rigsarkivet. Kan Kongen formedelst Fraværelse eller af andre Grunde ikke umiddelbart ved Tronskiftet aflægge denne Ed, føres Regeringen indtil dette sker af Statsraadet, medmindre anderledes ved Lov bestemmes. Har Kongen allerede som Tronfølger aflagt denne Ed, tiltræder han umiddelbart ved Tronskifte Regeringen.

§ 8 Bestemmelser angaaende Regeringens Førelse i Tilfælde af Kongens Umyndighed, Sygdom eller Fraværelse fastsættes ved Lov. Er der ved Tronledighed ingen Tronfølger, vælger den forenede Rigsdag (§ 65) en

Indledningen til den reviderede 1915-Grundlov

Valget skulde foregaa i Kredse fordelt under Hensyn til Vælgertal og Befolkningstæthed.

Efter Vedtagelsen i Folketinget med formelle Ændringer kom Sagen til Behandling i Landstinget, hvor det ikke lykkedes at opnaa Enighed i Udvalget, og ved 2. Behandling standsedes Forslaget ved en Dagsorden stillet af Grev Frijs, hvori det henstilles til Regeringen at søge Spørgsmaalet overvejet i en ved Lov nedsat Kommission. Dagsordenen vedtoges med 33 Stemmer mod 31, og Forslaget var saaledes bortfaldet.

Efter at Venstre havde lidt Nederlag ved Valget 20. Maj 1913, demissionerede Ministeriet Berntsen, og det radikale Venstre dannede atter Regering under Ledelse af Zahle, efter at denne forgæves havde opfordret Berntsen til at fortsætte og gennemføre Grundlovssagens Løsning. Det var J. C. Christensen, der modsatte sig, at Venstreregeringen skulde fortsætte. Den radikale Regering fik socialdemokratisk Støtte, men uden direkte Deltagelse i Regeringsdannelsen.

I den paafølgende ordinære Samling 1913–14 fremsatte Zahle Forslaget til en Grundlovsændring enslydende med det af Folketinget i forrige Samling vedtagne. Den 18. September offentliggjorde J. C. Christensen i sit Ugeblad „Tiden" et Grundlovsforslag, som vakte stor Opsigt og blev Genstand for udførlig Omtale af Regeringsordførerne og Socialdemokraterne ved 1. Behandling af det forelagte Forslag i Folketinget den 19. September. Det afveg fra Regeringsforslaget i Bestemmelserne om Landstingets Sammensætning, idet de 12 Landstingsmænd foresloges udnævnt af Kongen efter Indstilling ved Forholdstalsvalg af de 54 kredsvalgte Medlemmer og repræsenterende hver sit Hovederhverv. Valgretsalderen til Landstinget foresloges sat til 35 Aar, og Valget skulde foretages af Valgmænd, valgt kommunevis ved Forholdstalsvalg. Halvdelen af de kredsvalgte Landstingsmænd skulde afgaa hvert 4. Aar og de af Kongen udnævnte paa en Gang hvert 8. Aar. Der skulde vælges Stedfortrædere samtidig med Valget. I Tilfælde af Konflikt om Finansloven vedtages en midlertidig Bevillingslov, og Forslagene til Finanslov, Tillægsbevillingslov og midlertidige Bevillingslove behandles først i Folketinget. Rigsdagens Sammentræden sattes til første Tirsdag i Oktober i Stedet for som hidtil første Mandag.

Regeringens Forslag vedtoges uændret i Folketinget og sendtes til

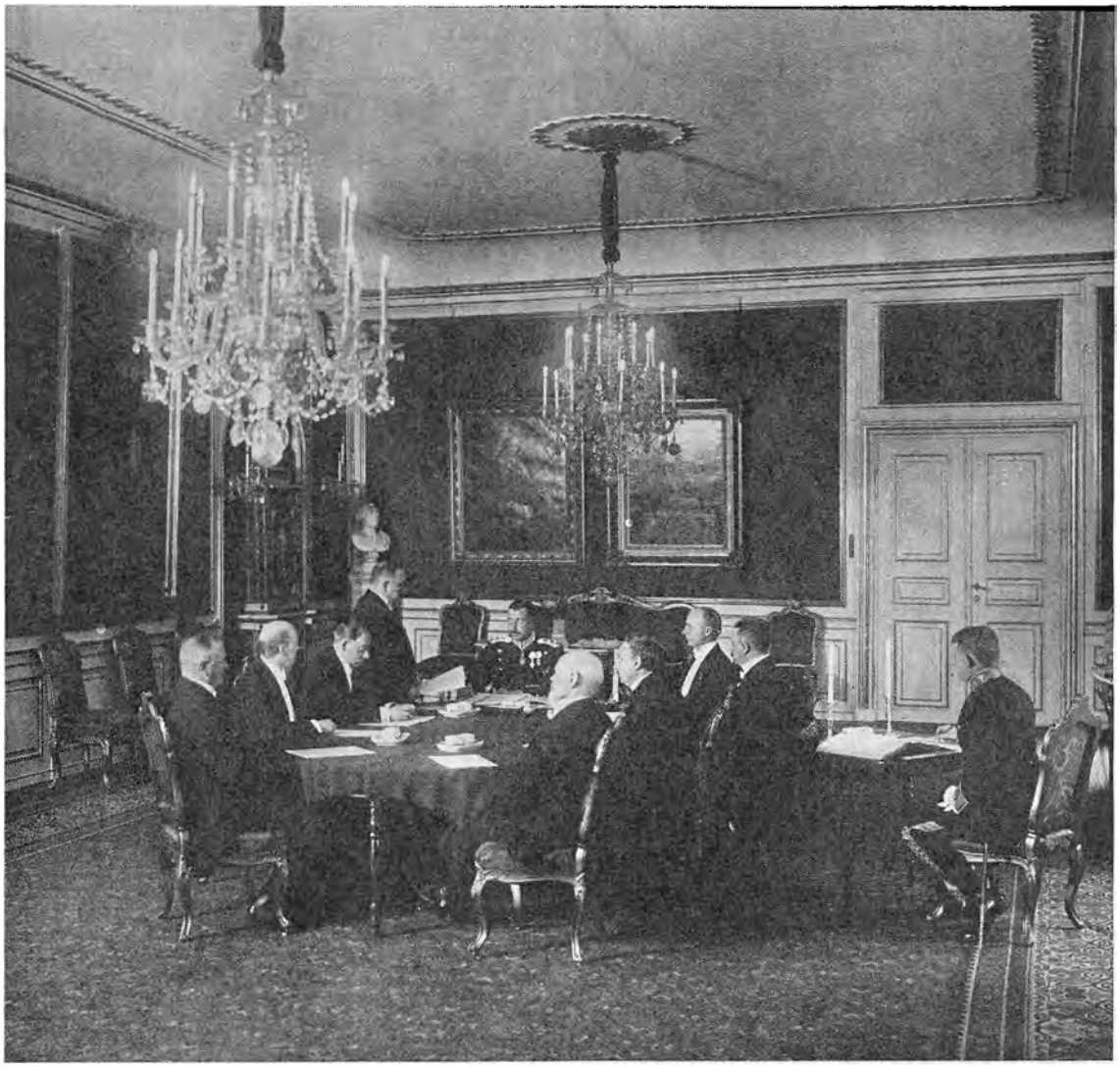

Kongen underskriver Grundloven 1915

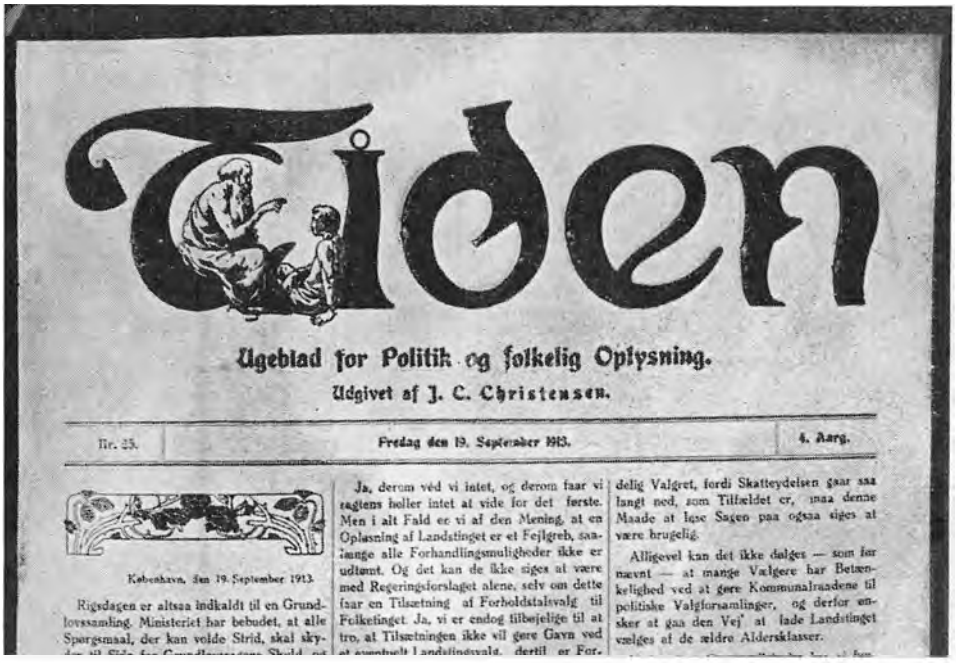

Tiden

Ugeblad for Politik og folkelig Oplysning.

Udgivet af J. C. Christensen.

Nr. 25. | Fredag den 19. September 1913. | 4. Aarg.

Ja, derom ved vi intet, og derom faar vi tagtens holler intet at vide for det første. Men i alt Fald er vi af den Mening, at en Opløsning af Landstinget er et Fejlgreb, saalænge alle Forhandlingsmuligheder ikke er udtømt. Og det kan de ikke siges at være med Regeringsforslaget alene, selv om dette faar en Tilsætning af Forholdstalsvalg til Folketinget. Ja, vi er endog tilbøjelige til at tro, at Tilsætningen ikke vil gøre Gavn ved

delig Valgret, fordi Skatteydelsen gaar saa langt ned, som Tilfældet er, maa denne Maade at løse Sagen paa ogsaa siges at være brugelig.

Alligevel kan det ikke dølges — som for nævnt — at mange Vælgere har Betænkelighed ved at gøre Kommunalraadene til politiske Valgforsamlinger, og derfor ønsker at gaa den Vej at lade Landstinget vælges af de ældre Aldersklasser.

København, Søn 19. September 1913.

Rigsdagen er altsaa indkaldt til en Grundlovssamling. Ministeriet har bebudet, at alle Spørgsmaal, der kan volde Strid, skal sky-

Hovedet af J. C. Christensens Blad „Tiden". Numret er fra Fredag den 19. September 1913 og indeholder det i Artiklen omtalte Grundlovsudkast

Landstinget, hvor Højre i Udvalget gav Udtryk for Ønske om, at Sagen kunde komme til Behandling i et Fællesudvalg af de to Ting. Dette skete, men der kunde ikke fra de Konservative opnaas Indrømmelser, som tilfredsstillede Regeringspartierne. I Folketinget vedtoges Udvalgsflertallets Indstilling, medens Højre i Landstinget traf den opsigtsvækkende Beslutning at standse Sagen ved at udvandre fra Mødet, hvorved Tinget ikke var beslutningsdygtigt. Som Følge heraf opløstes Landstinget i Henhold til Grundlovens § 22 af Kongen efter Regeringens Indstilling, idet der til Indstillingen knyttedes et Bilag, hvori Kongen forbeholdt sig sin Opfattelse: at de kongevalgte Landstingsmænd ikke omfattedes af Opløsningen, medens Ministeriet fastholdt, at de omfattedes heraf, men gav Tilsagn om at indstille dem til Genvalg i det Omfang, Grundlovssagens Gennemførelse ikke hindredes derved. Resultatet af Landstingsvalget blev Valg af 29 Tilhængere af Grundloven og 25 Modstandere, og da 9 af de kongevalgte Landstingsmænd var Grundlovstilhængere, kunde de kongevalgte alle genindtræde i det nye Landsting.

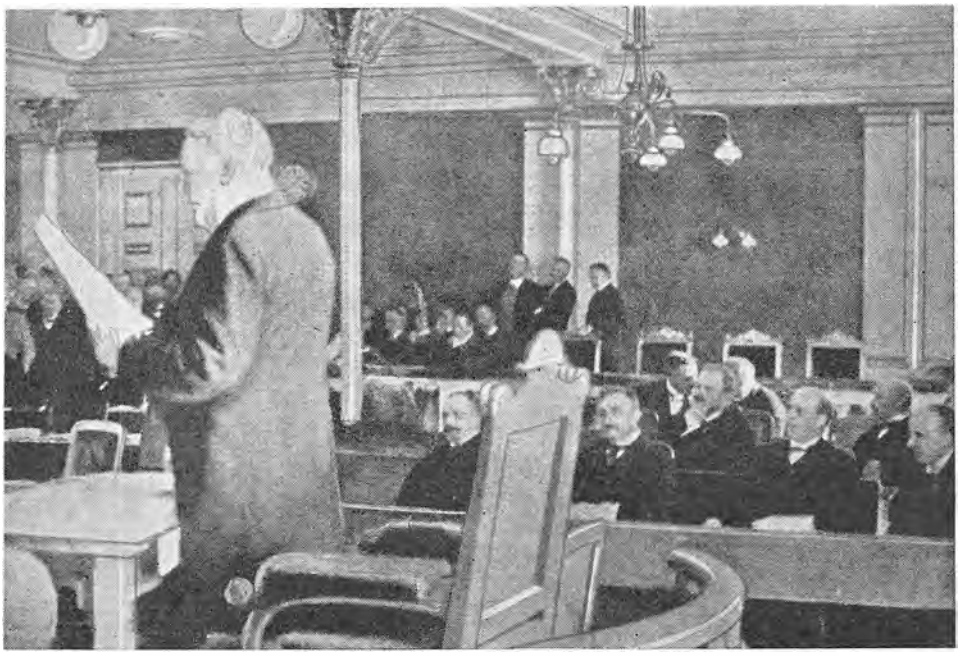

Et historisk Øjeblik. Da Højre strejkede ved Landstingets Møde den 8. Juni 1914. Gehejmekonferensraad Goos oplæser det fraværende Højres Protest mod Grundlovsforslagets Gennemførelse med faa Stemmers Majoritet. Ved Udvandringen under Valglovsbehandlingen og ved at blive borte fra Mødet den 9. satte Højre Landstinget ude af Stand til at fatte retsgyldig Beslutning og standsede saaledes foreløbig Grundlovsforslaget

Den 20. Juli 1914 indkaldtes Rigsdagen til en overordentlig Samling, hvor Grundlovsforslaget atter blev forelagt i Landstinget tillige med Forslag til en ny Valglov.

Verdenskrigens Udbrud udsatte imidlertid Sagens Afgørelse. I den ordinære Samling blev Forslaget atter fremsat i Landstinget og henvistes til et Udvalg. Paa Initiativ af nogle Højremænd – Ellinger, Abrahamsen og Poul Rasmusen – blev der i Begyndelsen af 1915 indledt nye Forhandlinger, og disse førte endelig, formentlig under Indtryk af de Begivenheder, der nu gik over Verden, til Enighed om et Forslag.

Valgretsbetingelserne blev som i Regeringsforslaget, mens Valgretsalderen gradvis skulde nedsættes til 25 Aar med et Aar i hver normal Valgperiode. For Landstinget fastholdtes 35 Aars Valgretsalder. Landstingets Medlemmer forøgedes til 72, hvoraf 18 valgt ved Forholdstalsvalg af de 54 kredsvalgte. De kongevalgte Medlemmer bevarede deres Sæde

paa Livstid i Stedet for landstingsvalgte. Folketinget skulde have 140 Medlemmer, valgt ved Forholdstalsvalg. Til Vedtagelse af Grundlovsændringer krævedes efter Ændringernes Vedtagelse i to Rigsdage med mellemliggende Opløsningsvalg inden et halvt Aars Forløb afholdt en direkte Afstemning, hvor de skulde vedtages af et Flertal af de i Afstemningen deltagende og mindst 45 pCt. af Folketingsvælgerne. Det af J. C. Christensen i „Tiden" fremsatte Forslag havde saaledes sat Spor i det endelige Grundlovsforslag. Ved et Fredsvalg valgtes en ny Rigsdag, og Grundloven blev endeligt vedtaget og stadfæstedes af Kong Christian X den 5. Juni 1915, men paa Grund af Krigen traadte den først i Kraft den 21. April 1918 tillige med den nye Valglov.

Som Følge af Genforeningen med Sønderjylland blev Grundloven atter ændret i 1920. Herved udvidedes Folketingets Medlemstal til højst at være 152 og Landstingets til 78 med 19 tingvalgte Medlemmer. Med Henblik paa Paaskebegivenhederne i 1920 stillede de Radikale Forslag om, at der skulde optages en Bestemmelse i Grundloven om, at ingen Regering kunde forblive uden Tilslutning fra Folketingets Flertal, men dette Forslag om Grundlovsfæstelse af Folketingsparlamentarismen forkastedes, og ligeledes forkastedes et socialdemokratisk Forslag, stillet under Paavirkning af de revolutionære Begivenheder i Europa, særlig i Tyskland og Rusland, om Indførelse af Republik, Etkammer og 21 Aars Valgret, hvor Statsministeren tillige skulde være Præsident, og Ministeriet (Statsraadet) vælges af Rigsdagen efter hvert Valg. Statsministeren skulde vælges for et Aar ad Gangen af Statsraadet blandt dettes Medlemmer. Efter Vedtagelsen af Grundlovsændringerne og Opløsningsvalg vedtoges de paany af den nye Rigsdag og sendtes derefter til Folkeafstemning. Da Socialdemokraterne havde besluttet ikke at deltage i Afstemningen, skete Vedtagelsen med kun 47,54 pCt., men Forslaget var altsaa vedtaget. Resultatet viste, hvor vanskeligt det er at gennemføre en Grundlovsændring, naar betydelige Dele af Vælgerkorpset stiller sig uinteresseret, og Nemesis ramte Socialdemokratiet ved Folkeafstemningen om Grundloven i 1939, hvor der kun blev afgivet Stemmer af 44,46 pCt. af Vælgerne, saa Forslaget faldt. Her var det Venstre, som opfordrede sine Vælgere til at undlade at stemme — til at blive hjemme paa Sofaen, heraf Udtrykket „Sofavælgere".

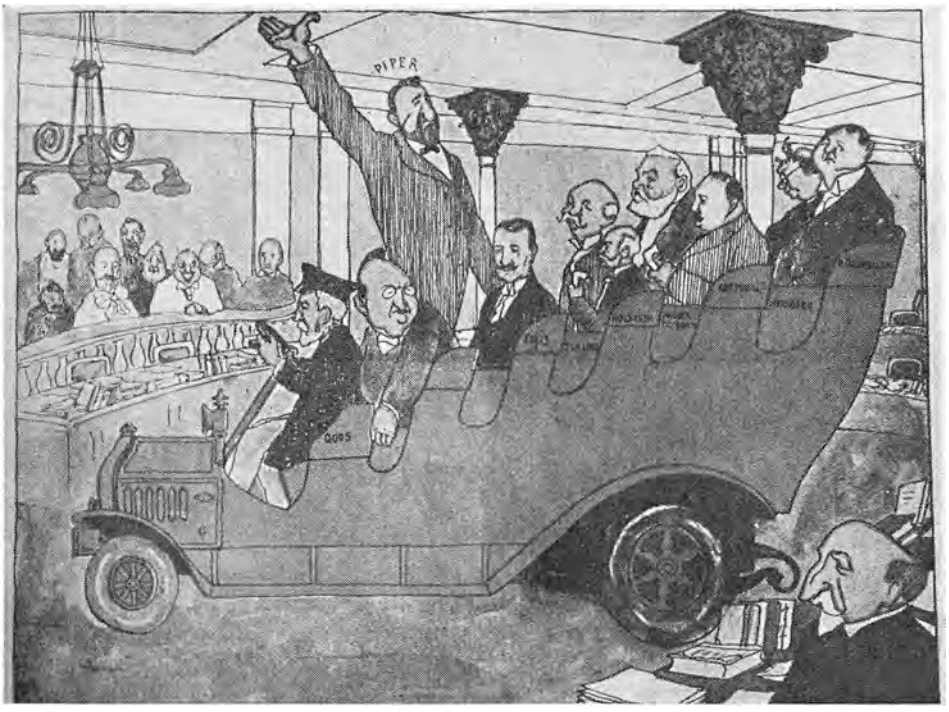

Satirisk Tegning i det socialdemokratiske Blad „Ravnen" for 18. Juni 1914. Tegningen, der skyldes Anton Hansen, har følgende Underskrift: „Efter Forlydende agter Højre at leje en Turistbil, saa at Partiets svagelige Medlemmer i Fremtiden har lettere ved at forlade Landstinget"

Der var nu gennem en Aarrække Ro om Forfatningsspørgsmaalet, men fra de Radikales og navnlig Socialdemokraternes Side var der megen Misfornøjelse med, at Venstreflertallet i Landstinget i Forening med de Konservative bremsede Lovforslag, „som i Folketinget i Kontakt med Befolkningens Flertal har faaet en aldeles overvejende Tilslutning". I Samlingen 1934–35 fremsatte Statsminister Stauning et Forslag til Forandringer i Grundloven, hvori Grundlovens Paragraffer ændredes, saaledes at Bestemmelserne om Landstinget bortfaldt, og der indførtes Etkammer. Forslaget havde først i Marts 1929 været fremsat som Bilag til en af Folketinget afgiven Beretning angaaende Forslag til Lov om Valg til Rigsdagen. Det vedtoges med nogle Ændringer i Folketinget, men forkastedes i Landstinget. I Samlingen 1936–37 fremsattes derimod Forslag om Nedsættelse af en Kommission til at overveje Ændringer af Grundlovens Forfatningsbestemmelser, og dette Forslag blev

vedtaget i begge Ting mod Venstres Stemmer, idet de Konservative nu under Christmas Møllers Ledelse sluttede sig til Tanken om en Grundlovsrevision under Parolen „et Vælgerkorps, en Valgdag". Paa Grundlag af Kommissionens Betænkning fremsatte Stauning i Folketinget den 5. Oktober 1938 Forslag til Danmarks Riges Grundlov, hvorved Rigsdagen skulde bestaa af 205 Medlemmer, der deler sig i et Folketing med 136 Medlemmer og et Rigsting med 69 Medlemmer. Valgretsalderen skulde være 23 Aar. Af Rigsdagens Medlemmer vælges 170 umiddelbart med Sikring af ligelig Repræsentation af de forskellige Anskuelser blandt Vælgerne. Paa Grundlag af Stemmeafgivningen vælges derefter efter Forholdstal blandt valgbare, opført før Valget paa særlige Lister, affattet af de godkendte Partier og Vælgergrupper, 34 til at indtræde i Rigstinget. De 170 umiddelbart valgte vælger af deres Midte yderligere 34 til Rigstinget, og yderligere vælger Færøernes Lagting 1 Medlem af Rigstinget. Ved Sammentræden af Tingenes Medlemmer til en Forsamling dannes Den forenede Rigsdag, som behandler Grundlovsforslag, Finanslov, Tillægsbevillingslov, midlertidig Bevillingslov, Love om Statslaan, samt Statsregnskabet. Uenighed mellem Tingene afgøres i Møder af Den forenede Rigsdag. Folkeafstemninger kan efter visse Regler finde Sted til Prøvelse af Forslag, der er endeligt vedtaget af Rigsdagen, bortset fra finansielle Love og Skattelove. Som Betingelse for Grundlovsændringer bibeholdtes Bestemmelsen om, at 45 pCt. af samtlige Vælgere skulde stemme for Ændringerne efter deres Vedtagelse paa to efter hinanden følgende Rigsdage med mellemliggende Valg. Dette Forslag vedtoges af to paa hinanden følgende Rigsdage med nogle Ændringer, mest af formel Natur, idet dog Medlemstallet for Rigsdagen forhøjedes til 210 med 70 i Rigstinget og 140 i Folketinget, men som ovenfor nævnt faldt det ved Folkeafstemningen, idet det kun fik 44,46 pCt. af Vælgernes Stemmer.

Ved Tysklands Besættelse af Danmark den 9. April 1940 kom Grundlovens Bestemmelser for første Gang i Fare, truet af en fremmed Magt, hvis Styresæt var en Genoplivelse af Enevældestyret i en Form, som mindede om Oldtidens Tyrannier. Den danske Regerings henholdende Politik over for Besættelsesmagten nødvendiggjorde, at man imødekom forskellige Krav fra denne, hvorved Grundlovsrettighederne i Virkelig-

„Sofavælger"-Begrebet blev i 1939 i København benyttet i Agitationen for en ny Grundlov paa denne Vis

heden krænkedes. Allerede 10. April 1940 blev der gjort Indgreb i Bestemmelserne om Forenings- og Forsamlingsfriheden, senere blev Borgernes personlige Frihed, Boligens Ukrænkelighed og Trykkefriheden i nogen Grad tilsidesat, og der indførtes i Virkeligheden Censur trods det udtrykkelige Forbud i Grundlovens § 84. Indgrebene begrundedes med Nødsretsgrundsætningen, idet der ikke i Grundloven fandtes Ventiler, som kunde give Adgang til Ophævelse af dens Bestemmelser under en Krigstilstand som den foreliggende. Særlig vakte det stor Uro i Folket, da Regeringen gik ind paa at lade Kommunisterne fængsle i Juni 1941, efter at Rusland var inddraget i Krigen, og Højesteret foranledigede to Maaneder senere Vedtagelsen af en Lov, som legaliserede dette Skridt, om hvis Grundlovsmæssighed der dog stadig var Tvivl, uanset at Højesterets Præsident offentligt hævdede, at det ikke var grundlovsstridende.

Valget den 23. Marts 1943, der var nødvendigt i Henhold til Grundlovens § 33 om Rigsdagsmænds Mandater, idet Perioden for disses Gyldighed udløb, blev fra Folkets Side en bevidst og storlaaet Bekendelse til Grundlov og Folkestyre. 89,5 pCt. af Vælgerne stemte, og af disse var kun 2,1 pCt. Tilhængere af det moderne Enevolds- og Diktaturstyre, som siden Tyvernes Begyndelse havde vundet Magten i Italien og Tyskland og i Trediverne under Parolen „Parlamentslede" havde søgt at vinde Indpas i det danske Folk.

Det føltes utvivlsomt som en Befrielse i store Dele af Folket, da Rigsdag og Regering endelig den 29. August 1943 brød med Tyskerne, og Grundloven derved suspenderedes. Der var Lede ved det nødtvungne politiske Hykleri. Men det danske Folk fik nu for Alvor at føle, hvad det vil sige at leve i et Land, hvor Borgerne er undergivet Magthavernes Vilkaarlighed, hvor ingen Grundlovsbestemmelser sikrer Person og Ejendom. Vilkaarlige Fængslinger paa ubestemt Tid uden Lov og Dom, Indgreb i snart sagt enhver personlig Frihedsret, uhæmmede Indgreb i Ejendomsretten, ingen Retsforfølgning af Forbrydelser, eller direkte Beskyttelse af Forbryderne, Bortfald af Samfundets Politimagt til Borgernes Beskyttelse og til Slut den rene, vilde, uhæmmede Terror, hvor ingen følte sig sikker paa Liv og Ejendom. Denne Tids Lære vil aldrig blive glemt af det danske Folk.

Under hele Besættelsen havde Kong Christian X haft en enestaaende Stilling i Folkets Bevidsthed som Samlingsmærke og Udtryk for det nationale Styre. Ved Tysklands Sammenbrud om Aftenen den 4. Maj 1945 var det derfor naturligt, at Jubelen samledes om hans Person, men der blev ikke givet Adgang til Amalienborg Slotsplads, og først den 9. Maj, da Rigsdagen genaabnedes, efter at der var dannet en lovlig Regering, omfattende alle Partier og Frihedsbevægelsen med Vilh. Buhl som Statsminister, samledes Jubelen i en stormende Hyldest til Forfatningens tre Led: Konge, Regering og Rigsdag. Den danske Grundlov var atter sat i Højsædet som Folkets umistelige Ret. De Love eller Foranstaltninger, der var grundlovsstridige og paatvunget Landet af Tyskerne, ophævedes omgaaende.

Ch. Tage

KVINDEVALGRETTEN

Af Landsformand for Dansk Kvindesamfund

Fru Ingrid Larsen

KVINDEVALGRETTEN

Da Frihedsbevægelsen i Midten af forrige Aarhundrede gik over Europas Lande, naaede Mændene gennem de Forfatninger, der indførtes, at faa Valgret og Valgbarhed til de lovgivende Forsamlinger.

Det samme skete ogsaa her i Danmark, hvor Grundloven blev underskrevet den 5. Juni 1849, og Rigsdagens Virksomhed derefter begyndte.

De Mænd, der blev valgt til Medlemmer af Rigsdagens to Ting, Folketinget og Landstinget, fik gennem Aarene her en Udvikling og Uddannelse, som betød særdeles meget for dem. Det samme gælder naturligvis ogsaa for Mænd, der blev indvalgt i Amtsraad og Kommuneraad. Mandaterne blev en Spore til Dygtiggørelse, og man mærkede den nye Kultur, der brød frem, paa mange Omraader. I disse Aartier opstod den danske Højskole, og senere fulgte Arbejderbevægelsen og Husmandsbevægelsen. Grundloven af 1849 satte store Spor i vort Folkeliv.

De politiske Partier opstod. Folk med samme Livsindstilling søgte sammen og fik derigennem forøget Indflydelse.

Men hvor var Kvinderne i hele denne aandelige Grotid, som den Udvikling frembragte? Det var udelukkende Mændene, der blev kaldt paa; det var dem, der fik Uddannelsen gennem de offentlige Hverv; Kvindernes Krav om Frigørelse og Selvstændighed som Borgere i Samfundet var endnu ikke opstaaet end sige traadt ud i Livet.

Først da man naaede omkring 1870, begyndte Kvinderne at røre paa sig og mene, at det var rimeligt, at Kvinder kunde faa Uddannelsesmuligheder, at Piger kunde læse og uddanne sig ligesom Drenge og derigennem faa et selvstændigt Erhverv. Der kom Ønsker frem om Ligeberettigelse med Mændene. Kvinderne ønskede kommunal og politisk Valgret og Valgbarhed, de ønskede gennem Lovgivningen at faa forbedret Kvinders og Børns Kaar i Samfundet, saaledes f. Eks. Raadighed over, hvad de selv tjente, større Raadighed over Børnene, og endelig

ønskede man Kvinder uddannede til at kunne varetage den fuldmyndige Borgers Ansvar og Arbejde.

I 1871 var der nogle Kvinder, der følte, at det at staa sammen vilde give deres Ønsker større Vægt, og den første danske Kvindesagsforening opstod. Den begyndte beskedent, 4 Kvinder og 1 Mand startede „Dansk Kvindesamfund". Drivkraften i Foretagendet var Frederik og Mathilde Bajer, og de og 3 Kvinder til begyndte at arbejde for Sagen. Denne Forening fik snart Søsterorganisationer i Nordens andre Lande. I 1883 dannedes en tilsvarende Forening i Finland og allerede Aaret efter i 1884 i Norge og Sverige.

Dette viste, at de nye Tanker groede frem i alle Nordens Lande, Kvinderne vilde være med, de vilde have deres Kaar forbedrede som Medlemmer af Familie, Samfund og Stat. Der var dog en lang Vej frem, og der maatte fares med Lempe, hvis man ikke skulde vække en altfor stærk Modstand. Det var en Livsbetingelse for Kvindesagen dengang, – som det er det i Dag – at holde sig udenfor Partistridigheder, det gjaldt om at samle Kvinder fra de forskellige politiske Partier til et ubrydeligt Sammenhold indenfor de opstaaede Kvindeorganisationer.

Der var efterhaanden opstaaet flere andre Sammenslutninger her i Landet, og disse arbejdede særligt med de politiske Spørgsmaal. Den første af disse, „Kvindelig Fremskridtsforening", dannedes allerede i 1886. Den tog nogle af de Opgaver op, som Dansk Kvindesamfund allerede arbejdede med, og saaledes kunde den let komme til at opfattes som en Konkurrence. I 1888 vovede den at sætte den politiske Valgret paa sit Program, og her havde Dansk Kvindesamfund ikke skabt sig nogen Forret til Arbejdet, som det havde paa andre Omraader.

Fremskridtsforeningen oprettede ogsaa en social-politisk Skole, saaledes at Kvinderne nu havde faaet et Sted, hvor de kunde faa teoretisk Viden. Foreningen udgav tillige et Blad, „Hvad-vi-vil", der som sine Programpunkter nævnede Kvindesagen, Fredssagen og Arbejdersagen. Før dette Blad udkom, var Dansk Kvindesamfunds Blad „Kvinden og Samfundet" begyndt sin Virksomhed, og dette har nu talt Kvindernes Sag i over 60 Aar. Fremskridtsforeningens Blad naaede kun at udkomme i 7 Aar.

Man kunde tænkte sig, at Behovet for Kvindesagsforeninger nu var dækket, men allerede i Begyndelsen af 1889 udgik der Opfordring til

Dette Billede, der er fra September 1926, viser Fru Nina Bang omgivet af kvindelige Rigsdagsmedlemmer

Venner af Kvindesagen om at være med til Dannelsen af en kvindelig Valgretsforening, hvis Opgave udelukkende skulde være at virke for Kvindernes kommunale og politiske Valgret. Arnestedet for denne Bevægelse fandtes i og omkring Varde, hvorfra der allerede i 1888 var kommet en Adresse, som krævede kommunal Valgret for Kvinder.

Indenfor Dansk Kvindesamfund stillede man sig venligt til den nye Forening, men saa ikke helt Nytten af den, da man mente, det maatte blive de samme Navne, der vilde komme til at gaa igen, saa noget Samarbejde blev ikke indledet. Dog fandt der i 1890 en Art Samvirken Sted ved det politiske Valg. Det samme var Tilfældet ved Valget til Borgerrepræsentationen i København, hvor man fremhævede, at der burde tages Hensyn til, at 5300 af de skatteydende Borgere i København var Kvinder. Et rimeligt Krav, men Tiden var ikke moden til at gennemføre det endnu.

De Forhold, der indtraadte efter det politiske Forlig i 1894, var ugunstige for den kvindelige Valgretsbevægelse; det viste sig, at Kvindefor-

Fru Helga Larsen

eninger, der udelukkende havde Valgretten paa deres Program, ikke kunde samle Medlemmer. Efter 10 Aars Virksomhed maatte den første Kvindevalgretsforening give op, og dens Bo blev overtaget af Dansk Kvindesamfund.

Det gik Kvindelig Fremskridtsforening paa tilsvarende Maade, ogsaa den maatte give op, og dens Medlemmer fandt tilbage til Dansk Kvindesamfund.

Valgrettens ivrigste Forkæmpere mente dog ikke, at der indenfor Dansk Kvindesamfund arbejdedes med tilstrækkelig Fart paa at løse Valgretssagen, og i 1898 dannedes saa „Danske Kvindeforeningers Valgretsudvalg", der skulde betragtes som en Fællesnævner for dette særlige Spørgsmaal. Ved Aarhundredskiftet var Valgretsudvalget naaet saa vidt, at flere og flere Foreninger havde sluttet sig til dets Arbejde; der skete Henvendelser til saavel Indenrigsministeren som Justitsministeren. Alberti, der dengang var Justitsminister, raadede Kvinderne „til at tage Munden fuld" og forlange Stemmeret for alle Kvinder.

Ved et stort Møde i Ringkøbing i 1902 udtalte Jutta Bojsen Møller, „at lige saa vist, som vi faar Sommer igen oven paa dette Foraar, saaledes faar vi sikkert ogsaa Stemmeretten inden næste Aar". Det kom nu ikke til at passe; der gik 6 Aar, inden Kvinderne i 1908 fik kommunal Valgret. Men den 15. Maj 1903 kom Loven om Valg til Menighedsraad, og her gik Kvinder for første Gang til Valg sammen med Mænd. Der var ved denne Lov den samme uheldige Betingelse, som endnu gælder ved Valg til Menighedsraad, at man selv skriftligt skal begære at blive optaget paa Valglisten. Dette gælder fra den yngste valgberettigede og helt op til Stiftets Biskop.

Kvinderne følte dette Valg som en Begyndelse, og denne Lov efterfulgtes da ogsaa i 1907 af Lov om Valg til Hjælpekasser, der gik ud paa,

at enhver uberygtet Mand og Kvinde var valgbar og valgberettiget til Hjælpekassernes Bestyrelse.

To Skranker var faldet, nu skimtede man forude Kvindernes kommunale Valgret, og den kom ogsaa Aaret efter. Den 20. April 1908 blev der paa Rigsdagen vedtaget en ny kommunal Valglov, og efter denne fik Kvinderne deres Ønske opfyldt. Regeringen forelagde Lovforslaget om Kvinders kommunale Valgret, som vedtoges uforandret.

De danske Kvinder havde naaet deres første store Maal.

Der kunde nu være Tale om, at Kvinderne selv opstillede Kvindelister til det forestaaende Valg, saaledes som Kommunelærerinde Anne Bruun ønskede, fordi hun mente, at Kvinderne ellers vilde komme til at „danne Halen paa Partierne", som hun udtrykte det. Men Kvinderne kunde ogsaa træde ind i det politiske Parti, som hver enkelt følte sig i Overensstemmelse med, og stille op i Fællesskab med dette.

Paa Dansk Kvindesamfunds Fællesmøde i Odense i 1908 gav langt den overvejende Del af Forsamlingen Tilslutning til den sidstnævnte Fremgangsmaade, som da ogsaa har været praktiseret ved alle senere Valg.

Det blev fra Dansk Kvindesamfunds Side udtalt, at Kvinderne burde melde sig ind i Partierne og derigennem gøre deres Indflydelse gældende.

Ved Valget til Hjælpekasserne Aaret før var det ganske vist sket, at Kvinder blev opstillede uden at høre til noget Parti, men det kunde selvsagt ikke ventes ved de kommunale Valg.

Marie Hjelmer

Det var en virkelig Sejr, Kvinderne havde vundet ved at faa kommunal Valgret og Valgbarhed, og der kom ogsaa et Antal af 127 Kvinder ind i de kommunale Raad ved det første Valg. Det var ikke overvældende, men dog en ret god Begyndelse, som man kunde bygge videre paa. For Kvindesagen var det

et Vendepunkt, nu var der naaet et Resultat. Der skulde nu arbejdes paa at faa politisk Valgret og Valgbarhed, før var det egentlige Maal ikke passeret.

I de mellemliggende Aar skete der mange Henvendelser, før den politiske Valgret og Valgbarhed var en Kendsgerning. Deputationer gik til Konseilspræsidenten og til det af Landstinget nedsatte Grundlovsudvalg. Begge Steder blev der udtalt Sympati med Sagen, men mere kom der ikke ud af det.

Ved det følgende Rigsdagsvalg blev alle Kandidaterne forespurgt, om det ved et muligt Forslag til Grundlovsændring vilde arbejde for, at der kom en Ændring med, som gav Kvinderne samme politiske Valgret og Valgbarhed som Mænd. Dansk Kvindesamfund havde til Valget ladet trykke en Plakat, der blev hængt op i Valglokalerne og andre Steder, hvor det lykkedes at faa den op. Dens Ord lød: „Der er ikke almindelig Valgret i Danmark, naar Kvinderne er uden politisk Valgret."

I de følgende Aar sendtes der ved Regeringsovertagelse Deputationer, saaledes til Ministeriet Zahle, hvor Konseilspræsidenten overfor denne henviste til et af hans Parti – det radikale Venstre – indbragt Forslag om Valgret og Valgbarhed, som allerede laa paa Folketingets Bord. Det naaede ogsaa at blive vedtaget i Folketinget, dog med en Bestemmelse om, at gifte Kvinder ikke kom i Betragtning som umiddelbare Vælgere til Landstinget.

Fru I. Gautier Schmit

Da Ministeriet Berntsen havde afløst Ministeriet Zahle efter Folketingsvalget i 1910, blev det Klaus Berntsen, der som Konseilspræsident fremsatte Forslaget om Kvinders Valgret. Forslaget gik i Udvalg og kom først i 1911 til anden og tredie Behandling. Det blev atter fremsat i Oktober 1911 i Landstinget i uforandret Skikkelse, og

Kvinderne mødte atter med Resolutioner og Deputationer til Myndighederne.

I 1912 forelagde Ministeriet Berntsen det Grundlovsforslag, som Ministeriet Zahle den 5. Juni 1915 fik Kongens Underskrift paa, efter at Rigsdagens to Ting havde vedtaget det. Det skulde altsaa tage 3 Aar eller 3 Samlinger endnu paa Rigsdagen, før den Grundlov blev vedtaget og underskrevet, som man ofte hører omtalt som Kvindernes Grundlov.

Fru Malling-Hauschultz

Det grundlæggende Arbejde var gjort, og mange Mænd sluttede efterhaanden op om Lovens Gennemførelse. Det kneb dog med dens Vedtagelse, idet Landstingets daværende Højre og Frikonservative udvandrede fra Mødet umiddelbart før Afstemningen. Man troede nu, Situationen var haabløs; men saa kom den første Verdenskrig, og ligesom under den sidste, vi lige har gennemlevet, krævede Forholdene, at der skabtes Enighed indadtil; man enedes om et Forhandlingsgrundlag, og Grundloven blev vedtaget den 22. Maj 1915 i Landstinget med alle Stemmer mod een og den 23. s. M. i Folketinget med alle Stemmer mod een.

Paa den Dag var Tilhørerpladserne i Rigsdagen besat med Kvinder og deriblandt Jutta Bojsen Møller, der efter Vedtagelsen trods den Tavshed, der paahviler Tilhørerne, udbragte et: Leve den nye Grundlov!

Danmarks Kvinder var blevet Statsborgere paa Række med Mændene.

Paa selve den Dag, hvor Grundloven blev underskrevet af Kongen, den 5. Juni 1915, drog et stort Tog af Kvinder fra alle politiske Lejre til Amalienborg Slotsplads for at opholde sig dér, medens Underskriften fandt Sted; derefter fik en Deputation af Kvinder med Henni Forch-

hammer som Ordfører Audiens hos Kongen. De kom for paa alle danske Kvinders Vegne at sige Tak. Bagefter traadte Kongefamilien ud paa Balkonen, og her saa de Hoved ved Hoved af Kvinder udover hele Pladsen. Kongen bragte Danmarks Kvinder sin Lykønskning. Den samme Kong Christian, der i Aar har regeret i 35 Aar, kunde i sin Regerings 4de Aar underskrive en Grundlov, som danske Kvinder skylder Kongen, Regeringen og Rigsdagen Tak for.

Fra Amalienborg drog Kvindetoget til Rigsdagen og opløste sig saa i Grønningen, hvorfra det var udgaaet.

Nu var Arbejdet forbi med at faa Valgretten, det Arbejde, der laa foran, var at benytte den rigtigt, at faa Kvinder ind paa de Pladser, hvor de kunde øve Indflydelse, – altsaa i første Række skaffe Mandater i Folketing og Landsting.

I 1918 kom det første politiske Valg, hvori Kvinderne deltog; førend dette var der i 1917 kommunale Valg. Her var det en trist Kendsgerning, at Kvindernes Valgdeltagelse var nedadgaaende, kun 53 pCt. havde deltaget i Valget mod 56 pCt. i 1913. Resultatet maatte derfor blive ret lille; skønt der var kommet et Hundrede flere Kommuneraadsmedlemmer, gik Antallet af Kvinder ned fra 136 til 114. Det lovede ikke helt godt for de politiske Valg, der kom Aaret efter. Ved Folketingsvalget den 22. April 1918 blev der til dette Ting kun valgt 4 Kvinder. 2 Konservative, Overretssagfører Mathilde Malling-Hauschultz og Kommunelærerinde Karen Ankersen, ingen fra Venstre, 1 Radikal, cand. mag. Elna Munch, og 1 fra Socialdemokratiet, Helga Larsen. Af de valgte var Elna Munch en kendt Personlighed indenfor Valgretsudvalget, men de øvrige var ikke mellem de Kvinder, der havde arbejdet for Kvindernes Repræsentation paa Tinge. Da Landstingsvalgets Resultat forelaa, havde Venstre faaet 3 Kvinder ind, Inger Gautier Schmit, Olga Knudsen og Marie Christensen, de Radikale 1 Medlem, Marie Hjelmer, og Socialdemokratiet 1 Medlem, Nina Bang. Kun 3 af disse 9 Kvinder, der var valgt, var kendte fra de foregaaende Aars Foreningsarbejde for Valgretten. For dem, der havde ydet den særlige Indsats, syntes Partierne ikke at have haft Brug. Man spurgte, hvem der havde Skylden for dette Udfald; var det Partierne, eller var Kvinderne selv Skyld i det? Muligvis kan man sige begge Parter, men den Retningslinie, der

Kvindernes store Tog til Amalienborg, hvor de 5. Juni 1915 takkede Kongen for, at ogsaa Danmarks Kvinder havde faaet Valgret

ved dette første Valg var lagt op, gav ikke Kvinderne den Indflydelse i Rigsdagsarbejdet, som et heldigt og vel tilrettelagt første Valg ellers kunde have tilvejebragt.

Efter Valget fremsatte Dansk Kvindesamfund det Ønske, at man opretholdt Tillægsmandaterne og slettede Bestemmelsen om de 10.000 Vælgere som Betingelse for Andel i disse, og at man ved Tillægsmandaternes Fordeling betragtede hele Landet som een Valgkreds. Ved Valgloven af 10. Maj 1915 blev nogle Ønsker opfyldt, og der nedsattes en Valglovskommission, som skulde hjælpe paa Kvindernes Chance for en større Repræsentation. Denne udtalte et Ønske om, at Sygeplejersker, som var borte fra Hjemmet for at pleje syge, kunde tilstedes samme Ret til at stemme som Søfolk. Partiernes Indflydelse paa Opstillingen, noget vi den Dag i Dag kender, bidrog ikke til at give Kvinderne en tilfredsstillende Repræsentation. Vi har stadig Opstillingskredse, medens Kvinderne dengang ønskede disse slettede og Valgkredsene udvidede til 2 eller flere Amter.

Et af de Omraader, hvor Kvindeorganisationerne gennem Aarene har sat ind, er Uddannelse for at dygtiggøre saa mange Kvinder som muligt til Samfundsarbejdet. Vi maa ikke glemme, at Mændene har et stort Forspring, at de ved Valgretten, da de fik den, maatte besætte alle Mandaterne, medens disse var besat med Mænd med stor Erfaring, da Kvinderne fik de samme Goder. Selv om Mandaternes Antal blev udvidet, stod der ogsaa skolede Mænd parat til at tage disse i Besiddelse. Kvinderne var underlegne i Taktik og daarligere uddannede, og det var intet Under, at det kneb at faa Mandater og Tillægsmandater. Men naar Mennesker mærker det som noget illusorisk at komme med i et Arbejde, saa er det forstaaeligt, at det kniber med at vække Interessen i den store Skare, som skal til, for at Fremstødet kan lykkes. Vi ser ogsaa, hvorledes Kvindernes Repræsentation i de kommunale Raad stadig gaar tilbage, til der i 1925 kun sad 88 Kvinder i disse Raad.

I det store Valgaar 1928 var der saavel Valg til de kirkelige Raad, Amtsraadene – som det lige til vore Dage har været særlig vanskeligt at faa indvalgt Kvinder i – og til Landstinget. Her var der hidtil 8 Kvinder, og man gik fra Kvindernes Side ret optimistisk til dette Valg. Tallet reduceredes dog med 2, saa det eneste Lyspunkt var, at Dansk

Kvindesamfunds dygtige Landsformand Elise Petersen blev indvalgt af Venstre. Ved de kommunale Valg Aaret efter steg Kvindernes Mandater beskedent fra 88 til 93. Først i 1933 fik Kvinderne en større Fremgang, idet der valgtes 135 Kvinder ind i de kommunale Raad.

I det kommende Tiaar blev Antallet af Kvinder i Landstinget yderligere reduceret; der døde et af Medlemmerne, et Medlem trak sig tilbage, og endelig faldt et Medlem ved det næste Valg. I Folketinget fik Kvinderne dog et nyt Medlem, Gerda Mundt, valgt af de Konservative.

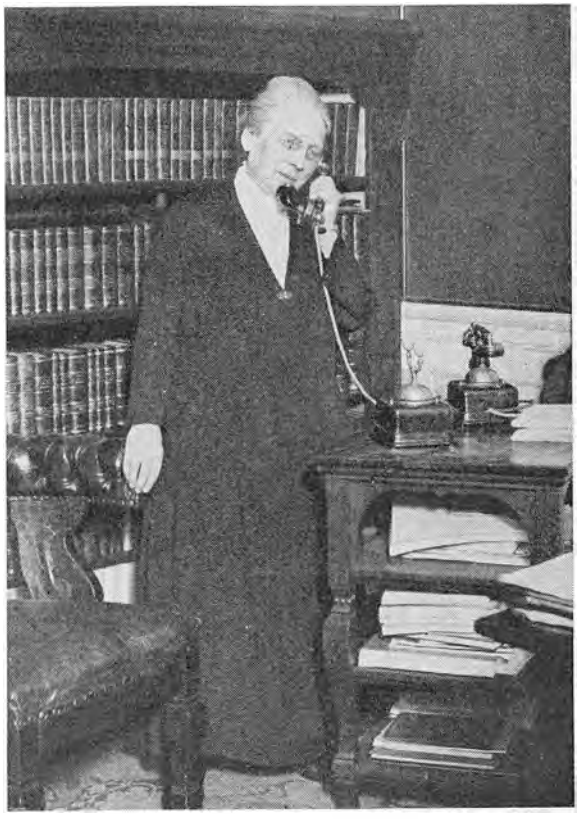

Minister Nina Bang i sit Arbejdsværelse

Det er ikke blot i Rigsdagen og Kommuneraadene, at det stadig har været smaat med Kvindernes Repræsentation. I 1934 fremkom der en Opgørelse over, hvor mange Kommissioner, Udvalg og Raad, der ikke var Kvinder med i, og det viste sig, at det var Tilfældet i 150 officielle Kommissioner. Hvis man i Dag lavede en lignende Statistik, vilde det ikke være helt saa grelt, men sikkert noget sparsomt, hvor man fandt Kvinder; kun i enkelte Kommissioner findes der et saa stort Antal kvindelige Medlemmer, at de kan faa nogen Indflydelse, hvis der skal stemmes om de foreliggende Spørgsmaal. Her er et Omraade, hvor Kvindernes Deltagelse med Vægt vil kunne give Udtryk for Kvindernes specielle Synspunkter til Gavn for Samfundet.

Ved senere Valg har det vist sig, at med Antallet af Mandater til Kvinder er det gaaet snart lidt op og snart lidt ned, men det har aaben-

bart Betydning, at Kvinder bliver placerede som Suppleanter, saaledes at de ved Mandatledighed rykker op og bliver Medlemmer. Derigennem er flere dygtige Kvinder rykket ind paa Tinge og i Raadene ude omkring i Landet.

Ser vi paa de sidste Valg, skete der en Forskydning til det bedre for Kvindernes Vedkommende, idet der før Valget til Kommuneraadene i Marts 1946 fandtes 164 Mandater, der indehavdes af Kvinder, – der var 37 af vore 76 Købstæder, hvor der ikke var en eneste Kvinde i Byraadene, – og efter Valget var der kommet 330 kvindelige Kommuneraadsmedlemmer.

Naar vi ved, at der findes ca. 12.000 mandlige Mandatindehavere, er det et beskedent Antal Kvinder, der endnu er rykket ind, men det var dog en bemærkelsesværdig Fremgang. I Stedet for, at vi før havde ca. 1 pCt. Kvinder i Raadene, fik vi nu ca. 4 pCt.

Ved sidste Rigsdagsvalg skete der ogsaa en virkelig Fremgang for Kvinderne. Der er nu 15 Kvinder paa Tinge. I Folketinget sidder 141 Mænd og 8 Kvinder og i Landstinget 68 Mænd og 7 Kvinder. Efter 30 Aars Valgret og Valgbarhed er der intet imponerende ved disse Tal, men det er en væsentlig Fremgang og forhaabentlig en Fremgang, der vil vise sig at fortsætte. Der er Tegn til, at Kvinderne nu er ved at vaagne politisk og forstaa, at Danmark, ja hele Verden, behøver den Indsats, som Kvinder kan bringe og ønsker at bringe, og at Demokrati først er virkeligt, naar Kvindevalgretten paa naturlig Vis giver Kvinderne Delagtighed i Løsningen af alle Samfundsspørgsmaal af Betydning.

Nogen stærk Støtte har Kvinderne ikke tidligere mødt fra noget af Partiernes Side, men det er ved at vise sig nu, og man maa huske paa, at der skal mere end det Aaremaal, man kalder en Generations Levetid, til at ændre følelsesbetonede Anskuelser. Men for at skaffe den Forstaaelse, maa Kvinderne i store Skarer selv betragte det som naturligt og selvfølgeligt, at deres Medarbejderskab er nødvendigt, fordi en Verden behøver dem. Uden betydningsfulde Opgaver og Stillinger, der giver Indflydelse, har Kvinder ingen Muligheder for at forandre Tingenes Gang, og saa kan man ikke bebrejde Kvinderne, at de ikke kan ændre paa de Kaar, vi alle lever under.

Valgretten er Vejen til Indflydelse, men samtidig maa vi forstaa, at

Kvinder lige saa vel som Mænd har Pligt til at gøre en Gerning paa den Plads, hvor Livet giver os vort Omraade at virke paa.

Det er ikke blot for at kræve af Samfundet, at Kvinder har ønsket Valgretten, det er i lige saa høj Grad for at tjene Samfundet og yde det den Gerning, som Kvinder er i Stand til udfra deres særlige Synspunkter og Erfaringer.

Ingeborg Dam

FOLKEOPLYSNING

Af fhv. Minister Jørgen Jørgensen

FOLKEOPLYSNING

Folkeoplysningen i Danmark har haft gode Kaar i Christian X.s Regeringstid.

I disse Aar siden 1912 er den almindelige Oplysning i langt større Udstrækning end før blevet hver Mands Eje.

Den Lovgivning, der i denne Periode er gennemført indenfor Skolen, har ikke i væsentlig Udstrækning omfattet den højere Skole eller Eksamensskolen, der forud for denne Tid allerede i 1903 ved Loven om højere Almenskoler fik Grundlaget fastlagt, som der siden da er bygget paa, og hvor Adgangen til Eksamenslæsning efterhaanden er blevet gjort mere ligelig for Befolkningsklasserne.

Men Folkeskolen – Folkehøjskolen – Ungdomsskolerne og det almindelige Folkeoplysningsarbejde har udviklet sig rigt og frodigt i disse 35 Aar.

Efter den første Verdenskrigs Afslutning kom der i 1920 et stærkt Skolerøre frem, dels fremkaldt udefra, dels rejst herhjemme. Den første praktiske Opgave, der kom til at foreligge, var Ordningen af Skolevæsenet i det genfor-

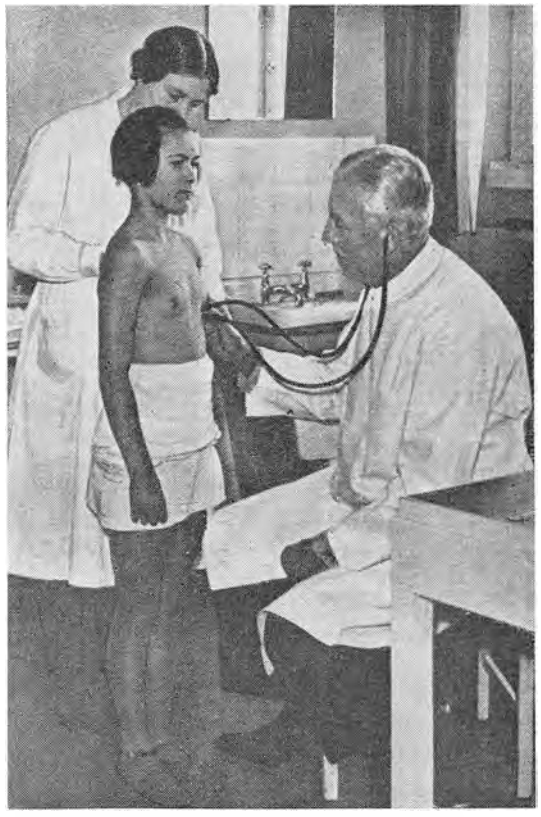

Børnene og de Unge lærer ikke blot om Sygdom og Hygiejne, men er ogsaa i Skoletiden underkastet Lægetilsyn

Folkeoplysningen begynder i Barneskolen, hvor ogsaa Sangen — som man ser — hører med til dette Led i Folkeoplysningen

enede Sønderjylland. Det var ikke alene et Spørgsmaal om at indordne det hidtil bestaaende tyske Skolevæsen, der var vidt forskelligt fra det danske, under dansk Skolestyre — men det indeholdt tillige hele Problemet om det tyske Mindretals Stilling indenfor dansk Kulturliv — Jacob Appel løste dette vanskelige Problem med heldig Haand og stort Fremsyn. Dette gjaldt ikke alene Ordningen for det fremmede Mindretal, men den sønderjydske Skoleordning indebar nye Momenter, som var Budbringere om Skolereformer, der senere blev anerkendte som Led i det almindelige danske Skolevæsen — Amtsskolekonsulenterne blev her første Gang et fast Led i Folkeskolen. Og ogsaa Skoletilsynet med Forældrenes større Indflydelse var et Skridt paa Vejen, der senere blev fulgt i vor Skolelovgivning. Efter indgaaende saglige Drøftelser i Kommissioner og Udvalg i Tyverne gennemførtes i Trediverne en omfattende Lovgivning indenfor Skolevæsenet. Det begyndte med Læreruddannelsen, hvor Seminarieloven af 1930 gav mere Tid og bedre Betingelser for en mere alsidig og fyldig Uddannelse af vore Lærere, og

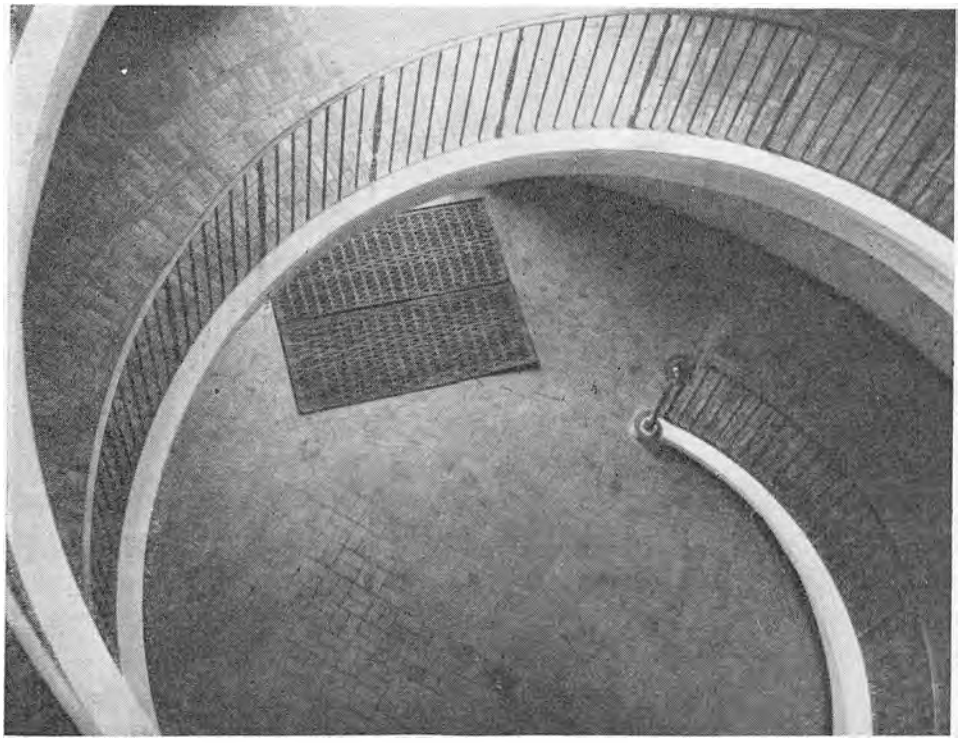

Dyssegaardsskolen er kun en af de senere Aars mange moderne Skoler. Som det fremgaar af Billedet, er Trapperne afskaffet til Fordel for en „Sneglegang", som den kendes fra Rundetaarn

senere fulgte Loven om Skolens Tilsyn i 1933, med nye Synspunkter navnlig med Hensyn til at give Forældrene større Indflydelse i det lokale Skoletilsyn. Ogsaa Friskolerne fik ved denne Lov en friere Stilling end hidtil med udvidet Selvstyre og Adgang for Forældrene til selv at vælge Tilsynet ved de enkelte Skoler.

Desuden blev Amtsskolekonsulentordningen nu gennemført for hele Landet, og dermed blev et gammelt Krav, især rejst fra Lærerkredse, imødekommet.

I 1937 gennemførtes en Ændring af Folkeskoleloven, som er den egentlige Grundlov i vor Skolelovgivning, den hvorpaa den øvrige Undervisning hviler. Der er ikke ved denne Nyordning lagt nogen ny Kurs med Hensyn til Folkeskolens Maal og Opgaver – men der er givet mere Tid til Undervisningen, flere Timer, enkelte nye Fag navnlig tagende Sigte paa det praktiske Liv, – bedre ydre Rammer og bedre

hygiejniske Forhold. Endnu er Nyordningen ikke gennemført – Krigsforholdene med Materialemangel og andre Vanskeligheder har standset Opførelsen af de nye Skolebygninger, som ellers var godt i Gang, men forhaabentlig vil det dog nu ikke vare længe, før Skolebyggeriet kan fortsætte, saa nye Skoler kan rejses fra Sogn til Sogn Landet over.

Senest er for Børneskolens Vedkommende i 1946 gennemført en Nyordning for Friskolerne, hvor disse frie Børneskoler har faaet deres økonomiske Grundlag meget betydeligt forbedret, uden at Skolernes Frihed og Selvstændighed, som er denne danske Skoleforms Særpræg, er blevet antastet.

Mest betydningsfuldt for Folkeoplysningen i Landet i Kong Christians Regeringstid er dog sikkert Arbejdet for Ungdommen først og fremmest paa Folkehøjskoler og andre folkelige Ungdomsskoler, men ogsaa Aftenskoler, Kursus og Bibliotekerne har ydet en særdeles vægtig Indsats. Da den store Nyordning i Ungdomsskolelovgivning i 1942 blev gennemført paa Rigsdagen, fik dette Arbejde en saa fuldttonende Tilslutning, som sjældent er blevet nogen Lovgivning til Del.

Folkehøjskolens Betydning i dansk Folkeliv og Samfundsliv kan vanskeligt vurderes højt nok. Denne Skole blev efter 1864 det samlende og bærende i Folkets Opgangstid og satte dybe og varige Spor i Samfundets Udvikling i forrige Aarhundrede. Men ogsaa i de seneste Aar, da der blev Brug for folkelig Samling, viste Højskolen Vej. Det folkelige Fællesskab, vi oplevede i Besættelsestiden, havde som Forudsætning Højskolens Indsats. Højskolens folkelige Livssyn har sat sit Præg paa det frivillige Oplysningsarbejde i Danmark. Foreningen og Sammenslutninger ude i Sognene og inde i Byerne, der saa dygtigt har taget Arbejdet op, har hentet Tilskyndelse og Mod til Opgaven i Højskolens vækkende Tale.

Det folkeoplysende Arbejde har i det hele taget haft gode Støtter fra alle Skolekredse, navnlig har Folkeskolens Lærerkræfter været særdeles værdifulde Medarbejdere. Det var hovedsagelig Læreren, der samlede unge og ældre i Aftenskolerne ude i Sognene, og inde i Byerne hentede Befolkningen sine Lærerkræfter til Kursus og andet Oplysningsarbejde fra Folkeskolens Lærerkreds. – Den stigende Tilslutning til de frie folkelige Ungdomsskoler og det frie folkelige Oplysningsarbejde i de 35 Aar siden 1912 kan læses gennem omstaaende Tal:

De nye Centralskoler paa Landet har for en stor Del afløst de mange smaa Landsbyskoler, af hvilken denne er en af de allermindste. Den ligger helt ude ved Vesterhavet i Husby Klit. Skolebygningen tilhøjre, med eet Klasseværelse, og Lærerens Bolig tilvenstre

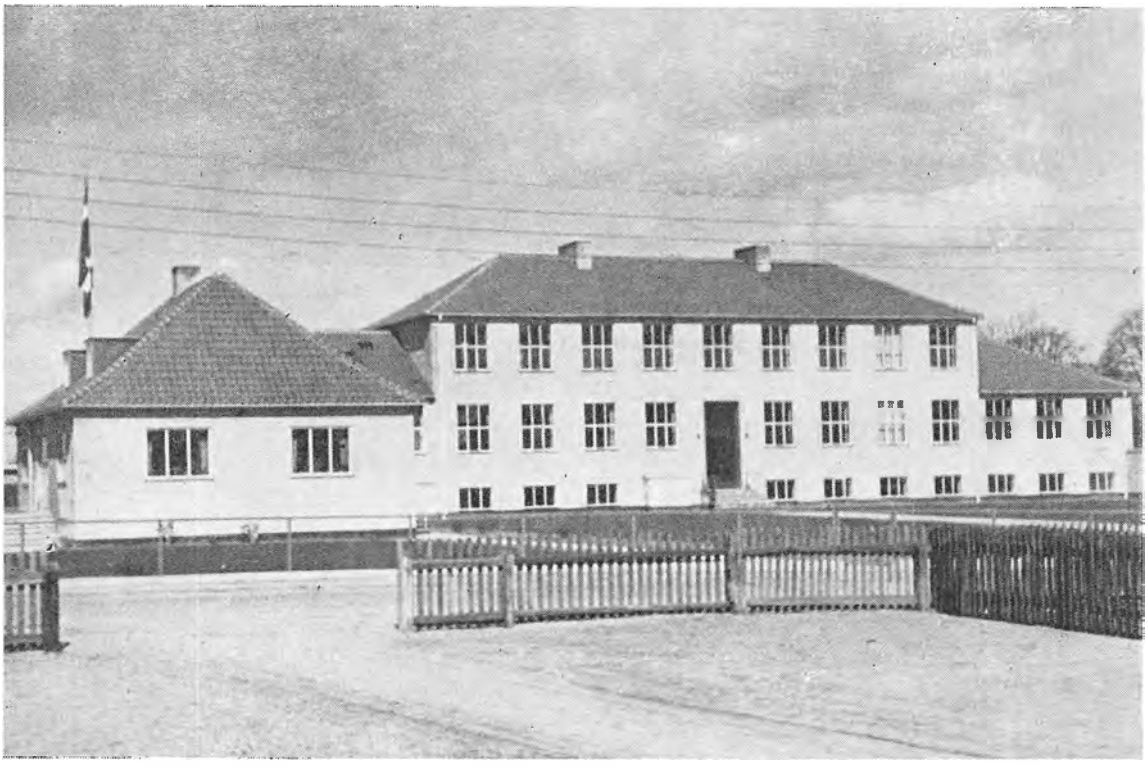

Centralskolerne er større og moderne indrettede Skoler som denne, der ligger i Osted

	1912	1946
Højskoler, Husholdningsskoler og Landbrugsskoler...	9.213	12.151
Efterskoler	1.240	3.235
Aftenskoler	25.200	158.207

Denne Statistik giver Billedet af et Folk, hvor Oplysningstrangen er levende og stærk.

Har denne Tidsperiode end været stormfuld og rig paa store Begivenheder, saa er Folkeoplysningen gaaet jævnt og sikkert fremad uanset alle Omskiftelser og Forandringer.

Fra den frie Forfatning blev givet det danske Folk i 1849 og indtil denne Dag, er der foregaaet en Udvikling, hvor det jævne menige Folk blev løftet og højnet og modnet til at forstaa sit Ansvar.

Denne Udvikling, der er et nødvendigt Led i et levedygtigt Demokrati, har haft gode Kaar og har baaret rige Frugter i Christian X.s Regeringstid.

Vor Konge kan se tilbage paa frugtbare Arbejdsaar, hvor store Fremskridt for Folket blev opnaaet. Men længst vil leve fra denne Tid Mindet om det Fællesskab og det Sammenhold, som Kong Christian X var Midtpunktet i, da Trængsel og Nød kom over vort Land i Krigens og Besættelsens Aar.

DEN DANSKE FOLKEHØJSKOLE
1912-1947

Af Forstander Ernst Borup

DEN DANSKE FOLKEHØJSKOLE 1912-1947

Højskolebevægelsen var i Begyndelsen af dette Aarhundrede inde i en rig og blomstrende Udvikling. Efter Provisorietidens urolige Kampaar havde den første Højskolelov af 1892 ophævet det gamle Spændingsforhold mellem Højskolerne og Statsmagten, og efter det politiske Forlig 1894 begyndte for Højskolerne en rolig Fremgangsperiode, som især efter Systemskiftet i 1901 førte til, at de kunde regne med Velvilje baade fra Regeringen og fra Folkets store Flertal. Elevtilslutningen var i denne Periode i jævn og stadig Stigen, og Skolernes Antal naaede et Højdepunkt i 1911, da der paa een Gang var 80 Højskoler og 19 Landbrugsskoler i Virksomhed.

Dygtige og betydelige Højskolemænd som Alfred Povlsen, Jacob Appel, Holger Begtrup, Thomas Bredsdorff, Povl Hansen o. fl. stod i deres Manddoms fulde Kraft og gav Højskolen baade indre Styrke og ydre Anseelse. Dens Betydning herhjemme var almindelig anerkendt, og Udlandet fulgte den med smigrende Opmærksomhed.

Ogsaa i det politiske Liv gjorde Mænd fra Højskolens Verden sig gældende, og flere af dem som Klaus Berntsen, Svend Høgsbro, Jacob Appel, Thomas Larsen, Jensen-Sønderup og Thorvald Povlsen blev Ministre. Det er egentlig betegnende for Højskolens samfundsmæssige Stilling ved Kongeskiftet i 1912, at det blev den tidligere Friskolelærer og Højskolemand Klaus Berntsen, der som Konsejlspræsident kom til at proklamere Kong Christian X.s Tronbestigelse den 14. Maj 1912, mens samtidig Askov Højskoles Forstander, Jacob Appel, var Landets Kultusminister.

Mange var dog klare over, at der kunde følge Farer for Højskolen med denne almindelige Anerkendelse, og baade udefra og fra Højskolens egne ledende Mænd lød der Advarsler om ikke at falde til Ro paa de vundne Laurbær. Uden Vanskeligheder var Tiden ikke. Der var bl. a. en stærk Tendens til, at nogle faa Skoler blev meget store, mens

Den kendte Højskolemand Aage Møller

mange mindre Skoler maatte kæmpe haardt for deres Eksistens.

Verdenskrigens Udbrud i 1914 gjorde en brat Ende paa Højskolens Opgangstid, idet de store Indkaldelser til Sikringsstyrken og de sønderjydske Elevers Udebliven straks bragte en følelig Nedgang i Elevtallet, som for Højskoler og Landbrugsskoler tilsammen dalede fra 8044 i 1913–14 til 6868 i 1914–15. Først i den sidste Krigsvinter kom man igen op paa Tallet fra før Krigen. Mange af de mindre Skoler kom under Krigen i økonomiske Vanskeligheder, og i 1920 var Højskolernes Antal gaaet ned til 58 og er ikke senere naaet væsentligt op over dette Tal.

De tre første Aar efter Krigen gav ganske vist atter en Elevtilgang paa over 10.000 om Aaret, men derefter faldt Tallet til Ro omkring godt 9000 til helt hen i 1930'erne, dog med store Svingninger for de enkelte Skoler.

Krigsaarene bragte ogsaa i aandelig Henseende vanskelige Kaar for Højskolerne. Tidens Uro og Rastløshed og „Gullaschperioden"s materialistiske Præg var ikke Højskolearbejdet gunstigt. Samfundsmæssige og kulturelle Omvurderinger gav Tvivl om Rigtigheden af gængse Meninger og en uklar Søgen efter noget nyt og bedre. Mange veltjente Højskolemænd følte, at de ikke i samme Grad som før havde Ungdommens Øre.

Genforeningen i 1920 blev for alle Danske en alt overskyggende glædelig Begivenhed, men vel især for Højskolens Folk, fordi den for dem blev Bekræftelsen af de folkelige Synspunkter, som de gennem et Par Slægtled havde arbejdet for. Sønderjylland havde siden 1864 været Højskolens Hjertesag, og Højskolerne havde gennem deres mange sønderjydske Elever og ved Højskolefolks Besøg i Landsdelen og ikke mindst

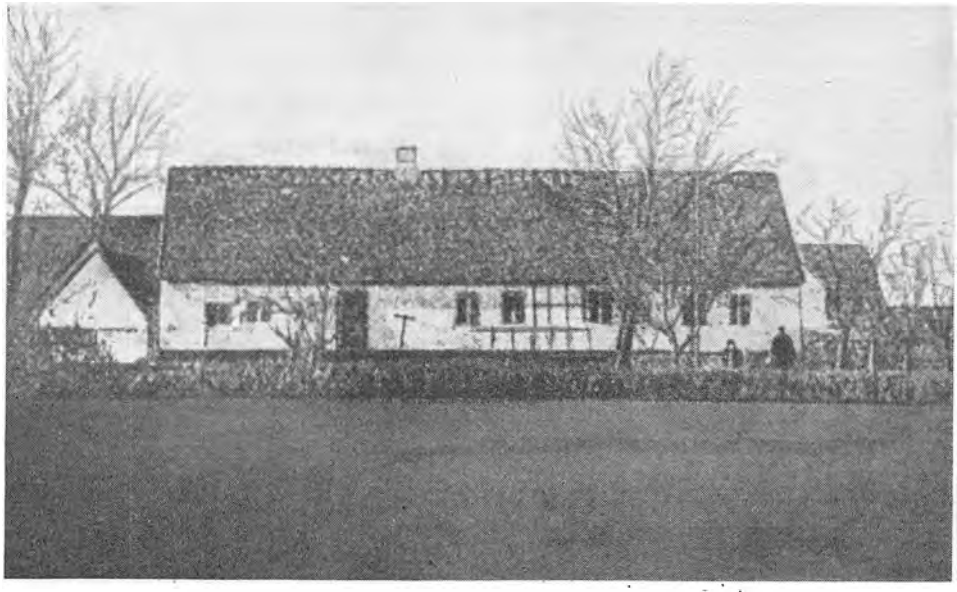

I denne Gaard, der tilhørte Peder Frederiksen, begyndte den senere landskendte Vallekilde Højskole

gennem Folkesangen givet Sønderjyderne en god Hjælp til Bevarelsen af deres Danskhed. Mange Hjem og Enkeltmennesker i Sønderjylland var i deres aandelige Indstilling stærkt præget af Højskolernes Indflydelse. Dette gjaldt ogsaa mange af de nationale Ledere og ikke mindst Genforeningstidens store Fører, H. P. Hanssen. Højskolens Folk tog da ogsaa levende Del i Arbejdet for Genforeningen, og for det store Flertal var det en given Sag at støtte H. P. Hanssens Grænseopfattelse, som bl. a. Alfred Povlsen, Begtrup, Bredsdorff, Anders Vedel og flere gik offentligt i Brechen for. Da den bitre Grænsestrid opstod, søgte især Jacob Appel at skabe Forstaaelse mellem Parterne, og det blev ham, der først som Skoledirektør for Sønderjylland og senere som Undervisningsminister i 1920 kom til at præge og gennemføre den frisindede Skoleordning i Sønderjylland, hvad Sønderjyderne senere har takket for ved at rejse en Mindesten for Appel i Skibelund Krat.

Højskolerne var efter Genforeningen ivrige for at yde en Indsats i den genvundne Landsdel. Allerede i 1920 blev den gamle Rødding Højskole aabnet i ny Skikkelse, og samme Aar rejstes paa Als Danebod Højskole, mens K. F. U. M. og K. oprettede Hoptrup Højskole. Aaret

efter begyndte den særprægede Højskolemand Aage Møller sin Grænsehøjskole i Rønshoved ved Flensborg Fjord. Herved og paa flere andre Maader gav Højskolen sit Bidrag til den virkelige, aandelige Genforening.

Men efter Genforeningens Festbrus og den korte Opblomstring først i Tyverne fik ogsaa Højskolerne at mærke, at Verdenskrigen betød et Tidsskifte. Økonomiske Omvæltninger, skærpede Klassemodsætninger og politisk Uro satte ind. Omvurderinger af de aandelige Værdier i Forbindelse med Verdensstrømningerne og nye Oplysningsmidler som Presse, Biblioteker, Film og Radio gav ændrede Vilkaar for Folkeoplysningen. Ungdommen fik en helt anden Indstilling og søgte i stigende Grad andre Skoleformer. Højskolernes Elevtilgang stagnerede, mange Skoler kom ud for Kriser, og i den offentlige Debat lød der Røster om, at Højskolernes Tid var forbi.

Heldigvis stod endnu en Del af de førende Højskolemænd fra før Krigen i forreste Række, og de mest vidtskuende af dem forstod, at det nu gjaldt om at fastholde Højskolens oprindelige Grundsyn overfor den verdslige Tidsaand samtidig med, at Undervisningens Omraade og Elevernes Horisont maatte udvides. Sammen med en Række unge Højskolemænd, som midt i Tyverne i stort Tal rykkede frem paa Forstanderpladserne paa mange Skoler, var de rede til at tage den nye Tids Opgaver op. Allerede i 1916 havde Alfred Povlsen erklæret, at Højskolen nu maatte ud til Fronterne med Tankerne, og manet den til at bruge sine Kræfter til et Arbejde for Fred og mellemfolkelig Forstaaelse. Ogsaa Holger Begtrup havde længe været klar over, at det ikke længere var nok at samle Undervisningen om dansk Historie og Digtning, men at Blikket samtidig maatte vendes udad. Selv knyttede han stærke Forbindelser mellem Højskolen og England. En Mand som Forstander Lars Bækhøj, Ollerup, som i den kommende Tid blev en midtsamlende Skikkelse i Højskolen, forstod ogsaa i Pagt med den gamle Højskole at være vaagen overfor Tidens Krav. Men især de yngre Højskolemænd arbejdede for større Udsyn.

En Række dygtige Askovlærere: J. Th. Arnfred, C. P. O. Christiansen, Hans Lund og Jens Rosenkjær tog fra 1921 med Udgivelsen af Tidsskriftet „Dansk Udsyn" og i deres Undervisning et udadgaaende

Kongen og Dronningen hilser i Sommeren 1927 paa Eleverne paa Hoptrup Højskole

orienterende Oplysningsarbejde op, mens Anders Vedel i „Højskolebladet" behandlede Tidens verdenspolitiske Problemer. I 1921 oprettede cand. mag. P. Manniche Den internationale Højskole i Helsingør for gennem Højskoleundervisning for unge fra mange Lande at virke for mellemfolkelig Forstaaelse. Paa de fleste Højskoler kom i disse Aar Verdensorienteringen, Freds- og Folkeforbundsarbejdet og Landenes sociale og økonomiske Forhold frem i forreste Række i Undervisningen.

De fleste fastholdt dog bag dette Oplysningen om Livets og Menneskets Grundproblemer som det vigtigste, og en enkelt Højskolemand, Aage Møller, søgte endog tilbage til den grundtvigske, mytologiske Livsforklaring. Senere vendte han sig sammen med Valgmenighedspræst Anders Nørgaard, Vejstrup, skarpt mod Højskolens Kurs fra Aarhundredskiftet og særlig i Efterkrigsaarene. De hævdede, at den grundtvigske Retning og især Højskolen var endt i en selvtilstrækkelig „Humanisme" og en uaandelig „Nyrationalisme", og krævede en baade folkelig og kristelig Tilbagevenden til Grundtvigs Menneske- og Kristendomssyn.

Den smukke Hoptrup Højskole i Sønderjylland

De fleste Højskolefolk var vel ikke uenige med Aage Møller i hans Grundsyn, men fandt hans Kritik overdrevet og hans Krav ensidige. Men med sine stærke Forkynderegenskaber vandt han efterhaanden flere yngre Højskolefolks fulde Tilslutning, og der opstod i Trediverne en „mytologisk" Fløj indenfor Højskolen, som arbejder for „grundtvigsk Selvbesindelse".

Da de nye „Ideologier" og stærke nationalistiske Bevægelser ude i Europa i Begyndelsen af Trediverne ogsaa begyndte at finde en vis Grobund under de kriseprægede økonomiske Brydninger her i Landet og fremkaldte Tilløb til antidemokratiske Bevægelser, fandt danske Højskolefolk det nødvendigt at tage klar Stilling imod disse Strømninger. Det skete paa et stort Landsmøde i Odense den 3. April 1934. Det hed bl. a. i Indbydelsen til Mødet: „Det drejer sig om, at nordiske Kvinder og Mænd kan finde hinanden i fælles Virke for den Frimandsret, som er fælles nordisk Arveret."

Her talte førende Højskolemænd fra Danmark, Sverige og Norge mod de fremmede Statssystemers Indtrængen i Nordens Lande og un-

Den i Artiklen omtalte Rønshoved Grænse-Højskole

derstregede stærkt Sammenhængen mellem folkelig Oplysning, folkelig og personlig Frihed og Folkestyre. Mødet blev en tydelig Bekendelse fra Højskolen til Folkestyret i Norden.

Trods alle Vanskeligheder var Mellemkrigsaarene dog ingenlunde en Stilstandsperiode for Højskolerne. Der oprettedes adskillige nye Højskoler og skete en videre Forgrening af Arbejdsformerne. I 1920 oprettede Indre Mission Haslev udvidede Højskole. Samme Aar aabnedes Niels Bukhs store Gymnastikhøjskole i Ollerup. I 1923 fik Luthersk Missionsforening en Højskole i Hillerød og Baptisterne en Højskole i Tølløse. Senere er bl. a. Folke- og Gymnastikhøjskolen i Snoghøj, Idrætshøjskolen ved Gerlev og Andelsskolen ved Middelfart kommet til. Tre af de gamle Højskoler optog en særlig Undervisning for Sygeplejeelever, og i Hindholm byggedes en ny Højskole for Børneforsorgsarbejdere, i Aarhus en Diakonhøjskole, i Ollerup en Haandværkerhøjskole o. s. v.

Af stor Betydning blev Oprettelsen af Arbejdernes Oplysningsforbund i 1924, som ret snart tog Højskolesagen op. I 1929 blev Forbundet Medejer af Esbjerg Arbejderhøjskole, og i 1930 købte det Roskilde Højskole.

I København fik Borups Højskole, som havde vundet ikke ringe Tilslutning fra Arbejderkredse, sin egen Bygning i 1926. En Del Byfolk fik i disse Aar gennem Bevægelsen „8 Dage paa Højskole" Lejlighed til at opleve Glimt af Højskolelivet, og fra Slutningen af Tyverne, da Landbrugskrisen og den store Arbejdsløshed i Byerne kom, fandt en Mængde arbejdsløse Byarbejdere Vej til mange af Landets Højskoler. Men da de kom mere af sociale end af pædagogiske Grunde, gik det ikke altid lige godt, selv om det paa adskillige Skoler lykkedes at skabe en god Vekselvirkning mellem Eleverne fra Land og By. Men disse Besøg fik kun Antallet af Byelever til at stige fra 3 pCt. til 7 pCt. af det samlede Elevtal, mens ca. 50 pCt. kom fra Gaardmandshjem, 15 pCt. fra Husmandshjem, ca. 10 pCt. fra Haandværkerhjem og Resten, ca. 18 pCt., fra andre Kredse. Der er et Stykke Vej tilbage endnu, før Opgaven at faa Byernes Ungdom paa Højskole er løst. Men der er i København og andre Byer andre Former for Højskolearbejde, som har god Tilslutning.

Højskolerne fik i disse Aar flere Lærere med akademisk Uddannelse, og deres Undervisning blev mere saglig og omfattende. Især synes Kvinderne at være kommet mere med i Arbejdet med Fag som Gymnastik, Haandarbejde, Sygepleje o. lign. Højskolesangen fik i denne Periode en glædelig og god Fornyelse gennem Laubs, Carl Nielsens, Thorvald Aagaards og Oluf Rings Indsats paa Melodiernes Omraade og ved gentagne Forbedringer af Folkehøjskolens Sangbog, som nu er Landets mest brugte og mest udbredte Sangbog.

I Trediverne førtes der en livlig Diskussion i Højskolekredse ikke blot om Højskolens aandelige Præg, men ogsaa om dens ydre Forhold bl. a. til Staten. I 1935–38 gennemførte Undervisningsminister Jørgen Jørgensen, der selv var gammel Højskoleelev, og som havde den dybeste Forstaaelse af Højskolernes Kaar og Betydning, en klækkelig Forhøjelse af Statens Tilskud til trængende Elever, og i 1939 fik han nedsat et Ungdomsskoleudvalg, hvori mange Højskolefolk fik Sæde, bl. a. med det Formaal at forbedre Højskolernes Kaar gennem øget Statsstøtte. Indenfor Højskolen var der dem, der mente, at dette kunde skade Skolernes Frihed, mens andre saa en Fare i, at Højskolerne under alt for store økonomiske Vanskeligheder kun skulde blive en Skole for de mere velhavende Lag i Folket.

Den 1. December 1946 fandt den højtidelige Indvielse af Krogerup Højskole Sted i Overværelse af bl. a. Kronprinsparret og Statsminister Knud Kristensen

Imidlertid brød Hitlerkrigen ind over Nordens Lande. Efter Besættelsens Chok den 9. April 1940 frygtede man først, at Højskolerne skulde blive lukkede. Da dette ikke skete, indstillede Højskolerne sig paa en Kulturkamp paa langt Sigt ved en Styrkelse af Danskheden gennem Historiens og Digtningens Tale og en bevidst Opdragelse til Demokrati.

En Aand, der mindede om Tiden efter 1864, raadede nu i Landet. Grundtvigs Tanker viste sig endnu at have samlende og inspirerende Magt. Hans Navn kom stærkt i Forgrunden gennem Grundtvigskirkens Indvielse den 8. September 1940, der blev en national Tilkendegivelse, og senere gennem Professor Hal Kochs Grundtvig-Forelæsninger paa Københavns Universitet. I Nødens Stund tyede vort Folk instinktivt til Grundtvigs stærke Forkyndelse af folkeligt og kristeligt Fællesskab. Højskolesangbogen blev i Besættelsesaarene solgt og brugt som aldrig før. En Trang til Samling om de danske og kristne Grundværdier og en levende nordisk Samfølelse brød frem. Dette bevirkede ikke blot en meget stor Tilgang til Højskolerne og en lydhør Modtagelighed hos Eleverne, men tillige en udbredt Forstaaelse i langt videre Kredse end

Et Billede fra Gerlev Højskole, taget i August 1941

før af Højskolernes Betydning for Værnet om vor danske Arv. For Højskolens Folk føltes det, som om en Genfødelsens Tid var inde. Ungdommens nye Indstilling gav sig allerede i 1940 Udtryk i Oprettelsen af Dansk Ungdomssamvirke, som samlede Ungdom fra alle Kredse om det, de trods alle Forskelle havde fælles som Danske. Bag Kulisserne støttedes disse Bestræbelser kraftigt af en Række Politikere, Præster og Højskolefolk, som desuden tog et hemmeligt informatorisk folkeligt Arbejde op som et Led i Kampen for dansk Modstand.

Naar Højskolerne senere har faaet Bebrejdelser for ikke varmt nok at have deltaget i den aktive Modstand, skyldes det bl. a. dette, at man fra første Færd havde taget den aandelige Modstand op i Traad med Kongens og Regeringens Samlingspolitik og med Sønderjydernes Kamp under Fremmedherredømmet som Forbillede. For en Skole er det naturligere at kæmpe med Ordets og Aandens Vaaben end med Sprængstoffer og Maskinpistoler. I den aandelige Kamp svigtede Højskolen ikke, og dens Indflydelse gennem Aarene har sikkert bidraget til, at vort Folk i det store og hele stod saa samlet i sin Danskhed, som det gjorde.

Iøvrigt viser Højskolernes Aarsskrifter, at der ogsaa blandt Højskolernes Lærere og Elever var mange aktive Modstandsfolk.

Selv om Højskolerne ikke blev forbudt, men netop i Besættelsesaarene

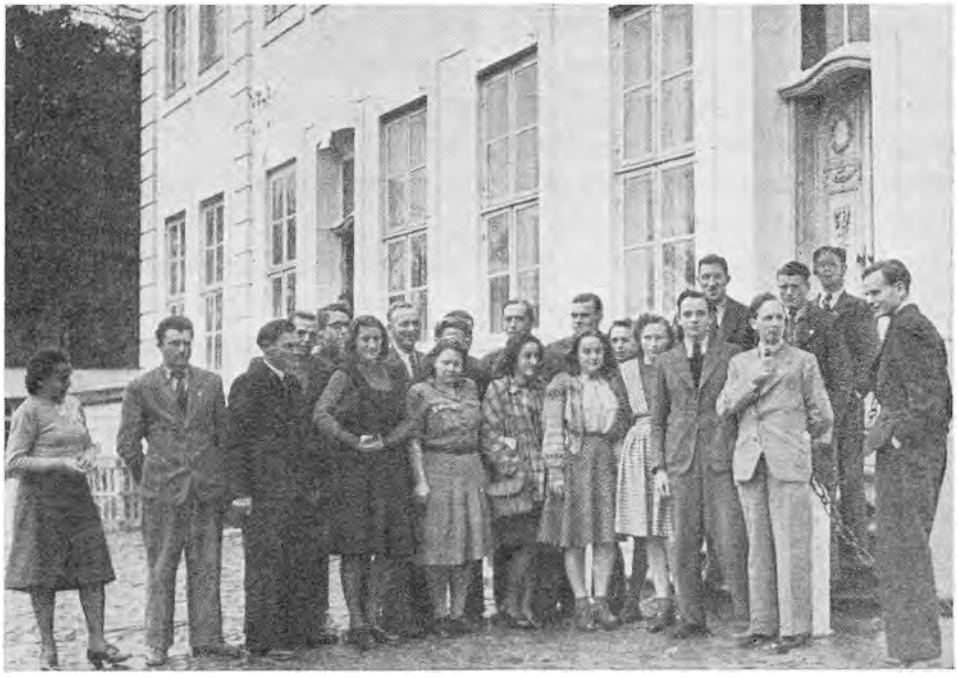

Nogle af Eleverne paa Krogerup sammen med Lederen Hal Koch

kom til at øve stor Indflydelse paa mange unge, led deres Arbejde et ikke ringe Afbræk. Mange Højskoler blev i længere Tid beslaglagt til tyske militære Formaal og især i Foraaret 1945 til Flygtningelejre. Undervisningen fortsattes saa vidt muligt andre Steder, paa Herregaarde, Badehoteller eller i andre Skoler eller Samlingslokaler. Men Skolebygningerne led megen Overlast, og en enkelt, Fyns Stifts Husmandsskole, blev fuldkommen tilintetgjort gennem et Bombardement.

Iøvrigt blev Højskolernes ydre Stilling væsentlig forbedret, da det lykkedes Undervisningsminister Jørgen Jørgensen i Juli 1942 at gennemføre en Række nye Ungdomsskolelove, – deriblandt en ny Højskolelov, – hvorefter Statens Støtte baade til Skolerne, Lærerne og Eleverne blev betydeligt forøget. Under Lovens Behandling paa Rigsdagen lød der fra alle Sider kun anerkendende Ord om Højskolernes Betydning.

Indadtil styrkedes Højskolerne i de ellers saa tunge Aar gennem den store Modtagelighed for et folkeligt og menneskeligt Oplysningsarbejde paa historisk Grund. Og samtidig med, at Højskolerne af Forholdene

blev tvunget til at samle sig om Vækkelsen og Styrkelsen af det danske, skete der forskellige Nybrud og en Videreførelse af Højskoletanken. Flere Steder er der begyndt Forsøg paa at forene Højskoleopholdet med praktisk Landbrugsarbejde, ligesom der er begyndt nye Højskoleforsøg i København og andre Byer. Mange i Højskolen har i disse Aar under Førerskab af Højskoleforstander C. P. O. Christiansen været levende optaget af at virke for Grundtvigs Tanke om en fælles nordisk Højskole (Gøteborgtanken), og som en Frugt af Dansk Ungdomssamvirkes Virksomhed aabnedes i November 1946 en Højskole paa Herregaarden Krogerup ved Humlebæk under Ledelse af Professor Hal Koch. Den har i nogen Grad Grundtvigs Skole i Soer som Forbillede og vil søge at være „en Skole for Borgerlivet" for unge fra alle Kredse i Samfundet.

Folkehøjskolen har i Kong Christian X.s Regeringstid ligesom hele vort Folk gennemlevet en rig og omvekslende Udvikling med store Glæder og dybe Sorger. Den maatte i 1944 fejre sit Hundredaarsjubilæum under stilfærdige Former, men kunde gøre det i Bevidstheden om at have øvet en meget stor Indvirkning paa hele vor folkelige Udvikling. Den staar i Dag dybt rodfæstet i vort Folk med en Indflydelse, der rækker langt ud over dens Elevers Kreds.

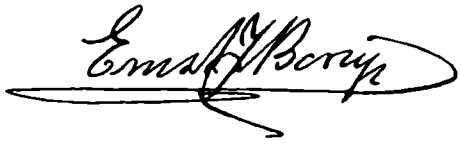

DANSKE KULTURINSTITUTIONER

Af Departementschef Fr. Graae

DANSKE KULTURINSTITUTIONER

Et Tilbageblik gennem Aarhundreder vil fremkalde Overbevisning om, at dansk Kultur og ikke mindst dansk Videnskab til ethvert Tidspunkt har været paa Højde med Udviklingen og fostret Personligheder, hvis Navne og Indsats er indskrevet i Verdenskulturens Historie.

Siden Nobel-Stiftelsen i 1896 blev oprettet med en Kapital paa ca. 30 Millioner Kroner og med det Formaal at anvende Kapitalens Renter som Prisbelønning til dem, „der har gjort Menneskeheden størst Nytte", og siden den første Prisuddeling i 1901 er Nobel-Prisen tildelt de danske Digtere Karl Gjellerup, Henrik Pontoppidan og Johannes V. Jensen samt de danske Videnskabsmænd Kræftforskeren Johannes Fibiger, Lægen Niels Finsen, Fysiologen August Krog, Fysikeren og Atomforskeren Niels Bohr og Vitaminforskeren Henrik Dam.

Hvis denne store Hæderspris af international Karakter havde eksisteret paa et tidligere Tidspunkt, vilde den utvivlsomt være tilfaldet saa betydelige verdenskendte Danske som Astronomen Tycho Brahe, Anatomen Thomas Bartholin (den ældre), Biologen og Geologen Niels Steensen, Arkæologen Thomas Bartholin (den yngre), „Nordens Arkimedes" Ole Rømer, Fysikeren Hans Christian Ørsted, Filologerne Rasmus Rask, J. N. Madvig og Vilhelm Thomsen, Filosofferne Søren Kierkegaard og Harald Høffding, Billedhuggeren Thorvaldsen og Digterne Oehlenschlæger og H. C. Andersen for blot at nævne enkelte af de lysende Navne i dansk Kultur. Hvilken Betydning i geografisk og etnografisk Henseende har ikke Opdagelsesrejsende som Vitus Bering i det syttende Aarhundrede og Knud Rasmussen i vort Aarhundrede haft for vort Kendskab til de arktiske Egne eller Arkæologerne C. J. Thomsen, Opretteren af Verdens første etnografiske Museum, og J. J. A. Worsaae for Folkenes Liv i Stenalder-, Broncealder- og Jernalderperioderne. Naar Verden i Dag lytter i Radioen, er det for os Danske af Interesse at tænke

paa, at Valdemar Poulsen i Samarbejde med P. O. Pedersen opfandt og byggede den første Generator til Frembringelse af kontinuerlige højfrekvente Svingninger, hvorpaa al Radiofoni hviler, og naar Filmsteatrene Verden over fyldes af et lydhørt Publikum, kan vi Danske glæde os over, at Axel Petersen og Arnold Poulsen gennem deres Toneoverførelsessystem har været banebrydende for Tonefilmens Sejrsgang.

I Tillid til og Anerkendelse af dansk Videnskab har det amerikanske Rockefeller-Institut bevilget Millioner af Dollars til danske Videnskabsmænd til fri Forskning, til Anskaffelse af videnskabelige Instrumenter og til Oprettelse og Udvidelse af danske videnskabelige Instituter, og ved alle førende Universiteter er talrige danske Videnskabsmænd promoveret som Æresdoktorer, og deres Værker indlemmet i Udlandets Biblioteker.

Naar Henri-Frédéric Amiel – den fransk-schweiziske Søren Kierkegaard – i sin Bog „Fragments d'un journal intime" – nævner 15 af Aandslivets Stormænd fra hans Samtid – Midten af forrige Aarhundrede – findes blandt disse Navne: Danskerne Thorvaldsen, Oehlenschlæger og Ørsted, den dansk-norske Henrik Steffens og Svenskerne Geijer og Tegnér, et lille Udtryk for Danmarks og Nordens Islæt i Verdenskulturen. Det er en Lykke for et Land, naar Kunsten og Videnskaben blomstrer, og det er en Lykke, at et lille Land paa dette Omraade kan gøre sig gældende i den internationale Kappestrid.

Tidligere var Studerekammeret og Biblioteket Videnskabsmandens Værksted, Auditoriet og Tegnestuen de Studerendes, men i Slutningen af forrige og Begyndelsen af dette Aarhundrede begyndte Laboratorier og videnskabelige Instituter, hvor alle tekniske og videnskabelige Hjælpemidler staar til Raadighed, og hvor praktiske, Teorien underbyggende, Forsøg kan foretages, at knyttes til de højere Læreanstalter rundt om i Verden.

Samtidig steg Antallet af Studerende i en saadan Grad, at Rammerne om Undervisningen truede med at sprænges, ligesom den aarlige Tilvækst til de offentlige Samlinger, Museer, Biblioteker og Arkiver, beslaglagde al disponibel Plads og medførte Opmagasinering under ganske ubetryggende Forhold. –

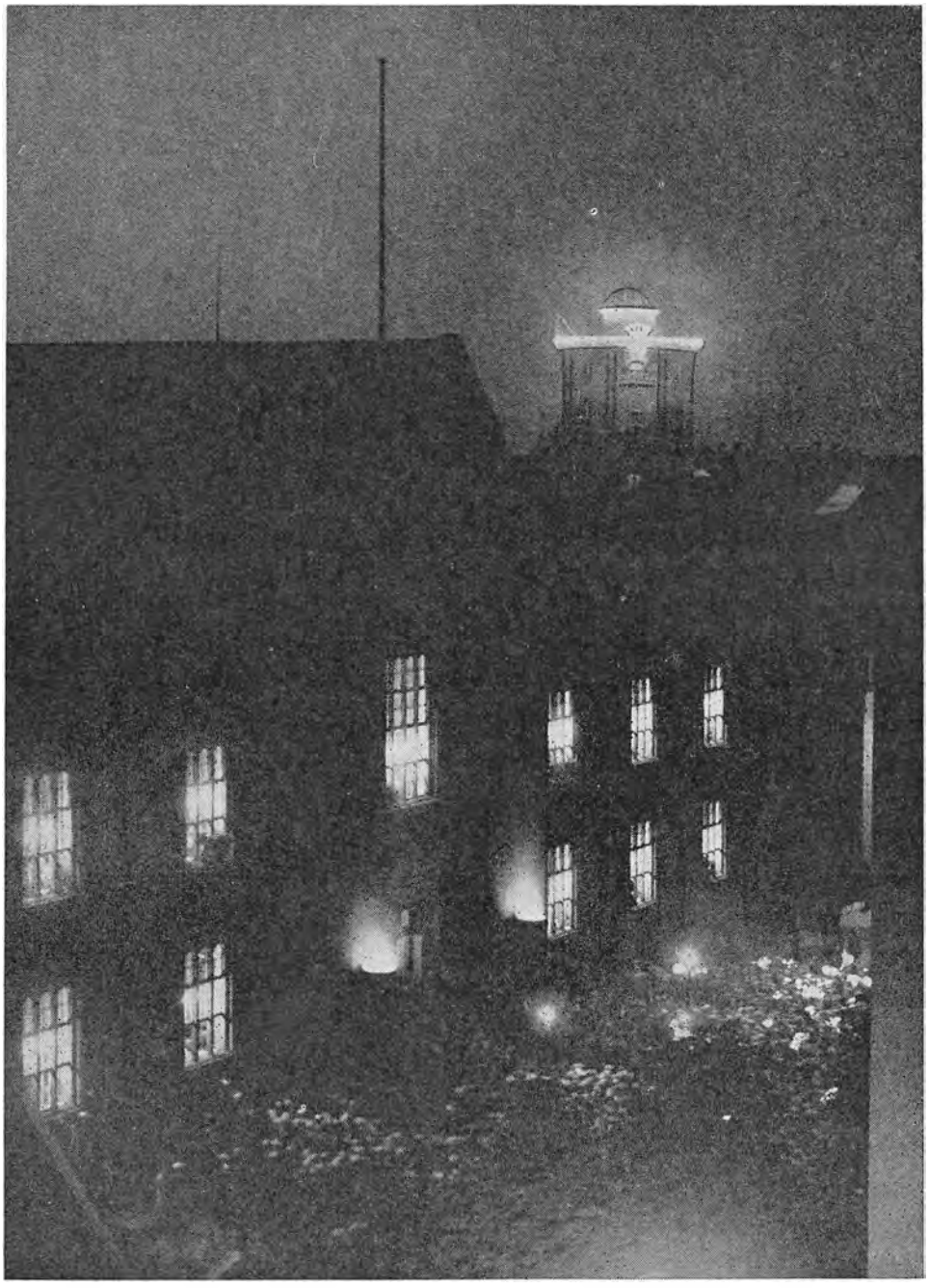

Københavns Universitet illumineret paa en Festaften. I Baggrunden Runde Taarn, ligeledes i Festdragt

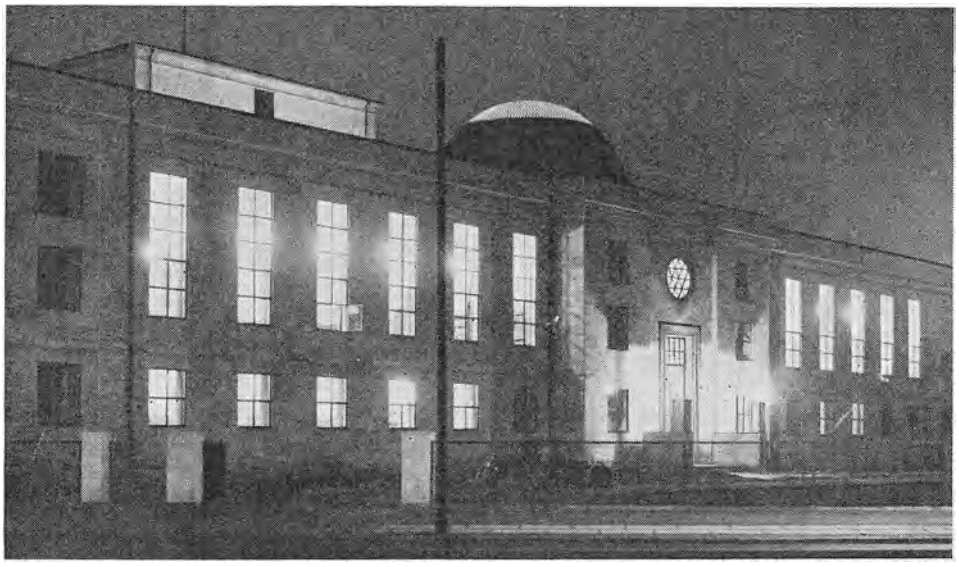

Universitetets 2. Afdeling i Nørre Allé ses her i Aftenbelysning — — i normale Tider

Under Tryk af disse Omstændigheder rejste der sig i Danmark et stadig stærkere Krav fra alle Kulturinstitutioner om Udvidelser, Laboratorier, Instituter og bedre Vilkaar for Undervisning og Forskning, Krav, hvis Opfyldelse vilde beslaglægge Millioner og atter Millioner Kroner fra den danske Statskasse.

Imidlertid kom den første Verdenskrig 1914 og standsede i væsentlig Grad den Udvikling paa Kulturlivets Omraade, som i Udlandet allerede var paabegyndt og i Danmark trængte til Løsning.

I de 35 Aar af vor Konges Regeringstid, som dette Værk omfatter, har vi haft 2 Verdenskrige og Efterkrigstider med Restriktioner, Varemangel og andre Vanskeligheder, saa at kun ca. Halvdelen af Aarene har kunnet udnyttes, men hvad der i disse frie lykkelige Aar er udrettet paa alle Omraader til Gavn for Danmarks Erhvervsliv, Civilisation og Kultur, er i sig selv stort og forunderligt og et Vidnesbyrd om vort Folks Kraft.

Det er min Opgave indenfor den Del af Kulturlivet, der sorterer under Undervisningsministeriets II. Departement, i korte Træk at pege paa det væsentlige af, hvad der er naaet ad den aandelige Udviklingens Kongevej, som aldrig faar Vejsende.

Til venstre, Huset med de tre Længdestriber, er Farmaceuternes Højskole, de to Bygninger bagved er Lægernes og yderst til højre Tandlægehøjskolen, der udgør en Del af den nye Universitetsby paa Fælleden

KØBENHAVNS UNIVERSITET

Det gamle Universitet ved Frue Plads ligger i en tæt bebygget Bydel uden Mulighed for Udvidelser af væsentlig Betydning. Der vil ganske vist kunne bygges endnu en Fløj til den i 1916 opførte Studiegaard, og Planer i saa Henseende foreligger, det tidligere Bogmagasin ved Universitetsbiblioteket er indrettet til filologiske Laboratorier, den gamle Metropolitanskole er efter denne Skoles Flytning fuldt istandsat og inddraget i Universitetets daglige Virksomhed, og Handels- og Kontoristforeningens Bygning overfor Frue Kirkes Portal er indkøbt til Universitetets Brug.

Den store og i høj Grad tiltrængte Udvidelse maatte imidlertid foregaa andetsteds. Langs Blegdamsvej paa begge Sider af Rigshospitalet blev i Aarene fra 1920 til 1933 opført Institutet for teoretisk Fysik (Niels Bohrs Institut), det fysisk-kemiske Institut, det hygiejniske Institut og det matematiske Institut.

I Aarene 1926–28 opførtes paa Juliane Maries Vej ved Rigshospitalet det fysiologiske Institut, 1931–32 det biologiske Institut paa en

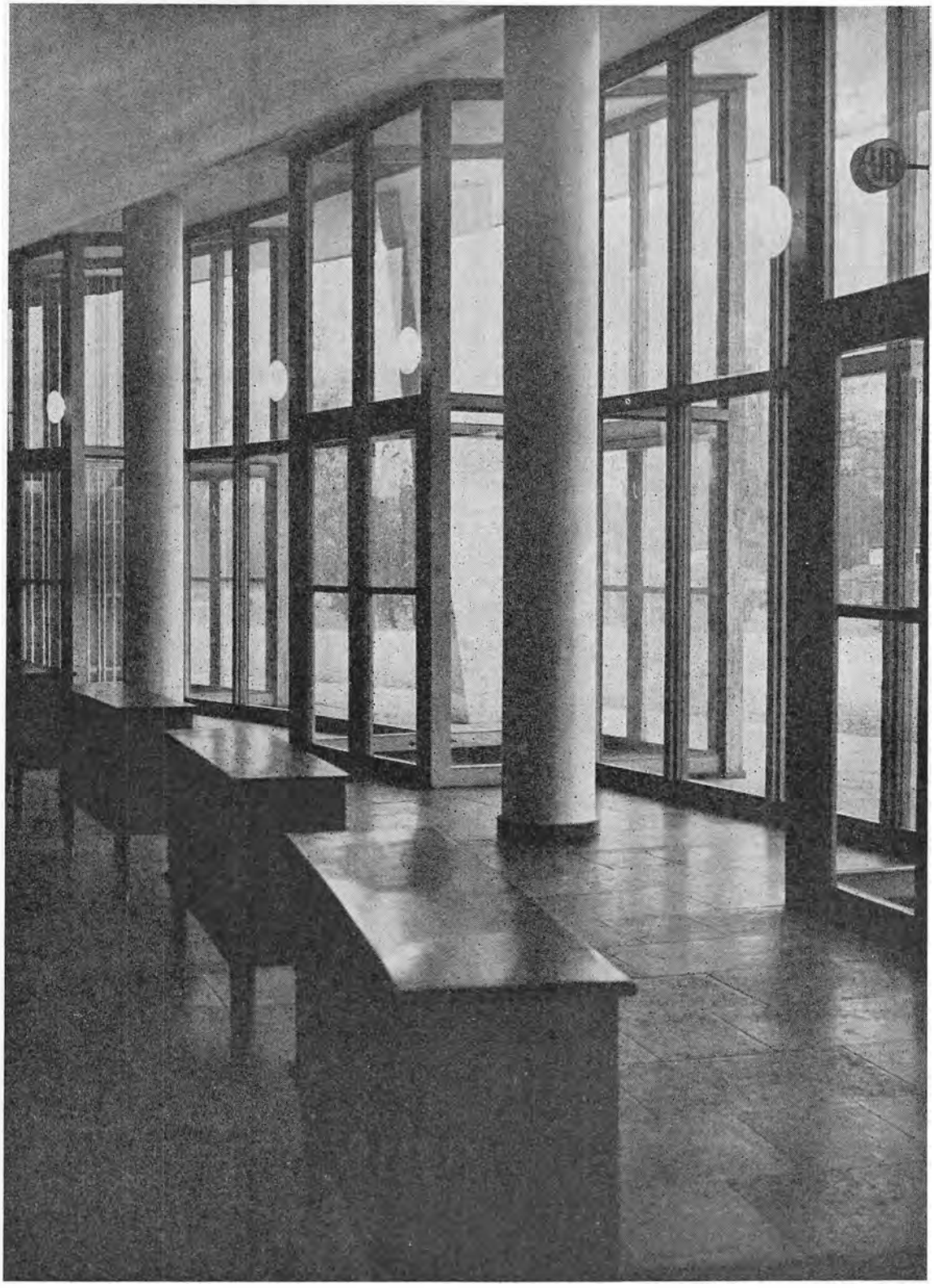

Anatomisk Instituts Garderobe med de smukke og raffinerede Linjer, der gaar igen overalt i Bygningen

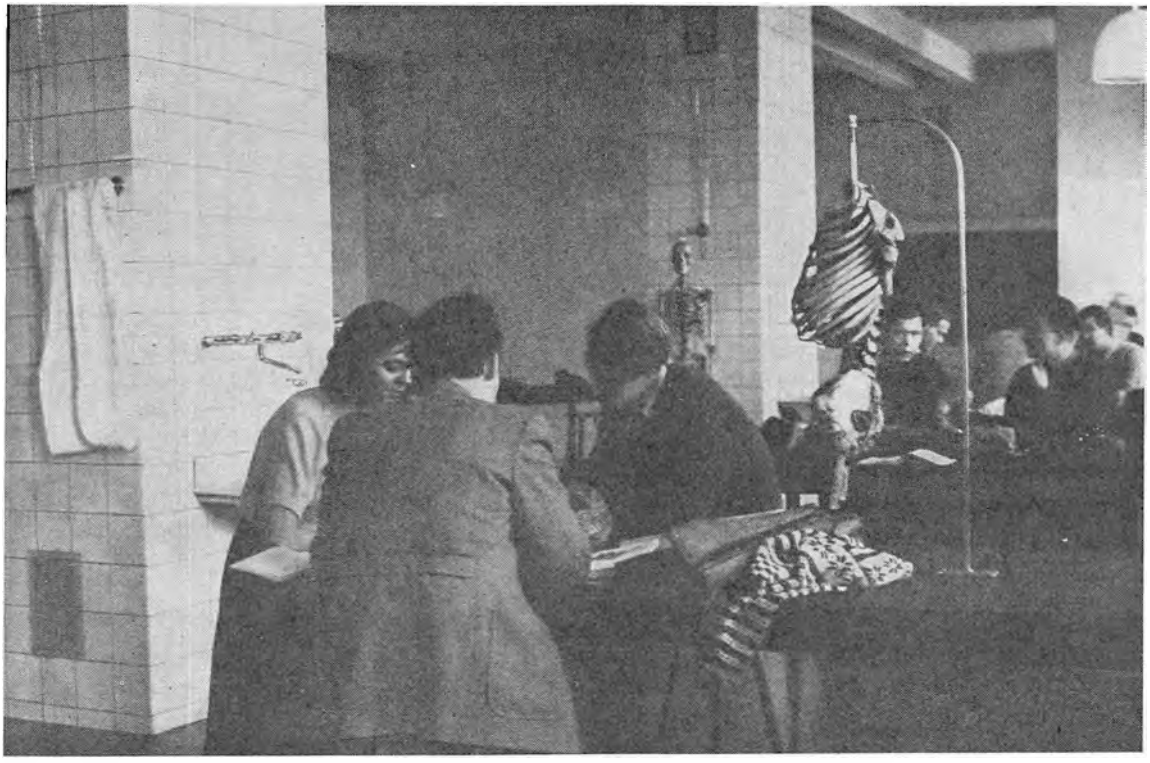

Paa anatomisk Instituts Studiesal drøfter de vordende Læger i Smaagrupper og ved Hjælp af Knogler, Præparater o. s. v. Studiets mange og vanskelige Problemer

Der arbejdes paa Tandlægehøjskolens Protesesal

Paa Studiegaarden har Universitetet sin Almanakstempling. Af hver Datoviser maa der betales en Afgift til Universitetet

Grund ved Tagensvej og nogle Aar senere ved Siden deraf det arvebiologiske Institut.

Den stærke Udvidelsestrang var dog dermed langtfra tilfredsstillet, hvorfor Undervisningsministeriet nedsatte et Udvalg med Repræsentanter for Finansministeriet, Universitetet, Universitetsbiblioteket, Tandlægehøjskolen og Farmaceutisk Højskole, hvilke sidste Institutioner ligeledes var i Lokalenød. Dette Udvalg beslaglagde Nørre Fælled som bedst beliggende og arealmæssigt tilfredsstillende for den fremtidige Udvikling af de nævnte højere Læreanstalter, og Udvalget udarbejdede en 10 Aars Plan for Bebyggelsen af Nørre Fælled som et Centrum for den naturvidenskabelige og medicinske Forskning i nær Tilknytning til Rigshospitalet og de dertil hørende videnskabelige Instituter for patologisk Anatomi, Farmakologi og Retsmedicin.

Som 1. Etape i denne 10 Aars Plan, der endnu ikke er afsluttet, opførtes i Aarene 1935–38 Universitetsbibliotekets natur- og lægevidenskabelige Afdeling, hvorved det kgl. Bibliotek blev aflastet for Avissamlingen, der nu kunde anbringes i det gamle Universitetsbibliotek, og

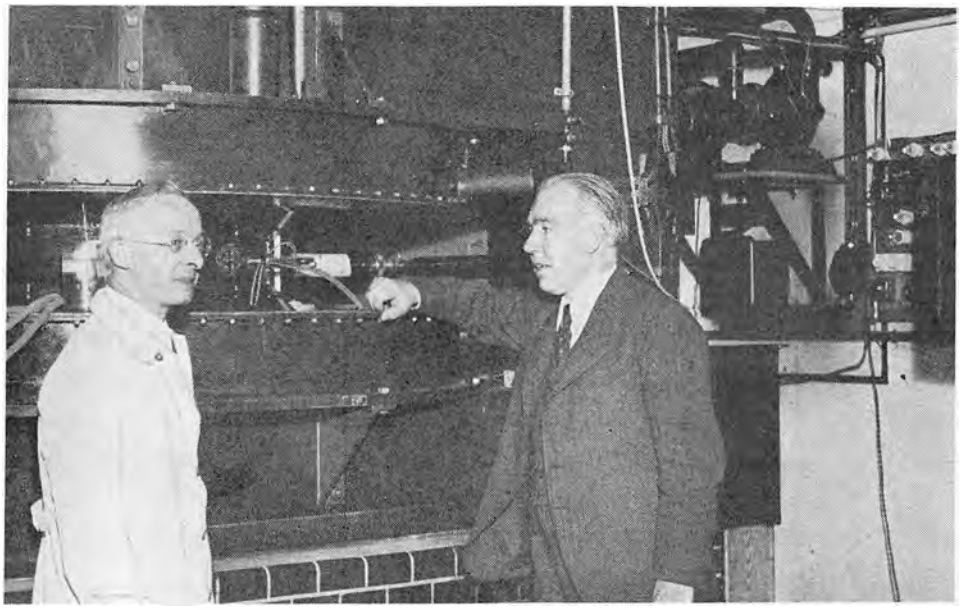

Professor Niels Bohr paa sit Institut paa Blegdamsvej ved et af Institutet for teoretisk Fysiks mest betydningsfulde Apparater, en saakaldt Cyklotron

dettes Bogmagasin frigives til Brug for Universitetet, og Lokaler iøvrigt stilles til Raadighed for Folkemaals- og Stednavneudvalgene. Hertil kom, at Bibliotekets naturvidenskabelige Bogmasse blev anbragt, hvor Søgningen var størst og Adgangen for de Besøgende – Videnskabsmænd og Studenter – var bekvemmest.

Som 2. Etape er opført i Aarene 1939–41 de to nye tidssvarende Bygninger for Tandlægehøjskolen og Den farmaceutiske Højskole, hvorved begge disse Højskolers Kapacitet er fordoblet, og deres Undervisning bragt paa Højde med det bedste, som Nutidens videnskabelige Hjælpemidler formaar.

Som 3. Etape er omtrent samtidigt opført det normal-anatomiske Institut og Laboratoriet for sammenlignende Anatomi, et meget omfattende Bygningskompleks, der bl. a. rummer et af Europas største Auditorier, en Mikroskopisal og en imponerende Sal til anatomiske Præparater.

Tilbage staar endnu Opførelsen af et moderne zoologisk Museum med en Hvalhal for den Museet tilhørende største Hvalsamling i Verden, hvortil Planer foreligger færdige til Udførelse, saasnart Materialerestrik-

tionerne ophører, endvidere Mineralogisk Museum og Geodætisk Institut samt et Studenterkollegium.

Alle Nybygninger placeres langs Nørre Allé og Jagtvejen med Hovedfacader mod et i Midten beliggende Areal, der er udlagt til Park, og alle Facader bliver arkitektonisk afstemt og beklædt med lyse Kalksten fra Fakse, saa at hele Komplekset vil fremtræde som et samlet Studiekvarter med Park og Sportsplads paa den gamle Fælleds tidligere Grønsvær.

Ogsaa det til Universitetet som Undervisningshospital nær knyttede Rigshospital har faaet sin Andel i det store Byggeri, idet der er opført en Bygning for Røntgenologi, en psykiatrisk Hospitalsafdeling og oprettet en Afdeling for Nervesygdomme og Nervekirurgi, som dog foreløbig er installeret i en af Militærhospitalets Pavilloner, og som har afhjulpet et dybtfølt Savn og medført en forbavsende Nedgang i Dødelighedsprocenten for Patienter med Hjernesvulst.

Ved Siden af de nævnte bygningsmæssige Foranstaltninger er der i Aarenes Løb oprettet talrige nye Læreposter ved Universitetet, og paa Grundlag af de Betænkninger, som Universitetskommissionen af 1935 har afgivet, er der til Gavn for Studenterne gennemført en Forøgelse af Summen for de aarlige Understøttelser fra ca. 300.000 til ca. 400.000 Kr. og en Forøgelse af Kapitalen til Studielaan fra 130.000 til 510.000 Kr., hvorhos der til Fordel for unge Videnskabsmænd er oprettet 12 Stipendier à 6000 Kr. for Universitetsadjunkter, hvoraf 2 er knyttet til Aarhus Universitet, samt 14 nye Stipendier, 4 paa 3000 Kr. og 10 paa 1500 Kr. for unge videnskabeligt arbejdende Kandidater.

AARHUS UNIVERSITET

En overordentlig betydningsfuld – man tør næsten sige den mest betydningsfulde – Landvinding for Kulturlivet i Danmark i Kong Christian X.s hidtidige Regeringsperiode er Oprettelsen af Universitetet i Aarhus, der i Løbet af en kort Aarrække er vokset frem til et Kulturcentrum for Jylland og en Københavns Universitet supplerende videnskabelig Institution.

Tanken om Oprettelsen af et jydsk Universitet har i Tidens Løb ofte

I det ældgamle Kommunitet paa Nørregade er Studenternes Spisestuer, ogsaa kaldet Kannibalkøkkenet, hvor Søgningen ikke mindst i det madkatastrofale 1947 er stor

været fremsat uden at møde tilstrækkelig Tilslutning, men i 1918 blev Spørgsmaalet med Kraft og Energi taget op af en Række fremstaaende Mænd i Aarhus, som formaaede Undervisningsministeren til den 13. Oktober 1919 at nedsætte en Kommission „til Overvejelse af Spørgsmaalet om Oprettelse af et Universitet i Jylland". Denne Kommission, der afgav Betænkning i 1925, var enig i, at Oprettelsen af et Universitet i Jylland burde virkeliggøres snarest muligt som en Folkesag af største Betydning, medens der med Hensyn til Stedet for Universitetets Anbringelse ikke opnaaedes Enighed, idet et Flertal foreslog Aarhus, et Mindretal Viborg som bedst egnet.

„Universitetssamvirket i Aarhus", som dannedes i 1921, arbejdede imidlertid med opportunistisk Iver og sejrede.

Ved enestaaende Offervilje fra Kommune og private, efterhaanden fra hele Jylland, er store Pengemidler indsamlet.

Man blev hurtigt klar over, at Initiativet maatte komme fra Aarhus, at man maatte begynde smaat, men med en større Fremtid for Øje, og at Virksomheden i hvert Fald i Begyndelsen maatte organiseres som en privat Institution.

Man indledede med en af Kommunen bekostet Undervisning i Filosofi, og ved kgl. Anordning af 8. August 1928 blev Institutionen „Universitetsundervisningen i Jylland" anerkendt som berettiget til at afholde filosofisk Prøve af samme Indhold og med samme Virkning som den tilsvarende Prøve ved Københavns Universitet.

Fra denne spæde Begyndelse er Udviklingen foregaaet med rivende Hast, navnlig efter at Loven af 28. April 1931 om Anerkendelse af og Tilskud til Universitetsundervisning i Aarhus havde skabt et retligt Grundlag for Institutionen og opstillet Principerne for Forholdet mellem denne og Staten saaledes, at Institutionen selv opbygger en Undervisning, som efter Statens Anerkendelse faar Eksamensret, hvormed følger Statens Overtagelse af de fremtidige Driftsudgifter ved denne Undervisning.

Paa en af Aarhus Kommune skænket landskabeligt smuk og vel beliggende Grund paa 25 Tdr. Land er efterhaanden af Universitetssamvirket opført en Række af de til videnskabeligt Arbejde og Undervisning fornødne Bygninger foruden Professorboliger og Studenterkollegier, grupperede om Universitetsparkens smukke Anlæg, først Institutet for Fysik og Kemi, som Kongen i 1932 nedlagde Grundstenen til og Aaret efter indviede, sidst Universitetets monumentale Hovedbygning, til hvilken Staten – uden for Principet i Loven af 1931 – har bidraget med ca. 2½ Mill. Kroner, og som først blev indviet i 1946, dels fordi den tyske Besættelse, og hvad dermed fulgte, sinkede Opførelsen, dels fordi de allieredes Bombeangreb i 1944 paa Gestapos Hovedkvarter i Studenterkollegierne tillige paaførte Hovedbygningen stor Skade.

Det er betegnende for den formelle Forsigtighed, hvormed man gik frem for ikke at binde eller præjudicere for meget, at den kgl. Anordning

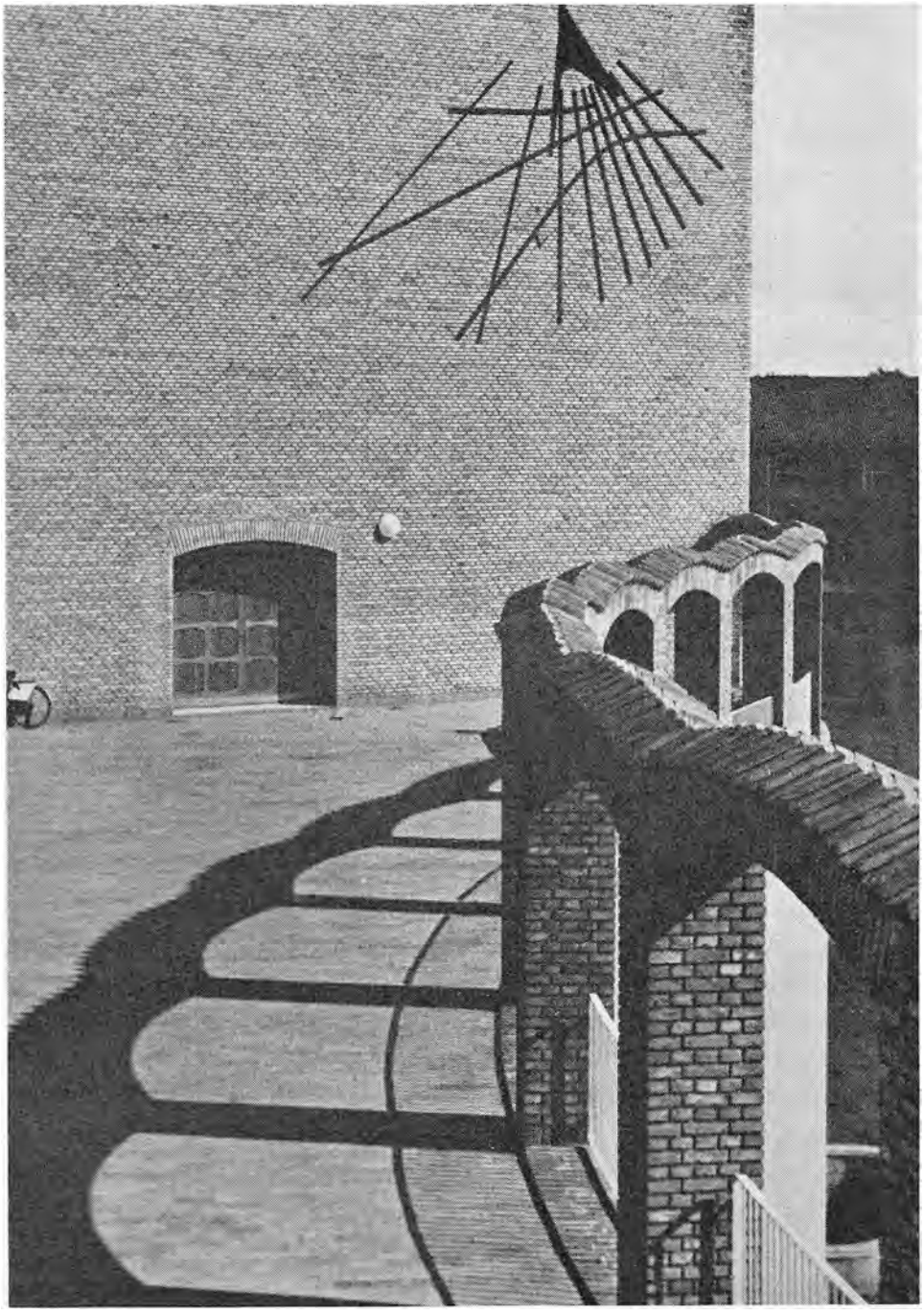

Aarhus Universitet med Aulaen og det smukke Solur

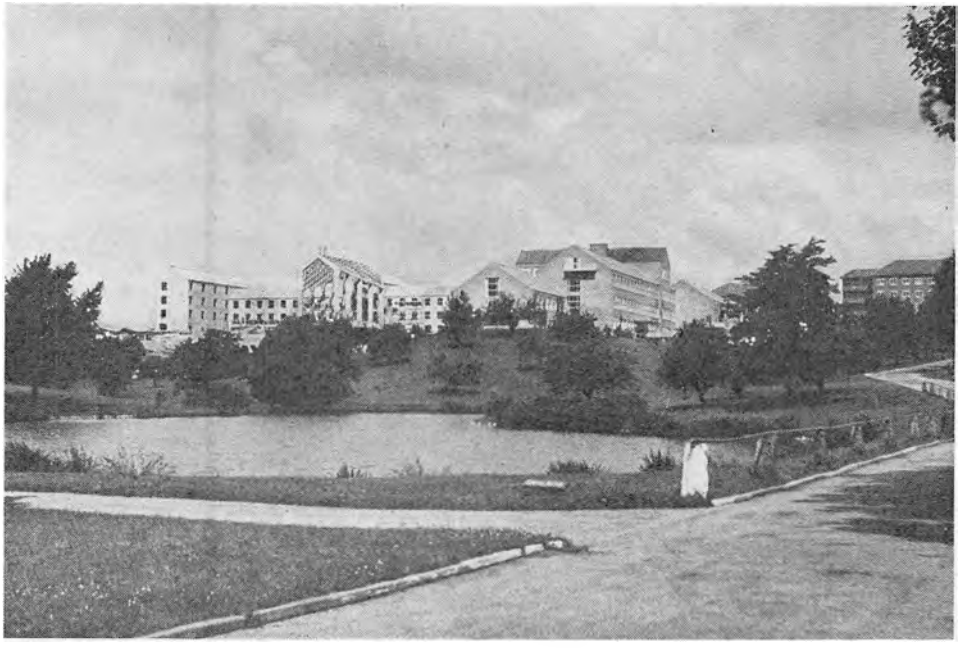

Aarhus Universitet

af 1928 taler om „Universitetsundervisningen i Jylland" og begrænser sin Anerkendelse til 3 Aar, medens Loven af 1931 dog stedfæster Undervisningen til Aarhus. Betegnelsen „Aarhus Universitet" blev første Gang officielt benyttet af Hans Majestæt Kongen ved Indvielsen i 1933 af fysisk-kemisk Institut.

Universitetets Vækst gennem 12 Fredsaar og 6 Krigsaar belyses derved, at Studentertallet er steget fra 80 til over 1000, at Antallet af Professorer og Docenter nu er 40, at der nu er 4 Fakulteter, det humanistiske, det lægevidenskabelige, det juridisk-økonomiske og det teologiske Fakultet, foruden forskellige til Universitetet knyttede Kursus, og at Statens Driftstilskud er steget fra 9900 til over 1 Million Kroner.

En frugtbar Spire blev lagt i frodig Jord og fik en Vækst og Udvikling, der oversteg alle Forventninger.

For det lægevidenskabelige Fakultet er Aarhus Kommunes vel udbyggede Hospitalsvæsen af afgørende Betydning, for alle Fakulteter fungerer Statsbiblioteket i Aarhus som Universitetsbibliotek.

Forholdet til Københavns Universitet er præget af et koordineret

Samarbejde. Begge Danmarks Universiteter udfører deres kulturelle Mission paa lige Fod trods den organisationsmæssige Forskel, der bestaar mellem en egentlig Statsinstitution og en af Staten driftsmæssig støttet privat Institution.

DANMARKS TEKNISKE HØJSKOLE

Den af Hans Chr. Ørsted i 1829 skabte første polytekniske Læreanstalt i Danmark, som han ledede til sin Død i 1851, havde under beskedne Forhold tilhuse i Studiestræde i nær Tilknytning til Universitetet, og først i 1890 under Professor Julius Thomsens Direktorat lykkedes det at skaffe Læreanstalten sin egen Bygning ved Sølvgade, indrettet efter Datidens Fordringer til den tekniske højere Undervisning.

Imidlertid undergik Undervisningsformen efterhaanden i stigende Grad den Ændring, at Tegne- og Konstruktionsstuerne suppleredes med Laboratorier og Ingeniørvidenskabens forskellige og mangeartede Fag. I 1905–06 udvidedes Anstalten med et Maskinlaboratorium og en Fløj for Elektroteknik, men dermed var Anstaltens Areal udnyttet, og ingen Udvidelser paa tilstødende Arealer var mulig.

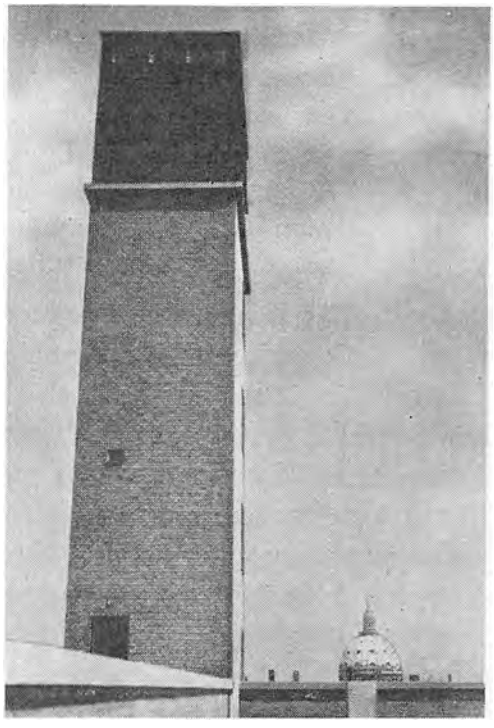

Med Radiotaarnets Rejsning paa Danmarks tekniske Højskole ved Østervold blev der føjet endnu et karakteristisk Træk til Københavns Fysiognomi

Fra Ingeniørvidenskabens og Industriens Side blev Kravene om en mere tidssvarende teknisk Uddannelse stærkere og stærkere, og fra Professor P. O. Pedersens Tiltræden som Direktør i 1922 fik Kravet forøget Styrke. I Tale og Skrift fremhævede han Gang paa Gang den tvingende Nødvendighed af, at den danske Inge-

niøruddannelse fik de fornødne Hjælpemidler for at bevare sit høje Stade og i fuldt Maal virke til Gavn for Landets Industri og Produktion.

Et vanskeligt Problem var at finde et passende Sted for alle de ønskede Udvidelser, men ved Loven af 12. Marts 1923, hvorefter Sølvgadens Kaserne med tilliggende Bygninger skulde afhændes, aabnedes der i denne Henseende en Udvej. Ganske vist overtog Statsbanerne selve Kasernen, men alle Bestræbelser rettedes derefter paa at reservere det øvrige Areal for Læreanstalten.

Beliggenheden i forholdsvis Nærhed af Anstaltens hidtidige Hovedbygning vilde tillade en uhindret fælles Administration og lade Studenternes Undervisning foregaa uden væsentlig Gene, navnlig naar Undervisning i Grundfagene blev henlagt til den bestaaende Bygning, medens de paatænkte nye Afdelinger blev forbeholdt de tekniske Fag.

Ministeriet sluttede sig til Tanken, men da man stod overfor Ønsker, der omfattede en lang Række bygningsmæssige Foranstaltninger, som vilde kræve Bevillinger til Beløb af mange Millioner, ansaa man det for nødvendigt som Grundlag for en Henvendelse til Bevillingsmyndighederne at kunne forelægge disse en samlet Plan for Udvidelserne i passende bygningsmæssige og bevillingsmæssige Etaper og i den Rækkefølge, som den praktiske Trang og Placeringen paa Grunden angav. Ministeriet søgte og fik en Bevilling til Udarbejdelsen af en saadan 10 Aars Plan, og da denne forelaa, blev Forhandlinger ført med Repræsentanter for Rigsdagen, Finansministeriet og Krigsministeriet med det Resultat, at Sølvgades Kasernegrund blev reserveret for Læreanstaltens Udvidelse, og at der paa Finansloven for Finansaaret 1928—29 optoges den fornødne Bevilling til Paabegyndelsen af 1. Etape, budgetteret til 1.100.000 Kr. foruden Inventar og teknisk Udstyr og omfattende de teknisk-kemiske Laboratorier.

Den grundlæggende Plan omfattede 8 Bygningsgrupper med Byggeomkostningerne fordelt med gennemsnitlig ca. 1 Million Kr. om Aaret i 10 Aar; i Virkeligheden vil det blive en 20 Aars Plan, fordi Byggevirksomheden er sinket dels ved sidste Verdenskrig, dels derved, at Militærets Evakuering af de forhaandenværende gamle og mangeartede Bygninger først langsomt har kunnet finde Sted, efterhaanden som Erstatningsetablissementer andetsteds har kunnet tilvejebringes. For Høj-

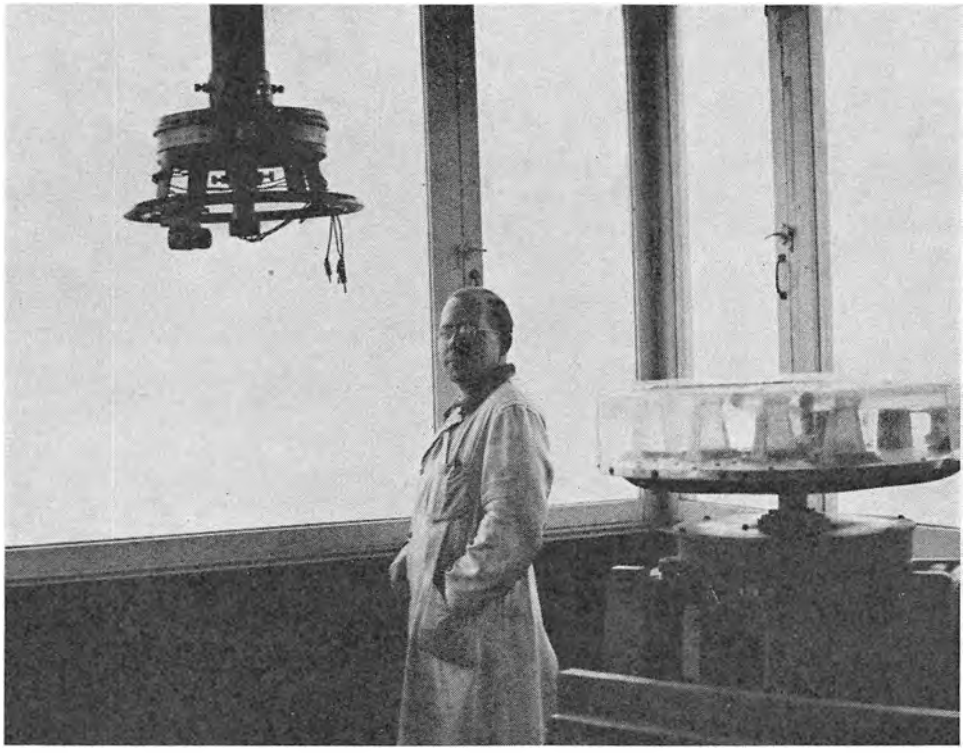

Øverst oppe i det 38 m høje Radiotaarn. Til højre for Mekanikeren skimter man en osteklokkelignende Beholder. Det er Antennen til et tysk Radar-Anlæg, hvormed der gøres Forsøg og foretages Undersøgelser

skolen, Byggeudvalget og Arkitekten har det været et arkitektonisk Puslespil, der krævede Taalmod og Opfindsomhed.

Imidlertid er dog indtil nu 6 af Bygningsgrupperne fuldført for en samlet Byggeudgift af ca. 6.575.000 Kr., hvortil kommer teknisk og almindeligt Inventar for ca. 2.350.000 Kr., og Danmarks tekniske Højskole har derved faaet Raadighed over 20 nye Laboratorier med tilhørende Kontorer, Arbejdsrum for Professorer, Auditorier og Konstruktionsstuer foruden en monumental Bygning for Danmarks tekniske Bibliotek, der ved en Sammenslutning med Ingeniørforeningens og Industriraadets tidligere Særbiblioteker er blevet Centralbibliotek for teknisk-videnskabelig Literatur.

Med de forøgede Lokaler er fulgt en betydelig Stigning i de studerendes Antal, men endnu er Antallet af Ansøgere om Optagelse større end

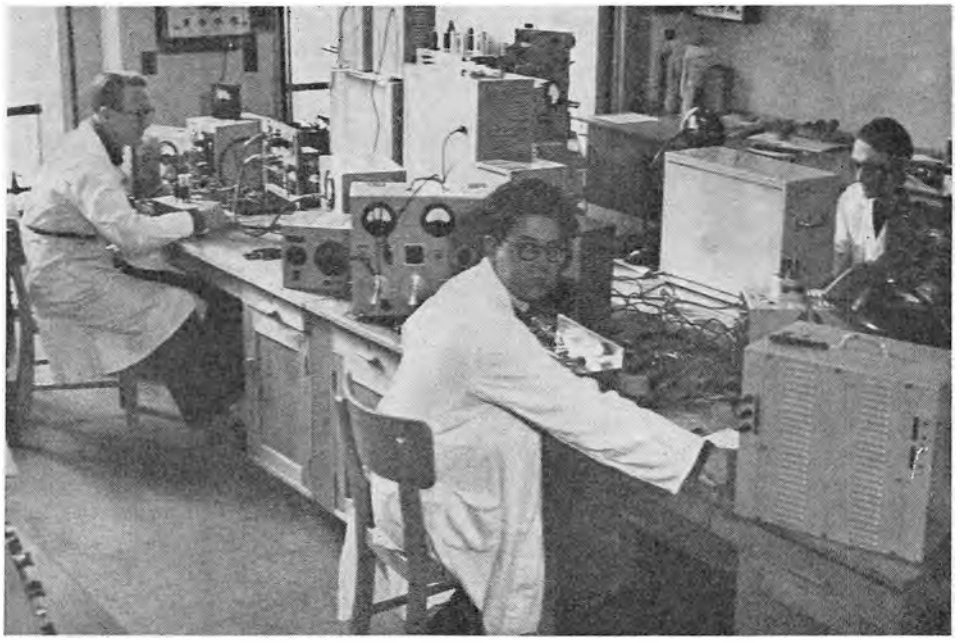

Fra Laboratoriet for videnskabelige Radioundersøgelser

det Antal Elever, Højskolen kan rumme, hvorfor visse regulerende og begrænsende Optagelsesregler indtil videre maa opretholdes.

De større Lokaleforhold har tillige medført en forbedret Koordination af det teknisk-industrielle Forskningsarbejde og et snævrere Samarbejde med Erhvervslivets Sammenslutninger, idet en Række specielle Forskningslaboratorier som Dansk Køleinstitut, Lydteknisk Laboratorium, Dansk Svejsecentral, Geoteknisk Institut, Mikrokemisk Centrallaboratorium, Dansk Tekstilforskningsinstitut, Radioteknisk Laboratorium og Laboratoriet for Lak- og Farveindustrien er oprettet paa Højskolen under dennes Ledelse, men i Samarbejde med den paagældende Erhvervsorganisation.

Efter Besættelsen i 1940 under Faren for Lutfbombardement blev i Kælderetagen i den under Opførelse værende Biblioteksbygning indrettet det første „bombesikre" Beskyttelsesrum i Danmark med Plads for alle til Højskolen knyttede Personer, Lærere, Elever og Funktionærer, og med Hensyntagen til alle tekniske Krav til Ventilation, Ernæring og Sanitet. Man regnede paa det Tidspunkt med Maksimalbomber paa

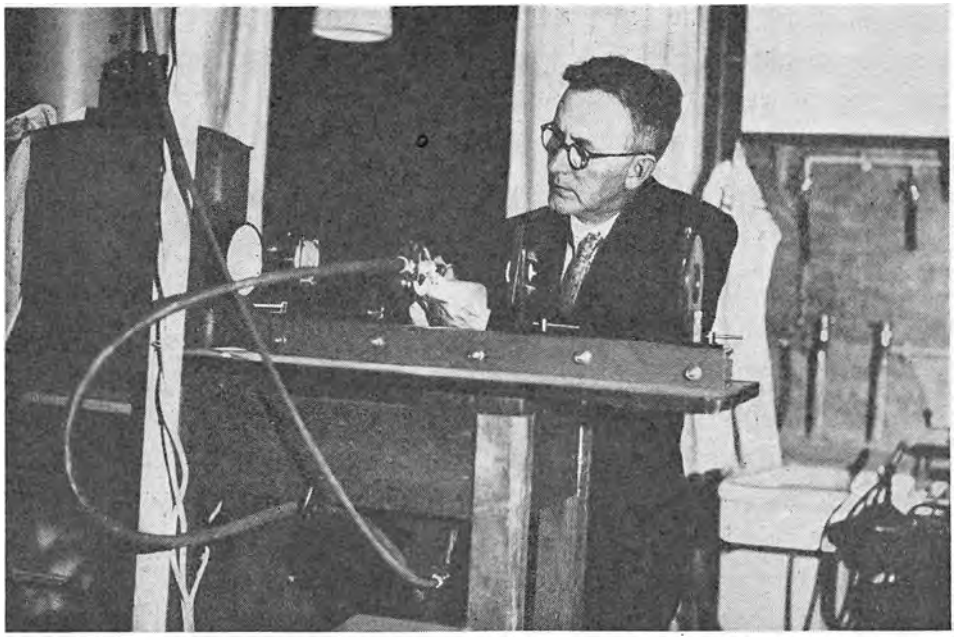

Professor Hartmann har i sit Laboratorium paa Danmarks tekniske Højskole foretaget en Række interessante og epokegørende Undersøgelser over Ultre-Lyd, Lydbølger, hvis Svingningstal er meget stort og ikke kan opfattes af det menneskelige Øre

250 kg, men denne Beregning viste sig med den Udvikling, som det krigsmæssige Angrebsmateriel undergik, i betydelig Grad for optimistisk.

Paa Professor P. O. Pedersens Initiativ blev i 1937 Akademiet for de tekniske Videnskaber stiftet med Højskolens Rektor som Præsident, og ved Lov af 30. Marts 1946 blev der under denne betydningsfulde Institution oprettet et teknisk-videnskabeligt Forskningsraad til Fremme og Samordning af den teknisk-videnskabelige og erhvervsøkonomiske Forskning, hvortil Staten paa de aarlige Finanslove bidrager med 350.000 Kr.

Allerede ved kgl. Anordning af 19. Januar 1916 blev der aabnet Adgang til Opnaaelsen af en dansk teknisk Doktorgrad og ved kgl. Anordning af 8. Februar 1933 fik Læreanstalten sin nye Form for Organisation og indre Styrelse, hvorefter Institutionen bl. a. fik Navnet: „Den polytekniske Læreanstalt, Danmarks tekniske Højskole", Direktøren Titel af Rektor og de fra Højskolen udgaaende Kandidater Betegnelsen „Civilingeniører" som det officielle Udtryk for den højeste Ingeniøruddannelse i Danmark.

Højskolens Afgangsdiplom er Adgangskort til en faglig Virksomhed, der ikke er bundet til Landegrænser eller specielle nationale Forudsætninger, hvad en lang Række danske Ingeniører med Ære har godtgjort og godtgør gennem Løsningen af store Opgaver i Udlandet i fri Konkurrence med fremmede Landes førende Teknikere.

NATIONALMUSEET

I 1849 blev Prinsens Palæ ved kgl. Resolution af 30. Maj overladt til Statens forskellige kulturhistoriske Samlinger. Den oprindelige Kerne stammer fra Kong Frederik III.s „Kunstkammer", men mange sjældne Skatte er senere tilkommet som Gaver til vore Konger fra fremmede Fyrster eller tidligere Kolonier og indlemmet i Samlingen som Følge af de danske Kongers altid vaagne Interesse for dette vort Folks Skatkammer. Kong Christian VIII.s private Antikvitetssamling er indgaaet i Museet, og gennem Aarhundreder har Danske i Indland og Udland samlet til Huse, og af den danske Jord er, medens Tiderne gik, fremdraget uvurderlige Skatte, fundne som Danefæ eller udgravne af Videnskabsmænd og ordnede i Museet som Vidnesbyrd om vore henfarne Slægters Liv i Kamptid og Fredstid, Hellig og Søgn, i Arbejdstid og Fritid og som uudtømmelige Kilder for vor Oldtidsforskning.

Som Aarene gik, og Museets Samlinger øgedes i Omfang og Værdi, blev Prinsens Palæ for smaat og i museumsmæssig Henseende ganske utilfredsstillende.

En ministeriel Kommission af 1879 foreslog Museet henflyttet til en Nybygning paa Rosenborg Eksercerplads, et Regeringsforslag af 1880 gik ud paa Opførelsen af Nationalmuseet i Kongens Have, i 1890 foreslog en ny Kommission en Udvidelse af Prinsens Palæ, og i 1920 foreslog en tredie Kommission en Nybygning i Kastellet.

Spørgsmaalet var stadig Genstand for levende Interesse, men Resultater kom ikke til at foreligge.

I 1925 tog da Folket Initiativet i sin Haand gennem en Folkeindsamling med de 5 betydende Mænd: Professorerne Harald Høffding, Vilhelm Thomsen og Niels Bohr, Dr. Knud Rasmussen og Etatsraad H. N.

Blandt disse Aars Nybygninger var ogsaa Nationalmuseet. Her beses det nye Tag af (staaende fra venstre) Departementschef Graae, Arkitekt Warming, Kontorchef Louw, Arkitekt Clemmensen, Folketingsmand Chr. Jensen og Direktør Mackeprang

Andersen i Spidsen. I Løbet af 1 Aars Tid indsamledes ca. 2.300.000 Kr., og denne Indsats og Interesse fra Folkets Side bragte denne store Nationalsag i Gang.

Endnu var der Tvivl om Placeringen, stærke Modsætninger gjorde sig gældende, og utallige Projekter fra privat Side blev indgivet til Ministeriet om Museets Opførelse paa vidt forskellige Steder.

Ministeriet foretrak en Udvidelse af Prinsens Palæ, hvor Museet havde sit Hjemsted og var vokset frem til en Kulturfaktor af almindelig anerkendt Betydning, og dette Standpunkt sejrede ved Loven af 16. April 1928, hvorved hele Karréen Frederiksholms Kanal, Stormgade, Vester Voldgade og Ny Vestergade stilledes til Raadighed.

Den 26. Juni 1929 blev Grundstenen nedlagt, og første Sten blev indmuret af Hans Majesæt Kongen med Ordene:

„For Danmark, dets Kultur og dets Fremtids Lykke."

I 1938 blev det fuldførte Bygningsværk indviet i Kongens Nærværelse.

Det gamle Rokokopalæ overfor Christiansborg Slot danner nu som før Hovedindgangen til Museet. I naturlig arkitektonisk Harmoni er de nye Tilbygninger føjet til det gamle.

Museets Grundareal udgør ca. 13.000 Kvadratmeter, hvoraf ca. Halvdelen er bebygget. De 260 Museumssale og Foredragssalen, der er smykket med Søjlepulpituret fra Kong Frederik III.s gamle Bibliotek, andrager ca. 15.000 Kvadratmeter Gulvflade, og medregner man Studierum, Magasiner, Kontorer, Arkiv og Bibliotek m. v., bliver Gulvarealet omtrent dobbelt saa stort.

Mod Brandfare og Indbrud er alle Sikringsforanstaltninger truffet, bl. a. er alle Tilbygningers Tagkonstruktion en Kappe af Jernbeton, og hvert Vindue, hver Dør og hver Montre er gennem et elektrisk Alarmanlæg, der omfatter Ledninger af 120 km's Længde, automatisk beskyttet mod voldelig Berøring.

Publikumscirkulationen i Museet og Samlingernes Opstilling er ordnet med praktisk og videnskabelig Overskuelighed fra Sal til Sal efter kronologiske og geografiske Hensyn.

Den energiske og videbegærlige Besøgende, der vil følge Cirkulationen, maa imidlertid indstille sig paa, at det er en Spadseretur paa ca.

5 Kilometer fyldt af Indtryk fra de skiftende Opstillinger i Museets 6 Afdelinger, hvoraf 1. og 2. Afdeling udgør den danske Samlings henholdsvis forhistoriske og historiske Del, medens 3. Afdeling udgør Dansk Folkemuseum, 4. Afdeling Den etnografiske Samling, 5. Afdeling Antiksamlingen og 6. Afdeling Den kgl. Mønt- og Medaljesamling.

Statens Udgift til det nye Nationalmuseum har andraget ca. 5.700.000 Kr., medens Indsamlingsfondet med Renter og Kursavancer har tilskudt ca. 2.600.000 Kr., altsaa en samlet Udgift paa ca. 8.300.000 Kr.

Til Nationalmuseet er som en 7. Afdeling knyttet Frilandsmuseet ved Lyngby, til hvis arealmæssige Udvidelse og museale Forøgelse med gamle Landbobygninger Staten har ydet ca. 1.000.000 Kr. i Aarene, der medgik til Nationalmuseets Opførelse.

RASK-ØRSTED FONDET

Ved Lov af 4. Oktober 1919 blev der fra den danske Statskasse henlagt en Sum paa 5 Millioner Kr. til et Fond, som til Minde om de to danske Videnskabsmænd, der hver paa sit Omraade – det humanistiske og det naturvidenskabelige – i Fortiden havde vundet saa stor Anerkendelse i den internationale Videnskab, blev benævnt Rask-Ørsted Fondet med det Formaal at støtte dansk Videnskab i Forbindelse med mellemfolkelig Forskning.

Denne Institution, hvortil der ikke findes Sidestykke i noget andet Land, fik Renterne af de 5 Millioner, altsaa ca. 250.000 Kr. aarlig til Raadighed. Dette Annuum, der dog i Aarenes Løb sammenlagt har udgjort ca. 650.000 Kr., staar ikke i Forhold til den overordentlige Betydning, som Fondet har faaet for dansk videnskabelig Forskning, dennes Anseelse i Udlandet og de Resultater, der er opnaaet ved Samarbejde mellem danske og fremmede Videnskabsmænd.

Ved Fondets Støtte er under dansk Ledelse udarbejdet og udgivet Værker af international Interesse og udsendt videnskabelige Ekspeditioner med Deltagelse af Udlændinge efterfulgt af Publikationer om disse Ekspeditioners Resultater. Fremdeles har Fondet ydet Støtte til videnskabelige Verdenskongresser i Danmark og til danske Videnskabsmænds

aktive Deltagelse i lignende Kongresser i Udlandet, ligesom Fondet har indbudt fremmede Videnskabsmænd til at holde Gæsteforelæsninger her i Landet og sendt danske Videnskabsmænd som Foredragsholdere til Udlandets Universiteter.

I ganske særlig Grad har det haft Betydning, at Fondet straks fra sin Stiftelse har ydet Bevillinger, som gjorde det muligt for fremmede Forskere gennem længere Ophold i Danmark at gøre Studier og deltage i videnskabeligt Arbejde ved de til de danske højere Læreanstalter knyttede Instituter.

Denne Form for internationalt kulturelt Samarbejde vakte Udlandets Opmærksomhed, ikke mindst i Amerika, hvor Rockefeller-Institutet for sit Vedkommende bevilgede Stipendier til unge amerikanske Videnskabsmænds Studier i København. Indtil sidste Verdenskrig har ca. 150 Amerikanere med Rockefeller-Stipendium studeret her i Landet og hjemført til deres Fædreland Kendskab til og Respekt for dansk Videnskab.

I Aarenes Løb, indtil sidste Verdenskrig afbrød Forbindelserne, har Rask-Ørsted Fondet bekostet ca. 100 udenlandske Videnskabsmænds Studieophold her i Landet fra 1 til 3 Aar for hver.

Ved Professor Niels Bohrs Institut for teoretisk Fysik, hvortil Søgningen har været særlig stærk, har over 100 fremmede Videnskabsmænd faaet Uddannelse eller deltaget i Institutets Arbejde, deraf 26 med Stipendium fra Rask-Ørsted Fondet og lige saa mange med Rockefeller-Stipendium. Professor Bohrs udenlandske Elever, ligesom de øvrige stipendierede Udlændinge, er ansat som Professorer ved Udlandets Universiteter med Kendskab til dansk Sprog og Kultur og med varm Interesse for dansk videnskabelig Forskning.

Ogsaa Fondets Virksomhed for Udgivelse af danske videnskabelige Værker paa fremmede Sprog og for Opretholdelsen af en lang Række videnskabelige Tidsskrifter, der har til Opgave at bringe dansk og skandinavisk Forskning frem for det internationale Forum, maa nævnes i denne Sammenhæng.

Rask-Ørsted Fondet er – ved Siden af og ofte i Samarbejde med Gl. Carlsbergfondet – blevet en Institution af internationalt Format.

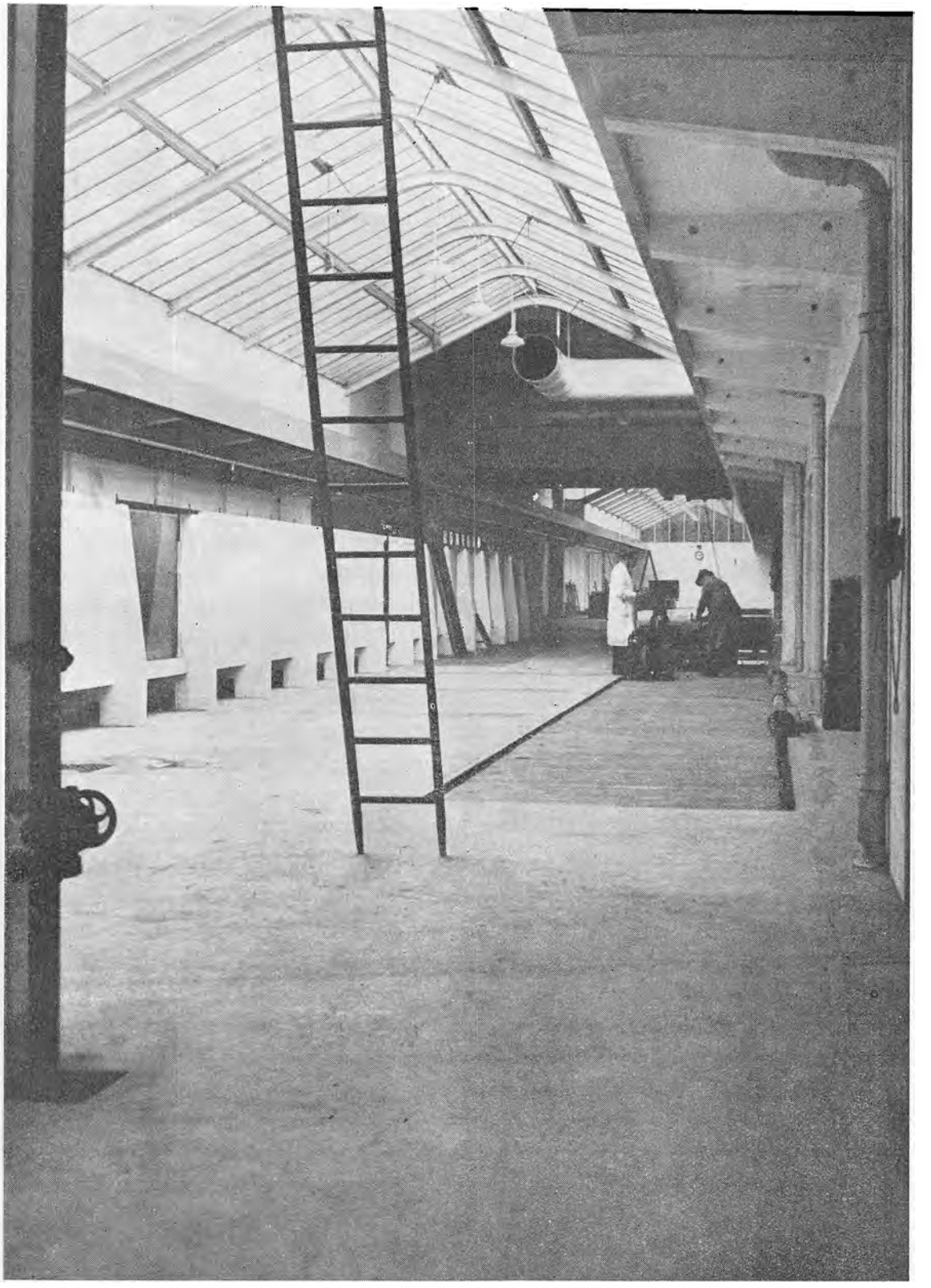

Paa den tekniske Højskole findes ogsaa et Laboratorium for Hydraulik. Rummet her er 97 Meter langt. Den hvide Mur til venstre, hvori der er en Række Ruder, er et Bassin til Undersøgelse af Vandets Strømninger

DEN KULTURELLE FOND

Ved Lov af 14. Februar 1935 blev Det kgl. Teaters Organisation som Statsinstitution, dets kunstneriske Opgave, dets Ledelse og økonomiske Vilkaar fastlagt paa Grundlag af Teaterkommissionens Betænkning af 1934, og samtidig blev Den kulturelle Fond oprettet fortrinsvis til Fremme af Tonekunsten, særlig i Det kgl. Teaters Tjeneste.

Fonden faar sine Indtægter ved et paa daværende Tidspunkt til Forlystelsesafgift svarende Beløb dels fra Staten (forsaavidt angaar Afgiften fra Det kgl. Teater) dels fra Statsradiofonien, endvidere en 10 Procents Afgift fra de koncessionerede Virksomheder, der afslutter Kontrakter om offentlig Opførelse eller Udførelse af dramatiske og musikalske Værker („Koda", „Koda-Dramatik", „Dramaret" og „Gramo"), samt fra Filmsfonden.

Den kulturelle Fond har i de tolv Aar, den har bestaaet, haft en Indtægt paa ca. 9.500.000 Kr. og heraf udredet til Det kgl. Teater ca. 7.650.000 Kr. og til dansk Musikliv i Almindelighed ca. 1 Million Kr.

Fonden bestyres af et Raad, i hvilket Rigsdagen, Finansministeriet og Undervisningsministeriet er repræsenteret.

Fonden har aflastet Staten i dennes økonomiske Forhold til Det kgl. Teater, den har medført politisk Ro om Teatret, den har medvirket til Opretholdelsen af det i kunstnerisk Henseende saa værdifulde og enestaaende Sammenspil mellem Skuespil, Opera og Ballet, og den har virkningsfuldt kunnet støtte vore Musikkonservatorier, Folkemusikskoler, Korsammenslutninger, Musikforeninger, Orkestre, Fremførelse og Udgivelse af danske Musikværker og anden Udfoldelse af dansk Musikliv. Hvert Aar uddeler Fondens Bestyrelse en Ærespris til en Tonekunstner eller Dramatiker, der i særlig Grad har gjort sig fortjent til denne meget paaskønnede Anerkendelse.

Den kulturelle Fond, der i Tidens Løb har opsamlet en Reservefond paa ca. 600.000 Kr., er blevet en for Det kgl. Teater og for dansk Tonekunst meget betydningsfuld Institution.

Efter at Statsradiofonien har faaet sit nye moderne Hus i Rosenørns Allé, er dens tidligere Ejendomme i Tordenskjoldsgade og Heibergsgade for 1.500.000 Kr. overdraget til Det kgl. Teater, som derved har faaet

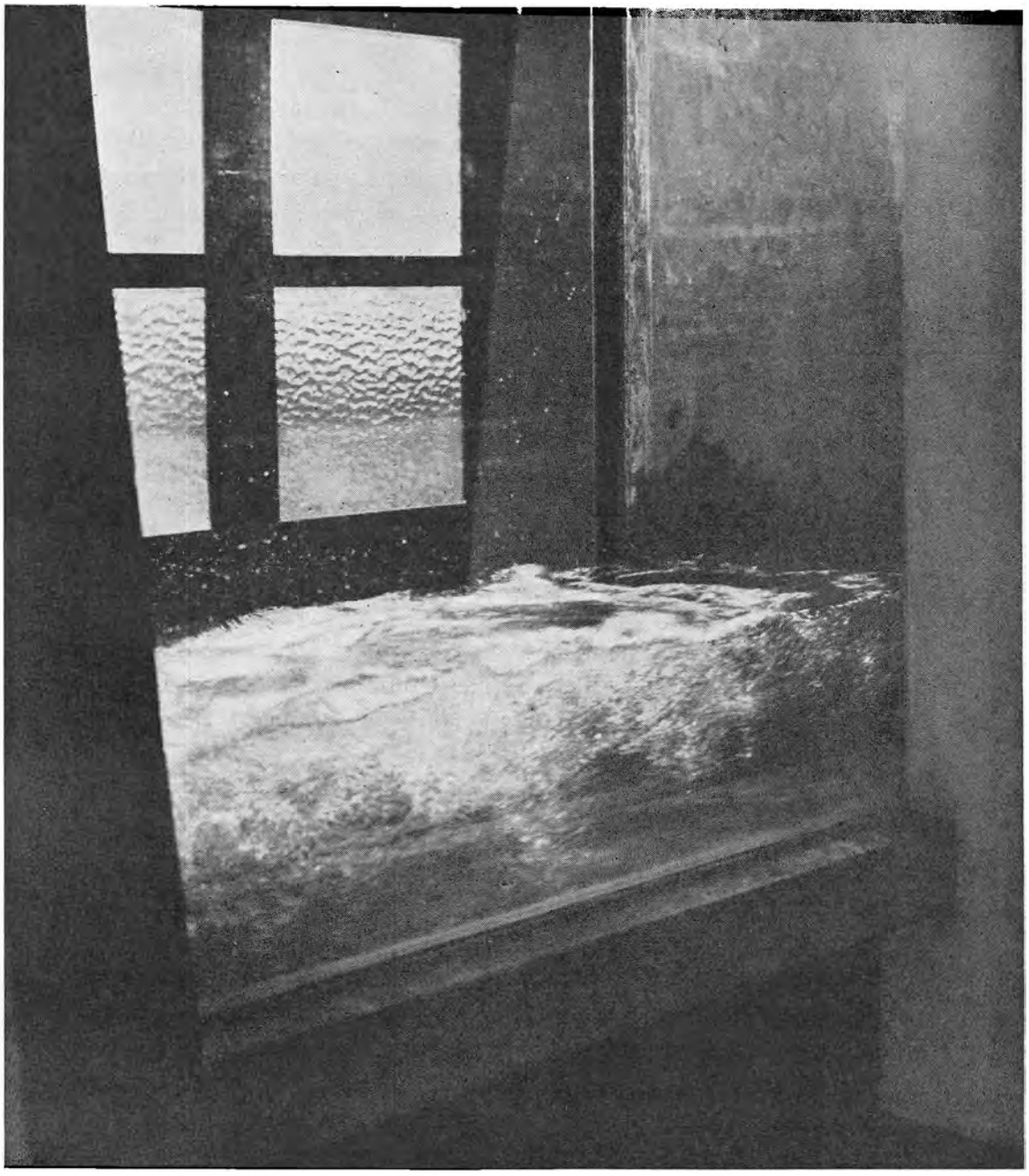

Bag den tykke Glasrude gaar en rivende og brusende Strøm, hvis Kræfter maales og undersøges

en haardt tiltrængt Prøvescene og Mulighed for at opføre dertil egnede Skuespil samtidig med, at Hovedscenen benyttes til Opera eller Ballet.

En Række Lokaler i den tidligere Radiofonibygning er derhos for ca. 300.000 Kr. indrettet for og overladt til Akademiet for de skønne Kunster til Brug for de arkitektstuderende, hvorved ogsaa denne Kulturinstitution har faaet bedre Pladsforhold.

GYMNASIESKOLEN

For de højere Almenskoler — Fundamentet for den akademiske Uddannelse — gælder vedblivende Loven af 24. April 1903, som i Tilslutning til Folkeskolen opbygger en 4-aarig Mellemskole, som derefter forgrener sig i en 1-aarig Realklasse og et 3-aarigt Gymnasium med sine 3 Linjer: den klassisk-sproglige, den nysproglige og den matematisk-naturvidenskabelige Retning.

Indenfor Lovens Rammer har det været muligt ved kgl. Anordninger at tilpasse Undervisning, Eksamensbestemmelser, Læse- og Lærestof efter Tidens Krav, uden at Tilknytningen til Folkeskolen og dermed Enhedsskolens Princip er brudt.

Indtil 1919 fandtes kun 13 Statsgymnasier, medens en væsentlig Del af Gymnasieundervisningen foregik i private eksamensberettigede Skoler, hvis Kaar imidlertid paa Grund af den første Verdenskrigs Prisstigninger truede med økonomisk Sammenbrud for de fleste af disse Skoler og deres Lærerpersonale.

I Henhold til Lov af 20. Marts 1918 og Overenskomst af 8. August 1919 mellem Staten og Storkøbenhavns 3 Kommuner overtog da Staten 10, Københavns Kommune 6, Frederiksberg 2 og Gentofte Kommune 2 private Gymnasieskoler, og i Henhold til Lov af 4. Oktober 1919 overtog Staten endvidere de private eksamensberettigede Almenskoler i Esbjerg, Odense, Svendborg, Lyngby, Rungsted og Birkerød.

Ved Genforeningen 1920 genoprettedes den gamle danske Katedralskole i Haderslev, medens de tyske Realskoler i Aabenraa, Sønderborg og Tønder omdannedes til danske Statsgymnasier.

Endelig har Staten i 1938 oprettet et Statsgymnasium i Struer.

Antallet af Statsskoler er saaledes siden 1919 forøget fra 13 til 34.

Nye tidssvarende Skolebygninger er opført for 9 Statsskoler, og meget betydelige Udvidelser og Ombygninger er foretaget for andre 9 Statsskoler. Færdige Planer til nye Skolebygninger i Frederiksborg og Nykøbing F. foreligger til Gennemførelse, naar Byggeforholdene afklares.

Som det fremgaar af foranstaaende, har Bestræbelserne i Aarene 1912–47 i særlig Grad været indstillet paa gennem bygningsmæssige Foranstaltninger at skabe tidssvarende *ydre* Rammer om vore Kulturinstitutioner, der altid har haft vor Konges varme Interesse, og paa at tilrettelægge det fremtidige Arbejde i saa Henseende, saaledes blandt andet ogsaa ved Udarbejdelse af Planer for Det kgl. Bibliotek, ved Erhvervelse og Istandsættelse af det smukke gamle Søkvæsthus paa Christianshavn som et Led i Ordningen af Rigsarkivets Pladsforhold og ved den under Besættelsen afgivne Kommissionsbetænkning vedrørende Statens Museum for Kunst, hvor Pladsmangelen er særlig følelig.

Institutionernes *indre* Liv, som det giver sig Udtryk gennem Folkeoplysning, Undervisning og videnskabelig Forskning, har gennem alle Aarene, uanfægtet af Krige og Kriser, Besættelse og Terror, udfoldet sig i den aandelige Frihed, der er Betingelsen for Fremskridt og Fremdrift paa Kulturens Omraade.

DANSK LITTERATUR 1912-1947

Af Magister Emil Frederiksen

Martin Andersen Nexø

Hans Hartvig Seedorff Pedersen

han kvier sig ved det, som var det et Torveraab, men han maa dog lade det komme frem paa sine Læber, og inderligt, fortroligt, ømt taler han til Fædrelandet:

„Helt tæt til dit Øre jeg lægger min Mund –
Hver, som har Stemme, skal tale.
Jeg hvisker det til dig i Drømmens Stund.
Jeg maner det ind i dit Væsens Grund.
Rejs dig, Danmark!"

Digtet har Forbindelse med samtidige Forsvarsdebatter, som ogsaa kaldte Pontoppidan frem i de nationale Lyrikeres Række. Men uafhængigt af de politiske Brydninger viser Helge Rodes Digt, at der forholdsvis stille, bag den af allehaande kritiserende Tendenser prægede Litteratur havde samlet sig en Strømning af Glæde over Danmark, af Hyldest til Danmark, af Lovsang over vort Land. I Aarhundredets Begyndelse havde Johs. V. Jensen i en Studentersang forkyndt, at „Lykkens Land med Maade, Danmark, det er du!" Men i samme Sang proklamerede han ogsaa en ny Fædrelandsfølelse: Nederlags-Generationen fra 1864 har udspillet sin Rolle – „død er det bedragne, lykkeløse Kuld, gæst-

Jacob Paludan

Nis Petersen

mildt aabner Danmarks grønne Land Favnen for den stærke, lattermilde Mand." Den bidske Selvkritik, den evindelige Utilfredshed med de Kaar, Fædrelandet bød, Pessimismen, der drev til Drømmerier, skulde nu være endt, og en frisk, munter Sans for dansk Natur skulde forny Sindene.

Helt saa enkel er Sagen naturligvis ikke, og Aandslivet følger aldrig saa firkantede Signaler og rette Linjer. Men skal man i faa Ord gøre op, hvad der er sket i dansk Digtning fra vort Aarhundredes første Aartier, saa er det, hvad de her paapegede Vidnesbyrd udtaler: en psykologisk og moraliserende Selvkritik, en kulturkritiserende, politisk og socialt pessimistisk Aandsretning afløses af en Retning, der vil fremme en Glæde over Danmark og en national Selvhævdelse. I højst forskellige Variationer og Grader kan disse to Retninger konstateres hos næsten alle danske Digtere, siden Drachmann i 1870'rne og 80'rne forsøgte at opponere mod den Aand, der udgik fra Georg Brandes, og som mistydedes, forvrængedes, formørkedes i Slutningen af det 19. Aarhundrede. Drachmann fik saa forskellige Efterfølgere som Karl Gjellerup og Johannes Jørgensen og *Valdemar Rørdam*. En Videreførelse af gamle nationale Værdier blev hævdet af Aandshistorikere som *Vald. Vedel* og

Leck Fischer

Knud Sønderby

navnlig *Vilh. Andersen.* Helt nye Indsatser i samme Retning kom fra Bondedigtere som *Johan Skjoldborg, Jakob Knudsen* og *Jeppe Aakjær.* Og det er værd at huske, at *Martin Andersen Nexøs* første store socialistiske Roman „Pelle Erobreren" er en tillidsfuld, lys, optimistisk Digtning.

Saa kom de store Verdensbegivenheder. For dansk Litteraturs Vedkommende havde de i første Omgang den mærkværdige Virkning, at Optimismen steg. Den unge Litteratur, der brød frem i Slutningen af den første store Krig, jublede af Livsberuselse – ikke mindst i Anledning af Revolutionerne i Rusland og Tyskland. Med Undren blader vi nutildags i de tredive Aar gamle, dengang unge og for saa vidt stadigt lige unge Bøger og konstaterer, at deres Digtere følte sig som Lykkeriddere, der dionysisk hilste sønderskudte Banegaardes Skønhed som Genstand for deres Kunst.

Allerede et Par Aar inde i 1920'rne kom Bagslaget. Aarsagerne dertil er ikke udgranskede. Det er let at pege paa økonomiske Kriser i Samfundet. Men der har været pessimistisk Litteratur under økonomisk gode Forhold – og de lykkeberuste Lyrikeres Tid i 1917–21 kan næppe kaldes en økonomisk Trygheds og Rigeligheds Periode! Den digteriske

H. C. Branner

Kaj Munk

Fantasi, ja al ung Livsfølelse gaar sine egne Veje, tit paa tværs af ydre materielle Forhold. Den unge danske Litteraturs Krise i 1920'rne beroede simpelthen paa, at der blev stillet Krav til andre Evner end det Talent, som bestaar i at være ung. Ved 20'rnes Midte udkæmpedes mellem ældre Skribenter en Kamp om Livsanskuelse – for de yngre blev den en Kamp for overhovedet at kunne hævde sig menneskeligt og digterisk. Den betydeligste af dem viste sig nu at være ikke *Tom Kristensen* eller *Emil Bønnelycke* eller *Hans Hartvig Seedorff,* men *Jacob Paludan.* Hans Romandigtning tager Pontoppidans Hovedtema op: en pessimistisk Betragtning af Forholdet mellem individuel Moral og den destruerende Paavirkning fra Tidens Tendenser. Navnlig i den store Roman „Jørgen Stein" behandler han al moderne dansk Digtnings centrale Emne: Personlighedens Spil med og mod Samfundets Magter.

Med Jacob Paludan kom Romanen atter til Ære og Værdighed i yngre dansk Litteratur. Ved Slutningen af 1920'rne gjorde en Skare fortræffelige Lyrikere sig gældende – *Per Lange, Hakon Holm, Paul la Cour, Harald Herdal, Nis Petersen, J. A. Schade, Johannes Wulff.* Men alle de fem sidste har ogsaa forsøgt sig som Romanskribenter. Og

Kjeld Abell

Soya

paa samme Tid rykkede *Hans Kirk* frem med den teoretisk fast funderede sociale eller socialistiske Roman. Uden alle Teorier og Tendenser har *Leck Fischer* støt som en velpasset Maskine produceret en lang Række Romaner om Mennesketyper fra Samfundets forskellige Lag, navnlig Hovedstadens og Provinsbyens Smaaborgerlighed. Sociale med lyrisk-agitatoriske, stærkt pessimistiske Tendenser er Harald Herdal og *Erling Kristensen.* Social i sine brede Miljøskildringer, men tillige yderst individualistisk i sine Personskildringer er den mærkværdigste af 1930'rnes Romanforfattere *Knuth Becker,* en sær, dybsindig, lidenskabelig Begavelse – et Stykke Barok ved Siden af Klassikeren Jacob Paludan, som er hans eneste Jævnbyrdige i den yngre danske Litteratur.

Rene Menneskeskildringer i Romanform har *Hulda Lütken, Marcus Lauesen, Jørgen Nielsen* og *Aase Hansen* givet – navnlig de to sidste udtrykker et nyt Hovedtema i den yngre danske Romanlitteratur: en Higen efter intim Menneskeforstaaelse. Næsten alle de Mennesker, de fortæller om, er Sjæle, som hungrer og tørster efter at møde, hvad man i udvidet Forstand mener med Forstaaelse: et andet Menneskes Tilslutning til En, Samfølelse, Sympati med En i Kraft af at kende En helt igennem – Anerkendelse, Tilgivelse, Forbund mellem Mennesker, som

lider ondt i denne onde Verden, hvor vi jo dog kunde leve godt sammen med hverandre.

Et andet Hovedtema, som er gammelt, men uudryddeligt i Romankunsten, er Skildringen af den i ethvert Tidsrum unge eller yngste Generation. Det er ligesaa fundamentalt som Naturen, Kærligheden og Døden. Det er altid aktuelt. *Harald Herdal* har skildret 20–30'rnes proletariske Ungdom, *Knud Sønderby* Bourgeoisiets, den sidste med de unges klare Modstilling overfor de gamle, *Martin A. Hansen* Bondestandens. Der er over disse tre Forfattere en forholdsvis tydelig socialpolitisk Akcent. Uden en saadan Betoning, men med en højere Forfinelse i den psykologiske Indtrængen og den kunstneriske Fremstilling har *Aage Dons* og *H. C. Branner* skrevet ypperlige Romaner og for den sidstes Vedkommende ogsaa Noveller om den unge Slægt. Dons er særligt draget af Brydningen mellem primitivt og højtkultiveret Sjæleliv, Branner af Barnets Psykologi, som ogsaa i stigende Grad sysselsætter yngre danske Romanforfattere, ikke mindst de kvindelige, blandt hvilke *Tove Ditlevsen* paa en ejendommelig kunstløs, men ægte digterisk Maade hævder en Førsteplads.

Samtidig med den brede Romanproduktion i 1930'rne brød en ny, fremragende Teaterdigtning frem. Uden for alle Strømninger staar *Kaj Munk,* ensom, men i Besiddelse af en fabelagtig Evne til at gøre Indtryk paa sin Samtid. Dels har han skrevet store, brogede, lidenskabelige Dramer med historiske Emner fra Renæssancetiden og fra Bibelens Verden, dels moderne Skuespil, der forkynder Kristendom overfor Magtbegær og skildrer Typer af moderne dansk Trosliv; endelig har han skrevet fædrelandshistoriske Dramer om Opvaagnen til Patriotisme – de sidste lige før og under Tyskernes Besættelse af vort Land. Kaj Munks Betydning er endnu ikke afklaret – det skal først vise sig, om det er som dramatisk Digter eller som religiøs-patriotisk Forkynder, han vil leve ud over den Tid, der saa ham som den største Urovækker siden Georg Brandes og Kierkegaard. Hans Modstykke i moderne dansk Teaterdigtning er *Kjeld Abell,* ligesaa smilende underfundig, som Munk var patetisk og forkyndende. Han er en Eksperimentator, som drillende, charmerende polemiserer mod borgerligt Aandsliv og i fantasifuld Leg former sine Lovsange til Kunstens Frihedsfølelse og Frihedsbegejstrin-

gens Handlekraft. Eksperimentator baade i Kunst og Tankeliv er ogsaa *Soya;* gennem en lang Række Skuespil er han naaet frem til et teknisk Mesterskab i sine „nyrealistiske", brutale Stykker om Forholdet mellem Skæbne og Tilfældighed.

Martin A. Hansen

De store Linjer i de sidste 15–20 Aars danske Litteratur kan endnu kun skimtes svagt. Krigstiden og Besættelsen bragte ingen Fornyelse, Isoleringen fra Omverdenen truer med Indelukkethed; og samtidig fortsætter Mellemkrigstidens store Import af Oversættelseslitteratur saa stærkt, at den hjemlige Digtning synes at overvældes. Der findes talrige Læsere i det meget læsende Danmark (ja maaske et Flertal), som kun nu og da beskæftiger sig med danske Bøger. Det skorter danske Forfattere paa Evne til at tænke i Samspil med Europa-Amerikas Skribenter. Der er noget provinsielt, privat over vor Litteratur – store, vigtige Emneomraader, navnlig af religiøs og moralsk Art, som sysselsætter Samtiden andetsteds, har ingen saadan Interesse herhjemme, at danske Forfattere føler sig kaldet til at give Stof derfra en nordisk Formning. Der fornemmes ingen Vilje til national Selvhævdelse; den er ganske vist ikke en Litteraturs Opgave i første Linje, men den første i andet Plan. Kun hos meget faa Romanforfattere spores den intellektuelle Energi, der bl. a. ytrer sig i ejendommelig kunstnerisk Dygtiggørelse. Den danske Litteraturs Hovedopgave ligger nu som ved Begyndelsen af det 18. Aarhundrede og ved Begyndelsen af det 19. Aarhundrede og ved det moderne Gennembruds Tid i en intellektuel Tilegnelse af fremmed Aandsliv og en nordisk, psykologisk-moralsk Bearbejdelse deraf – med det Formaal at gøre Danmarks Stemme hørt, menneskeligt og kunstnerisk.

Emil Frederiksen

DANSK TEATER
I DE SIDSTE 35 AAR

Af Redaktør Svend Erichsen

DANSK TEATER I DE SIDSTE 35 AAR

De sidste 35 Aars danske Teater danner forsaavidt en Helhed, som netop disse Aar er præget af Kampen for en ny Teaterform. Hvis man kan tro paa, at Linjen fra de sidste Sæsoner – især fra den sidste – vil blive ført videre, er Kampen nu endt med en Sejr for Angriberen. Og det vil atter sige, at Teatret har sejret over Teaternihilismen. Det drejede sig ganske enkelt om at faa det efternaturalistiske, mere og mere visne Salonrepertoire – og den tilsvarende Iscenesætterkunst – kvalt til Fordel for et poetisk og farverigt Idéteater. Striden har været drøj og haard. Sikkert var der mange, som i al Fald i Løbet af Trediverne ansaa den for haabløs. I den Grad vedblev Det kgl. Teaters og Privatteatrenes Stampublikum at bifalde de nette erotiske Trekantstykker og Familieskuespil. Men naar man ser paa den sidste Sæsons Repertoire og paa Tendensen i Iscenesætterkunsten, saa maa man indrømme, at det ser ud, som om en Revolution er fuldført. Sartre, Anouilh, Saroyan, Maxwell Anderson, Franz Werfel, Kaj Munk, Kjeld Abell o. a. er Revolutionens Bannerførere indenfor Repertoiret, Per Knutzon, Sam Besekow, Christen Jul, John Price o. a. er det i Instruktørernes Rækker. Mellem de ældre Iscenesættere har Holger Gabrielsen med sit intellektuelle, men fordomsfrie Iscenesættertalent placeret sig som en fin Fortolker ogsaa af de nye Dramatikere.

Det naturalistiske Teater gaar tilbage til Ibsen, den naturalistiske Iscenesætterkunst gaar i Danmark tilbage til William Bloch. Begge har de betydet et genialt Indslag i vort Teater. Men deres – ofte lyrisk ferniserede – Efterlignere har, med et Par Undtagelser, været til mere Skade end Gavn. Og denne Erfaring er Danmark ikke ene om. Det efteribsenske Drama har ligget som en klam Kulde over europæisk Teater gennem tre Decennier og forhindret det i dets frie Udfoldelse som et Instrument for Poesi og Idé.

Det første Slag mod denne graa og bundne Form for Teaterkunst blev

her som i Tyskland, Frankrig og England rettet af en Iscenesætter. I Aarene op mod den første Verdenskrig var Instruktionskunsten præget af den William Bloch'ske Realisme og Traditionen efter ham, videreført af Henri Nathansen og Johs. Nielsen. Men i Aaret 1914 iscenesatte Johs. Poulsen paa Det kgl. Teater „Det gamle Spil om Enhver". Det var den første Iscenesættelse herhjemme, som bar Præg af Max Reinhardts Kamp i Mellemeuropa for en „Teatrets Reteatralisering". Men den blev kun Signalet til en Kamp, ikke Afslutningen paa en Epoke. Og det var ikke Johs. Poulsen, der revolutionerede vort Teater. Han forblev en Ener, en Glædens og Farvernes Fantast. Og hans store teatralske Arrangementer var ofte mere at ligne ved Tivolifyrværkerier i en Mørklægningstid, end de var egentlig poetiske Teaterforestillinger. Det var Reinhardts *store Gestus,* han havde overtaget. Berømt og karakteristisk er hans Aladdin-Iscenesættelse fra 1919, af større Værdi „Det levende Lig" (1916) og „Trold kan tæmmes" i Kronborg Slotsgaard (1925).

Betydelige nye Iscenesættere opstod iøvrigt ikke under den første Verdenskrig. Og de københavnske Teatres Repertoire gik stort set videre ad de samme Baner. Ibsen, Bjørnson og Strindberg var stadig tre af Brændpunkterne. I 1912 opførtes første Gang paa Det kgl. Teater Henri Nathansens jødiske Konflikt-Skuespil „Indenfor Murene" og paa Dagmarteatret Johan Sigurdjonssons „Bjerg Eyvind og hans Hustru". Fra 1915 stammer Einar Christiansens „Fædreland" og fra 1917 Helge Rodes „Det store Forlis" (begge opført paa Det kgl. Teater i Johs. Nielsens Iscenesættelse med stor Sukces). Af yngre Dramatikere vakte Gudmundur Kamban Interesse med „Hadda Padda" i 1914 og Carl Gandrup med Enakteren „Lazarus" i 1916. Det er omtrent, hvad der er værd at nævne fra Perioden 1912-19. Og det er jo ikke synderlig meget.

Den gudbenaadede Gøgler Frederik Jensen i „Ebberød Bank"

Olaf og Johannes Poulsen ved førstnævntes Afskedsforestilling 1915

Derimod er de 7 Aar rige paa fremragende og rigt facetterede Skuespillerpersonligheder. I 1927 tog Olaf Poulsen sin Afsked, men Fru Hennings spillede stadig af og til med som Gæst, og flere Generationer af betydelige Scenekunstnere kastede deres Talents Glans over Teatrene: Peter Jerndorff, Anna Bloch, Betty Nansen, Peter Fjelstrup, Johannes Nielsen, Nicolai Neiiendam, Poul Reumert, Johs. Poulsen, Bodil Ipsen, Adam Poulsen, Clara Pontoppidan, Johs. Meyer, Ellen Rindom, Frederik Jensen og Carl Alstrup.

I Aarene mellem 1910 og 1920 fandt flere Begivenheder Sted, som ogsaa kom til at sætte deres Præg paa det efterfølgende Tiaar. I 1910 aabnedes Friluftsteatret, i 1912 Scala, i 1917 Betty Nansen-Teatret – og i 1919 engagerede Dagmarteatrets Ejer, Frede Skaarup, Thorkild Roose som Direkør og Poul Reumert og Bodil Ipsen som Hovedkræfter. Det sidste betød, at Det kgl. Teater i de følgende tre Aar var slaaet ud som førende Scene. Omkring Reumert og Fru Ipsen grupperede sig paa Dagmarteatret et straalende Personale, paa Scala satte Skaarup sine parisiske Pragtrevuer og sentimentale Operetteforestillinger op med Alstrup og Amelie Kierkegaard som de populæreste Skuespillere. „Det lille Teater" brillerede med parisiske Lystspil, i hvilken Karen Caspersen var primadonna assoluta, og Betty Nansen slog hurtigt sin Scenes Ry fast

Ingolf Schanche

som litterært Teater. Overfor dette glansfulde Opbud af Talent og Kapital – med „Teaterkongen" Frede Skaarup som drivende Kraft – maatte Det kgl. Teater næsten tage sig ud som en frysende Skygge i Hjørnet af Kongens Nytorv. De følgende tre Inflationsaar blev ikke gode for Teatret. Det var tappet for sit bedste Blod. Og da Dagmarteatret tilmed spillede et Repertoire, som i litterær Kvalitet og kultiveret Underholdning vanskeligt kunde overgaas, var Konkurrencen dobbelt haard. Under Rooses Direktion spillede Teatret Shakespeare, Molière, Strindberg, Rostand, Bjørnson, moderne franske, russiske og danske Dramatikere. Det var straks i Begyndelsen af Sæsonen 1919–1920, at Reumert skabte sit sensationelle, ja revolutionære Tartuffe, der siden vakte Furore i Molières eget Hus i Paris, og det var her, han og Bodil Ipsen naaede et Højdepunkt af deres Sammenspil i Strindbergs „Dødsdansen".

I 1922 kom Gæstespillet af „Moskva Kunstnerteater", der for en stor Del af den Tids unge Teatergeneration blev Periodens stærkeste sceniske Indtryk – et Indtryk, der viste, at Naturalismen ikke behøver at være pillen Dagligstuesnak, men kan ytre sig i store intense eller forenklede Lidenskaber. Gæstespillet kunde og burde have sat sine Spor, desværre blev det kun til nogle spredte Forsøg, et Ekko hist og her, som snart tabte sig og forsvandt. Men saa kom andre Gæstespil og lyste op. Krigsperioden havde gennem fire Aar lukket af for den internationale Udveksling af Kunst og Aand. Nu tog man fat igen paa en frisk. Foruden Russerne paa Dagmarteatret kom Thèatre Français paa Det kgl., Reinhardt paa Casino, Alexander Moissi paa Det kgl. og Ingolf Schanche hos Betty Nansen. Det var en Protest mod den nationale Isolation, som Krigen havde fremtvunget. Det var positiv Kulturpolitik.

Lyst saa det tilsyneladende ud, da Mellemkrigsperioden begyndte i

Anna Bloch og Holger Gabrielsen paa Det kgl. Teater

1919. Men i 1921 satte Deflationen ind, de store økonomiske Krak rystede Samfundet, Gullaschbaronernes gyldne Champagne-Eventyr fik en brat Ende, og ganske konsekvent var det, at Vilkaarene for dansk Teater derfor ogsaa i Løbet af et Par Aar ændrede sig væsentligt.

I den Periode, der nu indledtes – en Periode, som set fra et socialt Synspunkt strakte sig helt op til den 9. April 1940 – fik det danske Teater en svær Kamp at udkæmpe. Det var i disse Aar, man dannede Ordet Teatermisère eller „Teaterkrise", skønt Teatret ikke var mere kritisk stillet end adskillige andre af Samfundets privatkapitalistisk drevne Institutioner. Sagen var, at man havde oplevet Inflationsaarenes Dans omkring Guldkalven med en Overklasse, udvidet med Elementer fra Middelstanden. Det var denne Overklasse, som i de første Aar efter Krigen dannede Grundstammen paa Teatrenes Tilskuerpladser. Nu blev den voldsomt indskrænket, og med Arbejderbevægelsens voksende Indflydelse og Magt blev ogsaa dens økonomiske Handlefrihed lidt efter lidt stækket. Det er indlysende, at alt dette maatte sætte sine Spor indenfor Forlystelsesverdenen, og dermed ogsaa indenfor Teatret. En stor Del af det tidligere Publikum forsvandt. Og det vidste nok, hvor det skulde forsvinde hen. De stadig flottere Filmspalæer stod parat til at tage imod det. Omkring 1930 kom Talefilmen. Og dermed blev der gjort yderligere et Indhug i Teatrets Society-Publikum – ikke mindst mellem Ungdommen – saa kraftigt et Indhug, at man gav Filmen hele Skylden for Misèren. Det var nu ikke ganske retfærdigt, for der var jo adskilligt andet at pege paa. De sociale Synspunkter har kun yderst sjældent været fremdraget herhjemme i Forbindelse med Tyvernes og Tredivernes Teaterkrise. Til Gengæld har man haft Øje for dem andre Steder. Olof Molander er ikke blevet træt af at fremdrage dem i Sverige. Og da det franske Blad „Le Journal" engang i Trediverne havde en Enquête om Aarsagen til den internationale Teatermisère, svarede den store Iscenesætter Gaston Baty: „Teaterkrisen er ganske simpelt et Pengespørgsmaal," og en Teaterleder svarede endnu mere koncist: „Teaterkrisen er en social Krise."

Men det var ikke alene Teaterøkonomien, der i Tiden mellem de to Krige var inde i en Krise, ogsaa kunstnerisk gennemgik Teatret i disse Aar svære Kampe. Men det var saa at sige en „illegal" Kamp. Den

Poul Reumert sammen med Birgitt Engell, Tarnæs og Lilly Lamprecht i „Flagermusen" paa Det kgl. Teater

naaede aldrig rigtig frem til Overfladen, hvor Konversationsteatret fortsatte sin idylliske, lidt dovne Levevis. Af de ældre Dramatikere fortsatte Helge Rode og Sven Lange deres fine, kultiverede Akvarelteater, af de yngre har jeg nævnt Gudmundur Kamban og Carl Gandrup, siden kom Oluf Bang og til sidst Karl Schlüter. Ubetinget dramatiske Begavelser, men Linjen var ikke stigende.

Der var flere, som prøvede at raade Bod paa Misèren. Kritikeren Svend Borberg, der i Tyverne var „Reteatraliseringens" Forkæmper – med Rod i Gordon Craig og Reinhardt – skrev selv Periodens eneste betydelige dramatiske Arbejde med Forbindelse til Efterkrigstidens tyske Ekspressionisme, Krigsskuespillet „Ingen", som faldt paa Det kgl. Teater paa Grund af en famlende Iscenesættelse. Hvorledes skulde Det kgl. Teater med sine Traditioner og Vaner kunne spille et ekspressionistisk Stykke. Johs. Poulsen fortsatte med at tænde sine ensomme Festblus. Og

fra en lang Række Forsøgsscener blev der gjort et foreløbig afmægtigt Fremstød for at vække den slumrende Løve. Forsøgsscenen og Arbejdernes Teater er Navne paa Foretagender, der viste et ikke ringe Initiativ. Sidstnævnte spillede bl. a. de to eksperimenterende Dramatikere, Sven Clausen og Bertel Budtz Müller. Men det var kun faa og svage Spor, de skønne Anstrengelser satte sig indenfor de herskende Teaterlederes Rækker! Mest Initiativ havde Betty Nansen, der foruden sine Ibsen-, Bjørnson- og Strindberg-Forestillinger spillede moderne amerikanske, italienske og tyske Dramatikere med et Højdepunkt i Pirandellos „Seks Personer søger en Forfatter" og Tollers „Hopla, vi lever". Saa sent som i 1931 naaede Sven Clausen frem til de officielle Scener med en Opførelse af „Vore egne Mandariner" i Henry Hellsens Iscenesættelse paa Dagmarteatret. Stykket druknede i Haan. Og denne Skæbne var ikke helt ufortjent. Sven Clausen er en original og højt begavet Dramatiker, men mange af hans Skuespil er Konstruktioner mere end levende Teater. Værdifuldere vilde det have været, om Det kgl. Teater havde spillet hans historiske Skuespil om Struensee, „Paladsrevolution", der har baade poetiske og dramatiske Egenskaber. Det havde maaske givet ham den Sukces, der for Alvor havde gjort ham til en af vore førende Dramatikere og ikke blot til en dramatisk Forsøgskanin.

Blandt Tyvernes Teaterbegivenheder hefter man sig iøvrigt ved Aaret 1922, da Bodil Ipsen og Reumert vendte tilbage til Det kgl. Teater, og Else Skouboe (der havde haft sit Gennembrud i Hans Müllers „Flamme" paa Det lille Teater) mødtes med den unge Eyvind Johan-Svendsen til deres første Sammenspil i Poljakov's „Labyrinten" – et Sammenspil, der siden naaede to Højdepunkter i Raynal's „Graven under Triumfbuen (Det kgl. Teater 1927) og Verneuil's „Hr. Lamberthier" (Stærekassen 1932). I 1922 fandt ligeledes den danske Scenes 200-Aars Jubilæum Sted med den unge Holger Gabrielsens Gennembrud som Harpagon i „Den Gerrige", og Johs. Poulsen, der var det festlige Midtpunkt i Holbergforestillingerne, skabte sit Livs maaske mest originale Karakterpræstation som den sindssyge Dr. Vitus i Gandrups bedste Stykke „Munken gaar i Enge". I 1926 brød Henrik Bentzon igennem som Osvald i en Opførelse af „Gengangere" paa Betty Nansen-Teatret med Fru Nansen som Fru Alving, i 1925 debuterede Karin Nellemose og i 1927 Anna

Poul Reumert

Borg (den sidste i et intenst Sammenspil med Poul Reumert i Runar Schildts „Galgemanden"). I de samme Aar oplevede Holger Reenberg en ny kunstnerisk Blomstring i Betty Nansen-Teatrets litterære Repertoire.

Set fra et teaterhistorisk Synspunkt er dog Kaj Munks Debut i 1928 med „En Idealist" Tyvernes største Teaterbegivenhed. Stykket er Kaj Munks betydeligste og overhovedet et af de største i vor samlede dramatiske Literatur. Men det faldt ved Premièren grundet paa en forkvaklet Iscenesættelse og en uheldig Beskæring. Først i 1938, da det genopførtes med Reumert som Herodes, fik det fuld Oprejsning. Da var Interessen omsider begyndt at vaagne for en Teatrets Renæssance, i hvilken Kaj Munk og Kjeld Abell herhjemme blev de førende Skikkelser.

Det paradoksale ved Munk og Abell som en Dobbeltstjerne paa Tredivernes Teaterhimmel er, at de er diametralt modsatte dramatiske Temperamenter, men har genrejst vort Teater i samme Aand. Munks Skuespil betyder en Genindførelse af det store Drama og de store dramatiske Skikkelser i vor Literatur – i sand digterisk Aand er Videreførelse af Traditionen fra Oehlenschlæger og Shakespeare. Abell har sin Rod i det franske ekspressionistiske Avantgarde-Teater og – længere tilbage – i H. C. Andersens Eventyr. Tilsammen drejede de Halsen om paa Naturalismen og gjorde Teatret til en Kampplads for Idéer.

Munks Hovedværker er – foruden „En Idealist" – „Cant", „Ordet", „Sejren", „Han sidder ved Smeltediglen" og „Egelykke". Den ideologiske Drivkraft i hans Dramaer er Gudstroen, Kristendommen. Men det var ikke den, der gjorde ham til Dramatiker. Snarere kan man sige, at den ofte griber ind som en deus ex machina og slaar den dramatiske Konstruktion i Skaar. En stor Del af Munks Dramaer er baaret af en næsten desperat Beundring for den verdslige Kraft, han som Kristen til syvende og sidst saa det som sit Maal at ydmyge.

Det gælder ikke mindst hans største dramatiske Skikkelse, Kong Herodes i „En Idealist". Herodes er et Menneske, der kun har et eneste Maal: Edoms Fod paa Jacobs Nakke. Og mod dette Maal retter han hele sin hensynsløse Stræben. Det er denne ensrettede Karakterstyrke, der gør ham til en Idealist, paa Trods af alle de blodige Lig, hans Livsbane er dækket af. Herodes' Ideal er udtrykt med Ordene: at holde Herskersta-

Vederø Pgd. 5. Dec. 1933.

Forfatteren Hr Carl Gandrup,
København,

Kære Hr. Kollega,

Tak for den tilendte Kronik i Socialen Ren tænk! det trak. Og jeg fik kun lige lært Overskriften – ful, so blæste hele Avisen ind i Kakkelovnen. Hvad fejler vi nu? kan jeg leve videre uden at for at vide, hvad der sker?

Venlig Hilsen.

Deres hengivne

Kaj Munk

Et karakteristisk Kaj Munk-Brev i Anledning af en af Carl Gandrups haardhændede Kroniker i „Social-Demokraten"

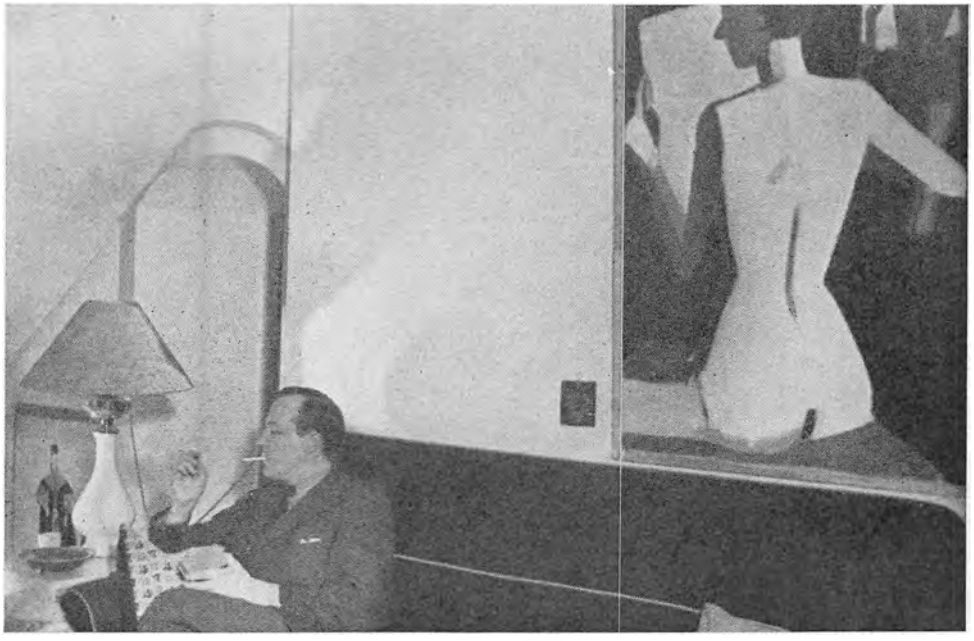

Kjeld Abell i sit Hjem

ven haardt i en hadet Haand over dette Folk, til jeg dør. Det er en næsten patologisk Verdslighed. Og dog gør Munk ham til en Slags Idealist. Ogsaa andre af Skuespillenes verdslige Stræbere kan man hefte denne Betegnelse paa: Prof. Krater i Brandes-Skuespillet „I Brændingen" er en forhærdet Misantrop, men Idealist, fordi han aldrig hører op med at søge efter Sandheden, og Herskeren i „Sejren" er en blodig Tyran. Men i Stykkets sidste Replik rister Munken denne Minderune over hans Lig: „Hver Menneskets Stræben er skambidt af Synden, og dog er det helligt at hige, vandres bør der, skønt alle Jordens Veje ender blindt."

Man kunde fristes til at gribe dette sidste Citat og sige: ogsaa for mange af Munks egne Skuespil ender blindt. Enhver, der er fortrolig med hans Produktion, kender det Fænomen, at naar Heroen har raset ud i sin verdslige Stræben, griber Vorherre ind og løser Konflikten. Det kan blive en baade poetisk og dramatisk Slutning, men den kan kun faa indre Logik, naar Helten, som Kong Herodes, er en verdslig Himmelstormer, der lider Nederlag i sin Kamp. I andre Tilfælde splitter den Stykket og afsvækker Slutningen. Herskeren i „Sejren" maa i Sejrstimen

Thorkild Roose

gennemlide Dødens bitre Lutring for at føre sin Sjæl frem til den Barmhjertighed, der skænker de Vildfarne Hvilen og Sejr til de Slagne. Det er en smuk Tanke, – men for at udtrykke den har Munk paa sit Stykke ment at maatte hefte en Slutning, der leder Tanken hen paa sidste Akt af „Kærlighed uden Strømper". I „Egelykke" har Stykkets i sig selv uangribelige kristne Ideologi ligeledes gjort sidste Akt til et scenisk Fejlskud. Munk har her forvekslet Kirkens og Teatrets Midler. I en Kirke prædiker man. Paa en Scene handler man. Men i „Egelykke" leger Grundtvig bare Kispus med Tilskuerne ved at lade, som om han forsvinder – for dog straks efter at vende tilbage og holde en Afskedsprædiken.

I Munks dramatiske Produktion indtager „Smeltediglen" en Særstilling, fordi den paa een Gang markerer Digterens første Afstandtagen fra Nazismen – en Ideologi, han indtil da havde skænket Størstedelen af sin Beundring – og fordi den til Hovedfigur har en Skikkelse, der udvikler sig fra Svaghed til Styrke – og gør det i Humanitetens Navn. Af Munks Hovedværker blev „Cant", „En Idealist" og „Egelykke" opført paa Det kgl., „Sejren" og „Smeltediglen" paa Folketeatret (den første

med en betydelig Præstation af Johs. Meyer) og „Ordet“ paa Betty Nansen-Teatret.

Det er dog et Spørgsmaal, om Tredivernes største Teaterbegivenhed ikke var Kjeld Abells dramatiske Debut i Riddersalen i 1935 med „Melodien, der blev væk“, som opførtes mellem 300 og 400 Gange. Stykket var i dobbelt Forstand et Opgør med Klunketiden, Livets og Teatrets. Hidtil havde der stadig klæbet noget Klunke-Atmosfære ved vore dramatiske Manifestationer. Traditionen fra 80-erne var endnu ikke brudt. Her kom en Mand og udleverede hele det sentimentale og yndede Milieu og hele den populære Genre til Latteren. Og han gjorde det med en Ynde og en revolutionær Dristighed i Fantasien, der fik Publikum til at spærre Øjnene op paa vid Gab og le befriet over deres egen traditionelle Lilleputtilværelse. Borde og Stole røg ud og ind paa Scenen, Alfer og Dukker og Melodipiger spillede med i denne Komedie om Kontorslaven Larsen og hans Melodi: Symbolet paa den Idé, der alene kan løse ham fra hans Hverdagsfængsel. Til Stykket havde Sven Møller Kristensen skrevet nogle Visetekster, hvoraf den sidste løste Melodiens Gaade for et Publikum, der knap nok havde opdaget den:

Næ, Sangen kommer først, naar vi arbejder for os selv,
naar vi allesammen gør det for vores alles fælles Vel,
og ikke jeg for dig,
og ikke du for mig,
men vi for os.

For Per Knutzon blev denne Forestilling en opsigtsvækkende Manifestation af hans Talent som Iscenesætter og for Karen Lykkehus hendes Livs største Sejr som Middelstandspigen, Fru Larsen. Fantasiteatret havde sejret. Aaret efter holdt det sit Indtog paa Det kgl. Teater med Kjeld Abells næste Stykke „Eva aftjener sin Barnepligt“, en fortryllende tolerant Satire over Tvangsopdragelsen med Karin Nellemose som den poetisk lunerige Eva. Den nye Teaterdigters Bedrift fik skelsættende Betydning. Aaret 1935 markerer Skellet. I de følgende Aar blev der løst op for Kilderne. Først nu opdagede man, at Teatret i Kaj Munk havde en Ørn, i Soya en af de mindre Rovfugle. Selv Johs. V. Jensen meldte sig til Tjeneste ved Teatret med det kinesiske Eventyrdigt „Darduse“ –

Poul Reumert i Kaj Munks „En Idealist", hvor Reumert spillede Kong Herodes

og med en Undskyldning for, at han havde holdt sig borte saa længe. Han mente ikke, der havde været Brug for hans Fantasi i Teatrets Klunkestuer.

Men just som Kjeld Abell havde slaaet sit Navn fast som en Teatrets Fantast og overbærende Satiriker, overraskede han Teaterverdenen og Publikum med Skuespillet „Anna Sophie Hedvig", der er skrevet i 1938, Münchenforligets Aar. Disse Aars truende Begivenheder, Nazismens Kanoner vendt mod Verdensdemokratiet – svingende mellem Svaghed, Frygt og Kompromis – havde ladet Kjeld Abell gennemløbe Vejen fra en mild Ironiker til en uforsonlig Revolutionær. Skuespillet om den lille Provinslærerinde, Anna Sophie Hedvig, der myrder en tyrannisk Kollega, er en glødende Appel til hvert enkelt Menneske om at tage et Standpunkt og til Demokratiet om at forsvare sit Liv, om nødvendigt med Vold. I sin Form har ogsaa dette Stykke ekspressionistiske Elementer, men der er mindre af Sommerfuglens Flagren i det, og den faste ideologiske Holdning har influeret ogsaa paa Formen, der – skønt bygget op efter det kinesiske Æskesystem – har mere af det klassiske Dramas Struktur. I Titelrollen huskes Clara Pontoppidan for sit Spils geniale Klarhed og intense Menneskelighed. Emnet fra „Anna Sophie Hedvig" førte Kjeld Abell videre – med digterisk Skønhed, men dramatisk svagere – i „Judith" og – under Besættelsen – saa camoufleret i „Dronning gaar igen", at Camouflagen kvalte baade Stykkets Mening og Form. Forestillingen huskes nu kun for Bodil Ipsens Pragtpræstation som Skuespillerinden Mirena Pritz.

Mens Trediverne saaledes betød en Renæssance for det danske Skuespil, lod Teaterverdenen den store udenlandske Dramatik næsten ude af Betragtning. Man erindrer Opførelserne af O'Neill's „Sorg klæder Elektra" paa Betty Nansen-Teatret (med et uforglemmeligt Sammenspil mellem Betty Nansen og Bodil Ipsen) og samme Forfatters „Du skønne Ungdom" paa Det kgl. (med to store Præstationer af Holger Gabrielsen og Ebbe Rode). Det var ogsaa Betty Nansen, som spillede Capeks „Moderen" i 1939. Størst Betydning paa det officielle Teater havde dog Indførelsen af Norges store revolutionære Digter Nordahl Grieg med „Vor Ære og vor Magt" og „Nederlaget" paa Det kgl. Teater. Paa Avantgarde-Scenen Riddersalen gjorde den højt begavede unge Iscenesætter

Paa Det kgl. Teaters lille Modelscene, der er dimensioneret nøjagtig som den store Scene, prøves i Miniatur alle Dekorationer, før de gaar i Arbejde paa Teatrets Værksteder

Den kgl. Ballets ukronede Dronning Margot Lander foran Sminkespejlet

Sam Besekow Tiaarets eneste store Fremstød for den udenlandske Dramatik ved at introducere Maxwell Anderson, Steinbeck, Giraudoux o. a.

Carl Alstrup og Liva Weel, der i Tyverne havde været Underholdningsteatrets to populæreste Stjerner, viste i Perioder af Trediverne deres store Talent i forædlet Form. Liva bl. a. i Poul Henningsens og Otto Gelsteds „Lysestrate", Alstrup som „Soldat Schweik" og „Kaptajnen fra Köpenick", to mærkelige Præstationer, i hvilke Fantasi, Iagttagelseskunst og Komik indgik en næsten koglende Blanding.

Besættelsestiden fra 1940–45 betød en økonomisk, men ikke nogen kunstnerisk Blomstring for Teatret. Der var i de fem Sæsoner faktisk kun tre Forestillinger af det nye Repertoire, som hævede sig op til Bedrifter: Maxwell Andersons „Vintersolhverv" paa Det kgl., Giraudoux's „Amphitryon 38", i hvilken Else Skouboe paa Folketeatret skabte sin mest raffinerede Lystspilskikkelse, og „Livet er jo dejligt" i Per Knutzons Iscenesættelse i Riddersalen med et forfinet Sammenspil mellem Lis Smed og Erling Schroeder. Nævnes maa ogsaa Poul Kanneworffs Iscenesættelse af Gershwins „Porgy og Bess" paa Operaen. Soya, der siden sit Gennembrud med „Parasitterne"s grove Realisme – en Ætling af Tyvernes Underverdensdramatik – i 1931 havde gennemgaaet en højst svingende Udvikling, med freudiansk og ekspressionistisk Indslag, skrev under Okkupationen sine tre bedste Stykker: „Brudstykker af et Mønster", der opførtes paa Folketeatret med Angelo Bruuns største Karakterpræstation som den tunge jyske Soldat, „To Traade" og „30 Aars Henstand". Soya blev saa at sige Besættelsestidens *danske* Dramatiker, efter at Kaj Munk og Kjeld Abell begge maatte tie. Mellem de yngre Forfattere fortsatte Leck Fischer den realistiske Tradition, som han kun brød i det fantasifulde Eventyrspil „Jeg vil være en anden".

I Fyrrerne er der iøvrigt sket det bemærkelsesværdige, at Tredivernes unge Skuespillergeneration er rykket frem og har indtaget Førstepladsen med Berthe Qvistgaard, Inge Hvid-Møller, Bodil Kjer, Ebbe Rode, Sigfred Johansen og Mogens Wieth i Spidsen. Berthe Qvistgaard har i Strindbergs „Frøken Julie" og Cowards „Privatliv" afsløret sig som en moderne Tragedienne og Comedienne af Format. Mogens Wieth brød igennem som Grundtvig i Kaj Munks „Egelykke" og udfylder nu med fremragende Talent Pladsen som den unge lyrisk-erotiske Skuespiller,

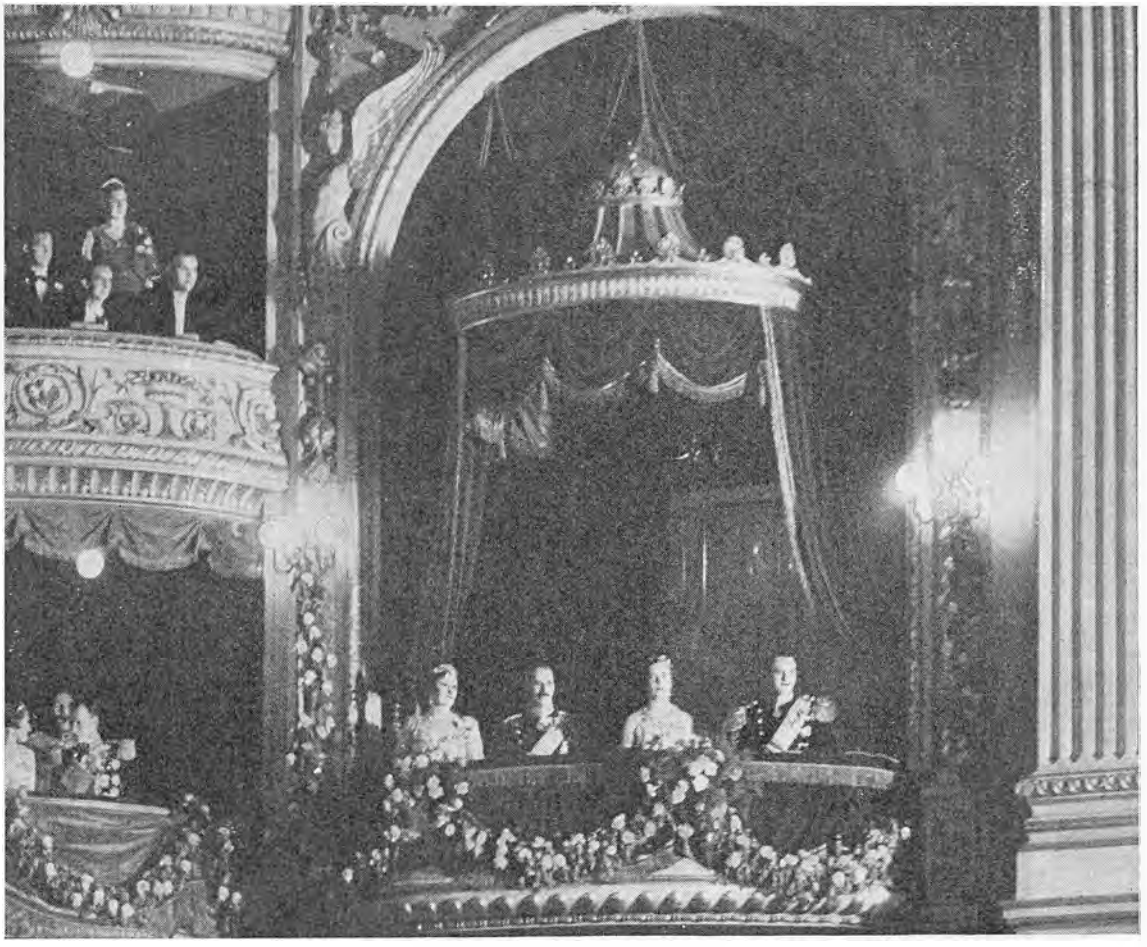

En Festaften i Det kgl. Teater

Gunnar Lauring som tysk Officer af dansk Afstamning og Inger Lassen som hans Halvkusine i Kjeld Abells „Silkeborg"

som Det kgl. Teater i saa mange Aar har maattet savne. Ebbe Rode er den uforlignelige Fremstiller af moderne unge Mænd, rigt udrustet med Følsomhed, Lune og diskret Karakteriseringskunst, og Inge Hvid-Møller indtager en Særstilling som erotisk Karakterskuespillerinde, intens af Følelse, intellektuel af Udtryksform.

Siden Befrielsen har Det kgl. Teater bl. a. spillet Kaj Munks Modstandsstykke „Niels Ebbesen" som Mindeforestilling. Men størst Interesse knytter sig indenfor dansk Dramatik til Kjeld Abells „Silkeborg", det mest selvstændige og mest menneskelige Stykke om Demokratiets Krise og Frihedskampen, der er vist i Danmark.

Sæsonen 1946–47 har, indtil disse Linjer skrives (Febr. 1947) været den kunstnerisk rigeste i en Menneskealder – rig paa Initiativ og Overraskelser. Den franske Dramatik, der i Aarevis var forsømt, har domineret Sæsonen, repræsenteret med Eksistentialismens Fører, Jean-Paul

Sartres tre Stykker, „Fluerne", „Lukkede Døre" og „Døde uden Grave", og Jean Anouilhs „Antigone" og „Eurydike". Sartre er intellektuel Dramatiker og Filosof – med den bærende Tanke, at Mennesket skaber sig selv gennem sine Handlinger. Anouilh er fremfor alt Digter. Men fælles for dem er, at de repræsenterer et unaturalistisk Idéens Teater. Ved Siden af de to Franskmænd har især Thornton Wilders Teaterfantasi „Paa et hængende Haar" fortryllet i en blændende Iscenesættelse ved Christen Jul, og Bodil Kjer har haft et epokegørende Gennembrud med sit poetisk-erotiske Spil i „Eurydike" og sin overraskende, lunerige Kunst i „Paa et hængende Haar".

Det københavnske Teater staar i Dag smukt rustet til at gaa Fremtiden i Møde. Det kgl. har et Ensemble, som det vil være meget svært at finde tilsvarende i de store kosmopolitiske Teatercentrer. Mellem Privatteatrene gaar de tre frederiksbergske Teatre, Alléscenen, Riddersalen og Frederiksberg Teater, i Spidsen. Folketeatret og Det ny Teater skifter – som det er deres Tradition – mellem folkelige og mere literære Tendenser. Den kgl. Ballet, som ikke har kunnet finde Plads indenfor denne Artikels Rammer, har siden 1930 under Harald Landers Ledelse, sideløbende med Dramatiken, oplevet en Revolution, hvis egentlige Forløbere er Fokin og de russiske Balletter. Margot Lander, Børge Ralov, Gerda Karstens, Mona Vangsaa, Kirsten Elsass, Margrethe Schanne og Kirsten Ralov er de førende Kræfter.

Sæsonen 1946–47 synes at betegne Slutstenen paa en Udvikling, hvilket ikke skulde medføre Stilstand, men en rigere Udfoldelse af Teatrets Væsen: Fantasiens og Poesiens Musik og dets Maal: Idéernes Kamp.

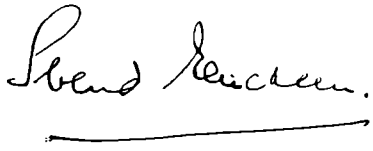

KUNSTEN I DANMARK
I CHRISTIAN X.s TID

Af Museumsdirektør Otto Andrup

KUNSTEN I DANMARK I CHRISTIAN X.s TID

I al den Tid, Det kgl. Akademi for de skjønne Kunster har eksisteret, og det er jo snart to Sekler, har den hjemlige Kunst ingensinde været ude for en saadan Revolution i Maal og Midler, som i denne Konges Tid.

I 1912 var Akademiet om end ikke længere paa Toppen af sin Magt, saa dog den afgørende Faktor indenfor Kunstlivet, Vogteren af Nøglerne til den store Legatkasse og Leder af den officielle Undervisning i Kunsts Udøvelse. Den aarlige Manifestation, Charlottenborg Udstillingen, havde vel lidt et Skaar, da Den frie Udstilling i 1891 stiftedes, og da de frie Kunstnerskoler under Ledelse af fremragende Malere optog den direkte Konkurrence med Akademiets Undervisning; men netop i 1912 var Statsstøtten til disse Skoler blevet inddraget. Viggo Johansen, V. Irminger, Joakim Skovgaard og L. Tuxen var Lærere i Malerkunst, Aarsleff og Schultz i Skulptur, Martin Nyrop og Hack Kampmann i Arkitektur.

Vel var Malerne nu langt fjernet fra den gamle akademiske Eckersbergske Skole med dens rene Naturalisme. Man eftertragtede Stilpræg ved Forenkling og i Samklang med tidligere Monumentalkunst, som hos det 15. Aarhundredes italienske Malere. Studiet af Lyset og Arbejde med dets Gengivelse i Rummene og Virkning paa Farveopfattelsen optog Kunstverdenen stærkt, og der sattes ind paa Kunstnerens Dueliggørelse af det tekniske Haandelag ved Penselføring og Farvepaasætning; dette var Baserne for de daværende Professorers Arbejde. Kunstværkerne var fuldt anerkendte af alle og beundrede af de fleste; selvom f. Eks. Viggo Johansens pointillistiske Opløsning af Farverne, naar det gjaldt Portrætmaleriets Karnation, kunde vække de portrætteredes Bitterhed: „de var ikke blaaplettede i Ansigtet". Men gjaldt det en Opstilling paa en Dug, nød man beundrende den virtuose Maner og det raffinerede Farvesyn. Her var Kunsten ikke fjernet fra Kunsten i andre

Lande, tværtimod. Tuxen havde Verdensry som officiel Maler af fyrstelige Grupper, hvad hans blændende Teknik og beherskede Væsen og Kapacitet berettigede; Viggo Johansen blev, især fra tysk og nordisk Side, beundret, og hele Norden var fuld af dyb Respekt for Joakim Skovgaards Arbejde i Viborg Domkirke, hvilket opfattedes som en Genoplivelse af det store religiøse Maleri; en Indsats, som i forstærket Form fortsattes af hans Medhjælper og egenraadige Elev, den senere saa fremragende *Niels Larsen-Stevns.* Af Oprørerne ved Den frie Udstillings Stiftelse havde nu en Række Plads i Akademiets Lænestole, ja, selv indenfor Professorkredsen. Man var kort sagt naaet til en selvstændig, og som hjemlig følt, Behandling af de franske Metoder for Friluftsmaleriet, fra Bonnats Malerskole eller fra Impressionismen, og man var glad derfor og stolt af den hjemlige Kunst.

Der var Akademimedlemmer som *Vilh. Hammershøj,* der nød europæisk Ry, *Arnold Krog* med sin Kunstindustri, *L. A. Ring* med sine Folkeskildringer og Landskaber. De havde deres fra de andre Medlemmers afvigende Malemaade og Opfattelse. Saa var der jo hele Den fynske Skole, *Fritz Syberg, Johannes Larsen, Peter Hansen* og *Poul Christiansen,* med deres realistisk-naturalistiske, let forstaaelige og dygtigt gjorte Værker; deres Indsats var kulmineret omkring 1910, men Kunstnerne arbejdede stadigt, ligesom deres særlige Patron, den fantasifulde, højt dannede, kapriciøse *Kr. Zahrtmann,* der indtil Aarhundredeskiftet havde været de unge Kunstneres inciterende Lærer. *Ejnar Nielsen* fortsatte sit socialt betonede, nøje gennemførte Figurmaleri, med meget af Formens, mindre af Farvens Mesterskab. En anden Socialmaler *Aksel Jørgensen* vakte 1912 stor Opmærksomhed med „Drachmanns Ankomst til Himmeriges Kro"; senere blev han Eksperimentator i Kolorit under nyere Indtryk, Professor ved Akademiet og en ivrig Lærer i de grafiske Fag. Endelig bør det ikke forbigaaes, at i 1913 udstilledes paa Charlottenborg et virkeligt storslaaet og udtryksfuldt monumentalt Maleri, *Edv. Saltofts* Portræt af Højesteret.

Der var ogsaa Mestre udenfor Kredsen, som havde et prægnant Ansigt; to af dem var ovenikøbet malerteknisk set betydelige Fornyere. Dyremaleren *Theodor Philipsen,* der i indtrængende Form havde erhvervet sig Impressionisternes Maner, formaaede ved at opløse Farverne

Kai Nielsens i sin Tid meget omstridte Ymer-Brønd paa Torvet i Faaborg

i deres spektrale Renhed og sidestille disse Farver at faa Billederne lyse og solfyldte. Den anden Foregangsmand var den store Eksperimentator *I. F. Willumsen,* der forenede en idealistisk, halvt symbolsk Form i Værkerne med en til det yderste gennemarbejdet Metode for at skaffe Helhed og Klarhed. 1912 udstilledes hans „Bjergbestigerske".

Ellers var *Herman Vedel* paa den Tid allerede den fejrede Portrætmaler, selvstændig i sin Teknik, levende, kultiveret og følsom. *Hans Henningsen,* som mere robust arbejdede i Portrætfaget, naaede kunstnerisk og psykologisk frapperende Resultater.

Hvad der hidtil var udført af Malerier, var altid baseret paa, at Beskueren skulde genkende de væsentlige Led i Fremstillingen, forstaa, hvad Billedet gengav, og helst ogsaa tillige værdsætte den Tilrettelæggelse i Behandlingen for at tydeliggøre Motiv, Pointe eller Maner, som Kunstneren havde bestræbt sig for at anvende. Det kunde foruden de rent fortællende Momenter gælde Kompositionen, Farveholdningen, Tegningen. Fotografiet var jo blevet en farlig Konkurrent for den rene Realisme i Kunsten, altsaa maatte i Maleriet forstyrrende Ting udskydes af Billedet, Motivet forenkles, Totalfremstillingen forskønnes ved strammere Komposition, ved Samstemning af de forekommende Farver eller paa anden Vis. Kunstneren føjede til sin Evne for Gengivelse ogsaa Muligheden for at være skabende; men alt spillede stadigt op til Beskuerens Øjne og hans Genoplevelse af momentane Synsbilleder.

Det kunstneriske Maal og Kampen om Midlerne til at opnaa det, som der kunstnerisk stræbes efter, gærer altid stærkest hos de unge; personlig Frigørelse og Trang til Selvstændighed er mest levende hos dem, og fra dem begyndte saa herhjemme Revolutionen i Malerkunsten. En hel Gruppe, *Harald Giersing, Sigurd Swane, Rostrup Bøyesen, Alb. Naur* og *Ernst Goldschmidt,* støttet af flere af de ældre indenfor Den frie Udstilling, dannede i 1915 en egen Udstilling „Grønningen".

Naar Kunsten fjerner sig fra det realistiske Grundlag, er der egentlig ingen Grænser for, hvad den kan inddrage som Emner. Vi er alle fuldt fortrolige med en Fremstilling af noget tænkt, som f. Eks. af Christian IV's Drømmesyn (en realistisk Fortolkning af noget urealistisk), med at flere hinanden følgende Episoder males ind som samtidige paa f. Eks. et Slagbillede, eller med at en enkelt Detaille i en Helhed af Begivenheder fremdrages med Undertrykkelse selv af de logisk givne Omstændigheder. Vel arbejdede den ældre Kunst ofte med Illustration af noget, der skete eller kunde ske, var eller kunde antages at være; men Fotografiet blev den her en vanskelig Konkurrent. Spørgsmaalet blev fra Kunstnerens Side, om man ikke ved Brug af Farve og Pensel kunde ud-

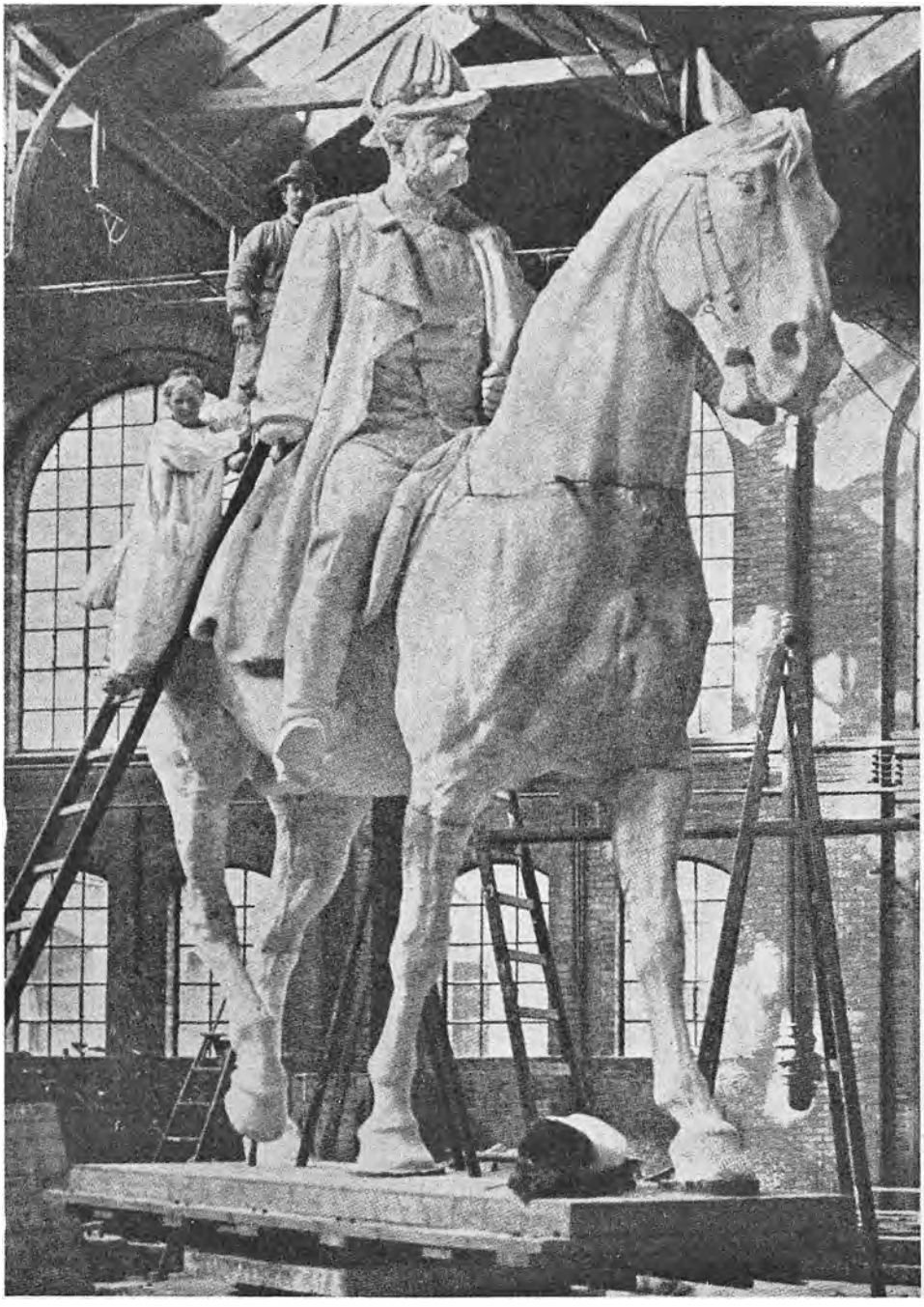

Anne Marie Carl Nielsen arbejder paa Kolossalstatuen af Christian IX til Hest

En Del af William Scharfs Udsmykning af Børnesanatoriet i Vordingborg. 1942

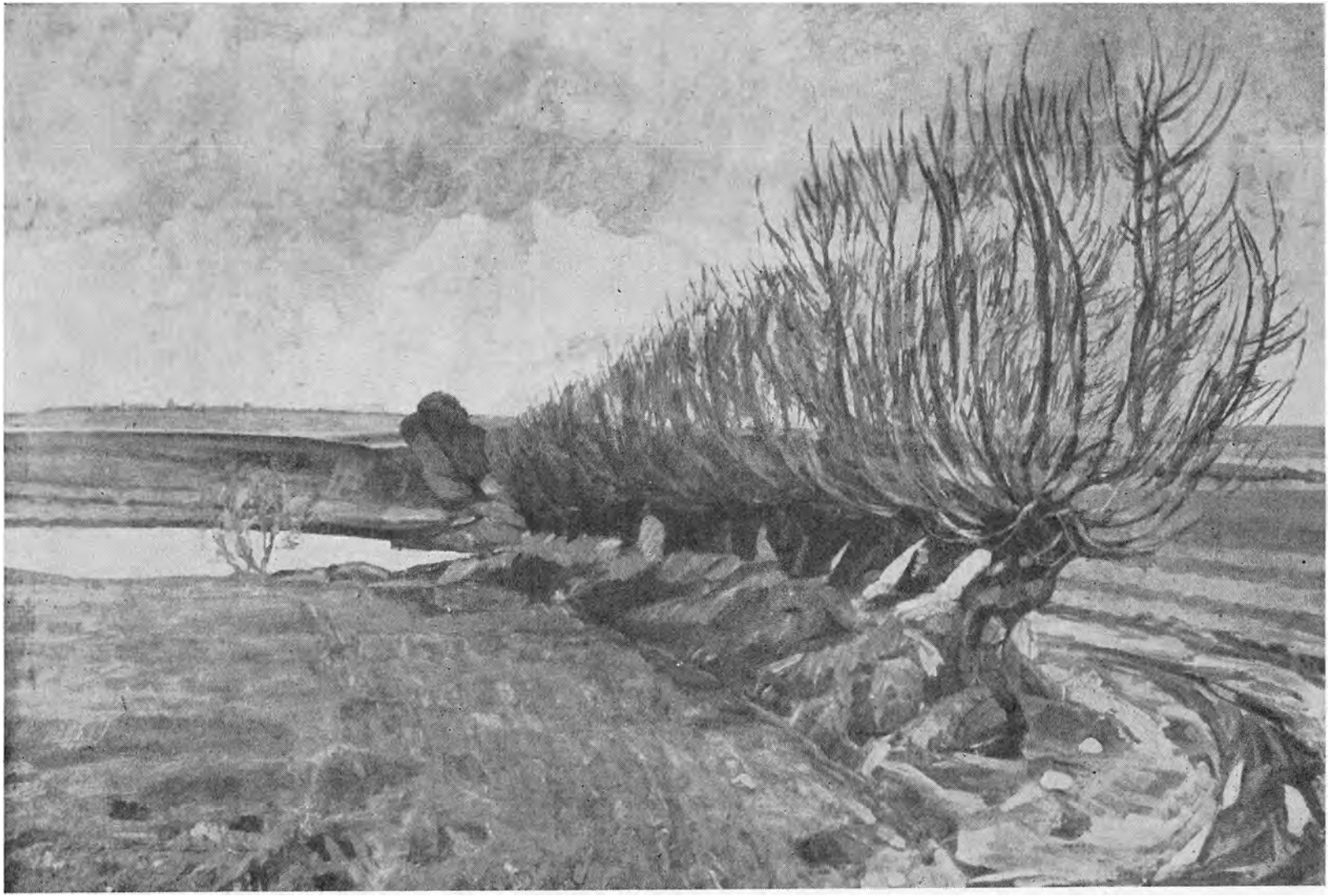

Fritz Syberg: Foraarslandskab

trykke Stemninger og Følelser, ja, alle Synsoplevelser, paa en anden Maade end den fotografisk kontrolable, med andre Ord, om man ved Overchargering af Farver, ved Sammendragninger og ved Tilsidesættelse af de perspektiviske Love kunde, næsten musikalsk, udtrykke noget, som glider bort i den strenge Naturalisme eller Realisme. Et er desuden den realistiske Fremstilling af Tingene i Tilværelsen; vore Forestillinger er ofte paa Forhaand bundne, idet vi for Ting eller Natur har fæstnet os et Indtryk deraf, ikke fra selve Sagen, men fra Billeder deraf; disse Kliché-Forestillinger har den mærkelige Skæbne, at Fremstillinger, de være sig rigtige eller urigtige, der fjerner sig fra vore tilvante kliché-agtige Indtryk, absolut forekommer os urigtige. Til Gengæld erfarer man, at blot de urigtige Fremstillinger har mødt vort Øje en vis Mængde Gange, faar de en Bekendthedskvalitet for os, og saa sættes de let i Højsædet. Ved moderne Malerier maa man derfor afveje Virkningen baade af det malerisk tekniske og af det urealistisk udtrykte, samt endelig om Værket overhovedet siger een noget eller synes en kerneløs Nød, før man fører Kritik frem.

De unge Kunstnere, som 1915 brød ud fra Den frie Udstilling, arbejdede med Problemer om gennem Malerkunsten at kunne udtrykke mere end ved eksakt Gengivelse af det sete. Vi har haft glimrende Skovmalere herhjemme, og alt, hvad de fortalte om Glæden ved de smukke Bøgetræer og den rislende Aa, dækkede fortrinligt et Billede, vi alle har oplevet og glædet os over. Men nogle af os har maaske, mest som Børn, i den mørke Skov følt Skovensomheden som en truende Panfrygt-Følelse; en slig Naturoplevelse kan ikke gives ved at male pæne Træer og fint Løv. Jeg mener at have genoplevet Følelsen i nogle af Sigurd Swanes tidlige Skovbilleder, hvor man ligesom følte sig indelukket i et Rum af ubestemmelig, udetailleret, mystisk mørk Grønhed.

De unge vilde arbejde med Farverne, have renere Klange og stærkere Intensitet for dels at udtrykke en Side af deres Skønhedsopfattelse, dels give en kraftigere Karakteristik af det væsentlige i Emnet. Den almene Kritik mod disse Oprørere gik almindeligt ud paa, at de var løbne af Lære og, uden at kunne det tilvante Haandværk, skjulte Brist paa Kendskab til Tegning, Perspektiv, Anatomi o. s. v. i koloristiske Farveorgier og uklare Konturer; en skumlende og negativ Kritik, som havde været

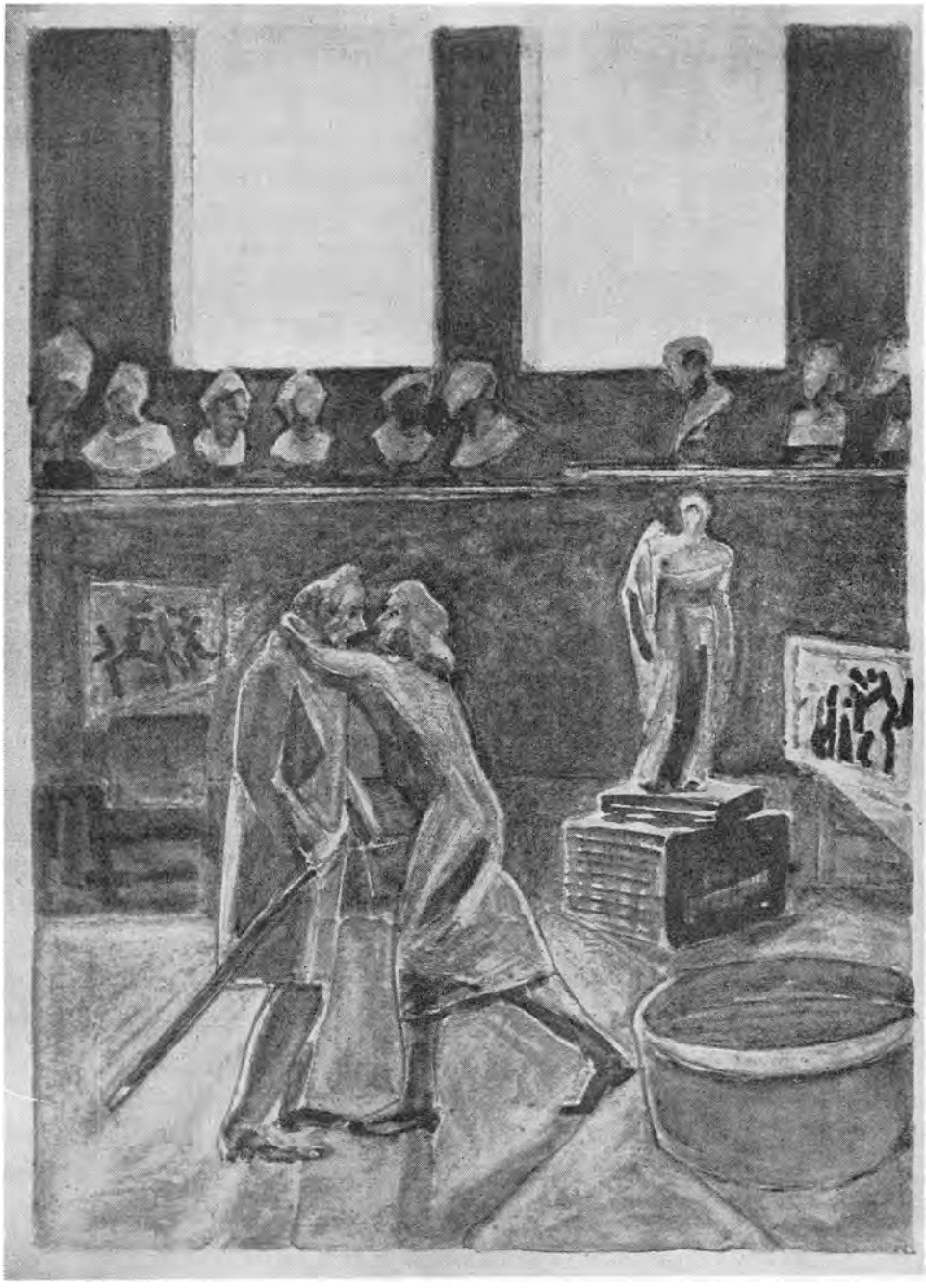

Larsen-Stevns: Thorvaldsen modtager H. C. Andersen

P. Rostrup Bøyesen: Selvportræt

gængs blandt malerikyndige længe forud, f. Eks. blev der sagt om en af Dyremalerne fra den tidligere Periode: „Man kan aldrig se Hovene eller Klovene paa Dyrene, han maler; det er det sværeste i Kunsten; det kan han ikke"; om Resten af Billedet ikke et Ord. Den friere Behandlingsmaade havde Kunstnerne lært af Foregangsmænd i Frankrig, dels gennem Illustrationer, dels gennem enkelte Udstillinger i København, men mest ved kortere Pariserrejser. Af hvad de havde set, søgte de at udfinde det, der svarede til deres eget Naturel; derfor er de teknisk set saa forskellige. Hovedpunktet for dem er i første Fase at finde Vej i Malerkunsten til stærkere og mere gribende Udtryksformer. En Førstemands Stilling indtog *Harald Giersing,* en højtdannet og stadigt eksperimenterende Kolorist. For at naa det fulde Udtryk for sine Indtryk kastede han det strengt naturalistiske over Bord. Hans Udvikling gik videre i Retning af en næsten musikalsk Dyrkelse af Farverne og deres Karakteriseringsevne, og som en af de første herhjemme valgte han som Motiv Stillebenet eller, som det nu, efter Cézanne, hedder, „Opstillingen" af Flasker, Glas o. s. v., hvor Billedets farvemæssige Helhedstoning, fra rent sort opefter, bliver dets virkelige kunstneriske Værdi. Til Gruppen hører efter deres Tendens Malere som den svenske, men herboende *Karl Isakson,* en straalende Kolorist med hele sin Farveglæde, *Edv. Weie,* særpræget i Farvegivningen og meget følsom for sine Landskabers luftmæssige Karakteristik, *Niels Hansen* med sine djærve Portrætter og karakterbetonede Landskaber, den koncise *Alb. Naur, P. Ro-*

Olaf Rude: Nørregade, Allinge. 1923

strup Bøyesen, der valgte sig socialtbetonede Emner, som Figurbilleder fra Københavns Overdrev eller Polakkvartererne i København.

Præget af Indflydelse fra fransk Kunst, men visende udpræget personligt Arbejde med Koloritten og Billedopbygningen blev *Ernst Zeuthen* en særpræget, men højt værdsat Ener i vor Kunst.

Alvorligst syntes Modsætningsfølelsen dog at have grebet de yngre, *Olaf Rude* og *W. Scharff,* som stadig havde svært ved at finde deres egen Stil og som var rede til at optage Impulser, før de selv opnaaede deres endelige Form. Endelig maa her *Oluf Høst* nævnes, fordi han med kynisk Tilsidesættelse af realistiske Forhold arbejder paa i sine Arbejder at give det væsentlige og øjeblikkeligt fængslende i et Landskabs eller nogle Byhuses hele Forhold og Stemning. *Jais Nielsen* har baade som Maler og som Keramiker vist en meget karakterfuld, kompositionsmæssig højtstaaende Kunst.

Men er man naaet saa vidt, at man frakender Kunstværket dets Værdi

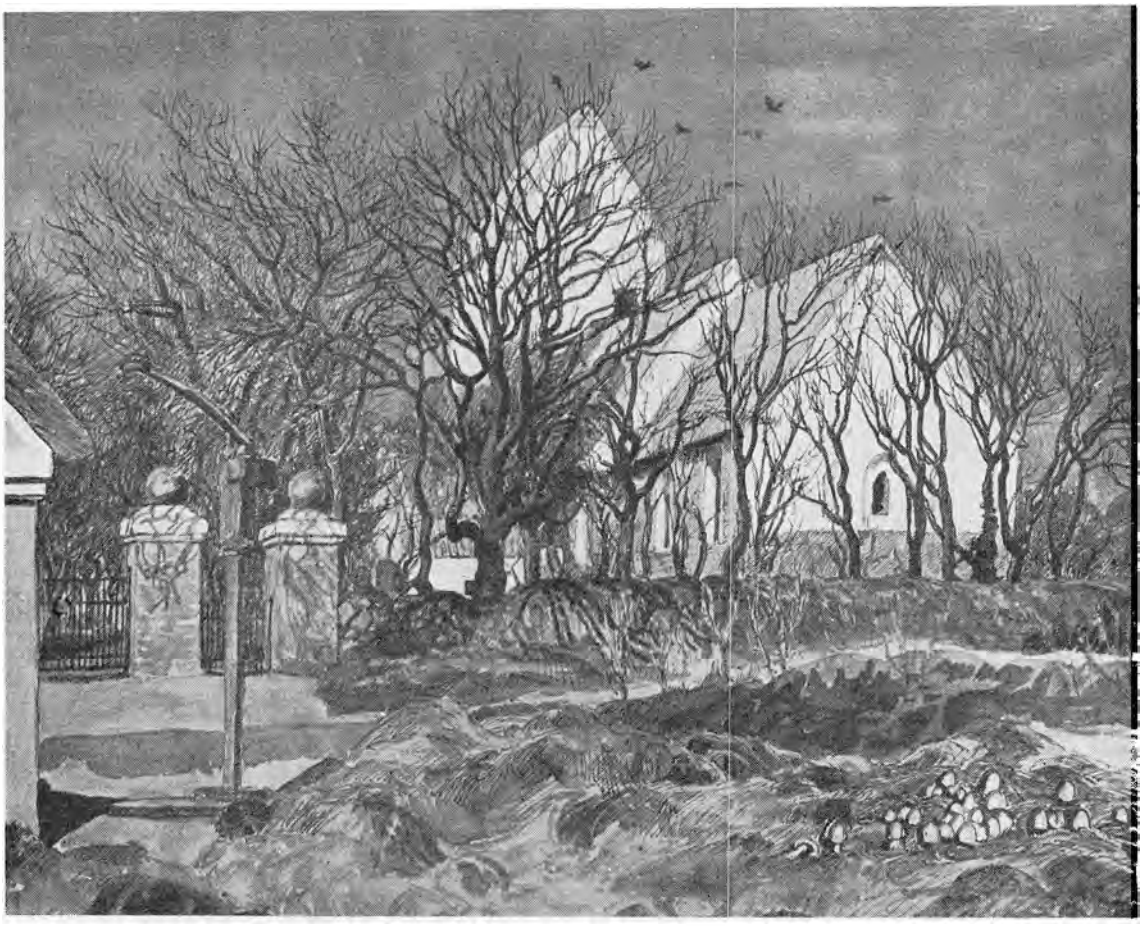

Johannes Larsen: Landsbykirke

DANSK LITTERATUR 1912-1947

Kort før Christian X blev Danmarks Konge, havde man i vort hjemlige Aandsliv fejret *Georg Brandes'* 70-Aars Dag. Det blev ikke til saa meget, som man havde planlagt – Festen gik i Vasken, fordi den omstridte Kritiker og – trods alt – førende Kulturskribent formelig flygtede fra Talerne og Faklerne, som han ellers nok var en Ynder af. Private Grunde fik ham til at forpurre Festlighederne. Men *Henrik Pontoppidan* greb Lejligheden og gav den en aandshistorisk Fortolkning i et Digt om Georg Brandes og Danmark, et Tilbageblik paa den Betydning han havde haft siden det saakaldte „moderne Gennembrud"s Tid. Rettere: den Betydning, han kunde have haft. Pontoppidans Digt er blevet misforstaaet. Det er ikke en Dom over Brandes, han udtaler i Vers som disse:

„Den Sandhedens Sol, han paa Himmelen satte –
hvem bragte den Glæde? Til hvem gav den Styrke?
Han raabte: „Bliv Lys!" – og der voksede Mørke.

Det Kundskabens Træ, han har plantet i Landet,
som favned' saa vidt over Fjorde og Bugter,
forgifter nu Folket med ormstukne Frugter.

Af Herlighedsdrømmen blev intet tilbage.
Et Luftsyn den var – og nu sank det i Jorden.
Men ingen har sørget, og ingen vil klage."

Det er en Dom over det danske Folk, der i saa ringe Grad forstod at udnytte Georg Brandes' Belæring og hans Personlighed. Og Digtet er en Slags Indledning til et af de store Bebrejdelses-Værker fra danske Digtere mod deres Folk, nemlig Pontoppidans Roman i fem Bind „De Dødes Rige". Han revser her med dyb, smærtelig Sorg den danske Folke-

Georg Brandes

Henrik Pontoppidan

karakter og de aandelige Traditioner, hvortil den er bundet, fordi et straalende, livfuldt, tankeklart og lidenskabeligt Væsen som Brandes kun blev „et Luftsyn", en forbifarende Komet, men ikke den nye Sol paa Himlen over Landet – man forstod ham ikke, man tilegnede sig ikke, hvad han betød, forgæves flammede han og opnaaede kun at fortrylle eller at forarge, men ikke at forvandle Sindene, saa at gamle Spøgelser forsvandt og ny Livsstyrke vandt Herredømme. Han var en Gave, der blev misbrugt, han var et Instrument, der blev mere og mere grelt forstemt. Der er i „De Dødes Rige" to Personer, hvis Karakterer og Skæbner spiller sammen paa en mærkelig Maade – den unge Kvinde Jytte Abildgaard og den gamle Politiker Enslev, en Skikkelse, der i væsentlige Træk skal forestille Georg Brandes. Og man forstaar, at havde hun mødt Enslev, da han var ung – havde de to fundet hinanden i en lykkelig Kærlighed, saa var hendes mørke, grublesyge, hæmmede Sind, der lever i en vaagen Tornerose-Drøm, blevet forløst, og hans brændende, viljestærke, hensynsløse Aandskraft var blevet en frugtbar Magt og ikke blot en gold, svidende Ild, et Fyrværkeri, halvt til Forfærdelse, halvt til Forlystelse.

„De Dødes Rige" er et af den lange Række Værker, hvori danske

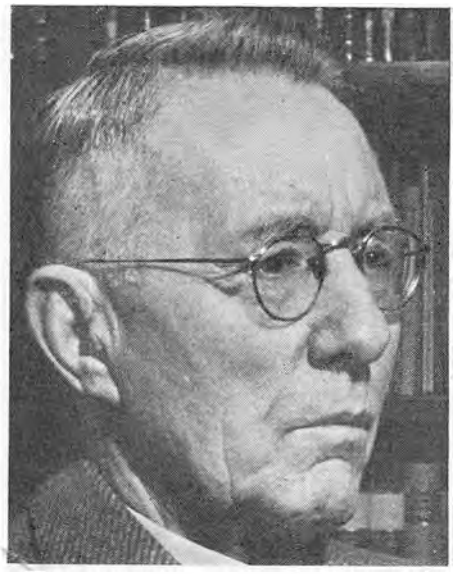

Johs. V. Jensen

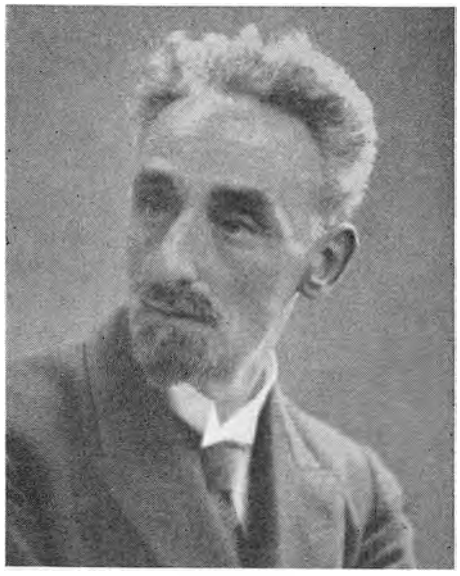

Helge Rode

Digtere har varieret et Hovedtema i de sidste hundrede Aars danske Litteratur, nemlig Kritiken af Folkekarakteren, af Kulturtraditionerne, af Samfundsforholdene. Det begyndte med *Paludan-Müllers* „Adam Homo" og *Schacks* „Phantasterne"; det fortsattes med *Kierkegaards* Kritik af Ulidenskabeligheden i dansk Sind og af Kristendommens Forfalskning i det danske Samfund. Det førtes videre i hele Georg Brandes Manddomsgerning, der ideligt søgte at hidse og tirre den danske Intelligens til at bryde med gamle Vaner. Baade *I. P. Jacobsens* „Niels Lyhne" og *Drachmanns* „Forskrevet" var Led i den moderne danske Selvkritik; den optog og forbandt sig ogsaa med, hvad *Herman Bang* kaldte „Saarfeberen fra Dybbøl", og med Angsten for vort Fædrelands Undergang i Stormagternes kommende Ragnarok. Vistnok intet andet europæisk Folk har maattet finde sig i en saa langvarig, skærende pessimistisk Kritik fra sine store Digteres Side som det danske. Udmærkede Begavelser som *Karl Gjellerup* og *Johannes Jørgensen* har simpelthen forladt Landet. *Johs. V. Jensen* begyndte sit Forfatterskab dels med at vrænge ad det at være Dansker, dels med at udkaste store Drømmerier om, hvilken ypperlig Arv fra vor Race og vor Fortid, vi har forvaltet slet igennem en mere og mere forkrøblet national Eksistens – Danmarks-

Vilh. Andersen

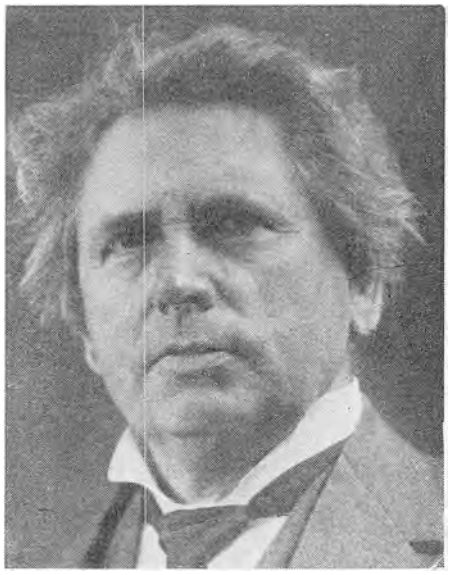

Jeppe Aakjær

historiens afgørende Skikkelse er for ham Christiern II, den sønderbrudte Konge, Drømmeren, Tøveren, Taberen. Ogsaa den sociale Digtning har haft Bebrejderiet til Inspirationskilde.

Men mod denne Linje i dansk Digtning gaar der en anden – stik imod kan man vel ikke sige, men dog saaledes, at der opstaar et interessant Spændingsforhold. Netop samme Aar som Brandes fyldte 70, og Henrik Pontoppidan begyndte Udgivelsen af „De Dødes Rige", skrev *Helge Rode* sit Digt „Rejs dig, Danmark!" Det var altsaa i Kong Christian X.s første Regeringsaar, i Oktober 1912, at den fine, verdensfjerne Lyriker og spekulative Dramatiker Helge Rode paa en mærkelig sky og dog myndig Maade pludselig traadte frem som national Digter:

„Et Raab, som steg fra mit Hjertes Grund.
Hver, som har Øren, han høre!
Det klemmer mit Bryst, det brænder min Mund.
Rejs dig, Danmark!"

Han tilstaar, at lige saa ofte han havde hørt det, havde han tidligere ogsaa kvalt det – „den Klang er ej min, det Kald er ej mit". Men atter og atter lyder det inde fra hans Bryst, kan ikke mere tvinges tilbage –

Willumsens „Himmelgaaden" under Ophængningen paa „Den Fri". Februar 1939

som direkte henvendt til Beskuerens Genkendelsestrang og Realitetssans, er der for Maleren kun faa Skridt videre, før han søger at løse de kompositoriske og koloristiske Problemer uden Hensyn til, hvad Billedet maatte forestille.

Maleren som Arkitekten arbejder for at skabe Skønhed eller Harmoni. Arkitekten opnaar at give et Skønhedsindtryk i Formerne, uden at man forlanger, at Beskuerens Glæde derved skal være bundet til noget fortællende; Indtrykket fremkommer alene ved Synet af Flader, Legemer og Materialer og disses indbyrdes Forhold. Problemet for Malerne var nu, om de ikke skulde kunne naa frem til nye Skønhedsværdier, hvis de i deres Kunst saa bort fra alt, hvad der skulde ligne noget, men alene arbejdede med farvede Planer og Legemer. Bevægelsen udviklede sig i Frankrig i Aarene omkring 1910 (Braque, Picasso); dens Navn var Kubismen. I Kunstbladet „Klingen" blev Maleren, Tegneren, Keramikeren *Axel Salto* den nye Kunsts fanatiske Talsmand. Den fik danske Dyrkere. Mest heldig kunde *Olaf Rude* tilegne sig den i dens rene Form; men mange andre blev stærkt paavirket deraf. Mens Værkerne, der udførtes, efterhaanden mistede Interessen, ogsaa for Malerne selv, blev denne Syslen med Rumvirkning, med Farvesammenstilling, med streng Form af største Betydning for de fleste af dem, og det er utvivlsomt, at den hjemlige Kunst ved dette Gennemgangsled er beriget meget med Hensyn til Farvekræsenhed, Komposition og Formfølelse. Bag en af vor Tids ypperste ny-realistiske Malere, *Olaf Rude,* mærker man stadig denne Periodes Skoling. Af andre af samme Generation maa *W. Scharff* nævnes. Eksperimentator og konsekvent i sit Arbejde, følsom og magtfuld i sin Kunst, *Axel P. Jensen* med hans friskt sete Landskaber og *Kræsten Iversen,* som ikke alene giver sig i Lag med store Kompositionsarbejder, men er en vaagent arbejdende og meget følsom Landskabsmaler.

Som en Kunstner af en særlig Kvalitet maa man karakterisere den tungt arbejdende, meget alvorlige *Vilh. Lundstrøm,* som først ved sine Materialeforsøg („Pakkassebilleder"), siden ved sine urealistiske Gengivelser af Figurmotiver har forarget Publikum. Hans Følelser for Form, Plan og Farve og disse Faktorers Sammenspil har paa det særegne Felt, f. Eks. i Opstillinger, bragt ham højere end de fleste paa nyere Felter arbejdende europæiske Kunstnere.

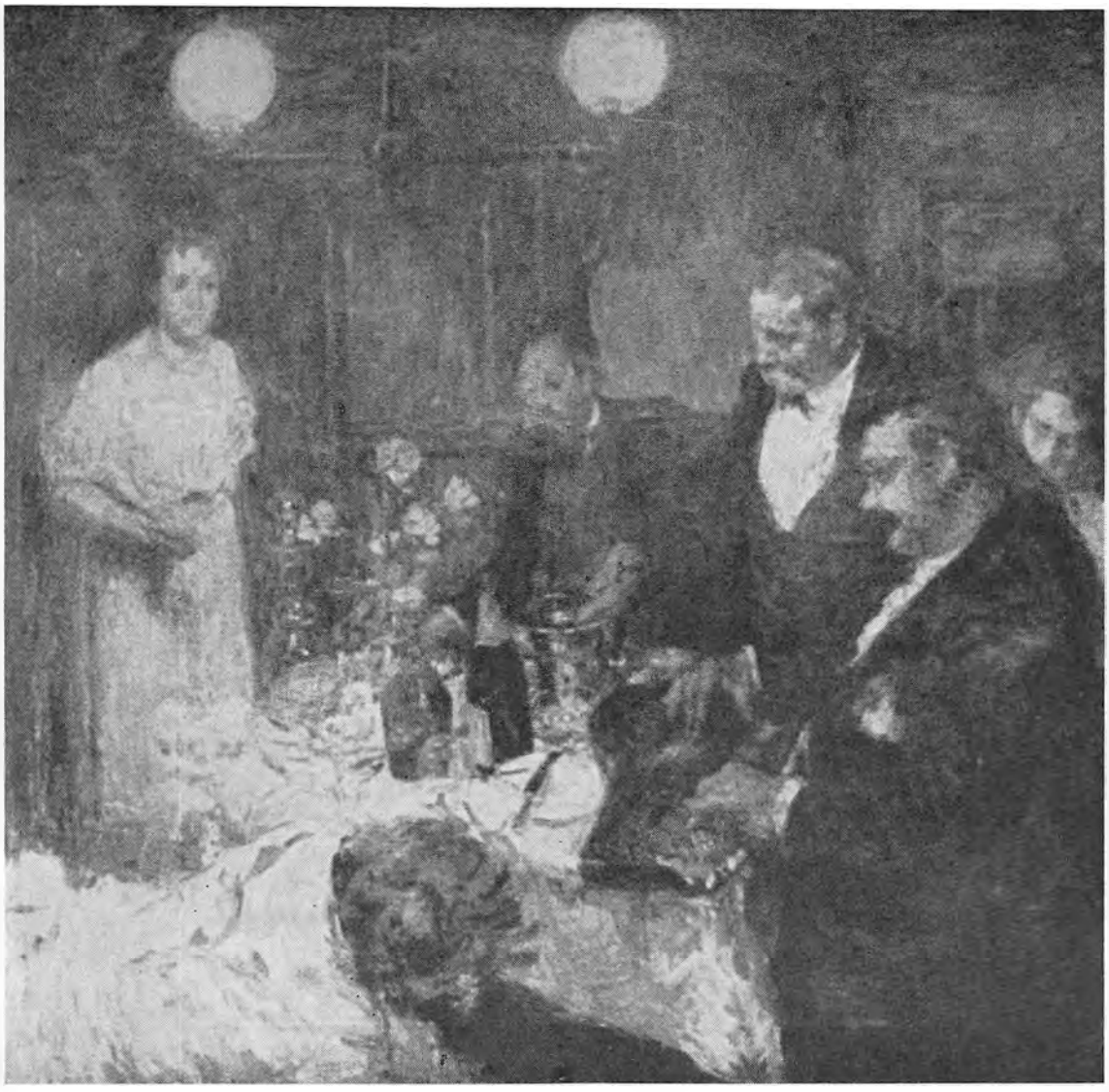

Aksel Jørgensen: Edith synger for Drachmann

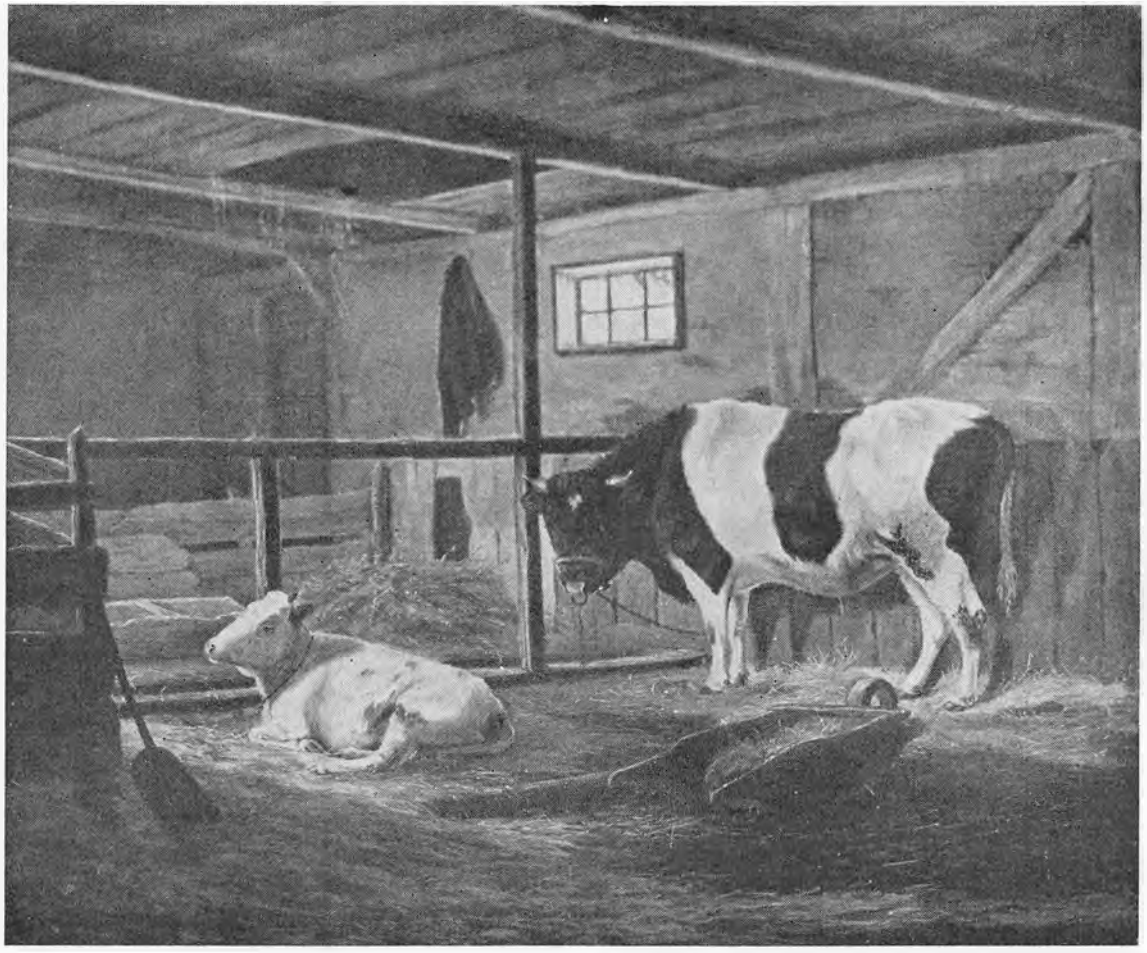

Th. Philipsen: Staldinteriør

Sigurd Swane: Børnene ser Billeder

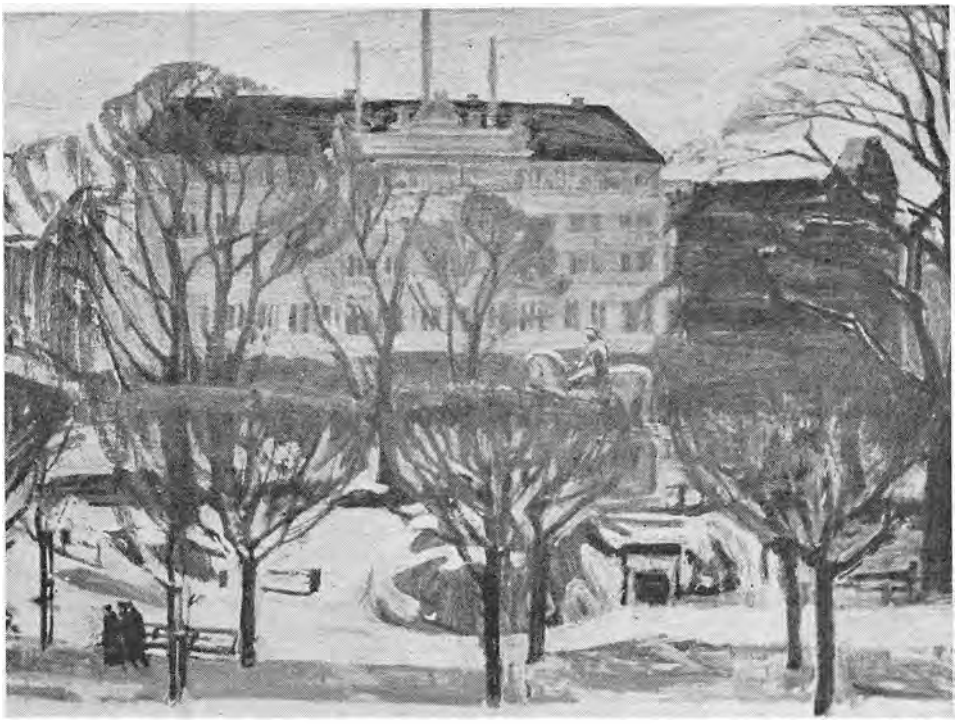

Kræsten Iversen: Kongens Nytorv

Mens Pendulet fra et vist Yderpunkt i Kubismen svingede tilbage mod Malerkunstens mere sædvanemæssige Motiver, arbejdede Teorierne om en friere Anvendelse af Malerkunst til Udtryk for Kunstnernes *subjektive* Stemning sig frem. Det gjaldt ikke længere at finde det rammende Indtryk paa Beskuere (Impressionisme), men at stille Betragteren overfor en Løsning, som det subjektivt for Kunstneren synes værd at udtrykke quasi musikalsk, hans Stemning overfor det enkelte Motiv. Derfor hævedes den naturfødte Balance og Accenterne lagdes der, hvor Kunstneren fandt, at de gjorde mest Virkning som kendetegnende hans Stemning og Opfattelse; Farver forhøjedes, Lys og Reflekser overdreves; det var ikke Gengivelse af Naturen, som søgtes, men dens Virkning paa Kunstnersjælen (Expressionismen). Denne Omdigtning kan give værdifuldt Resultat og har gennem lange Tider gjort det; men den afhænger selvfølgelig i høj Grad af Kunstnerens egen Værdi og Lødighed *(Jens Søndergaard, Niels Leergaard)*; for mange bliver Udslagene banale eller

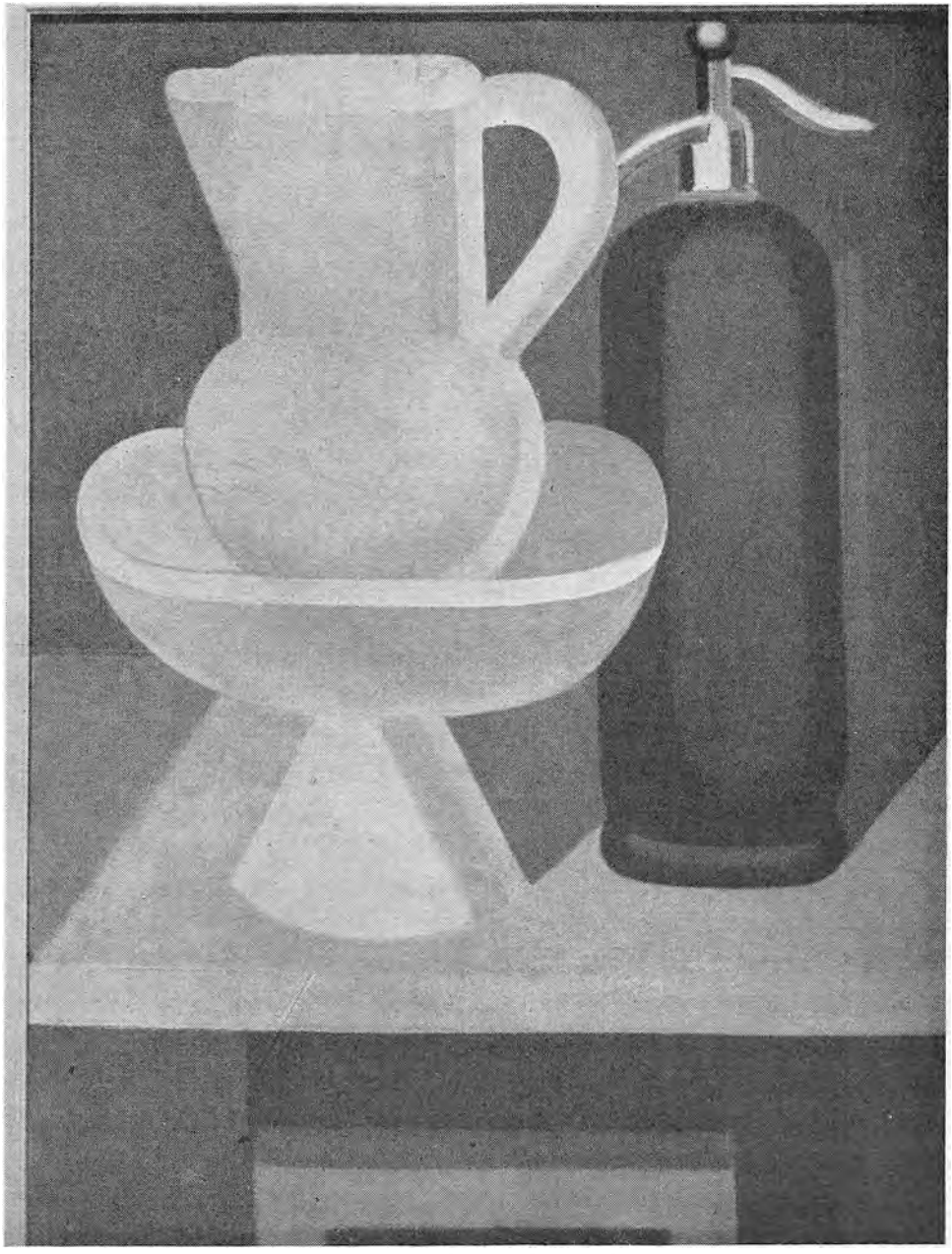

Vilh. Lundstrøm: Nature morte

Viggo Johansen: Selvportræt

krukkede, fordi de virker anstrengte og spekulative.

Denne Fare for, at Malerkunsten i Nedgangstid avler klingende Misbrug, opstaar i endnu højere Grad, naar man til den følelsesbetonede, urealistiske Udtryksmaade føjer tankemæssige Værdier og gennem udspekuleret „Symbolik" ved Linier og Farver vil udtrykke abstrakte Tanker, som ofte blotter Kunstnerne, saa man faar Indtryk af, at de kun har forlæst sig paa Freud eller fra deres ringe psykologiske Erfaring drager Slutninger, som de tror er almene.

Man maa anerkende, at der blandt de Malere, som arbejder i de moderneste Retninger, er Folk, som maalbevidst og med dybt og indgaaende Studium søger at give noget, som de mener at være af og for dem selv virkelig har stor Værdi. Men den Arbejdsmetode, de anvender, er for lidt svarende til Publikums almindelige Indfølelsesevne. Disse Maleres Indsats formindskes udadtil af mange Medløbere, som letkøbt og uden tilstrækkelig Gehalt frembringer Ting, som mere har det opsigtsvækkende som et letkøbt Maal, overfladiske Dilettanterier fra Folk, hvem Kunstens strenge Stil ikke forpligter.

Kunsten svinger, som sagt, som et Pendul og man skal ikke drage falske Konsekvenser af dens yderste Udsving. Hvad den sidste Snes Aar har bragt af Berigelse for virkelig Kunst i Retning af Formfølelse, Farvesans og Monumentalitet, maa ikke undervurderes. I Virkeligheden staar Danmarks Malerkunst nu højt; kun Skade, at denne Dygtighed ikke hos de fleste Kunstnere anvendes til større Opgaver end subjektive Fortolkninger af Opstillinger eller Landskaber. Figurkunsten og Portrættet er negligeret. Men det er at haabe, at de Bevægelser i Udlandet, som allerede er kendelige mod „Saglighed", monumentalt Maleri og mod det psykologiske og realistiske Portræt, ogsaa vil naa frem til vort Land. Vore

Kunstnere har Skolingen, Evnen, men maaske endnu ikke Trangen til at gøre den store, almen gribende Indsats i monumental og demokratisk Retning.

SKULPTUR

I denne Konges Tid fik Skulpturen en Blomstring, som i hvert Fald udadtil langt overgik Malerkunsten. De gamle Professorer fra 1912, Aarsleff og Schultz, blev snart et tilbagelagt Standpunkt. Hovedkraften blev Billedhuggeren *Kai Nielsen* med hans Arbejder, som var barokt prægede; i Efterklang af Tegneren Bindesbøll og udfra en overdaadig Betoning af det slaaende mod det ventede Indtryk skabte han en Række Figurer, som i deres Særpræg og Udtryksfuldhed, trods manglende Naturalisme, forstodes og elskedes i vort Land. Endnu fejrer hans Arbejder den Dag i Dag Triumfer ved deres suveræne Løsning af Bevægelses- og Udtryksproblemer. Maaske var det egentlig ham, der overfor Offentligheden blev Murbrækkeren i Kampen mod den krasse Naturalisme. Aldrig har Billedhuggerkunsten vel haft saa gode Kaar i Danmark. *Utzon-Frank* var akademisk indstillet, rigt uddannet, formel og, om man maa saa sige, en lærd Mand i sit Fag. I streng akademisk Stil, men med stærk Følelse for Fortidskunst, har han og hans Elever skabt Arbejder, som i deres formelle Stramhed og klare Monumentalitet har været forstaaede af Menigmand. *Johannes Bjerg* har en mere personlig Stil, men han giver Udtryk for en besynderlig Indfølingsevne overfor Opgaverne. Lige fra den rent stilistisk fastsluttede „Abyssiner" har han evnet at give Udtryk for en Monumentalitetsans, som kan beundres selv overfor bundne Opgaver som Mindesmærket for Anders Sandøe Ørsted i Rudkjøbing. Men to Navne er ikke nok i denne Perle-

Hans Henningsen: Selvportræt

Jais Nielsen: Pottemageren

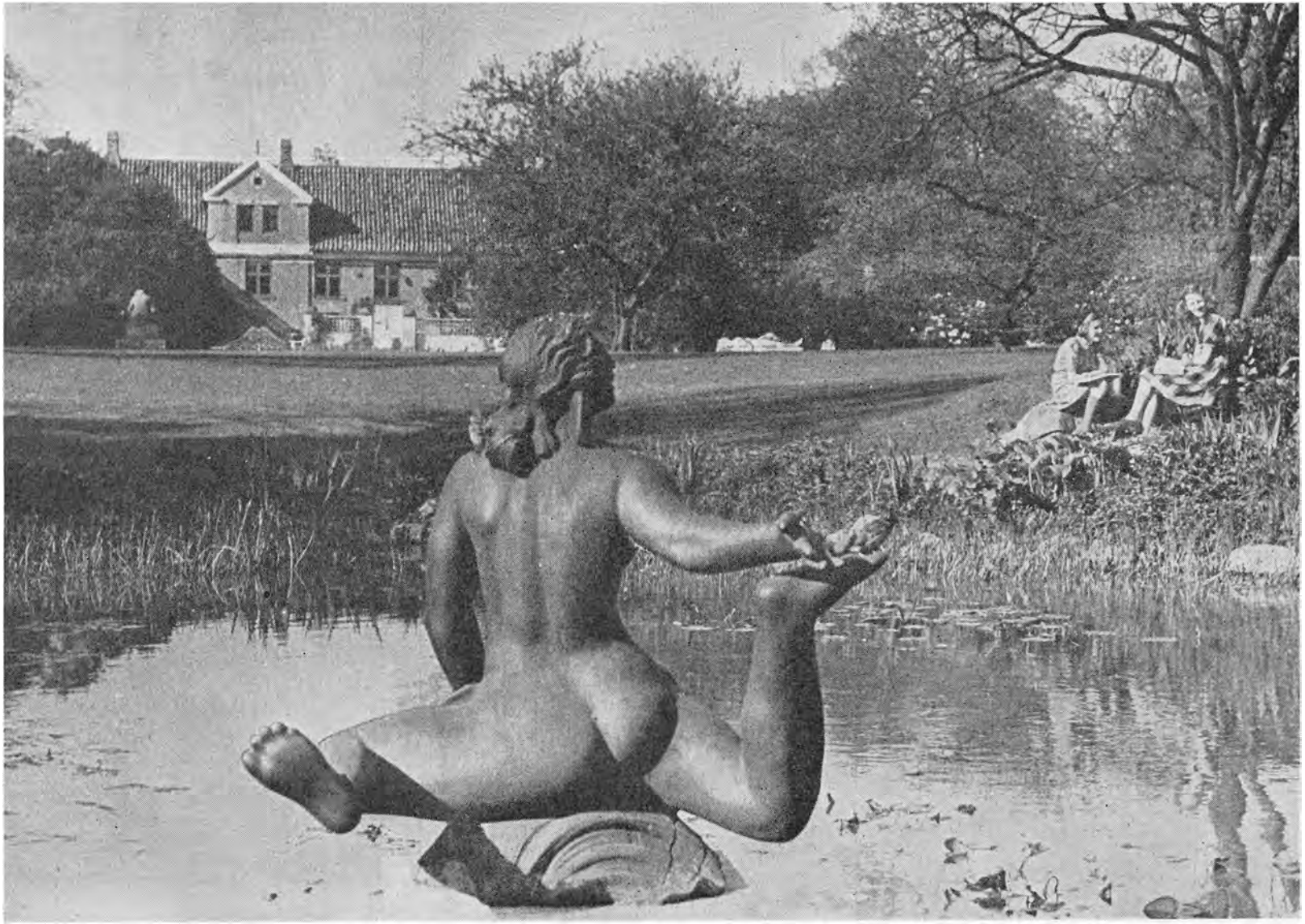

Utzon Frank: Havfruen. 1943

Gottfred Eickhoff: Ung græsk Pige

række af Skulptører, som vort Land har fostret. Følsom og beskeden har *Svend Jespersen* formaaet at udtrykke sig i sine Arbejder. Rigere af Natur og med den store Fantasiens Slør har *Mogens Bøggild,* Detailarbejderen, Drømmeren og Skaberen, arbejdet. Realistisk, ja, men med et Udsyn, som lader det helt store ane. *Svend Rathsack* skabte før sin altfor tidlige Død adskillige Værker, hvis Monumentalitet vi i al deres Naturalisme beundrer.

Som en straalende Indsats fra den gamle Tid virkede endnu længe *Niels Skovgaard* paa et Grundlag, som var væsensforskelligt fra de allerede nævnte, med en Sans for det dekorative, i en Samklang med Broderen Joakim og med Th. Bindesbøll. Formaalet var egentlig at frembringe en folkelig national Blomstring af den foregaaende Epokes Kunst. Skæbnen førte med sig, at hans Virke ofte kun blev omsat i Tegning, men en Række Arbejder, man tænke blot paa Grundtvig-Statuen og paa hans Relieffer, røber hans meget værdifulde og kunstneriske Særpræg. En ejendommelig Kunstner var *N. Hansen-Jacobsen* med sine Fantasier: hans Drøm om Overspænding af det kunstnerisk prægede realiseredes især gennem hans keramiske Forsøg. Langt betydeligere var *Anders Bundgaard.* Realist, men med Storsyn; hans Gefion-Springvand vidner om hans Evner. Akademikeren var *Ludvig Brandstrup,* begavet og lærenem og i sin Kunst skarpt psykologisk indtrængende, naar det gjaldt Portrætfremstillinger, og dertil med det fuldendte Haandværks Ulastelighed. Ogsaa *Anne-Marie Carl-Nielsen,* f. Brodersen, Komponistens Hustru, skal nævnes, maaske mere for sit Mindesmærke over Manden paa Østerbro end for sin Hestestatue af Christian IX. Fantast var *Rudolph Tegner* i sine haandværksmæssigt dygtige Arbejder og *Edvard Eriksen*

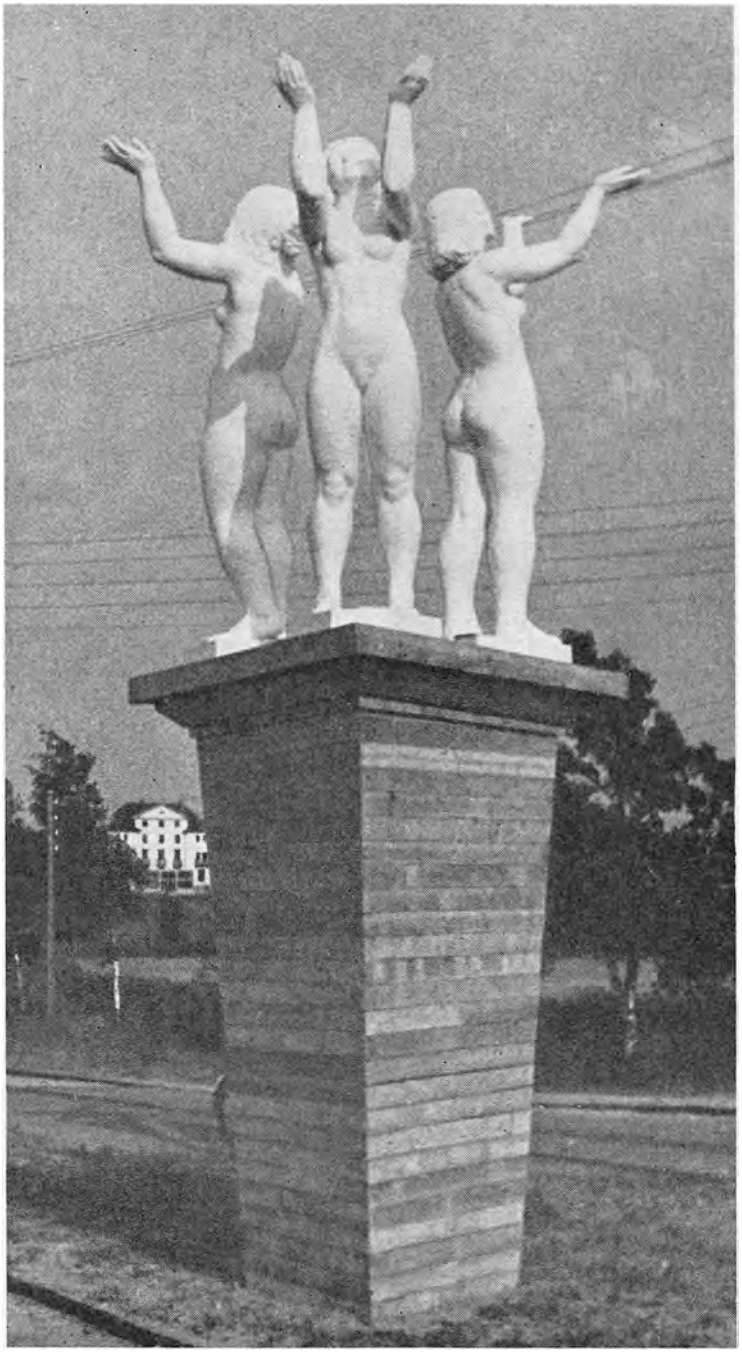

Rudolph Tegner: Mod Solen

Axel P. Jensen: Vinterdag ved Vestrupgaard

Edvard Eriksen: Indsamlingsmonument for faderløse Børn

med sin elskede „Havfrue“ ved Langelinie. Af en egen Karakter, forfinet og fast, er den svenskfødte danske Skulptør *Gerh. Henning,* hvis Arbejder foruden ved deres klare Motiver ogsaa glæder ved Udførelsens Fasthed og Præcision. Endelig staar *Jean Gauguin,* Keramikeren og Billedhuggeren, som en af de skarpeste Profiler blandt sine Kolleger.

Nyere Tider paavirkede ogsaa vor hjemlige Skulptur. Den franske Mester Maillol har formelt gjort stærkt Indtryk paa *Adam Fischer;* som Regel udtrykker han sig kun i smaa Figurer. Af de yngre er *G. Eickhoff* slaaet igennem med sine fintfølte og markante Portrætskulpturer; ogsaa *Astrid Noack* har formaaet at hævde sit Ry som Portrætskulptør. Men yngre Kunstnere arbejder med Held og Alvor paa at hævde vort Ry paa Skulpturens Omraade, vel den Kunstgren, hvor Danmark i vort Slægtled har gjort sin største Indsats og mest befæstet sit kunstneriske Ry i Udlandet.

ARKITEKTUR

Ogsaa indenfor Arkitekturen har Epoken under Christian X bragt en Række Nyskabninger, maaske mest som Resultat af de sociale og administrative Forhold.

I 1912 var *Martin Nyrops* Raadhus Hovedværket i Tidens Arkitektur herhjemme, denne Blanding af nationale Indslag og moderne Krav om Materialernes Ret til at være synlige. Arkitekter som *Martin Borch* og *U. Plesner* stod i Anskuelser ved hans Side. Mod denne Retning rejste Ungdommen Krav om Bortskaffelse af „Djævlerierne“, de „nationale“ Forsiringer i Kunsten, og mod det spredte Indtryk, saadanne Bygninger gav. Enhed og Monumentalitet burde være Løsnet, og med *Carl Petersen* som Apostel stilledes Krav om en strengere akademisk Stil, en Nyklassicisme, dels Palladio, dels C. F. Hansen. *Hack Kampmann,* som helt havde været den Nyropske Retnings Mand, krydsede egentlig Bevægelsen ved Opførelsen af Politigaarden i Stil efter Karl V's Palæ i Granada, de storslaaede Forhold og den rolige udadtil kølige Overflade.

Hans Sønner fulgte hans Kurs i Statsskolerne i Randers og Viborg. Men alligevel førtes den renklassiske Retning til Sejr. Arkitektoniske Krav om Ro, Monumentalitet, Helhedsvirkning – Begreber, som ogsaa

Freddi: Den skønne Helene

Interiør fra Ernst Zeuthen-Samlingen

den Kampmannske Retning udtrykte – blev Dogme, selv hvor det gjaldt Smaabygninger som Carl Petersens Museum i Faaborg.

Den gamle Tid havde dog en højt begavet Forsvarer, Bekenderen af nationalt Byggeris Værdi, *P. V. Jensen-Klint,* hvem det lykkedes over danske Landsbykirkemotiver at rejse Grundtvigskirken. Hans Svigersøn, Professor *Ivar Bentsen,* som var mere kendt med dansk borgerlig Byggeteknik, fulgte ham; det blev en Art national-grundtvigsk Retning med Basis i Hjemstavnslære paa Grundlag af Studiet af dansk behersket Byggekultur gennem Tiderne; den havde snart fine Resultater at opvise.

Nye Tider fordrede nye arkitektoniske Idéer. Le Corbusier havde i Schweiz, Tyskland og Frankrig krævet stærkere Hensyn til Brugen i Boligbyggeriet, og samtidig havde maleriske Strømninger som Kubismen stillet sine Krav. Kun det nyttige og brugelige, ikke det sædvanemæssige, burde have Værdi, og samtidig skulde det i Arkitekturen give sig et ydre Udtryk i en streng fornuftspræget Enkelhed, hvor

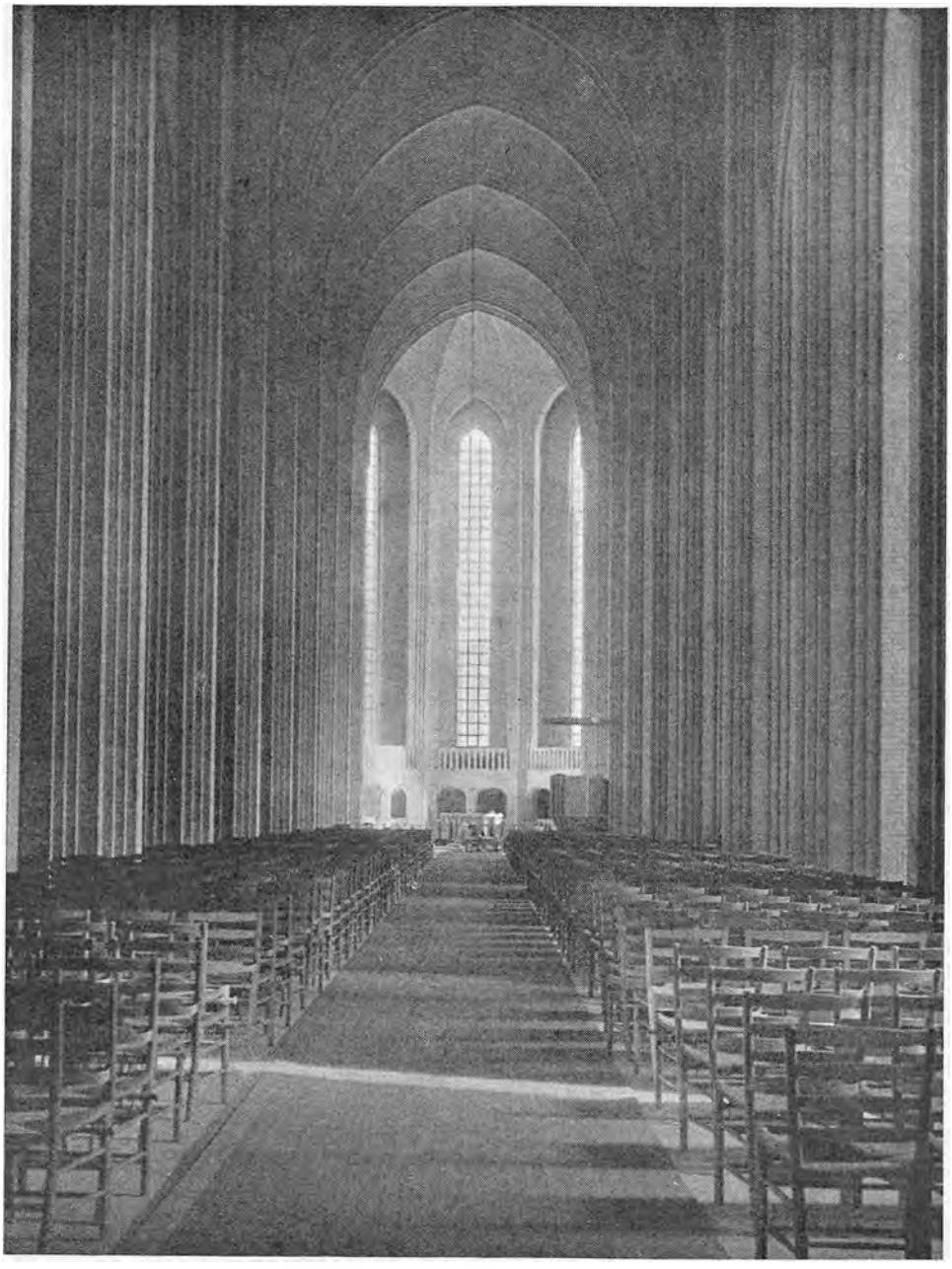

P. V. Jensen-Klint: Grundtvigskirken

Martin Nyrop: Københavns Raadhus

de kubiske Elementer, de rent materielt betonede Blokkrav kom til deres Ret. Princippet lød fint; men det var egentlig kun vendt mod fortidige Arkitekters Trang til Oversmykning af deres Huse med Prydornamenter i alle Fortidens Stilarter.

Men samtidig fremkom der en Basis for en Omvæltning i Byggeskikken ved nye Elementers og Materialers Indførelse. Jernbetonen aabnede uanede Muligheder for Konstruktion. De gamle paa Tegl og Træs Bæreevne baserede Systemer kuldkastedes; med dette maatte ogsaa de tilvante Forestillinger og Skønhedskrav mellem bærende og udfyldende Led rokkes. Muligheden for en ny Arkitektur-Æstetik aabnedes.

Indenfor Bybebyggelsen skete der ogsaa væsentlige Ændringer. I de store Beboelsesbygninger krævede Brandvæsenet to Trapper for hver Bolig; de nyere og brandsikrere Bygningsmetoder medførte, at Brandvæsenet slækkede sine Krav; kun een Trappe var nødvendig, men hver

Hack Kampmann: Politigaarden, København

Lejlighed skulde have een à to Balkoner, hvortil der altid kunde være Adgang ved Ildløs. Dette Balkonsystem udviklede sig efterhaanden til en Form, hvor der i hver Lejlighed i de store Rækker af Lejehuse indrettedes Loggiaer, „hængende Haver", Lysstuer, hvad der grundigt ændrede baade Lejlighedernes Karakter og Bekvemmelighed og satte sit særlige Præg paa Størstedelen af de nye Kvarterers Ydre.

Medens Betonbygning ikke endnu fuldt egner sig til Beboelseshuse, kan det med blændende Fordele anvendes ved administrative Bygninger. *Vilh. Lauritzen* gav et udmærket Eksempel derpaa i Bygningerne i Kastrup Lufthavn (1936–38), og i Statsradiofoniens Bygning ser man nogle for det almenvante Øje forbavsende Udslag af de nye Materialers Bæreevne og Muligheder. Ogsaa K. B. Hallen er løst af *Hans Hansen* 1936–38, som en rent ingeniørmæssigt kompliceret Opgave.

Det mindre Byggeri har i den sidste Snes Aar helt ændret Karakter;

Enfamilieshuse er blevet Ønsket, Rækkehuset en Løsning deraf. Disse og andre praktiske Vaaningsformer har afløst de imponerende Stenørkner af Beboelsesgader, nu er Løsnet Parkbebyggelse med Sol, Luft og grønt.

Kunst dyrkes af mange Mennesker som Udslag af de af Guderne beaandede, genialt skabende Genier; andre ser i Kunsten Spejlbilleder af Tiden, af ofte drøftede Tanker, halvbevidste Forestillinger og antydede Ønsker, som Kunstneren indsuger og søger at gengive. Teknikken er hans Mestertegn; hans Modtagelighed betinger Værkets Bæreevne; hans Udtryksform maa maales som Journalistens. Til Samtidens sansende Medmennesker med deres Fatteevne og Opfattelse vil Kunstneren altid være i Gæld, som de til Kunstneren. Derfor er et rigt Liv indenfor Kunstverdenen og de forskellige Udslag, det demonstrerer, et Tegn paa et rigt kulturelt Liv indenfor et Folk. I den Forbindelse kan det vel siges, at ingen Epoke indenfor vort Lands Kunst har været saa mangfoldig facetteret som denne Konges Regeringstid.

PRESSEN

Af Redaktør Henry Kaiser

PRESSEN

Da Budskabet om Frederik VIII.s Død den 15. Maj 1912 naaede København, havde Hovedstaden blandt andet følgende Dagblade: *„Aftenbladet“*, *„Aftenposten“* *„Berlingske Tidende“*, *„Børsen“*, *„Dagbladet“*, *„Dagen“*, *„Dagens Expres“*, *„Dagens Nyheder“*, *„Ekstrabladet“*, *„Folkets Avis“*, *„København“*, *„Kristeligt Dagblad“*, *„Nationaltidende“*, *„Politiken“*, *„Riget“*, *„Social-Demokraten“*, *„Telegrafen“* og *„Vort Land“*. I November samme Aar udkom *„Hovedstaden“*. Dette Blad repræsenterede ligesom *„Kristeligt Dagblad“* kirkelige Interesser, om end ikke paa ganske samme Linje. *„Berlingske Tidende“* og De Ferslewske Blade (*„Nationaltidende“*, *„Dagens Nyheder“*, *„Dagbladet“* og *„Aftenposten“*) forfægtede Kapital- og Godsejerinteresser, mens flere af de andre Blade – ogsaa Smaabladene – vel var konservative, for saa vidt de stod i Opposition til den radikale og socialdemokratiske Presse, men dog ikke paa alle Punkter var enige med deres store og mere kendte Brødre, lige som en Del af de „upolitiske“ men frisindede Smaablade langtfra altid var paa Linje med *„Politiken“* og *„Social-Demokraten“*.

„Politiken“ samlede om sig en stor Del af det velhavende Borgerskab og de Intellektuelle, der i Bladets Spalter kunde slaa et Slag for deres Idéer, mens *„Social-Demokraten“* fremdeles var Murbrækker for Arbejderne i dette Ords egentlige Betydning. Arbejderne var endnu langt fra vaagnet til politisk Bevidsthed og Forstaaelse, og det var derfor nødvendigt at tale til dem i et Pressesprog, som den politisk uskolede Arbejder kunde forstaa, saa meget mere som hans Kundskaber ofte var ringe. Ganske vist betragtede Gennemsnitsborgeren ikke mere „de Røde“ med samme frygtblandede Uvilje, som det havde været Tilfældet bare ti Aar tidligere, men kun faa ønskede paa den anden Side, at Arbejderne skulde komme til Magten, da man i saa Fald forudsaa grufulde Samfundsomvæltninger. Paa denne Baggrund maa man se *„Social-Demokraten“*s noget enstonige Hamren løs paa Kongehus, Hær, Kirke og

Ekstra-Nummer.

Folkets Avis

Udgaar hver Dag | 2 Øre — Redaktør: Emil Rex — 2 Øre | Onsdag 15. Maj | 1912

Kjøler og Dyner uden Udbetaling.

Kongen død

i Nat.

Kong Frederik VIII.

Læs Artiklen paa 2. Side.

Sommerens Sorger.

Falske Papirer.

Naar Hovedstaden fester.

Barnehjælpsdagen i Gaar.

Kaarstagere fra Amagertorv.

Galopleb.

Steensens VEGETARIAN MARGARINE er altid den bedste

Fodtøj Nyheder Metropol

Forsiden af „Folkets Avis“ 15. Maj 1912

Dagbladet.

Nr. 140 | Torsdag den 16. Maj. | 1912.

✝

Hs. Maj. Kong Frederik VIII. er død.

„Herren være min Hjælper."

Frederik R.

Kong Frederiks Død.

Dagens Telegrammer.

Kong Frederiks Lig bortføres.

„Dagbladet" 16. Maj 1912

Kapitalister – Kapitalist var, populært sagt, enhver, der havde mere, end han kunde putte i Munden samme Dag.

I Løbet af de 35 Aar, der her er Tale om, er mange af de nævnte Blade forsvundet, og de øvrige toner vel samme Flag, om der end er betydelig Forskel paa den Gang og nu baade med Hensyn til Maal og Midler. Særlig én Forskel er iøjnespringende i dette Tidsrum: Pressen er blevet industrialiseret. Dette har blandt andet haft til Følge, at hele den store Underskov af Smaablade er forsvundet og kun har smaa Chancer i Nutiden.

Naturligvis havde Provinsen ogsaa sine Aviser. I større og mindre Provinsbyer var der som Regel et gammelt – undertiden meget gammelt – konservativt Blad og et Venstreblad, hvortil omtrent ved dette Tidsafsnits Begyndelse kommer et socialdemokratisk eller radikalt, undertiden baade-og. De gamle konservative Aviser i Provinsen, særligt Stiftstidenderne, led undertiden af den lidt forbenede Værdighed, som høj Alder nu og da giver, og deres Betydning rakte da heller aldrig ud over det rent lokale. Afstanden var endnu for stor mellem Provins og Hovedstad, til at man behøvede at frygte noget fra den Kant, men allerede nogle Aar før den første Verdenskrig var Billedet ved at ændres. De radikale og socialdemokratiske Blade var unge og friske, til Tider kaade, og Konkurrencen begyndte at blive mærkbar, samtidig med at de politiske og sociale Signaler i Landet var ved at ændres totalt.

De københavnske Blade, der i 1912 bragte Meddelelsen om Kongedødsfaldet, var helt forskellige fra vore Dages Aviser baade med Hensyn til teknisk Udstyr, Placering af Stoffet, Billeder o. s. v. Tager man et tilfældigt Blad som *„Dagbladet“*, der var Morgenblad, havde det den 16. Maj reserveret hele Forsiden til Reportage om Begivenheden, der optog alle. Over 3 Spalter i Midten er et stort Billede af Frederik VIII, paa hver Side en 1-spaltet Tekst. Siden er indrammet af en tyk sort „Sørgeramme“. Et andet af Ferslews Blade, *„Aftenposten“*, bringer den 17. Maj paa Forsiden et 3-spaltet Billede af Kongen paa Dødslejet i Hamborg, til venstre herfor en 1-spaltet Tekst. I øvrigt er Siden ganske som sædvanlig fyldt med Annoncer. Forsideannoncerne hørte i de Tider til saavel Dag- som Ugebladenes faste Udstyr.

Et af Smaabladene, det lille rappe (undertiden som Smudsblad be-

Annonceprisen:
Dagbladet: Helsidesannonce pr. Millimeter ... 20 Øre.
Spalte ... 15 —
Lørdagsnr. ... 10 —
Aftenbladet: Helsidesannonce pr. Millimeter ... 20 Øre.
Spalte ... 15 —
Lørdagsnr. ... 10 —
Annonceekspedition: Det Danske Reklamebureau K., Aabenraa 17, 1 Sal. Telef. 9500, efter Kl. 7: 1017.

Aftenposten.

Abonnementspris:
2 Aftenaviser pr. Kvartal 1 Kr. 75 Øre, pr. Maaned 60 Øre, pr. Dag 10 Øre, enkelte Numer 2 Ø. Søndagsnr. 2 Ø.
3 Morgenaviser pr. Kvartal 1 Kr. 75 Øre.
Abonnement modtages i Aftenbladet ved Bladets Ekspeditionskontor og i Boghandlerne og alle Bladforeninger hvor det er udsat. Gratisaflæg.
Redaktionskontor: Det Danske Reklamebureau K., Aabenraa 17. Telefon: 4757.

Nr. 13722. | Fredag den 17. Maj. | 1912.

Kong Frederiks Lig føres fra Hotellet.

Privattelegram

Hamburg, Torsdag.

Præcist kl. 1 blev selve Kongekistevognen til Ro efter Togets spirende Begivenheder. Ifølge Politiovertsigt vandrede Kongens Kammerherrer, der nu i fem mange Aar Dag ud og Dag ind har betjent en Kongens Person. I hele Politiovertsigt var alt Raffet, som de høje Herrer og Kaiserens Ene lyste i Marche og hele Kommet med en betydende Tusch. Utrætteligt trænende Kaiser for enstemmige forgrundlige Musik med Kaiserens. Hamburgs Gader var alle og tomme, Godsjernene Raffede venligt, til mulens Dundet kom ned fra Himlen. De Dagen grydte, Raffede det rasende ned fra en Kæmp Himmel. Over Elben og Kilderen lod et mat Tangefier, og Marcher vog, hen langsomt.

Det var nogen tæt, da de første Ekstra, hen hente Jøgen Tøm lod i Hotellets Forhal og Gange. Højlige Herrer trad de høje Herrerskarer, Kommer Ekstraflæn Ulæde ud og ind med Jernkørsler og Bøttekister, Gørpefter og Kæmper. Ogsaa hele hj. Familie var tidlig ogs. Kl. almede Kl. 6 Kalle Vortkerskien fra „Hamburger Hof" fulde Stod.

Ikke efter Ude indtrædte Sig paa Hotellet Ekstra Hovmesterens og en talrig Repræsentation for hele Kolonet med Generalkonsulen i Spidsen. Den forgyldte Ekstra blev i Dødslejet modtaget paa Kongefamiliens Vegne af Ekstrakammerherren, der hilste personlig paa hver enkelt af de tilstedeværende. Præcisklig blev den af Ekstrakammerherren Kaiser bevist, idet det 19. Kanonskud Ekstraskud i tidlig Morgen blev Dødsmant og med hele Ærbødighed trædte ind for den Sidste Wilhelm's Ordning af alle Kongen af Danmark den Sidste Gang.

Ikke Hotelet havde umiddelbart troede den Kongelige Ekstra Sig at meget Ekstraskud. Et Politikorps til Hest og til Fodsvejede for at opretholde Ordenen. Ikke mindre end et Kompagni af Infanteriregiment „Hamburg" var for at afgive Æresbevisning.

(Ekstra forfattet paa Ø. Ø.)

Kong Frederik paa Dødslejet.

Phot. Anthor L. & A. Schaal, Hamburg.

☞ Med Bladet i Dag følger til nogle abonnerede Aftenaviser „Aftenposten's Gaabegladsk".

Gudstjenester og Møder.

Dagbg Andagt paa Sagnostage.

Fredag den 17. Maj.

Aftenpoten, Dg Aftenpoten. Lørdag d. 18. S Kristenfest. Dg Dr. M. Schmidt.

Ny luth. Gudsbg. St. Ansgars Kirke, S Maj.

Kl. 7 V. C. Apostelkirken, S Kristen, Lørdag.

Det hvit Kors. Sønderg. 7 Jernbaneg. Fredag. Salmesang, Dg Pastor Jensen.

St. Nathan, S Centralmissionen Fest, Pastor Kaal, Salmesang, S Betaniefamilien. Andagtsm. S Sørensen.

Elim Salmer (Sønderg. 107). Fredag Kl. 8. Bibelstudie Fredag over Emnet: Hvad Gud Bogt af D. M. Campbell.

C. O. Fri. V. VIII. — Ø. S. Gdd. af Kristi Kærlighed. S. T. Cl.

I. O. G. F. K. Mødes, Kl. 8. Generalforsamling i Kristiania. Valg af en Gran-Repræsentant.

I. O. G. F. K. L. Lejr Nr. K. Mødes Kl. 8. Valg af Udvalg. Valg af Æres-L.

Prøv min 85 Øres Barbermaskine
Gamle Tandsæt købes
Dansk Fabrikat
Frelsens Hær, Helgesensgade,
I Anledning af Hs. Majestæt Kongens Død
Karen Johansen, Blomsterhandler,
Frederiksberggade 29 ved Raadhuspladsen.
De køber
Maj.
Til Sol og Salt og Sommer blæs
Og Pigen: i Maj
Min gamle Hat kan ikke slæs,
Jeg maa til Modist.
AJCO-Kaffe
er Vredens bedste Kaffe.
Kogt Kød
Michelin
Cykleringe
og
Motorcykleringe
Extra Java Kaffe

„Aftenposten" for 17. Maj 1912 med Billedet af Frederik VIII paa Dødslejet

„Politiken"s „Christensen", cand. mag. Valdemar Koppel

tegnede) *„Folkets Avis"*, der kostede 2 Øre og kom om Middagen, har den 15. Maj paa Forsiden et – for øvrigt elendigt Billede af den afdøde Konge. Det er 2-spaltet, og en Tekst henviser til Referatet Side 2. Videre er der paa Forsiden en 3-spaltet Reportage af Børnehjælpsdagen, der havde fundet Sted Dagen før, med et 3-spaltet og et 2-spaltet Billede, en Artikel „Falske Papirer", Lederen „Sommerens Sorger" og en Spalte Annoncer. Som man ser: Ingen fede Overskrifter over hele Siden. Sensationer var godt – men Annoncer bedst! En Sensation var det naturligvis, og vist nok alle danske Blade bragte en større eller mindre Reportage om Dødsfaldet og den nye Konges Tronbestigelse. De vestindiske Blade som „St. Thomæ Tidende" og „Sct. Croix Avis" bragte Telegrammer om Begivenhederne i Hamborg og København. I det sidstnævnte Blad hedder det bl. a. i et lille Telegram – der er helt moderne i sin Tilskæring – fra København den 16. Maj: Prince Christian was taking his morning ride when he aksed why the flags was half-masted, and then he was told.

Den bedste Sensation var den Gang – som senere! – Mordet, helst det uopklarede af Gaade og Mystik omspundne Mord, men heller ikke dét blev omkring 1912 behandlet paa samme 6-spaltede Maade, som visse Blade nogle Aar senere benyttede.

I Begyndelsen af December 1912 fandt der et Mord Sted paa Østerbro i København, hvor en Blikkenslager Koch blev myrdet af sin Kones Elsker. Dette Mord, som hurtigt blev opklaret, havde i første Omgang det rette Anslag, men selv et lille Toøresblad som *„Dags-Telegrafen"*, der maa formodes at være stærkt interesseret, kunde ikke afse mere end tre Spalter paa Forsiden, til Gengæld var der Billeder af baade Huset, hvori Mordet var begaaet, af Blikkenslagerens Kone og af Morderen. Sidens øvrige tre Spalter er Annoncer.

Dagligt Oplag: 30-40,000

HOVEDSTADEN

Nr. 12. • LØRDAG • 7 • DECEMBER • 1912

Balkanforbundets Skæbne.

Modsætninger overalt.

Vil Balkanforbundet løse spørsmålet?

Bulgariens Forsterning beholdt.

BERLIN, 6. Dec. (R. B.).

»Deutsche Tagesztg.« melder fra Sofia: Differencerne mellem Bulgarien og Grækenland har vakt Forsinkelse i Belgrad, fordi man der frygter for, at Balkanforbundets Ekskluseren derved skal blive alvorlig truet. Serbien gør alt for at samle, men man antager, at Forbundet vil blive sprængt allerede under de forestaaende Fredsforhandlinger. Dertil bidrager ogsaa, at der hestaar en vis Rivalitet mellem Serbien og Bulgarien, fordi Bulgarien vil være den ledende Magt paa Balkanhalvøen, hvad Serbien ogsaa gør Krav paa at være. Endelig føler man sig i Belgrad ogsaa ikke forsvet af Bulgariens venlige Holdning overfor Østrig-Ungarn. Man mener her, at den nærste Balkankrig ikke vil lade vente længe paa sig.

Rumænien i Stilt med Grækenland.

WIEN, 6. Decbr.

(Privatdepesche.)

Fra Bukarest telegraferes til »Neue Freie Presse«, at Stemningen mod Serbien er meget ophidset, fordi grænse krigende Soldater har begaaet Myrderier paa de med Rumænerne stammeslægtede Ferienskikker. Endelig Bukarestblade kræver endogsaa, at Rumænien skal afbryde den diplomatiske Forbindelse med Athen.

De græske Massakrer paa Kutrovallakkerne.

BERLIN, 6. Dec. (R. B.).

Til »Berl. Lokalanz.« telegraferes fra Bukarest: Efter hvad der meldes fra Athen har Ministerpræsident Venizelos tilbudt Bukarestbanke at den rumænske Gesandt overtager Undersøgelse angaaende Massakrerne paa Kutrovallakkerne.

Valonas Bombardement og Italien.

ROM, 5. Dec. (R. B.).

Den Deputerede Salandra har i Deputerekammeret indlagt en Forespørgsel til Udenrigsministeren om Begrundens Anskuelse med Hensyn til Krigsoperationerne i Bugten ved Valona, navnlig Bombardementet af Valona og Besætningen af Øen Saseno.

Østrig og Italiens Protester med Valonas Besætning.

WIEN, 6. Dec. (R.B.).

Østrig-Ungarns og Italiens Gesandter i Athen har i Gaar meddelt den græske Regering, at deres Regeringer ikke kunde gaa med til Græslandets Besættelse af Valona og Øen Saseno.

Den østrigsk-serbiske Konflikt.

Et serbisk Albanien.

BELGRAD, 6. Decbr.

(Privatdepesche.)

Den meget omtalte russiske Gesandt har til en Blaadkorrespondent udtalt, at han anser Serbiens Krav paa Albanien for berettigede. Serbien har ført en retfærdig Krig med Tyrkiet, og er i sin Ret til at annektere de erobrede Landsdele, hvis det synes ønsk. Østrig har ingen Krig med Tyrkiet; med hvilken Ret blander Østrig sig da i det albanske Spørgsmaal.

Gesandten henvendte, at han paa ingen Maade — som det var blevet paastaaet — havde handlet til over de Ordner, han havde fra sin Regering.

Østrigs gamle Kapnskab med Serbien. Serbiens hidtsige Rusland med Østrig.

WIEN, 6. Dec.

(Privatdepesche.)

De utallige serbiske Chikanerier — Forhaandslier overfor østrigske Undersaatter, tilføjets ogsaa østrigske Embedsmænd, i Makedonien, problemtive Toldtraanstaltninger, som ikke alene skader østrigsk, men ogsaa serbisk Handel, politisk Skuldvarpearbejde i Østrig-Ungarns sydlige Provinser, og nu i den senere Tid regelmæssig Beskydning af ethvert militæret østrisk Fartøj, der kom inden for Skovvikke af det serbiske Donau-Vagtmandskab, — alt dette maa ophøre. I Januar 1908 har Serbiens uprovokerede og chikanøse Holdning fæstet Østrig-Ungarn til at anvende 100 Millioner østrigske Kroner til Beskytelse af Grænserne, og nu har Monarkiet atter maattet anvende 100 Mill. Kr. til Sikringsforanstaltninger. Dette Nabokab har efter fem Aare Uro udviklet sig til en betydelig Fare, der er uansfelig og nydhedelig.

Til Belysning af Forholdet sat ind serbisk Side. Under Balkanske Udstillinger om den tidligere serbiske Justitsminister Aranjelovitsch har indgaaet et telegrafisk Bind:

Vi Serbere skælver for, at Rusland ogsaa denne Gang kunde give efter, og at det samme diplomatiske Spil skal gentages saa som i 1908 og 1909. Trods dette er vort Haab stærkere end vor Frygt. Alle Slaverejne er nu rettede mod Rusland. Rusland maa i den nuværende Situation vise sig beslutsom og sige et sødsbjørtigt Ord. Ingen kan tro, at Rusland ikke er forberedt, thi hvorsaar skulde det være forberedt, om ikke nu? Det var uforberedt paa den japanske Krigs Tid, det var uforberedt under Imperiets Anneksion, men nu har **Rusland Krigsmidlerne selv erklæret, at Rusland kan stole paa sin Mag.**

Det saabetydningsfulde Ord, som dette serbiske Hjertesuk forlangere, er ikke sandt, og det er nærmere vinterligt, at det bliver nogt. Men i en petersborgsk Meddeling til »La Tempo«, der jo har udmærket Feling med jeredende Kredse i Rusland, siges det, at Rusland er stemt for, at det serbiske Havnerspørsmaal og det deriil knyttede albanske Spørgsmaal løses saaledes, at Albanien stilles under tyrkisk Overhøjhed, og at Serbien tyrkisk Havnaadnemmelsesret tyrkisk Havnaadnemmelsesret tyrkisk Jernbanelinie. Og — fortsætter det — Albanien bør ikke hersle over nogen ikke albansk kristen Befolkning. Det vil sige, at at »Stor-Albanien« snakker Russlandikke.

Rigskansiertalen.

Engelsk og russisk Pessimisme.

LONDON, 6. Decbr.

(Privatdepesche.)

Der herskar i Dag alvorlig Pessimisme i Parlamentet med Hensyn til den europæiske Situation. Velvendende Medlemmer er uvidige over Englands Stilling, idet den tyske Rigskanzlers Tale der synes at have vindet noget Indsemmende. Det betyrgelse er, men i Rusland nu vil betragtes som en Ydmyg overfor aabenlys Trusel. Der nærme dog endnu det Haab, at Sasonoff vil trimmere over det energiske Krigsparti.

Albaniens Fremtid.

Den provisoriske albanske Regering. Alle tre Troebekendelser repræsenterede.

ROM, 6. Decbr. R. B.

Til Agenzia Stefani telegraferes til Valona: Den provisoriske Regering har dannet et Ministerium med Ismail Kemal Bei som Præsident og Udenrigsminister.

— Forfatteren er der dannet et Senat, bestaaende af 18 Medlemmer.

— Af Regeringens Medlemmer er 2 Katoliker, 3 ortodokse og 5 Muhamedanere.

Nyt russisk Forslag. Albanien under tyrkisk Højhed

BERLIN, 6. Dec. (B. B.).

Til »Berl. Lokalanz.« telegraferes fra Paris: Rusland har stillet et nyt Forslag, hvorefter Albanien skal blive staaende under tyrkisk Overhøjhed. Serbien skal have tilskret den kommercielle Benytelse af en neutral, albanesisk Havn og en neutral Jernbane til denne Havn.

Fredsforhandlingerne.

London foretrukket for Konstantinopel.

LONDON, 6. Dec. (B. B.).

Efter hvad Reuters Bureau erfarer, har den britiske Regering givet sin Tiltrædelse til Bulgariens Forslag om at afholde Fredsforhandlingerne i London.

Efter Forlydende havde Tyrkiet forbehaset, at Forhandlingerne skulde foregaa i Konstantinopel, hvilket Forslag Grækenland havde givet sin Tiltrædelse, medens Bulgarien satte sig derimod. De bulgarske Krigsmænd foretrak derefter London, hvilket Forslag vedtoges.

Fredsmæglingen i 2 Tempt.

BERLIN, 6 Dec. (B.B.).

Til »Vossz. Ztgn« telegraferes fra Paris: Om de allierede Fredspro-

Fra Universitetsnaaksel i Aftes.

De forenede Staters Flaade.

National Forsvarskommission. Nybygninger planlægges.

WASHINGTON, 6. Dec. (B. B.).

Marineminister Meyer har i Dag tilstillet Kongressen Marineministeriets Varetekning, der udtaler sig for Oprettelse af en Kommission for det nationale Forsvar. I Betænkninger hedder det bl. a.: For at sikre til et Nærmeste mellem Kongressen, Hæren og Flaaden maa der tænkes en formelle Forbindelse mellem de lovgivende og de udøvende Myndigheder.

Amerikanske Nybygninger til Flaaden er inden i Øjeblikket, at De forenede Stater vedtager det nuværende System af 2 Slagskibe årlig ikke ændrede, tilføje gaa tilbage fra den sidste til den fjerde Plads i Nationernes Række. Et samlet Antal af 41 Slagskibe er efter Marineministeriets Mening det mindste, De forenede stater kan have. Modstræninger af Flaaden vaa Nødvendigheden af Pansrede Krydsere og Torpedojagere. Marineministeriet anerkender Værdien af Torpedobaade og Undervandsbaade og anbefaler gamle af eje Bere af dem, som er af den Mening, at det vil være bedre at anskaffe Slagskibe. Der forelaa Kongressen som følgende Udvalgte af Flaaden: 1 Slagskibe, 1 Pansrede krydsere, 10 Torpedojagere, 1 Torpedojager Tender, 2 Transportskibe, 1 Ammunitionsskib, 6 Undervandsbaade, 1 Undervandsbaad Tender, 1 Yarkskibe, 1 Kanonbaade, 2 Skraadbjerge, 1 Tørdok og 1 Forsøgsbæk for Undervandsbaade.

Forsiden af „Hovedstaden" for 1. December 1912 med den i Teksten omtalte Tegning

Der hændte dog nu og da ogsaa andre Ting, der kunde sætte Sindene og Pennene i kraftig Bevægelse, som f. Eks. Slagsmaalet paa Universitetet den 6. December 1912. En Privatdocent, Dr. phil. Konrad Simonsen, havde under nogle Forelæsninger over Geniet rettet et meget personligt Angreb mod Georg Brandes. Den 6. December skulde Forelæsningerne fortsætte i Universitetsannekset. Saa snart Dr. Simonsen viste sig, brød der en aldrig tidligere hørt Pibe- og Bilhornskoncert løs, der umuliggjorde det for Doktoren at faa indført et Ord. Efterhaanden blev Gemytterne i den Grad ophidsede, at det udartede til et vældigt Slagsmaal, hvor Lussinger og Kæbestød regnede ned over onde og gode.

„*Hovedstaden*" bragte Dagen efter en Tegning, hvor man ser Lektor Simonsen paa Talerstolen, et Glimt af Slagsmaalet i Salen og indføjet Ørnen over Universitetets Indgang med den vedføjede Inskription: *Coelestem Adspicit Lucem.* Som en Journalist bemærker, var det næppe det himmelske Lys i egentlig Forstand, Studenterne i Salen skuede, selv om de saa baade Sol og Maane og mangefarvede Stjerner.

Naturligvis rejste der sig i Pressen – baade i Hovedstad og Provins – et Skrig over Skandalen, som Bladene, alt efter deres Indstilling, tog meget forskelligt. Den radikale Presse tog Demonstrationerne til Indtægt for Georg Brandes, mens den konservative Presse hævdede, at Demonstrationen gjaldt den ene Ting, at Lektor Simonsen havde givet sin Forelæsning en Form, der var utilstedelig, da den blev fremsat fra Universitetets Lærestol.

Dr. Besthorn

De her omtalte Begivenheder var de sjældne Undtagelser. Danmark var et lille fedt Smørhul, hvor Luften nu og da nok kunde virke noget stillestaaende, og Hovedstaden var en Provinsby, hvor man til daglig havde nok i lidt Skuespilleri, lidt litterært Sjov i Gaden og lidt Snagen i det pæne Borgerskabs mer eller

DAGS-TELEGRAFEN

Ekspedition: Frederiksberggade 19. Telefon 1298. | 2 Øre. | Mandag 9. December 1912. 5. Aarg. — Nr. 292. | 2 Øre. | Redaktion: Frederiksberggade 19. Telefon 1298.

Forlang altid
OTTO MØNSTED'S ELEFANT-MARGARINE.
Fortrinlig til Julebagning.
Elefant-Margarine 75 Øre pr. ½ Kg
Svane-Margarine 70 Øre pr. ½ Kg

Landmandsbanken
modtager for Tiden
Indlaan
paa 1—3 Maaneders Opsigelse
til en Rente af 4 % p. a.

7770 Autotaxa 7770
Herefter med Rabatkuponer til Værdi 5,50 Kr. solgte for 3,00 Kr. hos Papir- og Kunsthandler Paul Caspersen, Raadhuspladsen 25.
7770 Autotaxa 7770

H. P. LILLELUND,
Glarmester.
Peder Hvidtfeldtstræde Nr. 7.
Filial Charlottenlund, Telefon Ordrup 273. Telefon 843. Filial Holte. Telefon Holte 70.
Bygningsarbejde udføres. Glasloefter opsættes.
Elegante Indramninger udføres.
Forhandling af Alt i større og mindre Partier.
Forhandling af Glasrosetter i større og mindre Partier og dertil hørende Skruer.
Forhandling af alt Slags Glarmesterværktøj.
Agentur i Glasforsikring for det største Glasforsikringsselskab i Danmark.

Joh. Fr. Schalburg
STORMGADE 8
KØBENHAVN
Vellagrede
Bourgogne og Rhinskvine.
TELEFON 656

DAGS-TELEGRAFEN
Se Annoncen paa 4. Side!

Café Riche
Amagertorv Nr. 11
aabnes om faa Dage.

Prima
Damp- og Husholdningskul
samt engelske Cokes leves billigst her paa Pladsen hos
Severin Petersen & Co.
Vester Voldgade 123.
Telefon 5097.

Jule- og Nytaarsgaver
Det bringes herved til det ærede Publikums Kendskab, at Jule- og Nytaarsgaver til Kunder i Beskold til Lør af 8. Juni 1912 vil blive betraglet som ulovlig Tilgift. Der vil blive gjort Ansvar gældende mod Overtrædere heraf.
Frederiksberg Handelsforening. Uttekrammerforeningen.
Sandby Handelsforening. Nørrebros Handelsforening.
Østerbros Handelsforening. Vesterbros Handelsforening.
Frederiksberg Detailhandlerforening.

Alfr. Christensen & Co. A/S
Import af Kul & Koks.
Bestillings-Kontor:
Frederiksberggade 1 Mezz.
Telefoner: 20—482—5019.
Prima Kvalitet garanteres.

* Cafe Botanique *
Hj. af Gotheregade og Nørrevold, anbefales.

F. A. Thiele,
Kobenhavnsgade 5.
Specialitet: Bøjelige Pincenez.

Rovmordet opklaret

Billeder fra Bloddramaet paa Østerbro.

Mordstedet.

Det frygtelige Rovmordsdrama er opklaret.

Tæppet er gledet til Side for en af de mest uhyggelige Forbrydergerninger, som vor hjemlige Kriminalretshistorie har at opvise.

Et Dyb af Rashed og Ondskab aabner sig for vore Øjne, vor Forstand staar stille; thi vi begriber ingenting. Da vi i Lørdags skrev om denne Sag, var vi op ad Formiddagen klar over, at Resultatet af denne Sag vilde blive ligesaa overraskende som uhyggelig.

Og da vi gik i Trykken, kunde vi først af alle, inden Rota Lonspressen var sat i Gang, meddele vore Læsere i al Korthed, hvad Dagen i Gaar vilde bringe.

Og da vi Søndag Eftermiddag slog Meddelelsen op i vore Vinduer i Frederiksberggade, ja, da var Gaden sort af Mennesker. Automobilerne maa skippe op, alt var standset. Hundrede af Øjne stirrede op mod vore Vinduer, hvor den frygtelige Sandhed stod at læse.

Er det muligt — er det sandt?

Fra Anna Kock.

Ekskuse og Rovmordersen Vinding-Hansen.

Spørgsmaal paa Spørgsmaal kredsede hinanden. Vor Tanke stod ikke Stille et Øjeblik, alle og alter kunde det i et Vaks „Dags-Telegrafen" stod i Gaar som det eneste Blad her i Byen, der kunde bringe hurtig og rigtig Besked.

Vi erholder i Dag [illegible] Billeder fra det [illegible] Drama [illegible] Kort [illegible] gjenpart.

Red.

Satirisk Tegning i „Ravnen" 10. Juni 1920 i Anledning af Red. Asger Karstensens Sagsanlæg mod Frejlif Olsen. Teksten lyder: Witzansky til Asger Karstensen: „Sa' Du Skruebrækker!? Og saa kan Du ikke engang faa straffet en Mand, der beskylder Dig for Bedrageri og Toldsvig."

mindre pæne Privatliv. Hvad Smaabladene angik, vil en Række tilfældigt udplukkede Overskrifter give et Indtryk af, hvad man fodrede de taalmodige Læsere med: I høj Hat og bar Skjorte. – To Kontraktbrud ved Teatrene: Frk. Ebba Thomsen og Viggo Wiehe. – Sækketyven fra Frederiksborggade. – Af Politiets Dagbog: Forsvunden Smedemester. – Bedraget 42 Forhyringskontorer. – En svensk Ransmand. – At danse Boston – o. s. v.

Eller *„Dagens Expres"* Nytaarsaften 1912: Forsiden: De sædvanlige Annoncer, Leder, 1912–13 (hvori vi i 1947 med nogen Undren læser: 1912 har været et stygt blodigt Aar, og ingen blide Tanker vil følge det i Graven). Videre er der paa Forsiden: Et Rædselsdrama i et Biograf-Teater. Kvinder og Børn trampes ned. – Frau Marianna Marstrand. – Løven og Ræven. – „Forsømmelig" Administration. – Den fhv. Chef for det hemmelige russiske Politi dømt. – Mordet paa Diamanthandleren – og endelig et 3-spaltet Vinterbillede med et Vers.

Serveringen i Datidens Blade var ofte et gnidret og klattet typografisk Udstyr, faa og daarlige Billeder, alle mulige Spaltebredder – i mange forskellige Antal – i en Avis, hvis Længde kunde nærme sig stærkt til det Maal, man kalder Mandshøjde. Ganske vist havde det af Henrik Cavling i *„Politiken"* syv Aar tidligere indførte mere haandterlige Format vundet Indpas, men langt fra i alle Bladene.

Den første Verdenskrig blev ogsaa for Pressen skelsættende. En grufuld, moderne Krig, en Krig, der var blevet betegnet som umulig mellem civiliserede Nationer, blev i nogle hede og højspændte Sensommerdage trodt alt til den frygtede Virkelighed, til alle Tiders største Sensation. Den satte sit brutale Punktum for en fredelig Tilværelse og rejste ukendte

Sidste Nyt

Kl. 8,30

Fjerde Udgave — Politikens Flyveblad

Lørdag — 1. August 1914 — 2 Øre

Et Budskab fra Kongen.

Danmarks strenge og til alle Tider ensartede Nevtralitetspolitik vil ogsaa under den nuværende Krise uvægerligt blive fulgt.

Under de alvorlige Forhold, som er fremkomne for vort Fædreland ved de sidste Dages skæbnesvangre Begivenheder, føler vi Trang til at udtale følgende overfor vort Folk:

Ingensinde paakaldtes stærkere end nu Ansvarsfølelsen baade hos den enkelte og hos Nationen i dens Helhed.

Vort Land staar i venligt Forhold til alle Nationer. Vi tør nære tryg Forventning om, at den strenge og til alle Sider ensartede Nevtralitet, som altid har været hævdet som vort Lands Udenrigspolitik, og som ogsaa nu uvægerligt vil blive fulgt, vil blive agtet af alle.

Men naar dette er Regeringens og alle ansvarlige og besindige Mænds fælles Opfattelse, saa maa vi ogsaa stole paa, at ingen ved utidig Stemningsytring, ved ubesindig Demonstration eller paa lignende Vis gør Brud paa den Værdighed og Ro, der er saa afgørende for at skabe Tillid til vort Fædrelands Holdning. Enhver har nu sit Ansvar og sin Pligt. Vi føler os overbeviste om, at Stundens Alvor vil præge alle danske Mænds og Kvinders Handlinger.

Gud bevare vort Fædreland.

Christian R.

Zahle.

Ultimatum fra Tyskland til Rusland.

Mobiliseringen i Tyskland vil finde Sted i Løbet af 12 Timer, hvis ikke Rusland standser sine Krigsforberedelser.

Berlin, Lørdag.

det officiøse Blad „Norddeutsche Allgemeine Zeitung" skriver: Efter at det Mæglingsarbejde, Tyskland paa Czarens Ønske havde paataget sig, er bleven forstyrret ved den russiske Nats og Flaades almindelige Mobilisering, har Hs. Maj. Kejserens Regering idag givet Meddelelse i St. Petersborg om, at den tyske Mobilisering er forestaaende, hvis Rusland ikke i Løbet af 12 Timer standser sine Krigsforberedelser og afgiver bestemt Erklæring herom. Samtidig er der blevet rettet en Forespørgsel til den franske Regering om dens Holdning i Tilfælde af en tysk-russisk Krig.

Indkaldelsesordren udvides til 18,000 Mand.

Sikringsstyrken paa Sjælland, Jylland og Fyn.

I Henhold til Paragraf 22 i Lov af 30. Septbr. 1909 er det besluttet at indkalde Sikringsstyrken paa Sjælland og en tilsvarende Styrke for Jylland og Fyn, ialt ca. 18,000 Mand udover den i Gaar indkaldte Mandskab til de forskellige Garnisoner rundt om i Landet i Overensstemmelse med de derom gældende Regler.

„Politiken"s Flyveblad fra 1. August 1914

Problemer ogsaa for Pressen. Store og smaa Blade sendte med Timers Mellemrum Løbesedler og Ekstraudgaver: Mobiliseringer, Krigserklæringer, de første Kampe, Nevtralitetskrænkelser, de første Krigsforlis af danske Skibe o. s. v. – det hele fulgte Slag i Slag.

De Forsøg, der hidtil havde været gjort paa at modernisere den danske Presse, havde i det væsentlige været Enkeltmandsværk, stammende fra Folk, der i Udlandet, mest Amerika, havde set en helt ny Form for Presse og nu ønskede at indføre den herhjemme, men Pressens Modernisering var fra 1914 simpelt hen et Produkt af en Udvikling, som ingen kunde staa imod.

De konservative Blade strittede imod til det sidste, hvad der havde flere letforklarlige Aarsager, der *ogsaa* var af politisk Natur, men allerede *under* den første Verdenskrig begyndte ganske langsomt den Forvandling, som særlig fra Tyverne tog Fart, og hvorved Pressens Ansigt totalt skiftede Udseende, man kan maaske endda sige: forsvandt. Meget nyt skabtes og meget gammelt gik ned, og man saa da det tilsyneladende mærkelige, at f. Eks. Den Ferslewske Presse, der i mange Aar havde ligget i Spidsen, var noget af det, der hurtigst og voldsomst blev ramt. Det var i Virkeligheden slet ikke saa mærkeligt, men viser tydeligt, hvad den enkelte Mand tidligere betød for et stort Blad.

Da den unge Ole Cavling fik Plads i „Ekstrabladet"s Redaktion. Tegning fra en Festavis ved „Politiken"s 40-Aars Jubilæum i 1924

Endnu omkring 1912 spillede Den Ferslewske Presse med sit Kæmpeoplag paa 85.000 en dominerende Rolle. Om denne Presses Skaber siger Franz von Jessen et Sted: „Gamle Etatsraad Ferslew var en af vore faa store Journalister, skønt han næppe i sine Blade har skrevet en eneste Linje. Vente, forsigtigt overvejende – og saa gribe til, naar Øjeblikket var der, hensynsløst, vovende den store Indsats.

Stadig den første med alt nyt: Rotationspresse, Sættemaskine o.s.v. Han indførte Stordrift i den danske Presse. *Stordrift* — det var hans Fund. Han blev spottet for det — og han sejrede."

Gamle Cavling. Fra „Politiken"s Festavis 1924

Ferslew havde jo lagt sine mange Blade til Rette ud fra en fuldkommen rigtig Vurdering af, at hans Læsere var — kulturelt set — en meget uensartet Masse, men ogsaa med en enestaaende Flair for, hvad han turde byde de forskellige Lag i Befolkningen, og hvad han kunde benytte af det ny, der kom frem. Dertil kom den meget vigtige Ting, at Bladene ikke bare skulde være en Indtægtskilde, men tjene ganske bestemte Formaal. Det foragtede *„Aftenposten"* — „Rullekoneblad" kaldte misundelige Konkurrenter det — var mere end en Guldgrube. Ved sine jævne, men fortrinlige Informationer om hjemlige og fremmede Forhold — støttet af et udmærket Billedstof — interesserede det en Mængde af de Mennesker, der endnu ikke var egentlige Avislæsere, men som blev det. Bladet var „upolitisk". Det var det, for saa vidt, som det aldrig havde skarpe politiske Kanter eller direkte politisk Propaganda i Spalterne, men Bladets sobre og naturligt skrevne Artikler — og gode Billeder — om Kongehuset og dets Medlemmer, har næppe været helt uden Betydning for den jævne Mands Betragtning og Vurdering af Kongen og hans Hus.

Efter den første Verdenskrig, hvor den sociale Nivellering tager Fart, hvor de fleste Skranker mellem Klasserne falder i den Betydning, at Folket nede fra ikke mere føler sig ringere end dem i Toppen — hvad enten der er Tale om Kultur eller Rigdom — paa *det* Tidspunkt havde De Ferslewske Blade udspillet deres Rolle, og kun en ny Mand af samme Støbning og med samme Forstaaelse af Øjeblikket som den gamle Etatsraad vilde have været i Stand til at føre det store Foretagende videre.

Redaktør Andreas Bundtzen

En saadan Mand fandtes ikke i „Hôtel Royale" – Konkurrenterne havde ham.

I disse for Pressen saa kaotiske Aar faldt nogle af de gamle Medarbejdere fra, men en Del fulgte dog med over i det nye Tidsafsnit, og blandt dem var en enkelt, der lige skal nævnes: Dr. phil. Besthorn, som tjente Den Ferslewske Presse i ca. 40 Aar. Hans Doktorafhandling var noget saa specielt som et Arbejde om den indiske Digter Ibn Zaidan, men da han i 1879 eller 80 kom til *„Nationaltidende,"*, var det ikke som særlig indisk Specialist, Bladspecialisternes Tid var endnu ikke inde. Hans omfattende Viden blev gjort frugtbar gennem hans Artikler om Udenrigspolitik. Chr. Gulmann siger om ham: „. . . hans enestaaende Evne til at *fortælle* Udenrigspolitik, gjorde ham ude i Europa til et Verdensnavn." Hvad det betyder, at Dr. Besthorn kunde *fortælle* Udenrigspolitik, vil den forstaa, der har forsøgt at læse andre samtidige Skribenters Artikler om udenrigske Emner. – Hele København kendte Dr. Besthorn, naar han – Sommer og Vinter med aaben Frakke – for fuld Fart kom gennem Byen. Lommerne struttede af Aviser – han læste daglig 30–40 Blade – Hatten trykket ned over de graanende Lokker og et venligt, men lidt fjernt Blik bag Guldbrillerne. Hans Hukommelse var legendarisk og hans Humor af en charmerende Frodighed. Han blev ved Den Ferslewske Presse til December 1918, saa kunde han ikke mere forlige sig med Husets nye Tilstande og søgte til *„Berlingske Tidende"*, hvor han var, til han kort efter døde.

Betragter vi det andet store konservative Blad, *„Berlingske Tidende"*, er det tydeligt, hvor langt Ferslew havde ligget i Spidsen. I Begyndelsen af 1913 fik *„Berlingske Tidende"* Chr. Gulmann til Redaktør og Louis Henius til Administrator – og paa samme Tid afførte „Tante Berling"

Til venstre Henrik Cavling, til højre Frejlif Olsen i Eigil Petersens karakteristiske Streg

Forsiden af „Klods-Hans" fra 15. Marts 1923 viser, at dette Blad endnu paa dette Tidspunkt havde Annoncer paa Forsiden

sig sin gamle, lidt stive og umoderne Kjole og gik ind paa Linje med de de andre moderne Blade i Hovedstaden. Det skete ganske vist ikke i et Nu, men allerede i Foraaret 1913 startede man Søndagstillæget „Ude og Hjemme". Samme Efteraar gik man i Bladet over til at benytte Antikva, og det følgende Efteraar indførte man det 5-spaltede Format, og nu fulgte Udbygningen af Foretagendet Slag i Slag. 1916 kom B. T. 1920 tog man en ny Maskine, der kunde trykke 64 Sider, i Brug. Aaret efter kom en ny Tabular-Presse, der yderligere satte Kapaciteten op. 1923 lavede man Søndagstillæget i 4 Farver. I 1924 – til 175-Aars Jubilæet – præsenterede man den første Lysavis og trykkede det hidtil største Nummer paa 80 Sider. Siden fulgte Dybtryk – som man for øvrigt paa et tidligere Tidspunkt havde forsøgt – saaledes at dette Blad i Lighed med de øvrige københavnske Blade den 9. April 1940 stod med et kostbart og fuldt moderne Anlæg.

Paa Raadhuspladsen havde *„Politiken"* haft til Huse siden 1912, og Henrik Cavling, „gamle Cavling", var dets Redaktør. Det Bladhus, han da flyttede ind i, var for den Tid i alle Maader moderne, men ogsaa her fulgte man aarvaagent Udviklingen paa det tekniske Omraade og anskaffede i Efterkrigstiden Maskiner og Udstyr til Millionbeløb.

Henrik Cavling havde jo fra første Færd været en omdisputeret Mand, varmt beundret af sine Tilhængere, der fandt ham smart, hadet og foragtet af Modstanderne, som fandt ham *for* smart. Det er ganske betegnende, at man kaldte hans Blad et Løgneblad – og læste det med Iver, hvad der nu ikke var saa underligt. Der *skete* altid noget i Spalterne, og den, der lod det ske, hvad enten det var „Christensen", d. v. s. cand. mag. Valdemar Koppel, senere Navne som Per Pryd (Andreas

NR 43
2. AARGANG.

23. OKTBR. 1920.

EXLEX

PRIS 1 KR.

ABONN. 12 KR. KV.

REDAKTOR: BLIX

J. C. CHRISTENSEN PAA RETUR

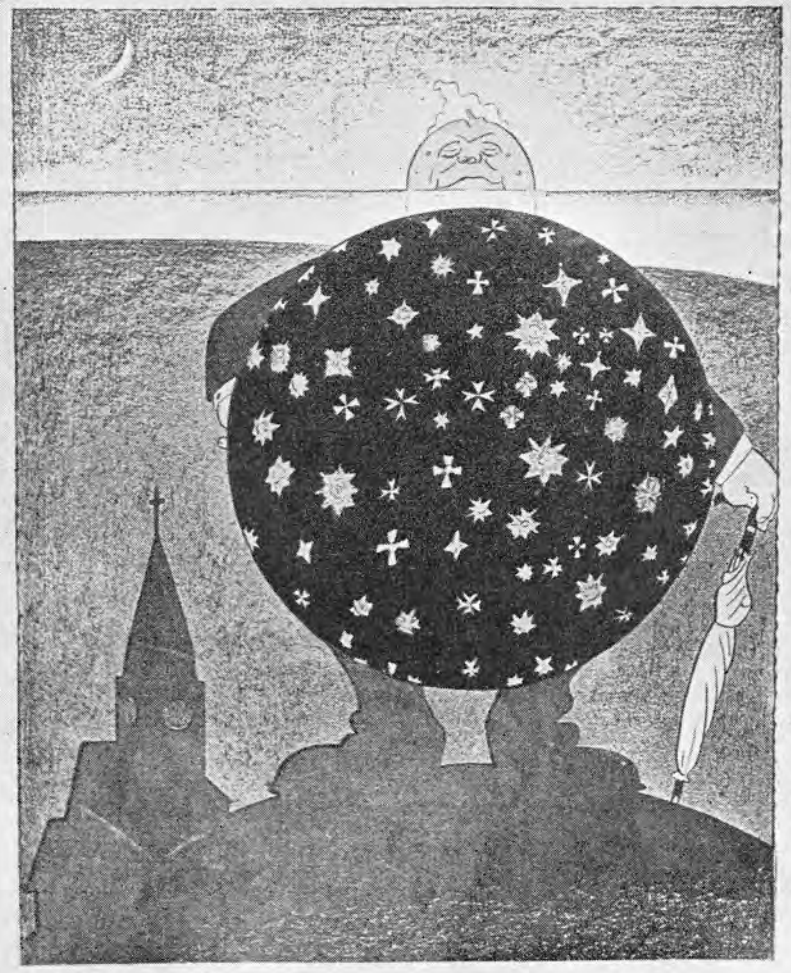

Naar Sol gaar ned kommer Stjernerne frem

„Exlex", Danmarks eneste satiriske Ugeblad af virkeligt Format. Tegningen, der er af Blix, hentyder til J. C. Christensens Stilling efter de bevægede Paaskedage i 1920

Vinding) og Helge Wamberg, var unge og talentfulde, og de fik Lov til at boltre sig.

Det er ikke uden Interesse at se, hvad de andre Blade mente om „*Politiken*". Middagsbladet „*Dagens Expres*" skriver saaledes den 11. December 1912, i Anledning af det tidligere omtalte Mord i Holsteinsgade: „Man skal vist nok søge længe efter at finde Mage til den perfide Journalistik, der i disse Dage er præsteret i „*Politiken*", Bourgeoisiets svorne Livorgan, det Blad, der som Aktionærer tæller nogle af Byens bedste Navne, som Læsere det mest snobbede Borgerlav, og som Annoncører, de, som smider Pengene ud til ingen Nytte, da en Annonce i „*Politiken*" drukner i Papirmassen, læses af ingen og saaledes er lig Nul."

Ganske naturligt maatte et Blad, der paa godt og ondt kæmpede mod alle Slags gamle Dogmer og Overleveringer, blandt dem, som ikke var Tilhængere af det ny, faa Modstandere, der med alle Midler søgte at komme Bladet til Livs. Dets snarlige Død blev da ofte proklameret af Modstanderne. Men selv den mest sprælske unge Fole bliver ikke ved at være ung, og allerede inden gamle Cavling i 1927 forlod Kommandobroen, var „*Politiken*" i Lighed med de andre store københavnske Dagblade et „Landsblad", som man baade i Lemvig og Valby med Sindsro lod unge Piger i Konfirmationsalderen læse. Paa det Tidspunkt *havde* Bladene mistet deres Ansigt. De skarpe Standpunkters Epoke var uigenkaldelig forbi.

Gamle Cavling havde forstaaet det allerede i 1924, da han i en Jubilæumsartikel i Bladet skrev om den gamle Presses Mænd og siger: „... Men den Omstændighed, at den samme Mand daglig henvendte sig til den samme og temmelig ensartede Læsekreds, gav hans Pen en Soberhed og politisk Styrke, der ikke kendes i den moderne Presse, hvor Fremstødet svækkes af en stor og ujævn Læsekreds." Det lyder som et Suk over det, der svandt, men det lyder som en bitter Haan over det, der skal komme, naar han fortsætter om den moderne Pressemand: „En Journalist skulde dog ikke være en almindelig Kontormedhjælper, der lønnes for at udfylde trykte Skemaer. Han skulde være et tænkende Væsen, for hvem Pennen er et Aandens Vaaben." Enhver Avislæser er jo selv i Stand til at skønne, om Kontoristerne i Dag breder sig paa Journalisternes Bekostning.

RB.s I N F O R M A T I O N S T J E N E S T E NR.605.

S t r e n g t f o r t r o l i g t.

Maa under ingen Omstændigheder offentliggøres.

KØBENHAVN, 5/1. - Pastor Kaj MUNK blev i Gaar Eftermiddag opsøgt i sit Hjem i Vedersø af fire Mandspersoner, der erklærede at være Myndighedspersoner, som havde til Opgave at anholde ham. Præsten blev derefter kørt bort i en Bil. I Morges er han fundet liggende dræbt i en Plantage ved Silkeborg Bakker. Han er blevet aflivet ved Revolverskud. Politiet har konstateret, at de fire Personer, der har afhentet Præsten i hans Hjem ikke tilhører nogen Myndighed. Der er etableret en stor Eftersøgning af de paagældende Personer.

KØBENHAVN, 5/1.- Der har atter i Aftes været forøvet Sabotage mod Redaktør Helge BANGSTEDs Villa paa Borgevej 36 i Lyngby. Der var tilrettelagt 5 Baal i Villaan, men Skaden blev kun ubetydelig.

Der er ligeledes i Aftes affyret et Par Skud mod Manufakturhandler Hans PETERSEN, da han var paa Vej hjem til sit Hjem Vilhelm Bergsøes Alle 1. Et Par Cyklister kørte op paa Siden af ham og affyrede deres Revolvere, dog uden at ramme.

Under den sidste Verdenskrig udsendte Ritzaus Bureau fortrolige Meddelelser til Redaktionerne. Her er Information Nr. 605 fra 5. Januar 1944, hvori Mordet paa Kaj Munk omtales

Vil man vide noget om gamle Cavling og hans Blad, skal man læse hans Erindringer (Efter Redaktionens Slutning. 1928. – Journalistliv. 1930). Her skal kun citeres, hvad han skriver om Salget af de vestindiske Øer, et Salg, „*Politiken*" og dets Redaktør gik ind for med fuld Musik. Cavling skriver: (Journalistliv, Side 224): „Efter aarelange Forhandlinger med stærke Brydninger, Tusinder af Møder og Omkostninger, der løb op til store Summer, overtog De forenede Stater i 1917 Øerne for 25 Millioner Dollars. Som Ven af General C. T. Christensen var jeg allerede i min Ungdom stemt for Salget, men da Dagen nærmede sig, var jeg beklemt om Hjertet og angrede de mange Artikler, hvori jeg havde bidraget mit til den Afgørelse, der nu fandt Sted; da Flaget den 31. Marts 1917 blev strøget paa Forterne, befandt jeg mig i den Stilling, hvori en Mand befinder sig, naar han føler sig forpligtet til offentligt at

hævde, hvad hans Forstand tilsiger ham, mens han maa lukke Øret for, hvad hans Hjerte tilhvisker ham. – Han forstaar da dem, der er paa den anden Side."

Lige omkring Hjørnet ved Raadhuspladsen, rettere sagt i Vestergade, i det samme Værelse, hvor den unge Oehlenschlæger havde skrevet „Guldhornene", sad paa samme Tid en Satyr og blæste paa sin Fløjte – og at han ikke forsøgte at sætte Musik til det berømte romantiske Digt, er vitterligt for enhver. Manden var Redaktør Frejlif Olsen, Cavlings yngre Broder, der næppe var den mindst interessante af de to. Forskellen mellem dem kan maaske bedst maales i den tilsyneladende lille Ting, at den ene kaldte sig Cavling, den anden forblev hele sit Liv slet og ret Olsen – ganske vist Frejlif Olsen.

Han var et Stykke af en Filosof, et Stykke af en Digter, et Stykke af en ironisk og hadsk Spotter, et Stykke af et stort varmt Hjerte (som han mandfolkeblufærdigt gjorde alt muligt for at skjule), det var som sagt altsammen stykkevis, men én Ting var han helt ud: Journalist. Han var det i den Grad, at man undertiden har Indtrykket af, at han levede saa intenst i Nuet, at han ikke anede, der havde været noget i Gaar eller kom noget i Morgen, at han selv følte det, som han blev født hver evige Dag paa ny. Et sprudende Temperament, en glimrende Hjerne og en spids Pen – den Mand kunde ikke undgaa i en Aarrække at blive Hovedstades mest frygtede Journalist.

Da han efter den russisk-japanske Krig i 1904–05 fik overdraget Redaktionen af *„Ekstrabladet"*, fik han sikkert opfyldt en Ønskedrøm: Det lille Blad, der uden Skelen til højre eller Annoncører kunde gaa løs paa alt og alle med en Appetit, der var over alle Grænser. Endnu højt op i Aarene bevarede han Trangen til at forarge og gøre Grin med Borgermusiken, som da han en Dag i Bladet startede den menneskefjendske Blanksværtefabrikant Lirum C. Larsen, hvis Filosoferen var saa kynisk og svidende, at Læserne protesterede. Frejlif maatte begrave Fabrikanten, og han har sikkert gjort det med et maliciøst Smil: Protesterne viste jo, at han havde haft Ret, at Menneskene var netop saa smaa og ondskabsfulde, som han havde gjort dem, men forfærdedes, naar man holdt Troldspejlet op for deres Øjne.

Hovederne af nogle faa af Besættelsestidens illegale Blade

Det er umuligt at nævne alle hans Indfald eller alle de Affærer, han i Tidens Løb gik i Lag med, men mange vil endnu huske baade Landmandsbanksagen og Bastsagen. Her skal kun som Prøve paa hans Leder-Journalistik hidsættes et Citat fra „*Ekstrabladet*"s Leder fra 20. Maj 1920: „Endnu i Gaar Morges udtalte Berl. Tid. sig med Haan og Foragt om „*Ekstrabladet*"s Proces med Redaktør, Folketingsmand Asger Karstensen. Om de sidste Forhør i Sagen skrev Bladet, at da de var endt, var Ballonen tom for Gas! Det var „*Ekstrabladet*"s Ballon! Mens Berl. Tid. sad og skrev disse og lignende Dumheder, sad Byretsdommeren og fyldte Ballonen med mere Gas, end man nogensinde havde tænkt sig i Pilestræde! Faa Timer efter, at Berl. Tid. havde ladet Budkonerne rende rundt med sine Dumheder, faldt Dommen, ved hvilken „*Ekstrabladet*" blev frifundet under endog særlig glansfulde Omstændigheder.

Naar et Blad beskylder en Mand for Toldsvig og Bedrageri og derefter bliver pure frifundet ved en Dom, som den haardt ramte Mand tilmed straks erklærer ikke at ville appellere, saa nytter ingen Krumspring. Hr. Asger Karstensen har øjeblikkelig forsøgt Noget i den Retning. Han har overfor vedkommende Autoritet afgivet Erklæring om, at han agter at indbetale det Beløb, som han har snydt Statskassen for — idet han løgnagtig giver det Udseende af, at han af Dommeren har faaet Attest for, at han handlede i god Tro."

Men heller ikke Frejlif undgik sin Skæbne. Han blev ikke fældet, ikke slaaet til Jorden, han døde i et gyldent Bur. Det er gentagne Gange nævnt, hvorledes Pressens Industrialisering skred frem, Bladene blev lige som andre Industriforetagender først og fremmest lagt an paa at indtjene Penge, Overskud til Aktionærerne. Hertil krævedes store Oplag og mange Annoncer, men den store Læsekreds forudsætter, at man kan tilfredsstille det størst mulige Antal Læsere, hvilket igen betyder, at en Journalistik som Frejlifs, fuld af Kanter og besat med Pigge som paa et Pindsvin, maa bort fra Spalterne. For Frejlifs Vedkommende skete det, da han til Medredaktør fik sin fra Amerika hjemvendte Nevø, den da unge Ole Cavling, som sammen med den friske og dristige Arboe Rasmussen i Løbet af relativt faa Aar slog Bladet op til et meget stort Foretagende. Frejlif sad der ganske vist til sin Død, men i Spalterne herskede han ikke mere suverænt, det gjorde den ny Tid.

Efterkrigstiden var præget af de store økonomiske og sociale Brydninger, og samtidig med at den gamle Presse udvidede og konsoliderede sig, blev „Landsblade", fremstod der en hel Række nye Blade, ofte startede af smaa politiske Fraktioner, der ønskede at gaa egne Veje, nu og da af en eller anden Idealist, men fælles for dem var deres korte, men kostbare Liv. Det var nemlig heller ikke i de Dage billigt at lave Blad. Her skal kun nævnes nogle af dem.

Raadhuspladsens „Tulle" ses her som Skulptur

I Oktober 1918 udsendte Socialdemokraterne Eftermiddagsbladet *„Klokken 5"*, der atter gik ind i 1930. I 1917 kom *„Middagsbladet Arbejd"* som kun levede i faa Numre. Lidt længere Levetid fik de uafhængige Socialdemokraters *„Dagens Ekko"*. Det kommunistiske *„Klassekampen"* kom i Maj 1918 og fortsatte under forskellige Navne til 1940. Nævnes bør ogsaa Emil Marotts Blad *„Folket"*, som dog kun gik nogle faa Maaneder i 1920, det samme gjaldt Harald Tandrups *„Hjulet"* i 1925 og *„Byens Blad"*, der gik fra Slutningen af 1928 til Marts 1929. *„Dagen"* gik et Aars Tid i 1932–33 og *„Nyt Dagblad"* fra Februar 1934 til 1937.

For Provinsens Vedkommende opstod en helt ny Situation, da den hurtigere Kommunikation, Bil og i visse Tilfælde Flyvemaskine, muliggjorde det for de københavnske Blade at dække Provinsen, men i Bevidstheden om, at det lokale Blad daarligt kan undværes, tog Provinspressen Kampen op, og takket være en hurtigere Nyhedstjeneste, f. Eks. gennem Radio, og forøgede Indtjeningsmuligheder gennem Annoncer fra de store Verdensfirmaer, som nu forsøgte at erobre det danske Marked (Biler, Radio o. s. v.), lykkedes det i det store og hele den ofte dyg-

tigt ledede og velskrevne Provinspresse at holde og udbygge sin Stilling. Værst medtaget blev maaske den sønderjyske Presse, der i Kraft af sin særlige Mission og sin aarelange Indsats nok kunde have fortjent en noget blidere Skæbne.

Ved den anden Verdenskrigs Udbrud havde Danmark da en tiptop moderne Presse, men den 9. April 1940 gled den ind i et Tidsrum, der skulde blive det hidtil mest sorte, hvor Censur og Ensrettethed med Magt blev sat i Højsædet, men hvor mange danske Journalister dog mellem Linjerne fik Luft for det, der laa alle Danske paa Sinde. Bedst husker man maaske Redaktør Helweg-Larsens Artikel om „Nonnens grønne Larver" i *„Kristeligt Dagblad"*, men der var naturligvis mange flere Tilfælde af den Art. Lidt senere dukkede op af Mørket den illegale Presse, der dog til en Begyndelse blev modtaget med en vis Skepsis, da det var umuligt lige straks for den almindelige Læser at finde frem af Mængden de illegale Blade, som virkelig betød noget, men ogsaa det lærte Befolkningen til sidst.

Pressens Stilling omkring Befrielsen var ingenlunde let og er da ogsaa blevet noget forskelligt bedømt. Saaledes skriver Byretsdommer Svend Lund-Andersen i „Retsproblemer efter 5. Maj":

„Jeg hører til dem, der tillægger Dagspressen den største Betydning, ikke mindst naar det gælder Opretholdelsen af en sund offentlig Moral, idet man frygter det velbegrundede Presseangreb mere end baade Bøde- og Hæftestraf. Det maa imidlertid erkendes, at Pressens Indsats navnlig i de første Maaneder efter 5. Maj har været svag. Dagbladenes Skuder har manøvreret rundt paa Folkestemningernes oprørte Vande saa godt de kunde uden paa noget Tidspunkt at forsøge at gaa afgørende mod Strømmen. Man forstaar, at et Dagblads Redaktion er afhængig af Bladets Abonnenter, men alligevel var det for mange en Skuffelse, at Bladene ingen Indsats ydede, f. Eks. naar det i offentlige Retsmøder eller paa anden Maade blev oplyst, at der blev anvendt grov Tortur overfor Internerede og Arrestanter, og at kun enkelte Blade spagfærdigt ytrede sig, efter at Kritiken i Landstinget havde fundet Sted."

Det er temmelig haarde Ord, men man maa ikke glemme, at alt for mange af Pressens Mænd havde været i den intimeste Berøring med hele

Nu er dansk Presse atter fri

Berlingske Aftenavis

Kongen takkede i sin Radiotale det danske Folk for Sammenhold

En særlig Tak til Frihedsbevægelsens Folk og dens Ledere

„Min inderligste Bøn, at vi sammen maatte opleve Befrielsens Time"

Fællesskabets Aand skal staa sin Prøve

Hyldest fra Frihedsraadet til alle, som har bidraget til Nazismens Nederlag

Dr. Best i Forvaring

„Berlingske Tidende"s Aftenudgave saa den 5. Maj 1945 saaledes ud

Bladhandler Frederiksen ved Højbro.
Fot. 14. August 1928

det Regime, man nu skulde gøre op med, saalidt som man maa glemme, at ogsaa Journalister er Mennesker, og endelig vil det ikke være uden Interesse at sammenholde dette med, hvad der tidligere er nævnt om Kapitalen og Pressen. Foruden alt dette var der Hundreder af andre Forhold, som i de Dage spillede ind og i hvert Fald forklarer mangt og meget. Under alle Omstændigheder vil næppe nogen paastaa, at Pressen hverken den Gang eller i øvrigt i Løbet af de 35 Aar, vi her beskæftiger os med, har været korrumperet. Den har haft sine Affærer som den nævnte med Asger Karstensen. – Omtrent samtidig beskyldtes Redaktør Andreas Bundtzen for at have favoriseret Frankrig under den første Krig og for at have modtaget Penge af den franske Stat for sine Tjenester. Der kunde nævnes et Par Stykker til, men det er altsammen isolerede Tilfælde, og de Implicerede har i hvert enkelt Tilfælde selv maatte tage Skade for Hjemgæld. Nogle af disse „Affærer" kalder paa Smilet, som den, hvori et Par kendte københavnske Journalister stak hinanden Lussinger paa Gaden, eller den, hvori en ung Professorsøn opsøgte en da kendt Kritiker for at prygle ham, hvad der dog intet blev af, idet Kritikeren barrikaderede sig i Husets allermindste Rum.

Endelig bør det nævnes, at københavnske Journalister er paa Vagt over for Problemet om Kapitalen og en virkelig fri Presse, idet de efter Befrielsen har forsøgt at faa et vist Indseende med Bladenes Økonomi. I første Omgang var Resultatet kun lidet bevendt, men der er ikke Aarsag til at tro, at Spørgsmaalet dermed er skrinlagt for stedse.

Pladshensyn umuliggør at nævne en Mængde Forhold, som det var

Information

Pris 20 Øre — Lørdag Aften 1. Marts 1947 — Nr. 51-5. Årgang

Lands-LOCKOUT som Modaktion?

Arbejdsgiverne overvejer i Dag Modforholdsregler

Bogtrykkerne havde regnet med Papir-Ferie uanset Konflikten.

Beslutningen for de yderliggående Fagforeningsorganisationer, der omfatter Litografi- og Kemigrafiarbejde samt Bogbinderier og Bogtrykkerier m.v. er nu

MODVIND OG MEDVIND

Snestorm skaber Kaos

SIDSTE OM TRAFIKEN

Da Typografstrejken den 1. Marts 1947 udbrød og kun „Social-Demokraten" og Kommunistbladet udkom, udsendte „Information" denne lille 4-sidede Avis, fremstillet omtrent som Besættelsestidens illegale „Information"

fristende i denne Forbindelse at tage op: Omtale af en hel lang Række Medarbejdere, som paa en eller anden Maade har gjort en Indsats, der ikke paa langt nær er tilstrækkelig kendt af Offentligheden, ikke bare Journalister, men ogsaa f. Eks. Tegnere og Pressefotografer, for slet ikke at tale om det morsomme Folkefærd, der hedder Bladhandlere, som i det lange Tidsrum fra 1912 til Dato har talt mange markante Skikkelser. Hvilken Københavner kendte saaledes ikke „Tulle", der gennem mange Aar solgte Aviser ved Raadhuspladsen? Eller „Slotsholmens Konge", Bladhandler Frederiksen ved Højbro, der har trukket mindst et Dusin Mennesker op af Kanalen, standset løbske Heste, faaet Redningsmedaljen og været i Audiens hos Kongen, ved hvilken Lejlighed, der forekom dette herlige Replikskifte:

Kongen: Hvor dybt er der i Kanalen, Frederiksen?
Frederiksen: Ja-a, det véd jeg saamænd ikke.
Kongen: Kan man bunde?
Frederiksen: Nej, nej.
Kongen: Heller ikke jeg?

Paa disse Sider har *Pressen* stadig været synonym med *Dags*pressen. Ugepressen har jo ikke manglet i disse Aar – tværtimod – men dens Betydning har været en ganske anden, idet den i det væsentlige har helliget sig det underholdende og tilmed i litterær Form. En speciel Art inden for Ugepressen har Vittighedspressen – som man med et ofte misvisende Ord kalder den – udgjort. Her havde *„Klods Hans"* i mange Aar Føringen, men dens Vid var mest Barberstuens, ofte morsomt, men ganske harmløst. Det socialdemokratiske *„Ravnen"*, der gik ind efter den første Verdenskrig, kunde undertiden være virkelig satirisk, selv om det ofte var en Satire, der mindede om en Boksekamp mellem Sværvægtere, men da begge Bladene gik relativt længe, har de antagelig dog haft noget at bringe Samtiden. Det eneste satiriske Blad af virkelig Format i hele dette Tidsrum er *„Exlex"*. Det var redigeret af Blix og talte mellem sine Medarbejdere Navne som: Anton Hansen, Hallmann, Storm Petersen, Axel Juel, Chr. Engelstoft, Frejlif Olsen, Andersen Nexø, Georg Brandes, Johs. V. Jensen og mange andre – men alle Anstrengelser til Trods gik det kun en kort Tid i 1919–20.

Den danske Dagspresse i Dag er bundet af Restriktioner af mange Arter, og naar den faar Lov til – volumemæssigt – at udfolde sig paa ny, véd i dette Øjeblik ingen, men den er parat. Hvorvidt den teknisk i disse Aar er kommet agter ud, er svært at sige, men der er vist ingen Aarsag til at tro det, og til at dække dens Indhold staar parat en lang Række Journalister – de skændes næppe mere om, hvorvidt Journalistik er Kunst eller Haandværk, da de tvinges til Specialisering (nogen kalder det en Forbandelse), der simpelt hen *maa* blive til Videnskab engang, saaledes at Atom-Tidsalderens Aviser maaske bliver de mest saglige, Verden har set – men en og anden „gammeldags" Journalist vil have en lille Mistanke om, at de i saa Fald ikke bliver nær saa morsomme som Avisen af i Dag.

Henry Rais.

DANSKE MUSEER
I CHRISTIAN X.s TID

Af Museumsdirektør Otto Andrup

DANSKE MUSEER I CHRISTIAN X.s TID

I denne Konges Tid er der sket en saa væsentlig Ændring i Maaden at betragte Museer og Museumsvirksomhed paa, at man næsten kan sige, at en hel ny Epoke er begyndt.

Ethvert kultiveret Land har gennem Aarhundreder haft Museer, Samlinger, hvor – ofte ved Fyrsternes Initiativ – allehaande Ting blev samlede, som ved deres specielle Historie, Udførelse eller Materiale maatte synes Datiden mærkværdige. Besøg paa slige Samlinger hørte med til Rejsendes Pligter, som Middel til at erhverve sig „Dannelse". Da det i Reglen var Lærde, hvem Tilsynet med Samlingerne var overgivet, blev Museerne efterhaanden udbyggede som Materialsamlinger for naturhistorisk eller historisk Forskning. Kunstværker betragtedes mest som prangende Udsmykningsobjekter for Slottenes imponerende Rum; Emner og Stil var underordnet; Kunstbetegnelsen derimod, især naar det gjaldt store Navne, vigtig. En kunst- og kulturhistorisk Ordning af Malerisamlinger er næppe halvandet Hundrede Aar gammel.

En ny Maade at betragte Museerne paa fremstod her i Landet, efter at den læge Oldforsker, Købmanden Chr. Jürgensen Thomsen havde faaet Ledelsen bl. a. af de væsentlig jordfundne Samlinger i „Oldnordisk Museum". Han markerede Vigtigheden af, at Mennesker, som arbejdede med Jorden, ogsaa fik en Forestilling om det betydningsfulde ved Jordfund, og han var utrættelig, ikke blot som Samler og Ordner, men ogsaa som Vejleder i sit Museum og Forklarer af Tingene for de Besøgende. Han døde 1865. Museerne havde derefter en Tendens til atter at stivne som blot videnskabelige Institutioner. Chr. Jürgensen Thomsen havde haft en levende Nationalfølelse, det kulturhistoriske Sammenhæng og Indbyggernes Kaar og Forhold gennem Tiderne som Udgangspunkt for hele sin Virksomhed og Agitation. Lignende Tanker dannede Motiv for en anden Nydannelse i Museumsverdenen, Planen for Brygger J. C. Jacobsens nationalhistoriske Museum paa Frederiks-

Nationalmuseets gamle Del, Prinsens Palæ, set fra Marmorbroen

borg fra 1877, et folkeligt Museum, som gennem Kunstværkernes forklarende Fremstillinger skulde levendegøre den nationale Historie for Menigmand og derved styrke Nationalfølelsen, uden „dog at gribe forstyrrende ind i de paa Studiet af Kulturhistorie beregnede Samlinger i København". Modstillingen her af de to Museumsarter og deres Maal karakteriserer Tidens Opfattelse af Museer.

Heller ikke paa Frederiksborg gik Udviklingen helt efter de af Bryggeren planlagte Linier; men det skyldtes væsentligt, at de fremragende Kunstnere ikke havde Lyst og Evner til at arbejde med paa Foretagendet. Ikke saaledes, at Frederiksborg laa forglemt hen. Besøget, som i 1895 var nede paa nogle og tredive Tusinde om Aaret, naaede i Tiden ved Kong Christians Tronbestigelse op til det dobbelte; omend Publikum mere syntes at bestaa af fremmede Turister, der vilde nyde Seværdighederne, end af Danske, som kunde styrkes i deres nationale Viden og Følelse. I hvert Fald var der dog her skabt et Museum, hvis Hovedformaal var at henvende sig til Menigmand.

Nationalmuseets smukke Søjlegang, der har hele Stormgades Længde

De nævnte Eksempler antyder den Retning, hvori Omslaget i Offentlighedens Betragtning af Museerne skulde ske. Væksten fra at være hovedsagelig videnskabelige Institutioner til ogsaa at betragtes som folkelige Dannelsesfaktorer og Opdragelsesmidler. Der er tre Momenter, som førte til den nye Synsmaade. Nationalmuseets Arbejde i Marken med Udgravninger og Fredninger havde rundt om i Landet skabt saa store Kredse af ivrigt Interesserede, at man virkelig kunde regne med et bredt folkeligt Krav om Støtte til den arkæologiske Forskning og til passende Fremførelse af dens Resultater. Fra Pædagogers Side lagdes efterhaanden i Skolerne Hovedvægt paa Elevernes personlige Tilegnelse af Lærestoffet gennem Selvsyn og Erfaring fremfor som før paa Reproducering af Lærebogens Ord; i Museerne havde Lærerne et pragtfuldt Materiale til at vække Børns Fantasi og sansbart give dem Forestilling om Nationens Liv i tidligere Tider (smaa Skolesamlinger af Oldsager). Endelig og ikke uvæsentligst kom de indenfor Arbejderklassen og Haandværkerne betydelige Forskydninger med Hensyn til Betragtning af Magt og Økonomi. For ledende Socialister var Maalet ikke blot Krav om en materiel Styrkelse af Arbejdernes Vilkaar, men omfattede ogsaa ideelle Sider som Arbejdet paa Dygtiggørelse af Standen og dens Højnelse i kulturel Henseende, saa den værdigt kunde overtage politiske Hverv; til dette Maal var Museerne med deres Haandgribelighed en nyttig Station paa Vejen gennem Bogstablerne; her var Grundlag for Sammenligninger og Slutninger og her var baade Basis for aandeligt Arbejde og for Glæde over at kunne konstatere tidligere Tiders eller Mestres Arbejdshensigt og Udtryksform, ligesom der her gaves passende Næring til Fantasien.

Det laa efterhaanden i Luften, at Museerne var populære, at deres Arbejde skulde støttes, og at de skulde indtage et centralt Led i Folkeopdragelsen. Samtidig viste der sig rundt i Landet tydelige Tegn paa Befolkningens voksende Interesse for Fortidsminder og deres værdige Bevaring. Denne brede Bevægelse kom til sin fulde Udfoldelse i denne Konges Regeringstid.

Typisk er Stemningsomslaget i Aarhus. En god gammel Bindingsværksgaard fra 1597 skulde nedrives. Nationalmuseet – ved C. A. Jensen – gjorde opmærksom paa dens Sjældenhed og Betydningsfuldhed,

Skrydstrup-Kvinden, der levede for 3000 Aar siden

Nationalmuseets Modelgruppe af Bronzealderfolket

Thorvaldsens Museum krones af H. V. Bissens stejlende Firspand, der her er fotograferet fra Museets Tag

og Translatør *Peder Holm* fik sat igennem, at den flyttedes ud paa Landsudstillingens Terræn for at bruges til at huse en temporær historisk Udstilling. Efter Udstillingen blev den flyttet igen, men nu for at blive bevaret for Eftertiden. Den indviedes som „Borgmestergaarden" 1914 og blev Grundkernen i *„Den gamle By i Aarhus"*, hvor Snese af gamle Købstadshuse nu er opstillede. Komplekset giver ikke blot et smukt og meget interessant Billede, men bevarer ogsaa til Eftertiden Arkitektur, som ellers vilde være helt forsvundet. Med sin erfarne økonomiske Sans har dette Museumskompleks' Skaber ikke blot forstaaet at give Helheden et Virkelighedens Præg ved at installere Fagmuseer for Haandværk i de enkelte Bygninger, men har ogsaa ved denne Anvendelse rejst Midler fra nye interesserede Kredse og bundet disse til

De europæisk berømte Friser uden paa Thorvaldsens Museum restaureres nu af Maleren Axel Salto, der ses foran Frisens originale Kartoner

retrospektive og historiske Betragtninger i og udenfor deres Fag. Vel er Flytning af gamle Bygninger ikke noget nyt. I Norge og Sverige som her i Landet var det tidligere praktiseret, dog især for Bøndergaardenes Vedkommende. Det nye er „Købstadsmuseet" og Husenes Anvendelse. Nyskabningen i Aarhus er en stolt Berigelse af Landets Seværdigheder og en praktisk og straalende Løsning af Bevaringsproblemet.

Til *Frilandsmuseet ved Lyngby* var der allerede i 1901 overflyttet Bondehuse; i de seneste Aar er Arealet stærkt forøget og mange nye Huse og Bøndergaarde fra Landets forskellige Egne samt to Møller er genrejst spredt paa Terrænet. Frilandsmuseet henhører under Nationalmuseet og Genrejsningen af Husene er gennemført under dettes Kontrol, saa at Husene bliver netop, som de var, og ikke forskønnede og forbedrede. I Haderslev, Maribo og Herning er der rejst saadanne gamle Bondebyer og nylig (1946) har Odense indviet et imponerende Anlæg for Bevarelse af fyensk Landarkitektur. – Paa egen Haand indrettede nu afdøde Direktør P. Hjerl Hansen paa *Hjerl Hede* en kulturhistorisk Bygningssamling af betydelig Interesse, et Eksempel paa, hvor langt Interessen og Offervilje for Fortidsminders Bevaring har bredt sig.

Den gamle By i Aarhus rejste naturligt Problemer i alle de Byer, hvor Nutiden fremsatte Krav om Udviklingsmuligheder. Danmarks mest kunst- og museumsinteresserede By gennem Tiderne, *Odense,* løste Spørgsmaalet paa egen Vis. Til en Gaard fra 1646 flyttedes andetstedsfra i Byen en Gaard fra 1547 og dette Kompleks forøgedes yderligere. Møntergaarden og Eiler Rønnovs Gaard blev indviet som Museum 1941. Midt paa en af Byens Hovedgader er der her lagt et kulturhistorisk Museum af betydelig Rang og af stor Slagkraft ved sin Skønhed og Naturlighed.

Alle disse Museer med folkelige Minder, opstillede i Folket velkendte Bygninger, har ligesom paa en mere tillidvækkende Maade kunnet byde Menigmand indenfor. Hvad den Besøgende dér ser, har Berøringspunkter med, hvad han ellers har mødt, Mesters gamle Værktøj, Bedstemoders Stol, Mosehusmandens Seletøj. De første Skridt indenfor Museumsverdenen har været ham lette og har givet ham noget at tænke paa og maaske tale om; Besøgene gentages saa, man bliver museumsvant og høster lettere Erfaringer. Helt anderledes, end hvis han havde be-

gyndt sine Besøg, f. Eks. med Middelaldersalen paa Nationalmuseet eller i den Rumpske Samling paa Kunstmuseet.

Det er det store, som er sket i Museumsverdenen i Christian X.s Tid, at Folket har fundet Vej til Museerne og er blevet lydhør for Belæring fra disse.

„Hver By har sin Heks og hvert Sogn sine Trolde," hedder det i Midsommervisen. Noget lignende gælder næsten ogsaa, naar man taler om Lokalmuseer; der er alle Grader, Centralmuseer i Amterne, Sognemuseer. Det er vel sandt, at meget ligegyldigt opsamles dér, men mærkeligere endnu er det at konstatere, hvor gode Sager, der kan dukke op i disse Blandinger. Lokale Ting vil altid vække Interesse; Oldsager fra tilfældige Fund i selve Sognet har Beskuerens særlige Gunst; kendt med og oplyst om stedlige Oldsagers Karakter gaar Mandens Vej ofte videre til Besøg paa Centralmuseum og Nationalmuseum, og ved saadanne Besøg befæstes Følelsen af Rodfæstethed i vor Nation.

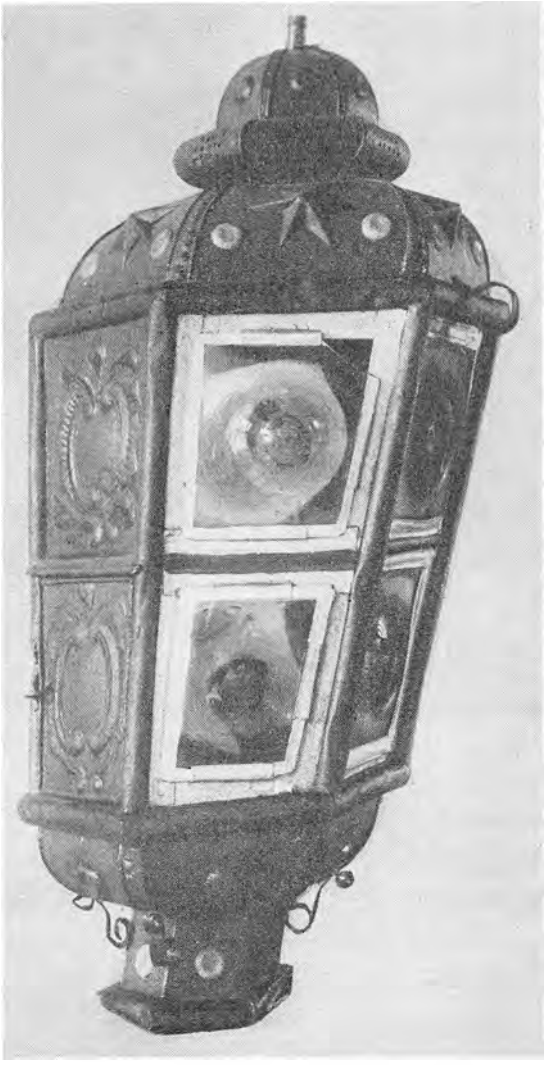

En smuk og ejendommelig Skibslanterne fra Søfartsmuseet

Nationalmuseet er den store sammenfattende Central, som skimtes bag Fredninger og Gravninger, Kirkerestaureringer og Museumsordninger, Danefæsager og Arkæologbesøg. Det var den rene Videnskabens

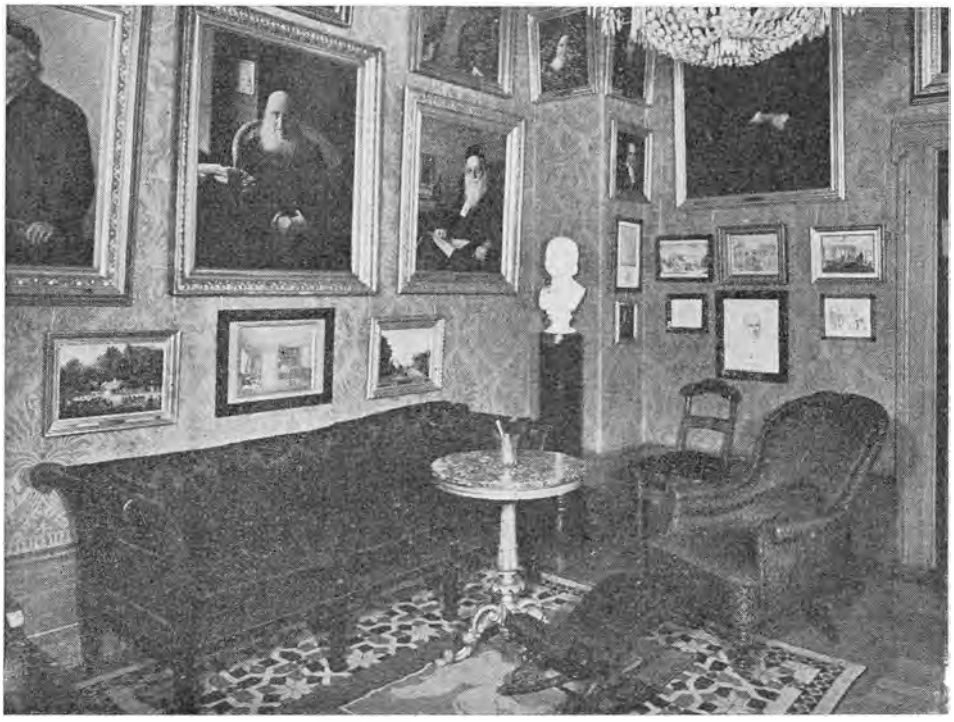

Grundtvigs Minde-Værelse paa Frederiksborg

Højborg; men netop en Række af de højlærde Herrer var kommen paa speaking term med Landboerne. De væsentligste Impulser for Belæring og national Oplysning udgik fra yngre Kredse her. Man blev efterhaanden klar over, at Museet havde daarlige Kaar og at Stivheden skyldtes Pladsmangel; Uenighed indenfor Ledelsen forhindrede Fremsættelse af en Plan for, hvad der skulde gøres; man talte om at flytte til Kastellet, bygge ude ved Frederiksberg Have eller i Omegnen af København eller blive paa Stedet i Prinsens Palæ og udvide og sikre Bygningerne. Regering og Rigsdag var egentlig villig til at hjælpe og en mægtig Landsindsamling 1925 indbragte 2½ Million Kroner til Sagens Ordning. Endelig besluttedes det ved Lov af 1928, at Museet skulde forblive i Prinsens Palæ; hele Karréen mellem Stormgade og Ny Vestergade, Frederiksholms Kanal og Vester Voldgade skulde anvendes til Museet. Dr. *M. Mackeprang* førte Sagen igennem i Detailler. Ved Lov af 1933 indkorporeredes ogsaa *Folkemuseet* i Planerne.

Den gamle Smedje. Friluftsmuseet ved Lyngby

Det store nye Kompleks blev efterhaanden færdigt, de første Værelser (Middelalderen) aabnedes 1934 og hele Museet kunde indvies i 1938. Det nye Nationalmuseum indeholder de historiske Afdelinger fra Oldtiden til vor Tid (1., 2. og 3. Afd.), desuden Møntsamlingen, Antiksamlingen og etnografisk Museum (6., 5. og 4. Afd.). Der er nu Plads til god og logisk Opstilling af Genstandene, og der er gjort meget for at give den Besøgende Oplysning om, hvad han ser. Pædagogerne har i allerhøjeste Grad taget de nye Forhold i Brug, saavel de københavnske som tilrejsende Skoler. De forskellige Afdelinger har faaet deres faste Plads i Museumsgængernes Bevidsthed. Talrige Serier af Foredrag og Specialudstillinger og Omvisninger befæster Museets Plads hos Befolkningen.

Det andet store Bygningsforetagende indenfor Museumsverdenen var Indretningen af det gamle Frederiks Hospital mellem Bredgade og Amaliegade til det danske *Kunstindustrimuseums Brug*. Etatsraad Emil

Kerteminde Museum rummer en værdifuld Paludan-Müller-Samling. Som bekendt var Digteren født i Kerteminde

Glückstadt havde erhvervet hele Komplekset fra Staten, da Hospitalet blev nedlagt eller forflyttet til Rigshospitalet. Nu skænkede han de egentlige Hospitalsbygninger omkring Grønnegaarden til det allerede tidligere oprettede Kunstindustrimuseum, som derfor solgte sin Bygning paa Vester Boulevard i Tivolihjørnet. – Hovedindretningen af Museet blev gennemført af Arkitekt Kaare Klint. Arbejdet blev først fuldført efter Direktør Emil Hannovers Død; nu er en rig Samling af inden- og udenlandske kunstindustrielle Genstande til Belæring om Haandværksduelighed og Stil gennem Tiderne samlet og opstillet i de lange Sale omkring Grønnegaarden, medens de udadvendende Dele af Bygningerne hovedsagelig indeholder Magasiner, Bibliotek og Udstillingslokaler.

Ikke mindst ved Ny Carlsbergfondets Hjælp har Museet faaet en Række højst betydelige Erhvervelser. Nævnes kan eksempelvis det pragtfulde Gobelin fra Tournay. Det forestiller en middelalderlig flamsk Retsscene fra Kristiern I.s Tid.

Stærkt besøgt har ogsaa *Tøjhusmuseet* været, især gennem sine Udstillinger efter Besættelsen. Hele Christian IV.s Tøjhus blev 1928 overladt Museet til dets rige Samlinger.

Thorvaldsens Museum, som ledes af Københavns Kommune, har faaet sine Forhold ordnede; enkelte af Thorvaldsens Originalarbejder er indkøbte, som det bekendte „Jason" Eksemplar, og under Ledelse af A. Salto arbejder man nu paa Restaurering af Bygningens indre og ydre

Frederiksborg Slot

Riddersalen paa Frederiksborg

Dekoration. Et andet kommunalt Museum i København er *Bymuseet,* som blev installeret paa Raadhusets Tagetage.

Statens Museum for Kunst har i de sidste 35 Aar forøget sine Samlinger med meget betydelige Hovedværker lige fra det store Jordaens Maleri af „Færgen", til Billeder af Tizian og Tintoretto, Frans Hals og Philip Koninck. Der har fundet flere Ombygninger af Lokalerne Sted, men Museet klager stærkt over Pladsmangel; ikke mindst til de danske Malerier. En Række Kunstværker, som tidligere Ledere af Samlingen havde købt, er fjernede af Pladsmangel; de stammede især fra den Periode, hvor det fortællende Indhold var af Betydning og hvor Kunstnerne i deres Værker havde ofret til Tilskuernes Genkendelsestrang.

Under Besættelsen krævede Museets farlige Beliggenhed ved eller paa Tunnelen for Nordbanen, at Malerisalene evakueredes; til Gengæld afholdt Museet i sine Sale store og betydningsfulde Udstillinger („Mit kæreste Kunstværk") af Ting i Privateje.

Glyptotekets Stifter, Brygger *Carl Jacobsen,* døde i Begyndelsen af Christian X.s Regering; den nødvendige kritiske Gennemgang af den af ham erhvervede Antiksamling blev foretaget af Dr. *Fr. Poulsen* og Samlingen har, ogsaa i Udlandets højvidenskabelige Kredse, det fineste Ry. I større Udstrækning har Glyptoteket anvendt sine Rum til regelmæssige Forelæsningsrækker om de Kulturkredse, Museet beskæftiger sig med. De har været overordentlig stærkt besøgt.

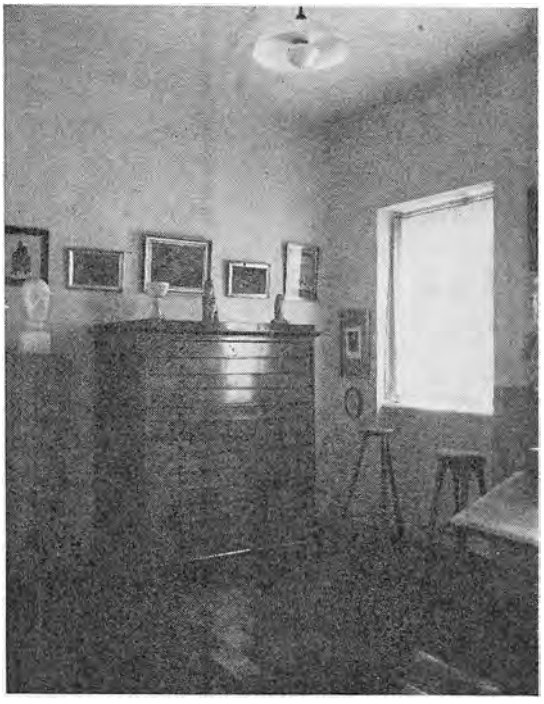

Interiør fra Skovgaard-Museet i Viborg

Ogsaa *De danske Kongers kronologiske Samling paa Rosenborg,* hvor Arbejdet iøvrigt er gaaet med en dybt-

Det lille byhistoriske Museum „Marielyst" i Helsingør smykkes med en Række Billeder af de forskellige Hamlet-Opførelser paa Kronborg. De er udført af Maleren Nørretranders, der ses ved Arbejdet

gaaende, absolut nødvendig Nyregistrering af Tingene, har ligeledes sammen med Frederiksborgmuseet afholdt Serier af historiske Foredrag i København til Belysning og Forklaring af disse Museers Ting.

Et Museum af en særlig Art er 1912 oprettet paa det gamle Hofteater

Herning Museum, indrettet i en gammel Gaard

paa Christiansborg, et *Theatermuseum* med meget Materiale. Et andet, *Bakkehusmuseet,* blev 1925 indrettet for Knud Lyhne Rahbek og hans Kreds i hans gamle Bygninger paa Frederiksberg.

Mens Hovedstaden saaledes arbejdede med kulturel Oplysning ved stærk Hjælp af Museerne, voksede Interessen for Fortidens Minder overordentligt ude i Provinsen. 1914—15 blev der paa *Kronborg* indrettet et *Handels- og Søfartsmuseum,* som med stærk Støtte fra Rederierne og fra Handelsministeriets Side er blevet af ikke uvæsentlig Betydning. Samtidig har Helsingør indrettet *„Marienlyst"*, Juliane Maries lille Lystslot, til et byhistorisk Museum.

Paa *Nivaagaard,* kort Syd for Helsingør, havde *Johs. Hage* tilvejebragt en udmærket Samling af gammel udenlandsk Kunst og skænket den ved sit Testamente til Staten. Det lille Museum er desværre altfor lidt besøgt; men kyndige finder gerne og ofte Vej derhen.

Det nationalhistoriske Museum paa Frederiksborg har i de sidste 35 Aar fulgt de stillede Opgaver under Hensyn til den i Befolkningen stærkt voksende Viden om Historie. De rene Fantasibilleder over historiske

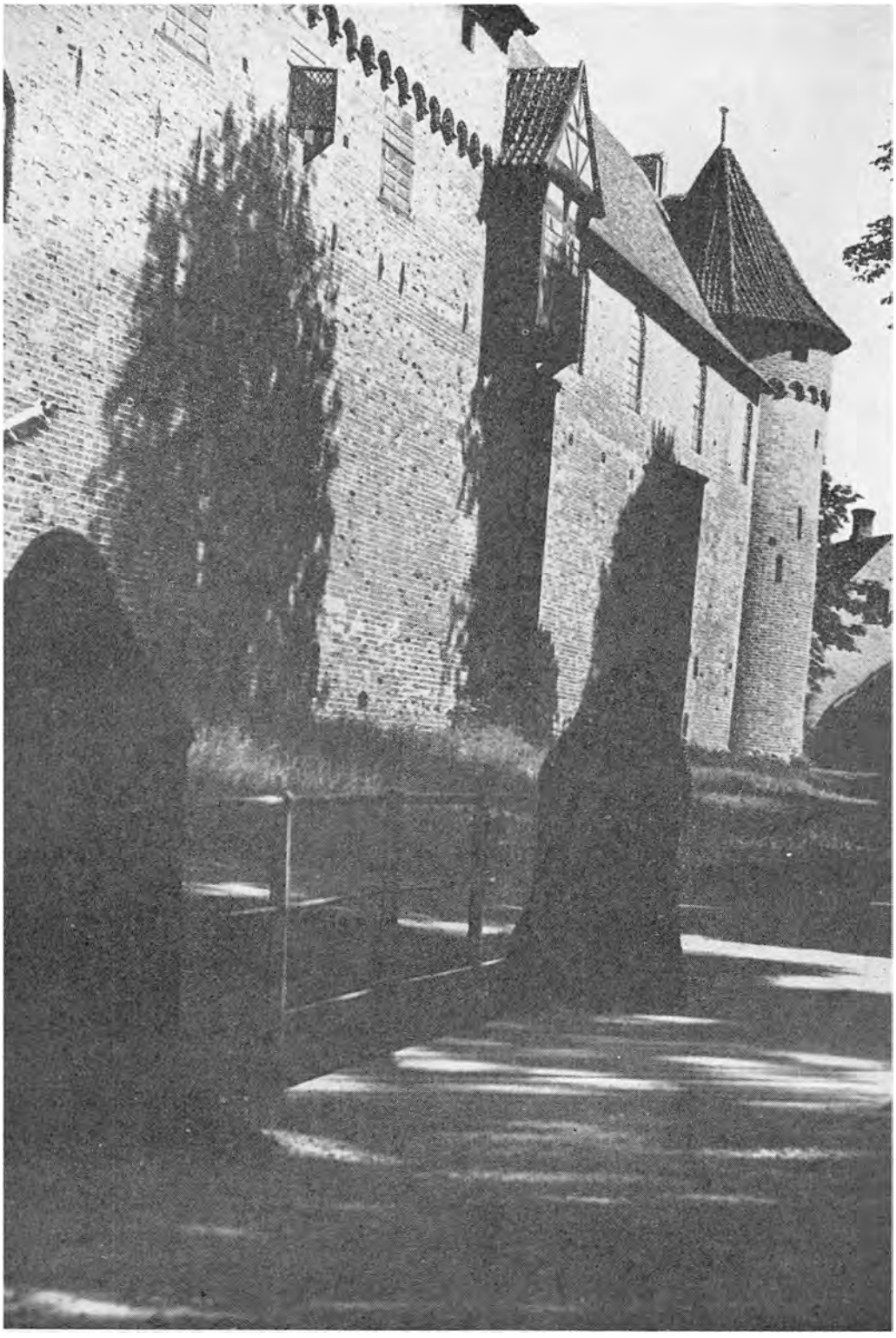

Nyborg gamle Slot rummer ogsaa Museum

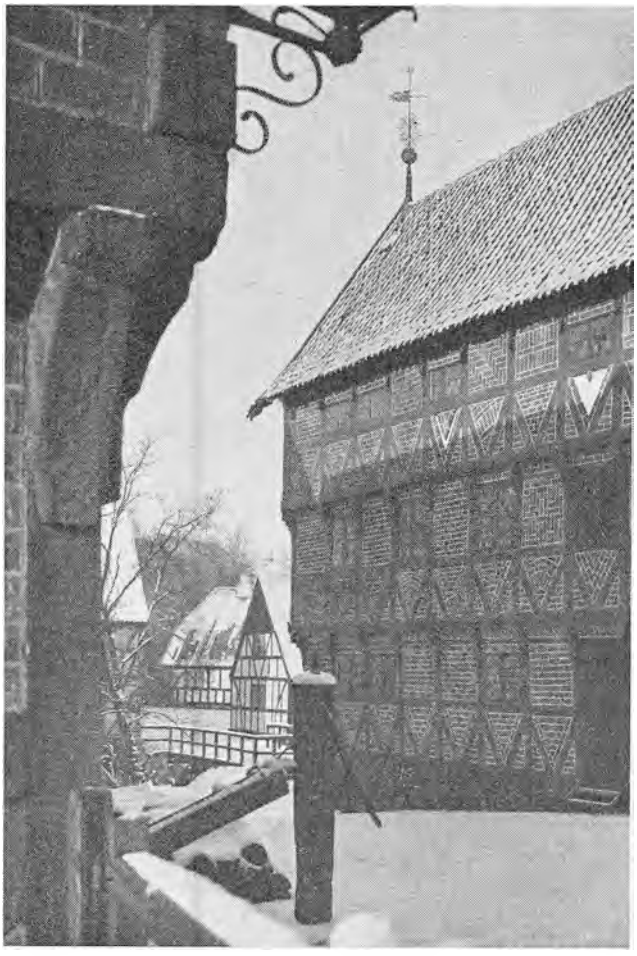

Udsigt over Bryggeriets Gaard med Toldbod og Vandmølle

Motiver er for Størstedelen fjernede, ligeledes de mange Kopier, og Museet, der i Henhold til Statutterne er indrettet som en Række Festlokaler, der naar som helst kan tages i Brug af Kongefamilien, har faaet sit Udstyr af Møbler, Gobeliner og Udstillingssager rigt forbedret, ikke mindst naar Hensyn tages til de Baand af historisk og genealogisk Karakter, som er draget for dets Erhvervelser. Ogsaa en Række Portrætfremstillinger af betydelige Danske – ældre og yngre – har fundet Vej derhen fra Udlandet, fra Herregaarde, fra private Samlinger. Blandt Periodens mærkbareste Køb staar Leonora Christines „Jammersminde" højest. At Folket sætter Pris paa dette Museums Form og Indhold viser det overvældende Besøg; i 1945–46 var det over 150.000 Personer. Dets opdragende Tendens fremmes dels ved let forstaaelige trykte „Vejledninger", dels ved at besøgende Skoler faar, naar det er muligt, gratis Omvisning.

Under hele Besættelsen stod Museet aabent ganske som tidligere, kun „Jammersmindet" var borttaget. Det skønnedes nødvendigt, at der var et kulturelt Aandehul for nationale Følelser. Frederiksborg ansaaes for

Borgmestergaarden i Aarhus, der i 1914 blev Begyndelsen til „Den gamle By"

mindre truet end de københavnske Samlinger og det blev stærkt paaskønnet i de strenge Tider.

I de gamle Udbygninger fra Hørsholm Slot er der indrettet et *Skovbrugs- og Jagtmuseum* og ved Friluftsmuseet i Lyngby byggedes 1915 –16 et nyt Hus for *Landbrugsmuseet.*

Som i Nordsjælland er der rundt om oprettet Museer, ofte med et Særpræg. Paa Lolland indrettedes 1940, især ved Ny Carlsbergfondets Hjælp, Herregaardsbygningerne ved *Pederstrup* til et Mindemuseum for C. D. F. Reventlow; paa *Nysø* blev i 1926 de Ting, som Thorvaldsen havde udført under sine Ophold der, samlede i et lille Mindemuseum i en af Kavallerfløjene. Paa Møen blev den smukke lille Bygning *„Liselund"* med dens ca. halvandet Hundrede Aar gamle Park ligeledes taget under Kuratel af Undervisningsministeriet, restaureret og bevaret.

Udover de lokale Museer og de allerede nævnte Odensesamlinger er der paa Fyen tre Museer, som maa nævnes. Det er *Nyborg Slot,* som 1917–22 blev restaureret, hvorved man fandt en hel Del Udsmykning fra Tiden før og efter Reformationen. Nationalmuseet har nu opstillet enkelte tidssvarende Møbler der.

Det andet er *H. C. Andersen Museet* i Odense, en omfattende Mindesamling, interessant ogsaa derved, at Introduktionen dertil, Hallen med Larsen-Stevns' Fresker fra H. C. Andersens Liv, er af stor og monumental Virkning. Det tredie fynske Museum er Mads Rasmussens Samling af Fynboers Kunst i den af Carl Petersen 1915 udførte Bygning i *Faaborg;* siden 1928 er det en sluttet Samling; dens kunstneriske Værdi er meget betydelig.

Blandt jydske særprægede Museer, maa det store *Skagens Museum* med de overdaadige Malerier af Skagens-Malere nævnes. 1928 blev Bygningen indviet. Det er takket være betydelige Gaver, f. Eks. fra Brøndums og Anchers Familie, blevet en stor og meget interessant Samling. I Viborg blev det gamle Raadhus indrettet som et Mindemuseum for *Joakim Skovgaard,* som har dekoreret Domkirkens Indre. I Vejen rejstes 1924 et Museum for Arbejder af Billedhuggeren *N. Hansen Jacobsen* og for samtidig Kunst. Den gamle Herregaard *Gammel Estrup,* Skeelernes Gaard, blev 1930 indrettet som et Slags jydsk nationalhistorisk Museum, og paa Rosenkrantzernes Ejendom *Rosenholm* er det nu

Arkitekterne Risom og Rävads Forslag til Nationalmuseets Flytning til Svanemøllebugten

ordnet saaledes, at Besøgende kan bese det gamle Inventar af Møbler og Malerier, som nu tilhører Frederiksborg Museet.

Landet er saaledes i denne Konges Tid blevet fyldt med Museer og Befolkningen har fundet Vej derhen. At føle Trang til at se tilbage paa sit Folks Historie er et Udslag af Stolthed over opnaaede Kaar. Denne Blomstring af Museumsarbejdet og den energiske Del, som Befolkningen tager i Arbejdet for at værne Fortidsminderne, maa opfattes som et Tegn paa, at Folket trods de haarde Tider, som mere end een Gang er skyllet over Riget, nu med Stolthed, Værdighed og Glæde skuer tilbage og derved tilegner sig den Viden om sit Særpræg og sine Særvilkaar, hvilken Kundskab er den fasteste Basis for Kærlighed til Fædrelandet.

DANSK LANDBRUG 1912-47

Af Redaktør Niels Jørgensen

DANSK LANDBRUG 1912-47

Tiden 1912–47 omfatter en mere bevægelig og hastigt omskiftelig Periode end nogensinde før i det danske Landbrugs Historie.

I. *Aarene indtil den første Verdenskrig*

Aarene 1912–14 dannede Afslutningen paa Aarrækken 1900–14, der med den rolige og stabile Udvikling for dansk Landbrug betød støt og solid Fremgang paa alle Omraader.

1880'rnes og 90'rnes Landbrugskrise var afsluttet ved Aarhundredskiftet. Den under Krisen skete Driftsomlægning udvikledes videre. Andelsbevægelsens vidtforgrenede Virksomhed gik sin Sejrsgang over Landet og blev taget i Brug i større og større Omfang, samtidig med at ogsaa Landbrugets faglige Organisationer, Landbo- og Husmandsforeningerne, vandt stadig stigende Tilslutning i Arbejdet for Nyttiggørelsen af Forskningens, Forsøgsvæsenets og Oplysningsvirksomhedens store og værdifulde Arbejdsresultater. Alt dette prægede disse Fremgangsaar og skabte det Grundlag, hvorpaa de danske Landmænd – større som mindre – byggede deres Landmandsgerning op. I stedse stigende Grad udnyttedes ude i de enkelte Landbohjem alle til Raadighed staaende Hjælpemidler for at opnaa det bedste produktionsmæssige og økonomiske Resultat. Et stigende Behov for og en voksende Udførsel af Landbrugets forædlede Kvalitetsvarer, en stabil Pengeværdi, fri Indførsel af Raavarer til Produktionen og en jævn og rolig Opgang i Konjunkturerne støttede denne Udvikling.

Produktpriserne steg fra Aarhundredskiftet til Verdenskrigens Udbrud i 1914: Kornvarer og Smør med ca. 20 pCt. og Kød, Flæsk og Æg med ca. 30 pCt.

Husdyrbestanden steg i samme Periode stærkt. Antal Heste saaledes med ca. 120.000 Stkr., Malkekøer med ca. 240.000 Stkr., Hornkvæg ialt med over 700.000 Stkr., Svin med 1.329.000 Stkr. (mere end en Fordobling af Antallet) og Høner, Haner og Kyllinger med 6,4 Millioner Stkr.

Høstudbyttet angives for 1900 med 40,3 Mill. Afgrødeenheder, i 1911 med 66,1 og i 1913 med 72,2 Mill. Afgrødeenheder. Selv om Høststatistikken først fra 1911 indbefattede Græs og Grønfoder (disse Afgrøder udgjorde i 1911 ca. 14 Mill. Afgrødeenheder), viser Tallene en meget betydelig Stigning.

Samtidig steg *Landbrugets Overskudsindførsel* af forskellige Raaprodukter. Anført i Mill. Kroner udgjorde denne

for Korn og Kornvarer	45,4	gennsntl. i 1895–99	og 88,9 i 1910–13
- Foderstoffer	20,2	– 1895–99	og 74,7 i 1910–13
- Kunstgødning	2,9	– 1895–99	og 15,1 i 1910–13

Og Produktionen steg kraftigere end selve Husdyrbestanden som Følge af Fremgang i Husdyrenes Ydeevne, bedre og mere rationel Fodring og Pleje m. v.

Fremgangen i Produktionen fremgaar af følgende afrundede Tal, der angiver Mill. kg:

	1898	1914
Mælk	2156	3500
Smør	84	117
Okse- og Kalvekød	70	120
Svinekød og Flæsk	102	229
Æg	23	48

Denne stærke Fremgang gav sig Udslag i en stærkt stigende Udførsel.

Overskudsudførslen steg for

Smør	fra 94,0	Mill. Kr.	gns. i 1805-99	til	204,3	Mill. Kr.	i 1910-13
Flæsk og Skinke	fra 46,0	–	–	til	135,7	–	–
Æg	fra 11,4	–	–	til	27,4	–	–
Hornkvæg	fra 11,5	–	–	til	37,0	–	–
Heste og Føl	fra 9,2	–	–	til	12,6	–	–
Kød og Kødvarer	fra 6,1	–	–	til	18,8	–	–
Huder og Skind	fra 4,7	–	–	til	8,4	–	–

Ved Udbruddet af den første Verdenskrig hævdede Landbruget sig paa en smuk Maade som det bærende og eksporterende Erhverv indenfor det danske Samfund.

Allerede i 1883 begyndte det danske Landbrug, ved Docent Fjord, en Række Fodringsforsøg, der foregik i den gamle Stald paa Sanderumgaard

Det økonomiske Resultat for den enkelte Landmand foreligger der kun faa sikre Oplysninger om. Regnskaber fra enkelte veldrevne Bønderbrug i Koldingegnen viser en Forrentning af den i Bedriften bundne Kapital paa gennemsnitlig ca. 5 pCt. i 1912–13, og tilsvarende Undersøgelser i Københavns Amts Landboforening viser for 21 Landbrug i 1913–14 samme Kapitalrente. Vel var Udgifterne gennem den her omhandlede Periode ogsaa stigende, alene for Arbejdslønnens Vedkommende regnes med, at denne for Arbejdere med egen Kost steg med ca. 50 pCt. fra 1897 til 1915, men det var trods dette saaledes, at Landbruget i 1913–14 ikke alene havde en langt større Omsætning, men ogsaa et væsentlig bedre økonomisk Driftsresultat end omkring Aarhundredskiftet. Fremgangen omfattede alle Brugsstørrelser. For Gaardmandsbruget og ikke mindst for de mindre Jordbrug havde Overgangen fra et Landbrug med Kornsalg til en Driftsform med Frembringelse af Smør, Flæsk, Kød og Æg som Hovedindtægtskilde, i Forbindelse med Andels-

bevægelsens og de faglige Landbrugsorganisationers Udvikling, skabt de gunstigste Betingelser.

II. *Landbruget under den første Verdenskrig*

Verdenskrigen 1914–18 medførte en brat Afslutning paa den foran skitserede Udvikling og bragte Højkonjunkturer og Afspærringer m. m. ind over Landet. Navnlig efter Krigens Skærpelse i 1917 lukkedes der af for Tilførslerne ude fra, hvad der nødvendigvis maatte føre til Indskrænkninger i Landbrugsproduktionen.

Høstudbyttet steg vel lidt i Krigens to første Aar, men naaede dog ikke op paa Højden før Krigen.

Husdyrbestanden reduceredes saaledes, at Hornkvæget gik ned med 339.000 Stkr. eller med 14 pCt. fra 1914–18, Malkekøerne alene gik ned med 286.000 Stkr. (22 pCt.) fra 1914–18, og Svinebestanden reduceredes endog med 1.876.000 eller 75 pCt.

Tallene for *Produktion, Udførsel og Forbrug* viser følgende Udvikling:

		1914	1915	1916	1917	1918	1919
*Smør*produktion	Mill. kg	117	111	105	91	58	62
Smørudførsel	—	95	102	96	62	15	37
Smørforbrug	—	23	10	9	29	43	25
Produktion af *Svinekød og Flæsk*	—	229	212	208	204	58	67
Udførsel - — —	—	158	141	105	83	3	1
Forbrug af - — —	—	74	72	103	121	55	71
*Æg*produktion	—	48	47	45	44	32	34
Ægudførsel	—	27	29	29	27	20	20
Ægforbrug	—	22	19	17	17	12	14
Udførsel af Hornkvæg og Kød omregnet i 1000 Stkr.	—	260	370	380	370	170	65

Smørproduktionen halveredes og Udførslen reduceredes som Følge af Hjemmeforbruget endnu stærkere.

Produktionen af Svinekød og Flæsk holdt sig nogenlunde oppe indtil 1917, men gaar derefter meget stærkt ned i 1918. I 1918–19 var Udførslen svundet ind til en ubetydelig Størrelse.

Ægproduktionen holdt sig ret konstant indtil 1918.

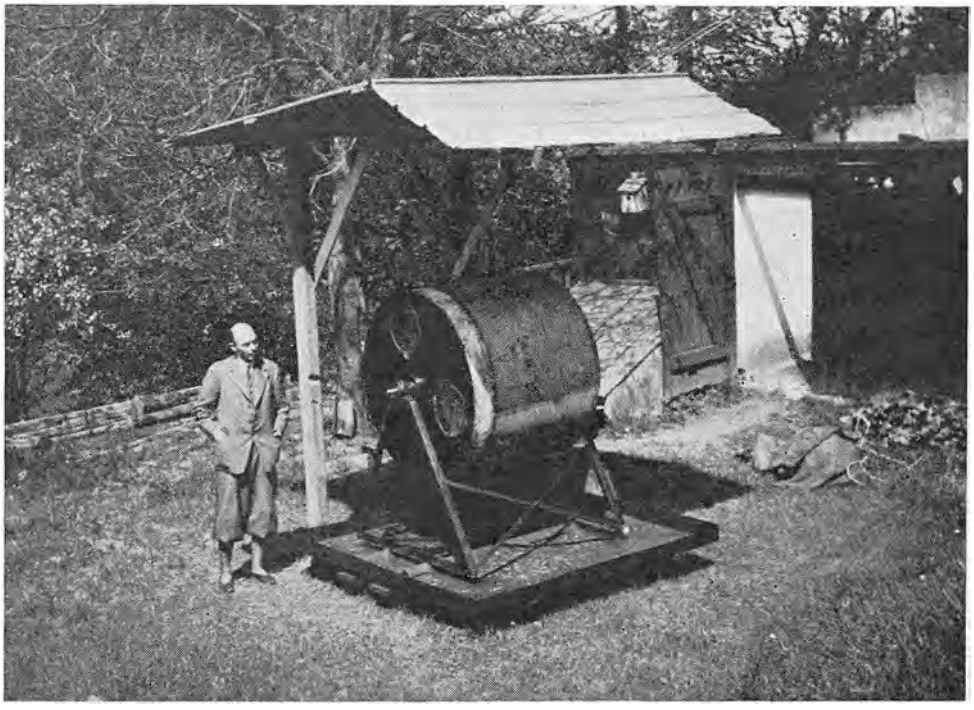

En Model til plantefysiologiske Undersøgelser. Det hele er anbragt paa en Vægt, for at man under Tørringen stadig kan kontrollere Fordampningen uden at tage Planterne ud af Tromlen

Overskudsudførslen af Landbrugsvarer stillede sig saaledes: 1914: 460; 1915: 429; 1916: 615; 1917: 631; 1918: 489 og 1919: 134 Mill. Kr.

Prisudviklingen og Stigningen af nogle Omkostninger fremgaar af følgende Indekstal, hvor 1909–14 er regnet = 100.

I Gennemsnit for 1914–15 til 1918–19 var Indekstallene for

Korn	171
Husdyrbrugsprodukter	188
Landbrugsprodukter ialt	188
Foderstoffer	212
Gødning	199
Arbejdslønninger	(143)

Kornprisernes forholdsvis moderate Stigning skyldtes fastsatte Maksimalpriser, der for Brødkorn opretholdtes fra 1915–21 og for andet Korn fra 1916–19.

I 1919—20 var Produktpriserne iøvrigt ca. 3 Gange saa høje som i 1909—14.

Det økonomiske Resultat, som Landmanden opnaaede paa Grundlag af denne Udvikling, foreligger fra 1916—17, opgjort af Det landøkonomiske Driftsbureau.

Forrentningsprocenten af Landbrugets Handelsværdi var i

1916—17: 7,3; 1917—18: 6,8; 1918—19: 8,3.

Regnes Forrentningsprocenten ud paa Grundlag af den investerede Kapital (1479 Kr. pr. ha i 1910—17, 1585 Kr. i 1917—18 og 1714 Kr. i 1918—19), var den i disse Aar henholdsvis 14,9, 13,7 og 17,9 pCt.

Krigsaarene 1914—18 skabte stor Pengerigelighed i Landbruget, men vel at mærke en Pengerigelighed, der i stor Udstrækning var opnaaet ved Realisation af og Slid paa Produktionsapparatet. Kun forholdsvis faa fik konsolideret sig og betalt deres Gæld, og da Jordens Gødningskraft og Husdyrbestanden igen skulde retableres til høje Priser efter Krigen, maatte mange Landmænd sætte sig i øget Gæld for at faa Produktionen op paa fuld Højde igen.

Ejendomspriserne steg stærkt, og Handelen med Landejendomme gik livligt.

Ejendomspriser og Gældsforhold:

Salgssum i Kr. pr. Td. Gaardhartkorn:	1910/14	1915/19
Jord og Bygninger	7540	11407
Besætning og Inventar	2218	4396
Ialt...	9758	15803
Prioriteter i Kr. pr. Hartkorn	4726	6267

Samtidig steg Omsætningshyppigheden meget stærkt, hvilket selvsagt spiller en stor og afgørende Rolle for Landbrugserhvervets fremtidige Rentabilitetsmuligheder. Medens det aarlige Antal solgte bebyggede Landejendomme i almindelig fri Handel i 1914 udgjorde 5694, var det i 1916 steget til 7555 og i 1918 til 12.562.

Under den første Verdenskrig ser vi da et Landbrug i Højkonjunkturernes Tegn, og et Landbrug, der efterhaanden, som Tilførslerne ude fra svigtede, blev ene om at sikre Befolkningens Ernæring.

Til Gennemførelse af Regeringens økonomiske Politik gennem disse Aar iværksattes Restriktioner og Prisregulerings- og Maksimalprisforanstaltninger, der vel saa vidt muligt søgtes gennemført i Samarbejde med Landbrugets Hovedorganisationer, men som dog ofte mødte skarp Modstand fra mange Sider indenfor Landbrugserhvervet, – i hvert Fald fra det mellemstore og større Landbrugs Side, der i flere Henseender betragtede Prisreguleringen, som den gennemførtes, som uretfærdig overfor Landbruget og som et Brud mod den Selvstændigheds- og Frihandelslinje, hvorpaa Landmanden saavel i gode som daarlige Tider hidtil havde bygget sin Tilværelse.

III. *Landbruget i Mellemkrigstiden*

Den forrige Verdenskrigs Afslutning bragte ikke de stabile Afsætnings- og Produktionsforhold tilbage, tværtimod kom Mellemkrigstiden til at betyde store Omskiftelser i Landbrugets Produktions-, Afsætnings- og Prisforhold og dermed store Svingninger i hele LandbrugetsØkonomi. Hertil bidrog ogsaa den i disse Aar førte Valutapolitik med den stærkt vekslende Kronekurs.

Den kraftige Prisstigning fra 1918–19 til 1929–21 skyldtes saaledes udelukkende den faldende Kroneværdi, ligesom Prisstigningen i 1923 og 1924 ogsaa havde den faldende Kroneværdi som Aarsag. Modsat forstærkedes Prisfaldet i 1921 og navnlig i 1925 af en Stigning i Kronekursen. Det store Prisfald sidstnævnte Aar var afgjort en Følge af det hastige Tempo, hvormed Kronen dengang gik i Pari.

Med Krigens og Afspærringens Ophør gik Produktionen opad igen, og omkring 1923 havde Eksporten af Smør, Flæsk og Æg naaet sin normale Størrelse igen. Men allerede i 1920 satte et Prisfald ind paa Verdensmarkedet. Det ramte ogsaa det danske Landbrugs Produkter og forstærkedes her som ovenfor nævnt ved en Stigning i Kronekursen.

Prisfaldet varede ganske kort Tid og afløstes i 1922 af stigende Priser under et nyt Fald i Kronens Værdi. Priserne gik under det kortvarige Prisfald ned med ca. 40 pCt. Indtægterne dalede, uden at Omkostningerne fulgte tilsvarende med ned, og Forrentningsprocenten gik derfor ned fra 11,8 i 1920–21 til 1,6 i 1921–22 for saa atter at stige til 6,5 i 1922–23.

Derefter fulgte et Par gode Aar som Følge af en stærkt forøget Produktion og stigende Priser, indtil den hurtigt stigende Kronekurs i 1925 bragte nye og store Vanskeligheder for Landbruget.

Produktpriserne faldt over 40 pCt. i Løbet af 3 Aar, Foderstoffer og Kunstgødning gik ogsaa ned i Pris, men de øvrige Driftsomkostninger fulgte ikke med i Kontakt med Indtægtsnedgangen, og Landbrugets Vanskeligheder og Tab øgedes yderligere ved gentagne store Angreb af Mund- og Klovesyge i Besætningerne.

En kortvarig Bedring i Økonomien indtraf i 1928–29, væsentlig som Følge af et stort Prisfald paa Korn og Oliekager, men saa fulgte *1930'rnes tunge og svære Kriseaar.*

Det var Verdensmarkedet, der svigtede. Produktionen rundt om i Verden var steget stærkere, end Afsætningsmulighederne kunde svare til. Købeevnen gik ned med et katastrofalt Prisfald som Følge. Dette Prisfald søgte Staterne at værne sig mod gennem deres Handels- og Valutapolitik, hvis fælles Maal blev den størst mulige Selvforsyning og som i sine Konsekvenser for vore Aftagerlandes Vedkommende nu pludselig afskar Landmændene herhjemme fra at bruge deres gammelkendte Middel til at overvinde en Krise: en større Produktion.

I 1932 forlod England sin gamle Frihandels-Linje og gennemførte en Agrarbeskyttelsespolitik, der ramte de fleste af vore Landbrugsprodukter, – for Flæskets Vedkommende i Form af en Kontingentering.

Naturligvis maatte denne Udvikling ramme ganske særlig haardt et Erhverv som det danske Landbrug med den meget store Eksport.

Forrentningsprocenten (stadig beregnet af investeret Kapital) gik fra at være 4,6 i 1929–30 ned til 0,5 i 1930–31. I 1931–32 var den endda under 0 (÷ 0,4), i 1932–33: 1,9 og steg saa med et enkelt Aars Undtagelse ganske langsomt indtil Udbruddet af den anden Verdenskrig.

Under disse Forhold blev Landbrugserhvervet af den haarde Nødvendighed tvunget til i nogen Grad at fravige den gamle selvhjulpne og frihedsindstillede Vej for i Samarbejde med Lovgivningsmagten gennem Statsordningernes mangeartede Foranstaltninger at lette Erhvervets Vej frem gennem Krisen.

Dog skal det i denne Forbindelse fremhæves, at Hovedslaget mod Krisen, hvad der ogsaa vil fremgaa af det følgende, foregik ude hos de

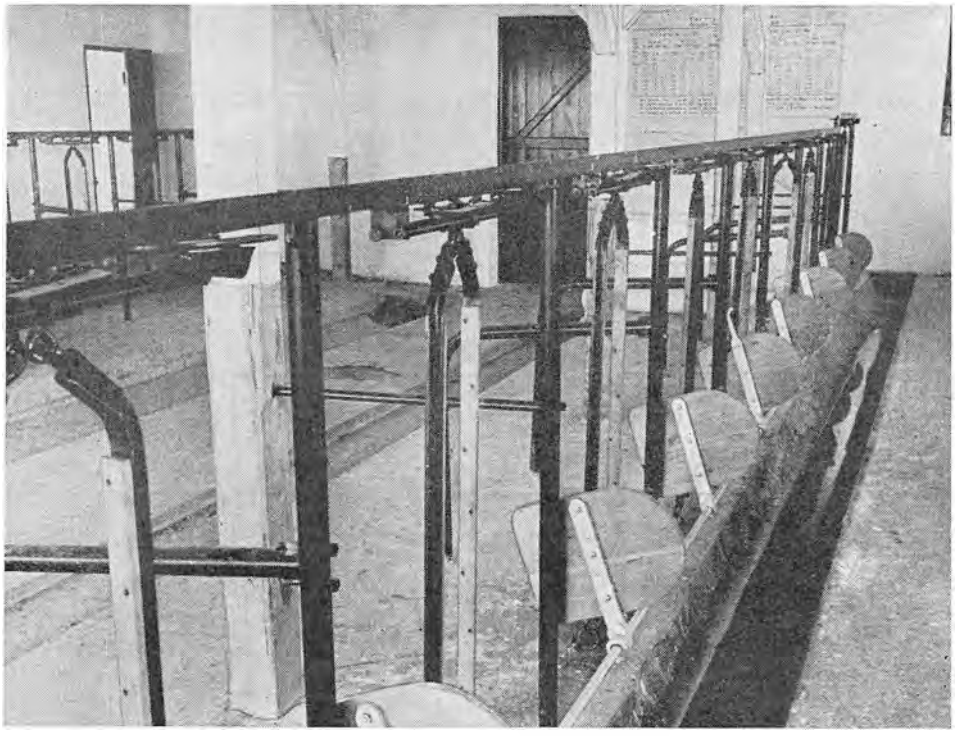

En Stald af moderne Tilsnit med løselige Stavbindsler, Foderskillerum til at slaa op o. s. v. Interiøret stammer fra en Mønsterstald paa Bellahøj

enkelte Landmænd, der med jernhaard Energi og en enestaaende Dygtighed, Udholdenhed og Tilpasningsevne tog deres Tørn og i Sandhed gjorde Dagens Gerning, og dernæst indenfor Landbrugets faglige og økonomiske Organisationer. Store og vanskelige Opgaver kom disse Organisationer og deres ledende Mænd til at staa overfor. Et Utal af Forhandlinger og Aftaler skulde træffes med Aftagerlandene under Hensyntagen ikke alene til Landbrugets, men ogsaa til de øvrige Erhvervs og til hele Landets Interesser.

Mange og store Interessemodsætninger meldte sig og blev overvundne gennem et forstaaende og betydningsfuldt Samarbejde.

Ogsaa i Samarbejdet og Forhandlingerne med Lovgivningsmagten angaaende de forskellige Kriseforanstaltninger blev Landbrugsorganisationernes Indsats af den største Betydning. Vel naaede Landbrugets ledende Mænd langt fra altid det, de ønskede, men de naaede ved en

dygtig og utrættelig Indsats det, der var muligt at opnaa i Varetagelsen af de Interesser, de repræsenterede.

Derfor blev dette Samarbejde og disse Forhandlinger, der forøvrigt er blevet fortsat under den sidste Verdenskrig og Besættelsestiden og i den hidtil forløbne Efterkrigstid, af stor og afgørende Betydning.

Hvad Betydningen af Organisationernes rent faglige Indsats angaar, da kan den tegnes med en støt, opadstigende Linie gennem hele Mellemkrigstiden.

Hvorledes Landbruget produktionsmæssigt og økonomisk kom igennem Mellemkrigsaarene, kan aflæses i foreliggende Beretninger fra Det landøkonomiske Driftsbureau.

Efter disse Beretninger og iøvrigt i det følgende refererende Udtalelser i Foredrag af Driftsbureauets Leder, Kontorchef *Ridder,* anføres en Oversigt over Udviklingen.

Produktionens Størrelse

	Høstudbytte Mill. Afgrødeenheder		Nettoimport Mill. hkg		Aarsproduktion Mill. kg			
	Kærne	ialt	Korn, Kornvarer	Oliekager	Mælk	Flæsk	Æg	Kød
1910—14	20,9	66,6	7,4	5,3	c. 3500	c. 212	c. 40	c. 113
1915—19	18,6	61,1	2,9	3,6	2480	152	41	123
1920—24	23,1	74,4	8,0	6,3	3380	203	56	121
1925—29	28,5	95,0	10,4	9,2	4550	339	69	145
1930—34	31,2	106,6	13,6	7,6	5430	468	87	144
1935—39	33,6	112,1	5,6	8,5	5284	312	120	153

De første Aar af 1930'rne søgte Landmændene at overvinde Krisen ved — navnlig gennem stor Anvendelse af billige udenlandske Foderstoffer — at sætte Produktionen op. Den stort set stigende Produktion frem til den anden Verdenskrig skyldtes iøvrigt hovedsagelig det stigende Høstudbytte. Fra 1920—24, hvor Tallene ogsaa omfatter Sønderjylland, til Femaaret før den anden Verdenskrig viser Tallene en Stigning paa godt 50 pCt. Bag denne Stigning ligger en beundringsværdig Præstation, ikke mindst paa Baggrund af disse Aars stærkt svingende og som oftest fortvivlede økonomiske Produktionsvilkaar.

Forskningens og Forsøgsvirksomhedens Indsats, Oplysningsarbejdets stigende Omfang, Landbrugets faglige og økonomiske Organisationers stadigt øgede Virksomhed, samt *Nyttiggørelsen* af alt dette ude i Landbrugets Praksis, maa ses som Hovedaarsagerne til denne Udvikling. Produktionsmæssige Fremskridt fandt Sted paa alle Omraader: Bedre Grundforbedring og Jordbehandling, bedre og mere rationel Gødskning, bedre Sorter og Stammer, bedre Pleje og Behandling af Afgrøderne o. s. v., og indenfor Husdyrbruget ganske tilsvarende avls- og produktionsmæssige Fremskridt.

Kreaturbestanden udviklede sig saaledes:

	Antal Tusinder af					
	Heste	Hornkvæg ialt	Heraf Malkekøer	Svin	Faar	Høns
1914.....	567	2463	1310	2497	515	15140
1918.....	545	2124	1024	621	470	9884
1923*).....	562	2523	1339	2855	374	20028
1932*).....	518	3284	1765	4937	175**)	26625**)
1935*).....	540	3123	1677	3105	—	29643
1939*).....	577	3271	1614	3183	—	13530

Mulighederne for Indførsel af Kunstgødning og Foderstoffer til rimelige Priser har haft meget stor Betydning for de opnaaede Resultater, ikke alene med Hensyn til Stigningen i Produktionen, men ogsaa i Retning af at opnaa en ensartet Produktion og en nogenlunde jævn Eksport. Endelig maa anføres Raadigheden over tilstrækkelig Arbejdskraft til relativt rimelige Lønninger som en medvirkende Aarsag til Fremgangen. Det var denne Intensivering og Rationalisering af hele Produktionen, der sammen med de offentlige Støtteforanstaltninger bragte Landbruget saa nogenlunde gennem alle disse vanskelige Aar.

Da den anden Verdenskrig udbrød, var Landbrugsproduktionen af en saadan Størrelse, at den ved Siden af at forsyne den danske Befolkning med Levnedsmidler udgjorde mellem 70 og 80 pCt. af hele Danmarks Eksport til Udlandet og med en tilsvarende Procentdel skaffede frem-

*) med Sønderjylland.
**) 1933.

mede Raavarer og Forbrugsvarer her til Landet, som vi ikke selv kan producere.

Prisforholdenes Udvikling og nogle Omkostningers Størrelse

(Indekstal med 1909—14 = 100)

	Sukkerroer	Frø	Korn	Husdyrprodukter	Landbrugsprodukter ialt	Foderstoffer	Gødning	Inventar Bygninger	Arbejdslønninger	Leveomkostninger
1914/15/18/19 ...	153	199	171	188	188	212	199	—	(143)	167
1919/20-20/21 ...	278	203	285	310	307	287	318	302	273	266
1921/22	158	173	204	211	209	210	171	268	258	218
1922/23-24/25 ...	276	205	216	218	220	207	159	218	217	224
1925/26-27/28 ...	127	132	154	148	149	142	111	192	212	191
1928/29-29/30 ...	100	134	124	138	138	138	97	167	174	180
1930/31-31/32 ...	77	84	92	91	91	91	87	164	177	164
1932/33-36/37 ...	107	89	104	104	104	106	91	168	171	180
1937/38-39/40 ...	124	105	129	132	131	137	102	207	248	213

Indekstallene giver et klart Billede af de voldsomme Prissvingninger gennem Perioden og viser ligeledes, hvorledes Omkostningerne, herunder Lønningerne, har stillet sig sammenlignet med Produktpriserne. Endelig viser Tabellen, hvordan Lønningerne har udviklet sig i Forhold til Stigningen i de almindelige Leveomkostninger.

Rundt regnet er det gjort op, at sættes Produktpriserne til 100 hele Tiden, saa var de samlede Driftsomkostninger, sammenlignet med 1909—14, steget til 120 som Gennemsnit for 1920'rne og til 130 som Gennemsnit for 1930'rne. Heri ikke medregnet de som Følge af de stigende Ejendomspriser forøgede Renteudgifter.

De stigende Ejendomspriser under og efter den første Verdenskrig naaede deres Maksimum først i 1920'rne og medførte en *stærk Stigning i Landbrugets Gæld,* en Stigning, som yderligere forstærkedes i Kriseaarene, hvor selve Driftens Opretholdelse krævede ny Gældsstiftelse.

For hele Landet *uden* Sønderjylland er Landbrugets Prioritetsgæld opgjort til 1715 Mill. Kr. i 1914. I 1918 var den vokset til 2079 og i 1926 til 2782 Mill. Kr. For hele Landet *med* Sønderjylland androg den samlede Gæld 3328 Mill. Kr. i 1926 (heraf Prioritetsgæld 3032 og løs Gæld

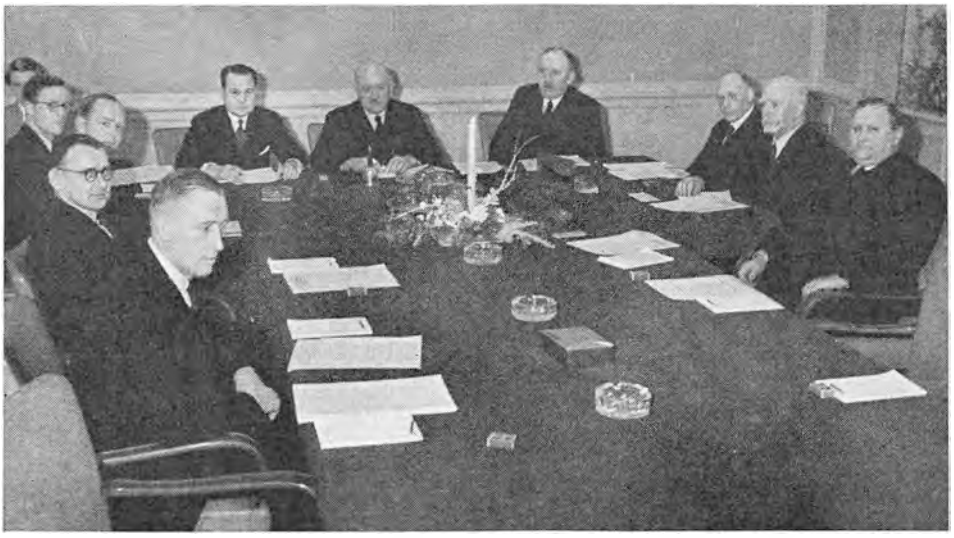

Svinereguleringsudvalget. Fra venstre, for Bordenden: Sekretær Trautmann, Gdr. Byriel, Propr. Houe, Dir. Mogensen, Gdr. Tvedegaard og Folketingsmand Andreasen

296 Mill. Kr.). I 1931 var den samlede Gæld 4224 Mill. Kr., hvoraf Prioritetsgæld androg 3734 og den løse Gæld 490 Mill. Kr. I 1937 var den samlede Gæld steget til 4432 Mill. Kr. (Prioritetsgæld 4125 og løs Gæld 307 Mill. Kr.).

Det økonomiske Resultat gennem Mellemkrigstidens mærkelige Aar fremgaar af nedenanførte Oversigt over Landbrugets Forrentningsprocent.

Landbrugets Forrentningsprocent
(af investeret Kapital)

5 Aar:	1916/17–20/21	14,7
1 Aar:	1921/22	1,5
3 Aar:	1922/23–24/25	8,5
3 Aar:	1925/26–27/28	1,5
2 Aar:	1928/29–29/30	4,9
2 Aar:	1930/31–31/32	0,1
5 Aar:	1932/33–36/37	2,2
3 Aar:	1937/38–39/40	3,3

Tallene taler deres eget tydelige Sprog og skal ikke nærmere kommenteres, idet der henvises til den foran givne Redegørelse for Udviklingen.

IV. *Landbruget under den anden Verdenskrig og Besættelsestiden*

Med Udbruddet af den anden Verdenskrig og navnlig efter Besættelsen af Landet ændredes atter Landbrugets Vilkaar.

Størstedelen af Samhandelen med Udlandet standsede, og Erhvervet stod atter overfor en uundgaaelig og betydelig Produktionsindskrænkning, samtidig med at det paany skulde forsyne den danske Befolkning med Levnedsmidler, – en Opgave, det paa Grund af den store Produktion stod bedre rustet til at løse end under den forrige Verdenskrig.

Atter kom man ind i en Periode med stigende Priser, Pengerigelighed og med store Indgreb i Landmændenes Dispositionsfrihed, med Ordninger, Rationeringer, Maksimalpriser, Prisreguleringer o. s. v., hvor der blev stillet store Krav til Landbrugets faglige og økonomiske Organisationer og disses ledende Mænd i Varetagelsen af Landbrugets Interesse med Hensyn til Afsætningen og Landbrugets Placering overfor Lovgivningsmagten og de øvrige Erhverv.

Samarbejdet mellem Landmændene i deres Organisationer, Samarbejdet mellem Landbruget og Forskning, Forsøgs- og Oplysningsvirksomheden, Samarbejdet mellem Landbrugets Hovedorganisationer, hvis Tilslutning og Arbejdsomfang voksede stærkt i disse Aar, og Lovgivningsmagten og med de øvrige Erhverv blev yderligere udbygget og stabiliseret i disse Aar og blev af afgørende Betydning for hele Samfundet.

En kort Oversigt vil vise Udviklingen indenfor dansk Landbrug under den anden Verdenskrig.

Produktionens Størrelse

	Høstudbytte Mill. Afgrødeenheder		Aarsproduktion Mill. kg				
	Kærne	Ialt	Mælk	Smør	Svinekød og Flæsk	Okse- og Kalvekød	Æg
1935–39	33,6	118	5270	182	342	176	120
1940–44	32,5	114	(3881)	130	226	164	59
1945	33,7	122	4271	132	186	140	54

Ogsaa disse Krigsaar kan opvise en stor og dygtig produktionsmæssig Indsats, gaaende ud paa at holde Produktionen oppe ved udvidet Dyrk-

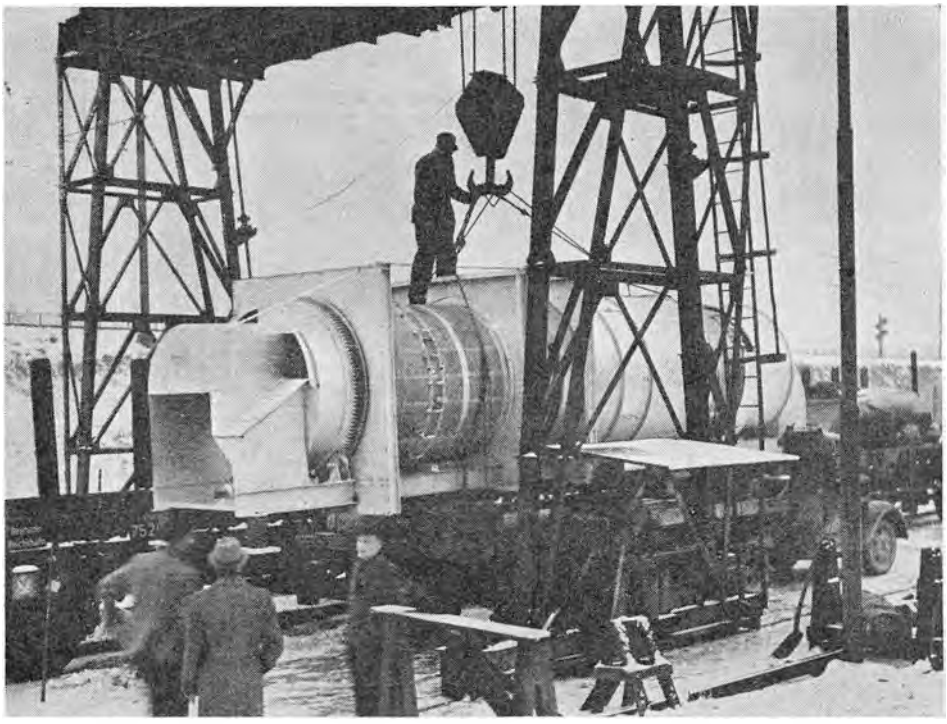

De danske Hessicatoranlæg (til Tørring af Grøntfoder, saa det bevarer Vitaminindholdet) er ogsaa Eksportvare. Her sendes et Anlæg til Holland

ning af tørstofrige Roer, Kartofler og Lucerne, ved øget Anvendelse af Roetop og andre proteinholdige Fodermidler o. s. v. Alligevel maatte Husdyrbestandens Størrelse, naar bortses fra Heste, reduceres betydeligt.

Husdyrbestandens Størrelse i Landkommunerne

Antal 1000 Stkr.

	Heste	Hornkvæg ialt	Malkekøer	Svin	Høns
1939	577	3271	1614	3183	13530
1942	590	2870	1391	1189	5334
1945	612	3184	1550	1630	7711

Ved Siden af de svigtende Tilførsler ude fra af Korn og Oliekager var det det vekslende Høstudbytte: de mindre gode Høster i 1940 og navnlig i 1941 og den bedre Høst i de efterfølgende Aar, der dannede Baggrunden for disse Svingninger.

Udførslen af Husdyrprodukter formede sig saaledes:

	Udførsel i Mill. kg					1000 Stk.
	Smør	Svinekød og Flæsk	Okse- og Kalvekød	Æg	Ost	Heste
1935–39 gns....	149	205	51	90	8,9	11
1940	108	198	104	81	8,9	—
1941	53	92	67	33	6,0	—
1942	36	29	39	7	4,7	—
1943	51	67	16	2	2,2	—
1944	53	114	37	3	1,2	30
1945	61	52	31	9	0,8	6

Værdien af Landbrugseksporten udgjorde i 1935–39 gennemsnitlig 1069 Mill. Kr. og i Aarene 1940–45: 1220 – 888 – 505 – 732 – 899 og 643 Mill. Kr.

Det store Fald fra 1944 til 1945 skyldtes navnlig de relativt smaa Priser paa Hovedparten af Landbrugets Eksportprodukter.

Prisforholdenes Udvikling og nogle Omkostningers Størrelse fremgaar af nedennævnte Indekstal, hvor 1909–14 er sat = 100.

	Korn	Husdyr-produkter	Landbrugs-produkter ialt	Gødning	Inventar Bygninger	Lønninger
1937/38–39/40...	129	132	131	102	207	248
1940/41–43/44...	213	226	230	161	314	351
1944/45	216	242	245	158	356	563

Tabellen viser en Stigning i Produktpriserne paa ca. 70 pCt., at Gødningspriserne laa noget under Prisniveauet, men at Omkostningerne til Inventar og Bygninger (Nyanskaffelser) steg langt stærkere end Produktpriserne (i 1944–45: 356 mod 245).

Men navnlig steg Arbejdsudgifterne, der udgør omkr. 50 pCt. af de samlede Driftsomkostninger, samtidig med at det blev meget vanskeligt at fremskaffe den tilstrækkelige Arbejdskraft.

Sammenholdt med de almindelige Leveomkostninger steg Lønningerne ligeledes meget stærkt, idet Indekstallet for Leveomkostninger i de her omhandlede 3 Perioder var henholdsvis 213, 298 og 307.

Hvad enten det sker Nat eller Dag — en lille nyfødt Kalv hilses altid med Glæde og tørres omhyggeligt af med Halm

Landbrugets Forrentningsprocent (af investeret Kapital) var i

1940–41	7,2
1941–42	5,2
1942–43	6,6
1943–44	8,8
1944–45	7,2
eller i Gennemsnit for alle Aarene...	7,0

Baggrunden for denne Rentabilitet var, som ovenfor anført, et enestaaende godt Høstudbytte, en rationel Udnyttelse af alle til Raadighed staaende Hjælpemidler i Produktionen samt Prisudviklingen; men glemmes maa det ikke, at der gennem disse Aar foregik en overordentlig stor Forringelse af Landbrugets Produktionsapparat, hvis Retablering vil kræve meget store Summer (anslaaet af Sagkyndige til over 1000 Mill. Kr.). Desuden maa det fremhæves, at Landbruget ved Krigens og Besættelsestidens Ophør arbejdede med et meget højt Omkostningsniveau.

V. *Landbruget i Efterkrigstiden*

Efter Afslutningen af den anden Verdenskrig er det gaaet paa lignende Maade, som da den forrige Verdenskrig sluttede. Verden er ikke faldet i Lave igen. Overalt befinder man sig endnu i en usikker og vanskelig Overgangstid fra Krig til Fred.

Den frie Handel og Omsætning gennem Handelsstanden eller direkte mellem Landbrugets Salgsorganisationer og Forbindelserne i Udlandet, som før den forrige Verdenskrig, eksisterer ikke.

Statsmagten har, som i Krigsaarene, fremdeles overtaget al Eksporthandel med Landbrugsprodukter og søger gennem en Række Statsordninger, Prisreguleringer o. s. v. at opretholde Landbrugets Produktion og Økonomi.

Imidlertid har den Kendsgerning, at Landbrugets Afkastningsevne halveredes fra 1944–45 til 1945–46 (Forrentningsprocenten gik ned fra 7,2 til 3,2), og at Stillingen paa Grund af de stadig stigende Driftsomkostninger tegner sig lige saa daarlig, eller endnu ringere i 1946–47, givet Anledning til meget alvorlige Overvejelser over, hvorvidt Statsordningernes Vej ikke snarest bør ophøre og afløses af en Tilstand, hvor Land-

bruget igen selv afsætter sin Eksportproduktion, saaledes som det forhen var Tilfældet. Fra Landboforeningernes Side er der i Januar 1947 fremsat Krav i saa Henseende.

Hvad Produktionens Størrelse angaar, har der fra 1945 til 1946 været en Fremgang i Høstudbyttet for Korn, Rodfrugter og Høafgrøder paa tilsammen ca. 4 Mill. Afgrødeenheder.

Fra Udlandet er der i 1945–46 *indført et lille Kvantum Oliekager,* Oliekagemel og Skraa, ialt 202.000 Tons mod 659.000 Tons gennemsnitlig i Aarene 1935/36–39/40.

Forbruget af Kunstgødning var i 1945–46:

147.000 Tons	18	pCt. Superfosfat	mod	375.000 Tons	i 1935/36–39/40
35.000 Tons	40	pCt. Kaligødning	mod	99.000 Tons	i 1935/36–39/40
240.000 Tons	15½	pCt. Kvælstofgødning	mod	235.000 Tons	i 1935/36–39/40

Husdyrbestanden udgjorde i 1000 Stkr.

	1945	1946	Stigning fra 1945 til 1946
Heste	612	622	10
Hornkvæg ialt	3184	3124	÷ 60
Malkekøer	1550	1567	17
Svin	1617	1749	132
Høns	16372	18039	1667

Produktionens Størrelse i Mill. kg

	1935–39 Gennemsnitlig	1945	1. Halvaar 1945	1. Halvaar 1946
Mælk	5270	4271	1994	2211
Smør	182	132	60	67
Ost	33	44	20	27
Svinekød og Flæsk	342	186	97	105
Okse- og Kalvekød	176	140	59	82
Æg	120	54	35	36

Udførslen af Husdyrprodukter var i 1946 sammenlignet med 1945:

	1945	1946 (anslaaede Tal)
Smør i Mill. kg	61	80
Ost i Mill. kg	0,8	10
Flæsk i Mill. kg	50	60
Levende og slagtet Kvæg i 1000 Stkr.	141	280
Heste i 1000 Stkr.	6	43
Æg i Mill. kg	9	12

Sammenlignet med Aarene før Krigen er der endnu lang Vej igen.

Prisforholdenes Udvikling fremgaar af de sædvanlige Indekstal med 1909–14 = 100.

	Plante-produkter	Husdyr-produkter	Landbrugs-produkter ialt	Inventar	Bygninger	Lønninger
1944–45.....	269	242	245	323	388	563
1945–46.....	269	227	231	336	412	721

Medens Produktionen, trods fortsat svigtende Tilførsler af udenlandske Fodermidler og en stigende Mangel paa Arbejdskraft med deraf følgende manglende Udnyttelse af Produktionsapparatet, viser en lille Stigning, har Prisudviklingen været i høj Grad ugunstig, hvad der ogsaa kan ses af *Landbrugets Forrentningsprocent,* der som før omtalt gik ned fra 7,2 i 1944–45 til 3,2 i 1945–46.

Det danske Landbrug staar da ved Afslutningen af hele den her omhandlede Periode (1912–1947) med et Produktionsapparat saa nogenlunde i Behold, men dog langt fra fuldt retableret. Det staar med sine gamle faglige og økonomiske Organisationer saa store og saa arbejdsdygtige som ingensinde før.

Det staar endvidere med en Forsknings-, Forsøgs- og Oplysningstjeneste, som støt arbejder videre paa et gennem Aarene solidt opbygget Grundlag, og som med den fornødne Støtte fra Bevillingsmyndighederne og Organisationerne er rede til at foretage den yderligere Intensivering og Udbygning af det videnskabelige og faglige Arbejde, som Tiden og Udviklingen maa kræve, for at vi herhjemme paa disse Omraader kan komme fuldt ud paa Højde med den Udvikling og de Fremskridt, der har fundet Sted i de senere Aar i de Lande i Verden, hvorfra vi har været afskaaret under Krigen og Besættelsen.

Hvad endelig Erhvervets over 200.000 selvstændige Landmænd angaar, skal den Indsats, disse enkeltvis kan udøve rundt om i Bedrifterne eller i Samvirke med deres Standsfæller i deres Organisationer, nok blive gjort. – Men Landbruget af i Dag staar ogsaa med en farlig Slagside i Økonomien, med en Produktionsøkonomi præget af en stor Kapitalbelastning (investeret Kapital udgjorde i Gennemsnit for alle regnskabsførende Brug iflg. Det landøkonomiske Driftsbureaus Beretninger pr. ha

Ogsaa under Krigen holdt Landbruget Stævner og Sammenkomster. Her er et Billede fra Jubilæumsdyrskuet i Hillerød i 1943. Dronningen og Kronprinsparret besøgte — trods Regnvejr — Skuet

1724 Kr. i 1916–20, men 3084 Kr. i 1941–45), endvidere præget af et meget højt Omkostningsniveau med store, faste Omkostninger til Lønninger, Renter, Skatter, Forsikringer o. s. v., samt af fortsat stor Mangel paa Arbejdskraft og endnu kun med smaa og usikre Muligheder for Import af Korn og Oliekager til rimelige Priser.

Alle de her nævnte Faktorer vil vanskeliggøre den kommende Tids Fremskridt og hæmme den øgede Landbrugsproduktion og Eksport, som endnu store Dele af Jordens Befolkning sukker efter, og hvis afgørende Betydning for hele det danske Samfund maa erkendes fra alle Sider.

Store Problemer skal løses i den kommende Tid, Problemer, der for Landbrugets Vedkommende er knyttet til saavel en rationel Produktion af 1. Klasses Kvalitetsvarer til konkurrencedygtige Priser som til en betryggende Afsætning af og Afsætningsform for denne Produktion.

Forhaabentlig vil Forholdene ude i Verden og herhjemme forme sig saaledes, at der gives Muligheder for Landbrugets Produktions- og Afsætningsvilkaar i vort Land, der kan føre til den størst mulige Produktion og Eksport til Gavn og Fremgang ikke alene for Landbruget, men for hele det danske Folk.

DEN INTERNATIONALE HANDELS SKIFTENDE VILKAAR I DEN SIDSTE MENNESKEALDER

Af Børssekretær Jens Vestberg

DEN INTERNATIONALE HANDELS SKIFTENDE VILKAAR I DEN SIDSTE MENNESKEALDER

De mægtige Fremskridt, som prægede de europæiske Staters Udenrigshandel, navnlig i den sidste Halvdel af det 19. Aarhundrede og Begyndelsen af det 20. Aarhundrede, byggede først og fremmest paa *Forstaaelse og Troen paa den internationale Arbejdsdelings Betydning.* Denne Idé fik i Særdeleshed Vækstvilkaar gennem Indførelsen af Toldfrihed eller moderate Toldsatser til Afløsning af en forudgaaende Tids høje Toldsatser eller ligefremme Importforbud og ved Anerkendelsen af Mestbegunstigelsesprincipet inden for Traktatpolitiken, hvilket betød, at enhver Toldnedsættelse, som kom i Stand ved Handelsforhandlinger mellem to Lande, eo ipso kom hele den Kreds af Lande til gode, som havde Mestbegunstigelsesklausulen i deres Handelstraktater. I samme Retning virkede desuden ogsaa Guldmøntfodens Udbredelse som internationalt Betalingsmiddel, hvorved der opnaaedes, at to Lande ikke behøvede at stræbe efter Balance i deres indbyrdes Omsætning, hvilket atter tillod en enorm Udvikling af den triangulære Handel, saaledes at et Land, der havde et stort Eksportoverskud i Forhold til et andet, kunde anvende dette Overskud til en Merimport fra et Tredieland, til hvilket det kun eksporterede mindre eller lidt i Forhold til Importen derfra.

Verdenskrigen 1914–18 betød et frygteligt Brud med de her udviklede Principer. For hvert af de krigsførende Lande blev Hovedlinien at indskrænke deres Indkøb til saadanne Varer, som først og fremmest var af Betydning for Krigsførelsen, og dernæst at opretholde den nødtørftigste Forsyning til Befolkningen. Samtidig maatte man passe paa, at Landets egne Eksportvarer eller de Landes Eksportvarer, man kunde kontrollere, ikke naaede frem til Fjenden som en Hjælp for ham i Krigsførelsen. Disse Synspunkter blev ogsaa bestemmende for de Handelsaftaler, de neutrale europæiske Lande eller deres Erhvervsorganisationer

Baade, der kommer, Baade, som ligger med Dampen oppe, skramlende Kraner og vrimlende Kajer, kort: Liv i Havnene er af vital Betydning for Danmarks Handel — og Økonomi

maatte afslutte med de krigsførende Lande. Samtidig fik imidlertid Krigsforholdene i Europa den Virkning for de oversøiske Lande, at baade Industri- og Landbrugsproduktionen i adskillige af disse undergik en Udvikling, som var væsentlig stærkere end i Flertallet af de europæiske Lande, og da Freden atter holdt sit Indtog, blev det her fremdragne Forhold medvirkende til, at Kravet om Toldforhøjelser i en Række europæiske Stater samt i U. S. A. ikke blot blev fremført, men ogsaa i mange Tilfælde blev gennemført enten for Industri- eller Landbrugsvarer og i nogle Tilfælde paa begge disse Vareomraader. Denne Udvikling fremmedes desuden yderligere derigennem, at en Række nye europæiske Stater var blevet oprettet, som lagde Vægt paa Udviklingen af et saa alsidigt Produktionsapparat som muligt, og Følgen heraf blev da ogsaa, at der i Europa etableredes 11.000 km nye Toldmure ud over de før 1914 bestaaende, samtidig med at Rusland kom til at indtage en mere isoleret Holdning end i Tiden før 1914.

Efterkrigsperiodens Aar i Tyverne var da ogsaa en vanskelig Tid for

Uddannelsen af Handelsstandens unge foregaar nu paa videnskabelige Højskoler. Her er 23 glade unge Mennesker, der lige har taget den højere Handelseksamen og fejrer Begivenheden bl. a. ved Hjælp af engelske Doktorhatte — der dog ikke er obligatoriske

adskillige af Europas Lande, og Arbejdsløsheden fik — ogsaa fremmet ved den almindelige Forarmelse — periodevis en meget stor Udbredelse. De økonomiske Vanskeligheder skærpedes yderligere ved, at U. S. A. — til Trods for at det fra en Debitorstat var blevet en stor Kreditorstat — som Følge af Prisfaldet efter Krigen i September 1922 gennemførte en klækkelig Forhøjelse af Toldniveauet ved Fodney-McCumber Tarifen. Endda fik den protektionistiske Bevægelse en yderligere Landvinding ved Hawlwy-Smooth Tarifen i Juni 1930.

Ved internationale Konferencer — først i Genua i 1922 og senere i Genève i 1927 — søgte man at gøre sig til Talsmand for en friere Vareomsætning mellem Landene, men kun et Faatal af de Forslag til Konventioner, som udarbejdedes af sidstnævnte Konference eller af den permanente Organisation, som nedsattes for at fuldbyrde denne Konferences Arbejde, kom saa langt, at de naaede almen Gyldighed, og navnlig kom Konventionen af 24. Marts 1930 om Toldvaabenhvile et Aar fremover aldrig til at træde i Kraft som Følge af for faa Ratifikationer.

Naar Verdenshandelen alligevel i sidste Halvdel af 20'erne tog et betydeligt Opsving, skyldtes dette navnlig U. S. A.'s omfattende Kreditgivning saavel til europæiske som til oversøiske Lande.

Samtidig stabiliseredes Pengevæsenet i en Række Lande ved Tilslutning til den internationale Guldfod, og disse to Forhold i Forening medvirkede i høj Grad til en Opblomstring af Handelen mellem Landene. I 1930 naaede *Verdenshandelens talmæssige Værdi* den kolossale Sum af *55 Milliarder Dollars,* og heraf faldt atter ca. *en Trediedel paa den triangulære Handel,* saaledes forstaaet, at en Mereksport til et Land anvendtes til Merimport fra et tredie Land.

Den verdensøkonomiske Krise, der satte ind i 1929 og forstærkedes i en overvældende Grad i det følgende Aar, viste imidlertid, at det økonomiske Opsving, der havde kendetegnet 20'ernes sidste Halvdel, hvilede paa et for løst Grundlag, og at de *svære Problemer paa det økonomiske og politiske Omraade,* som Europa og U. S. A. havde *taget i Arv* fra Krigen 1914–18, kunde foraarsage en Verdenspanik, naar Uligevægt paa Prisomraadet traadte til. Allerede i 1930 fremkaldte Prisfaldet en kraftig Protektionisme i flere Lande – saaledes til Eks. baade i Tyskland og U. S. A. – og i det følgende Aar blev Pengevæsenet i en Række Stater væltet over Ende, dels ved at Guldet blev forladt som Basis for Pengevæsenet, dels ved faktiske Moratorier.

Fra 1932 bredte Selvforsyningens Mareridt sig med en hidtil ukendt Styrke, idet baade Regeringer og lovgivende Forsamlinger i en Række Lande gjorde sig til Talsmænd for Selvforsyningens Idé. Det betød f. Eks. for England, at man ved Import Duties Act af 29. Februar 1932 afgjort brød med foregaaende Tiders overvejende liberale Toldlovgivning og ved Ottawa-Aftalerne senere i samme Aar skabte Grundlaget for en Imperiepræferencepolitik i en Udstrækning, som ikke før havde været kendt. Omtrent samtidig gennemførtes en Kontingentering af Indførslen af Bacon, og dermed indførtes et hidtil ukendt System i Reguleringen af Englands Udenrigshandel. Allerede inden disse Forholdsregler gennemførtes, havde Danmark ved Lov af 30. Januar 1932 sat sin Vareindførsel under Statskontrol, samtidig med at der blev paalagt Eksportørerne en Afleveringspligt med Hensyn til indtjent Valuta. Trods dette hidtil usete Indgreb i dansk Udenrigshandel opnaaede man ikke

I Juni 1939 holdtes der i København en Kongres af det internationale Handelskammer. Billedet er fra et af Møderne i Folketingssalen paa Christiansborg

Kinesiske Delegerede ved Handelskammerkongressen i 1939

derved fornøden Ro om den danske Valuta, og den 31. Januar 1933 blev ved en parlamentarisk Beslutning den danske Krone over for det engelske £ sænket til en Kurs af 22,50. Den 19. April s. A. opgav U. S. A. Guldstandarden, idet det ved en kraftig Dollardepreciering tilstræbtes at skabe en Opgang i Priserne. Deprecieringen havde imidlertid samtidig den gode Side, at U. S. A.'s mange Skyldnerlande fik deres Rente- og Afdragsforpligtelser væsentlig lettet. Ogsaa paa Toldpolitikens Omraade skabte Dollardeprecieringen Mulighed for Gennemførelse af mere liberale Principer, hvilket skete ved den saakaldte *Trade Agreements Act* af Juni 1934, der aabnede Mulighed for U. S. A.'s Præsident til at gennemføre nye Handelsaftaler og samtidig bevilge Toldnedsættelser paa ca. 50 pCt. af den maksimale Højde. Samtidig fastsloges det, at saadanne Aftaler skulde træffes paa Basis af Mestbegunstigelsesprincipet, og indtil den sidste Verdenskrigs Udbrud fik U. S. A. afsluttet 20 saadanne Aftaler, deriblandt med Sverige i 1935 og med Storbritannien i 1938, derimod ikke med et Land som Danmark.

Da Tysklands Overgang til voksende Agrarprotektionisme i Begyndelsen af 30'erne ikke fremkaldte nogen Lettelse paa Valutaomraadet, mente dette Lands Regering – vel navnlig med Henblik paa Gennemførelsen af et omfattende Oprustningsprogram – sig yderligere foranlediget til gradvis at gribe regulerende ind i Udenrigshandelen, og i September 1934 blev al Vareindførsel til Tyskland uden Undtagelse gjort afhængig af Valutabevilling, saaledes at kun den Importør, der var i Besiddelse af Valutabevilling, kunde regne med at faa de nødvendige udenlandske Betalingsmidler, naar Varerne naaede frem. Sideordnet med disse Foranstaltninger gik Tyskland over til Afslutningen af en Række Clearingoverenskomster med enkelte Lande; Resultatet heraf blev, at dets Køb i Clearinglandene voksede, og at Im- og Eksport mellem Tyskland og dets enkelte Modparter efterhaanden kom til at balancere. Derved lanceredes Principet om den *tosidede Vareudveksling,* som siden paa Grund af Forholdenes Udvikling skulde faa en dengang uanet Udbredelse. En økonomisk Politik, som oprindelig havde sit Udspring i en Nødssituation, og som senere blev brugt som Hjælpemiddel i Landets omfattende Militarisering, kom derved til at give Anledning til, at Valutaregulering eller Importkontingentering fik en stadig stigende

Arbejdsløse Demonstranter foran Christiansborg i 1933, hvor den danske Kronesænkning fandt Sted

Udbredelse i Europas forskellige Stater med det Resultat, at den triangulære Handel, der byggede paa Principet om, at et Overskud i Samhandelen med eet Land kunde anvendes til at udligne et Underskud i Samhandelen med et andet Land, derved blev bragt ned til et Minimum. Dermed forstærkedes ogsaa Principet om, at hvert Land skulde søge at importere Raavarer eller Varer paa et saa lavt Forædlingsstadium som muligt, samtidig med at de samme Lande søgte at forhøje Forædlingsgraden af deres egne Eksportvarer mest muligt.

Det siger sig selv, at den tosidige Vareudveksling er endnu mere ubehagelig for et lille Land end for et stort Land at entrere med, men Danmark saavel som andre Lande maatte indstille sig herefter, naar en saa stor Nation som Tyskland lancerede en saadan Politik. Endnu ved den nuværende Verdenskrigs Udbrud i 1939 havde Danmark dog kun Clearingoverenskomster med to Lande af større Rækkevidde, nemlig med Tyskland og Italien. Ogsaa Sverige havde Clearingoverenskomster med disse Lande, men i Forhold til Sveriges samlede Udenrigshandel

betød disse Overenskomster mindre for Sverige end for Danmark. Saaledes regnede man for Sveriges Vedkommende, at ca. ¾ af Landets Udenrigshandel afvikledes i fri Valuta før Krigen og kun ca. ¼ ad Clearingvejen. For Danmarks Vedkommende var Clearingomsætningen procentvis noget større, men alligevel afvikledes Samhandelsmellemværendet med Udlandet *op til den 9. April 1940 i overvejende Grad ved Betalinger i fri Valuta.* Efter nævnte Dato krævede Afbrydelsen af Handels- og Trafiksamkvemmet med England og samtlige oversøiske Lande, at Danmark maatte opbygge praktisk talt sin Udenrigsomsætning ad Clearingvejen, og de fleste europæiske Lande blev ogsaa meget hurtigt tvunget hertil enten for hele eller i hvert Fald for Størsteparten af deres Omsætning.

For Danmark betød dette i første Omgang, at Samhandelen med Tyskland hurtigt kom til at tage et betydeligt Opsving. Tyskerne vilde have vore Varer, og der var derfor – set fra et dansk Standpunkt – intet andet at gøre end at faa de flest mulige Varer fra Tyskland til Gengæld. Ulige sværere var det imidlertid at opbygge en Clearingomsætning med andre Lande. Dette lykkedes bedst med de nordiske Lande, med hvilke Vareomsætningen relativt hurtigt antog et ikke ubetydeligt Omfang, og ved at Sverige ydede Finland forskellige Krediter, kunde Danmark være en større Eksportør til Finland end Importør derfra og omvendt en større Importør fra Sverige end Eksportør dertil.

Hvad angaar Vareomsætningen med alle de øvrige europæiske Lande, med hvilke Danmark overhovedet under Krigen kunde faa Clearingaftaler i Stand, blev *Samhandelens Omfang* faktisk *bestemt af den Part, der raadede over de mindste Eksportmuligheder,* og Følgen deraf blev da ogsaa, at Udenrigshandelen med disse Lande i Krigens Aar kun kunde etableres paa et lavt Niveau, som endda efterhaanden blev stærkt reduceret som Følge af Raastofmangel og andre af Krigsforholdene afledte Besværligheder. Resultatet af denne Udvikling blev, som man maatte forudse, at den indre-europæiske Vareudveksling gik meget stærkt tilbage, ikke blot for et næsten dengang 100 pCt. Clearingland som Danmark, men selv for Lande som Sverige og Schweiz, som i denne Periode fik ca. ¾ af deres Udenrigshandel afviklet ad Clearingvejen, medens Resten blev afviklet i fri Valuta.

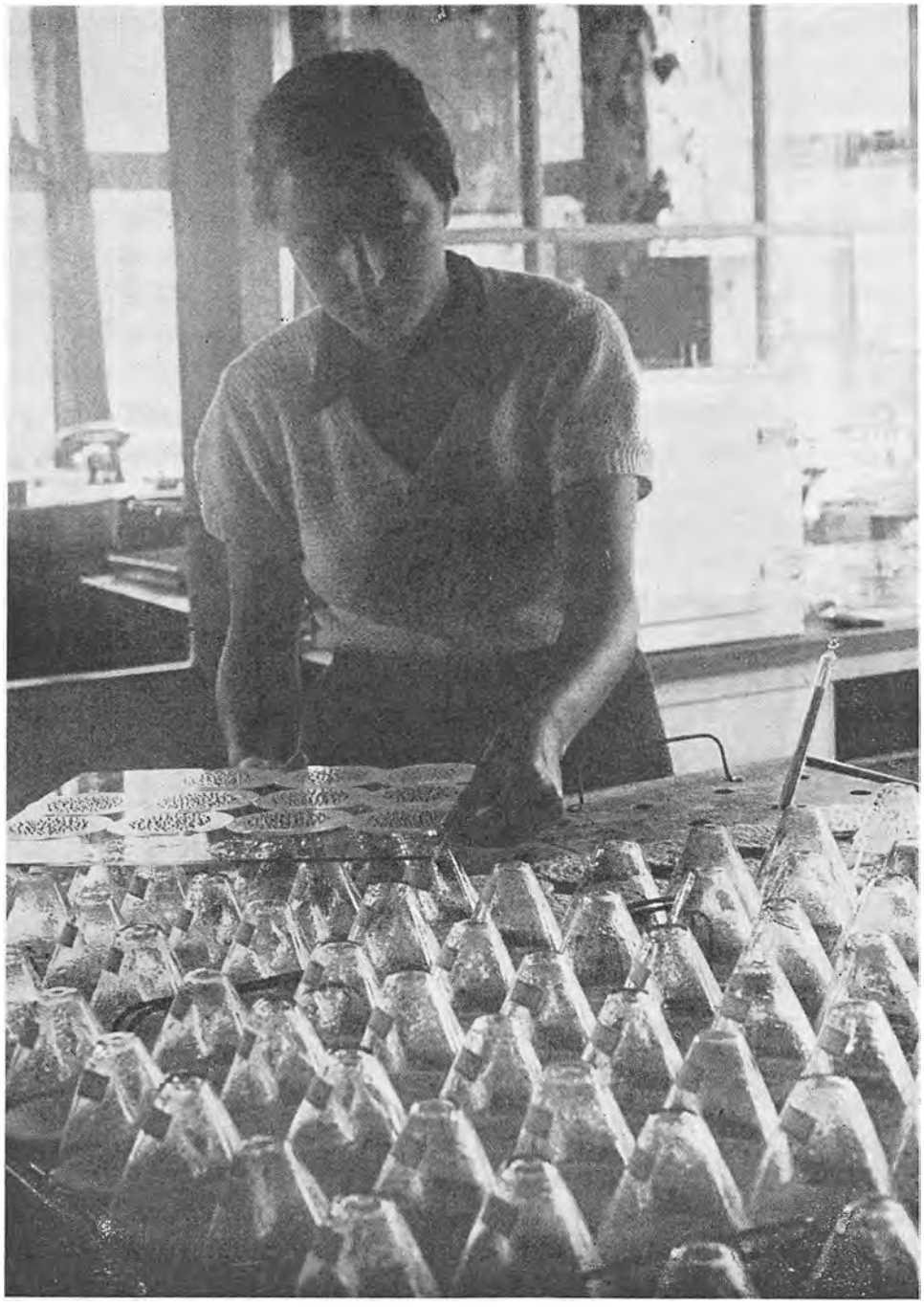

Spirebakker med Frø til Spiring

Med Tysklands Kapitulation den 5. Maj 1945 indtraadte der en helt ny Situation for de fleste europæiske Lande. For Danmarks Vedkommende betød det, at vi igen blev en fri Nation, samtidig med at den tyske Udplyndring af Danmark bragtes til Ophør.

Den vigtigste Opgave for dansk Erhvervsliv blev det herefter at faa genoptaget Samhandelen med Udlandet, herunder i første Række med England og dets store Imperium. Ved Betalingsoverenskomsten mellem Danmark og Storbritannien og Nordirland af 16. August 1945, som traadte i Kraft 4 Dage senere, skabtes den væsentligste Forudsætning for Genoptagelsen af den private Handel mellem Landene i det Omfang, det fra britisk Side var muligt at præstere Vareleverancer, og man fra de danske Myndigheders Side samtidig var villig til at udstede Importbevillinger. Englands Evne til at præstere Vareleverancer var imidlertid i den første Tid efter Krigen meget begrænset, og trods betydelige Varekøb blev de Vareleverancer, der præsteredes fra britisk Side, ret beskedne helt op til Slutningen af 1945.

Næst efter Genoptagelsen af Samhandelen med England var det af Betydning at faa genoptaget Samhandelen med de øvrige Lande i Europa, og der blev da ogsaa i Tiden fra Juni til December i nævnte Aar afsluttet en Række Vareudvekslingsaftaler med forskellige Lande, der aabnede Adgang til Køb af en Række vigtige Varer, vi ellers vilde savne haardt. Samtidig opnaaedes en meget ønsket Spredning af vor Eksport, saavel af Landbrugsvarer som af andre Varer. Men den almindelige Knaphed paa Valuta i Forbindelse med Usikkerheden omkring forskellige Valutaers Værdi medførte, at det store Flertal af Samhandelsaftaler fortsat opretholdt Formen som *tosidige Clearingaftaler,* men i flere Tilfælde suppleredes disse dog med *særlige Betalingsaftaler,* hvis Betydning maa søges deri, at de skabte større Elasticitet i Samhandelsforholdet derved, at en Aftale af sidstnævnte Art rent pengemæssigt tillod et vist Overtræk fra det ene Land til det andet. Dette Overtræks Størrelse blev forskelligt i de forskellige Aftaler, og samtidig fastsattes der iøvrigt en officiel Kurs for Kronen og den anden Handelspartners Valuta, hvor dette var muligt. Saafremt den officielle Kurs senere maatte blive ændret for en af Kontrahenternes Vedkommende, aftaltes det, at Kontierne i Betalingsmellemværendet skulde kompenseres den

I Særdeleshed før sidste Verdenskrig eksporterede Danmark store Mængder af Frø. Billedet her er fra et Spirelaboratorium, hvor Spirerne kontrolleres og optælles

Dag, Ændringen fandt Sted, efter den tidligere aftalte Kurs, og herved sikredes et Land mod Tab som Følge af Valutaforringelse i et andet Land, for saa vidt angaar saadanne Mellemværender, som skulde afregnes inden for Betalingsaftalens Rammer.

Handelen med de oversøiske Lande kunde imidlertid ikke blive genoplivet ad disse Veje, og for Danmarks Vedkommende var det i saa Henseende af størst Betydning i første Omgang at faa genoptaget Samhandelen med U. S. A. Danmarks Mangel paa U. S. A.-Dollars og dets ringe Mulighed for under den herskende Knaphed paa Levnedsmidler i Europa nogenlunde hurtigt at kunne faa oparbejdet en større Vare-Eksport til U. S. A. nødvendiggjorde Optagelsen af en Varekredit i U. S. A. En herpaa sigtende Lov gennemførtes under 4. August 1945, men først i November samme Aar blev den i Loven forudsatte Kredit – dog *kun* til et Beløb af 20 Millioner Dollars – en Realitet, man kunde begynde at arbejde med.

I Løbet af 1946 har den danske Udenrigshandel, navnlig forsaavidt angaar Importen, taget et betydeligt Opsving, og Danmark har dermed for første Gang i flere Aar faaet Varetilførsler, der ikke blot har kunnet dække en løbende Industriproduktion af nogenlunde samme Størrelse – om end af en anden Sammensætning – som i et Førkrigsaar, men yderligere har tilladt en delvis Reetablering af nogle af de Lagre, som Krigsaarene fuldstændig havde raseret. Forudsætningen for, at dette kunde ske, har været den relative frie Bevillingsordning, som i Efteraaret 1945 og i første Halvdel af 1946 har været praktiseret overfor Varekøb i Sterlingomraadet i Forbindelse med Englands samtidig voksende Leveringsevne paa en Række Omraader og ved Siden heraf Tilvejebringelsen af nye eller udvidede Clearing- og Betalingsaftaler med en Række Lande i Løbet af 1946, men beklageligvis har den danske Eksport ikke samtidig kunnet tage et tilsvarende Opsving, idet Landbrugseksportens Stigning især er blevet vanskeliggjort ved, at det danske Landbrug ikke paa langt nær har faaet de Tilførsler af Korn og Foderstoffer, som den fulde Udnyttelse af dets Produktionsapparat betinger. Ogsaa Industrieksporten har haft Vanskeligheder at kæmpe med, baade med Hensyn til Fremskaffelsen af Raastoffer og den fornødne Arbejdskraft, og en af vore store Eksportindustrier, Skibsbygningsindustrien, har maattet an-

Til Ophængning paa et iøjnefaldende Sted i Butikker o. lign. Udsalgssteder.

Til Publikum.

Om **Køb og Udlevering af Varer** er af Handelsministeriet **fastsat følgende:**

Levnedsmidler, Husholdningsartikler og Forbrugsartikler af lignende Art.

1. Private, der **er i Besiddelse af** en Beholdning af Levnedsmidler, Husholdningsartikler og Forbrugsartikler af lignende Art **til 4 Dages Forbrug,** er ikke berettiget til at foretage yderligere Indkøb af disse Varer.

2. Levnedsmidler, Husholdningsartikler og Forbrugsartikler af lignende Art er det, i Overensstemmelse med det under **1.** anførte, forbudt at **indkøbe og udlevere** i større Omfang, end hvad der er nødvendigt til at **dække** Forbruget heraf **paa Indkøbsdagen og** de nærmest paafølgende **3 Dage;** dog kan Varer i **Standardpakninger** altid købes i den **mindste** i vedkommende Udsalg foreliggende Pakning, jfr. Handelsministeriets Bekendtgørelse af 9. April 1940.

Andre Varer og Forbrugsartikler.

3. Private, der **er i Besiddelse af** en større Beholdning af en Vare end stemmende med **Sædvane,** er ikke berettiget til at foretage yderligere Indkøb af denne Vare.

4. I Overensstemmelse med det under **3.** anførte er **Indkøb og Udlevering** af Varer til længere Tids Forbrug end stemmende med **Sædvane** forbudt.

Overtrædelse af de foranstaaende Forbud vil blive **strengt paatalt;** Straffen kan for saavel Køber som Sælger stige til Fængsel i indtil 2 Aar, ligesom ulovligt indkøbte Varer vil blive beslaglagt.

Politikamrene i Kobenhavn, Frederiksberg, Københavns Amts nordre og sondre Birk
i April 1940.

I. Stamm. J. Parker. Aage Seidenfaden.

E. Reinstrup.

Manglende Varer fører til Hamstring, og i April 1940 udsendte Politiet i Storkøbenhavn denne Advarsel —

vende en væsentlig Del af sin Kapacitet i Arbejdet for Genopbygningen af den danske Handelsflaade efter Krigsaarenes omfattende Ødelæggelser.

Hertil kommer yderligere, at den *Mangel paa Balance,* som lige fra Aarets Begyndelse har præget Forholdet mellem Import- og Eksportpriserne — i ikke uvæsentlig Grad som Følge af den *britiske Prispolitik* overfor vore Hovedeksportartikler paa Landbrugsomraadet — har medvirket til at nedsætte den danske Købs- og Betalingsevne overfor Udlandet.

Denne fra et dansk Synspunkt ugunstige Udvikling har i Løbet af 1946 givet sig Udtryk i en vidtgaaende Ændring af Danmarks Valutastilling over for England, og Opgaven i den kommende Tid maa derfor gaa ud paa at hindre Udviklingen af en yderligere Skævhed i Betalingsmellemværendet mellem de to Lande, hvilket dels kan opnaas ved en øget Eksport til England eller andre Lande til bedre Priser end de, der hidtil er opnaaet paa det britiske Marked, dels gennem en Nedsættelse af Importen. Ialt er Underskudet paa Handelsbalancen i 1946 anslaaet til op imod 1200 Mill. Kr., men heraf er efter Det Statistiske Departements Skøn ca. 550 Mill. Kr. blevet dækket ved Netto-Indtægter af den udenlandske Fragtfart og ved Forbrug af de i England frigivne Skibsfartstilgodehavender, samt ved Forbrug af Eksport-Import Banklaanet i U. S. A. Ydermere har der været et Forbrug af fremmed Valuta paa ca. 100 Mill. Kr. til Dækning af Renter og Afdrag paa udenlandske Laan udover Renteindtægter fra Udlandet, saaledes at Kapitalbalanceunderskudet, der ved Udgangen af 1945 udgjorde 980 Mill. Kr., ved Udgangen af 1946 skønnes at være kommet op paa ca. 1750 Mill. Kr.

Det Statistiske Departement har i denne Forbindelse gjort opmærksom paa, at naar der tages Hensyn til den Forskydning, der har fundet Sted i Prisniveauet, er Underskudet væsentlig mindre end det tilsvarende før Krigen, idet Danmarks Nettogæld til Udlandet ved Udgangen af 1939 udgjorde ca. 1375 Mill. Kr.

Et særligt Problem i Efterkrigstidens Europa er *Tysklands* fremtidige Stilling. Ved Potsdamkonferencen i Sommeren 1945 vedtog de allierede Stormagter bl. a., at Tyskland under Okkupationen skulde behandles

— men som dette Hamstringslager paa Politigaarden viser — paa Flaskerne er Smør! — var det ikke alle, der fulgte Myndighedernes Anvisninger

som en økonomisk Enhed, og at der desuden skulde finde en vidtgaaende Afindustrialisering Sted. Hverken i 1945 eller i 1946 er den førstnævnte af disse Bestemmelser blevet praktiseret, men i Slutningen af 1946 har U. S. A. og England dog taget det første Skridt i denne Retning ved Beslutningen om en Sammenlægning af deres Zoner fra 1. Januar 1947.

I Marts 1946 offentliggjorde de allierede Kontrolraad i Berlin efter lange og sikkert meget besværlige Forhandlinger den saakaldte Afindustrialiseringsplan. Det siger sig selv, at en saadan Plan set paa længere Sigt rummer mange Problemer for hele Europas Økonomi som Følge af den fremskudte Stilling, Tyskland før Krigen indtog i Vareomsætningen med en Række europæiske Stater. En kraftig Nedsættelse af den tyske Industriproduktion og dermed af den tyske Industrieksport med en samtidig Forøgelse af den tyske Landbrugsproduktion og en dermed formindsket Købeevne til Landbrugsvarer fra Udlandet kan vanskeligt undgaa at fremkalde en vidtgaaende Indflydelse, særlig paa de Staters Økonomi, hvis Omsætning med Tyskland før Krigen var baseret paa

Efter Befrielsen begyndte Danmark ogsaa at knytte de bristede Traade til gamle Handelsforbindelser, og i Juli 1945 rejste en Delegation til London for at forhandle om Kronekursen. Paa Maskinens Trappe ses Christmas Møller og Nationalbankdirektør Bramsnæs Yderst tilhøjre overordentlig Gesandt Wærum

en betydelig Eksport af Landbrugsvarer mod en ligesaa betydelig Import af Industrivarer. Ser man til Eks. paa Danmarks Stilling i denne Relation, da var Forholdet i Aarene umiddelbart før Krigen det, at vi fik ca. ¼ af vor samlede Import fra Tyskland og sendte ca. ⅕ af vor samlede Eksport til dette Land. Af vor Eksport faldt ca. 85 pCt. paa Landbrugsvarer, 5 pCt. paa Fisk og Resten hovedsagelig paa Industrivarer, medens ca. 65 til 75 pCt. af vor Import fra Tyskland faldt paa Industrivarer og Resten hovedsagelig paa Brændselsstoffer. Inden for Industrivarerne udgjorde Raavareimporten kun ca. 10 pCt. af Danmarks samlede Raavareimport, Halvfabrikata ca. 30 pCt. og Færdigvarer ca. 35 til 40 pCt. af Danmarks samlede Import af disse Varer. I ganske særlig Grad var Importen betydelig af Jern og Staal samt af

Arbejder af uædle Metaller, men ogsaa paa Metervarer-, Kemikalie- og Farvestofomraadet samt med Hensyn til Maskiner og elektrisk Materiel var Tyskland en meget anselig Leverandør. Den tyske Eksport havde dengang i særlig Grad tilpasset sig efter det danske Markeds Behov, og det vil utvivlsomt blive vanskeligt at faa Leverandører, som kan erstatte Tysklands Førkrigsleverancer paa disse Omraader saavel med Hensyn til Kvaliteter som Priser.

Omvendt aftog som før nævnt det tyske Marked for et betydeligt Beløb af danske Landbrugsvarer. Saaledes kan det nævnes, at i 1937 aftog Tyskland ca. 25 pCt. af det danske Landbrugs Salg af Hornkvæg til Menneskeføde og ca. 18 pCt. af Danmarks samlede Smørproduktion, ligesom der var en betydningsfuld Eksport til Tyskland af Slagteriprodukter af forskellig Art.

I den første Tid efter Krigen har der været en meget betydelig Efterspørgsel efter de fleste af Danmarks animalske Landbrugsprodukter, men set paa længere Sigt vil en væsentlig Svækkelse af det tyske Markeds Aftageevne for de danske Landbrugsprodukter let kunne betyde en Nedsættelse af dette Erhvervs *Rentabilitet*. Det maa i denne Forbindelse haves for Øje, at det tyske Marked i særlig Grad aftog en Række Produkter, der kan betegnes som accessoriske til Landbrugets Hovedproduktion: Smør og Bacon. Jo mere Landbruget ad denne Vej fik udnyttet sine Biprodukter, des lavere blev Produktionsomkostningerne for Landbrugsproduktionen under eet. Ud fra dette Synspunkt vil en Genoptagelse af Salget af en lang Række Produkter til det tyske Marked ogsaa i Fremtiden kunne have sin særlige Betydning.

Ved Afgørelsen af, hvorledes Tysklands økonomiske Liv i Fremtiden skal forme sig, kan Danmark imidlertid lige saa lidt som sine Allierede lade økonomiske Synspunkter være eneafgørende. Tyskland maa afskæres fra at genopbygge et Produktionsapparat, der kan danne Grundlag for nye Overfaldskrige, og derfor maa Danmark ogsaa bære sin Del af de Ulemper, dette vil medføre.

Men Danmark maa paa den anden Side paa alle Omraader, hvor Sikkerhedssynspunktet ikke er afgørende, lægge Vægt paa, at Muligheden for Tysklands Deltagelse i Europas økonomiske Liv ikke begrænses unødvendigt, og paa, at der skabes et administrativt Apparat, der

muliggør en snarlig Tilbagevenden til normale økonomiske Vekselvirkningsforhold mellem Tyskland og dets Naboer.

I ganske særlig Grad maa man fra dansk Side ved Administrationen af Tysklands Økonomi fremholde Betydningen af, at der i Forholdet til Tysklands Medkontrahenter *ikke* indføres nogen Form for *Forskelsbehandling,* og at der ogsaa rent trafikalt skabes *almindelig og lige Adgang for alle Stater til det tyske Omraade.*

Danmark var under den tyske Besættelse – ligesom de øvrige besatte Lande – Genstand for en systematisk Udsugning, under hvis Følger Danmarks Økonomi nu lider. De Erstatningsydelser, som Danmark har modtaget fra Tyskland, har været ubetydelige i Forhold til Erstatningskravets Størrelse. Fra dansk Side maa man derfor nære det Haab, at det maa lykkes at tilvejebringe Mulighed for Erstatningsydelser af Tysklands løbende Produktion, saaledes at der ad denne Vej efterhaanden vil kunne opnaas en Hjælp til de tidligere besatte Landes økonomiske Genopbygning.

Et andet for mange Lande – og iøvrigt ogsaa for Danmark – vigtigt Spørgsmaal er, at *Den internationale Bank og Det internationale Valutafond* kan komme til at fungere i Praksis. U. S. A. er som bekendt den vigtigste Initiativtager paa dette Omraade, og det, man tilstræber ved disse nye finansielle Organers Bistand, er en Udvidelse af Verdenshandelen saavidt mulig paa en *multilateral Basis,* d. v. s. bort fra den tosidige Vareudveksling. Men afgørende for, at et saadant Maal skal kunne realiseres i større eller mindre Grad, er, at de lige nævnte finansielle Organer kan yde de Laan og Krediter, der er nødvendige for, at der ikke Landene imellem skal opstaa Vanskeligheder i Forbindelse med de internationale Betalingers Afvikling. Danmark har i Efteraaret 1946 med Genopbygningen af sit Produktionsapparat for Øje rejst Spørgsmaalet om Optagelse af et Laan paa 50 Mill. Dollars over for Den internationale Bank for Genopbygning og økonomisk Udvikling, og en Række andre europæiske Stater har foretaget Skridt i samme Retning.

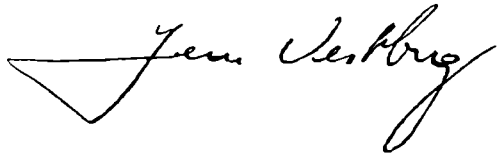

DANSK SKIBSFART GENNEM DE SIDSTE 35 AAR

Af adm. Direktør for Dansk Dampskibsrederiforening
cand. jur. Eilert Maegaard

DANSK SKIBSFART GENNEM DE SIDSTE 35 AAR

Det vil være naturligt ved Hans Majestæt Kong Christian den X.s 35-Aars Regeringsjubilæum at lade Tankerne gaa tilbage til de forløbne Aar og betragte den Udvikling, der i den paagældende Periode er foregaaet inden for dansk Skibsfart. Hændelserne har været mangelunde, og store Begivenheder har virket skelsættende, hvorfor det paa den begrænsede Plads, der er stillet til Disposition, vil være vanskeligt at give et fuldstændigt Billede af Periodens Forløb. Hensigten med disse Linier er derfor kun at opridse de væsentligste Tildragelser under disse Regeringsaar, der saavel for dansk Skibsfart som for det danske Samfund iøvrigt har haft en Betydning som formentlig ingen tidligere Periode i Danmarks Historie.

Ved Hans Majestæt Kong Christian den X.s Tronbestigelse i 1912 befandt dansk Skibsfart sig i en jævn og rolig Udvikling, dog ikke saaledes at forstaa, at der skete Fremgang fra Aar til Aar, men hvis man betragter Langtidsbevægelsen, var Fremgangen aabenbar for enhver. De store danske Ruterederier, A/S Det Forenede Dampskibs-Selskab og A/S Det Østasiatiske Kompagni, havde opbygget et Net af Ruter mellem Hjemlandet og de vigtigste Havne i Udlandet, og som et Bevis paa de danske Rederes Aktivitet vajede DANNEBROG fra danske Ruteskibe paa samtlige Verdenshave. A/S Det Forenede Dampskibs-Selskab, der takket være C. F. Tietgens rige Initiativ havde været banebrydende ved Aabningen af regelmæssig Rutefart mellem Norden og fremmede Pladser, havde paa dette Tidspunkt Ruter til de vigtigste europæiske Havne samt Havne i Nord- og Sydamerika, ligesom en Flaade af moderne Skibe var indsat i Landbrugseksporten paa England. A/S Det Østasiatiske Kompagni havde som Følge af sin Stifter H. N. Andersens Udsyn siden sin beskedne Start i 1897 aabnet Ruter mellem Danmark og Siam—Kina—Japan samt Pacifickysten. Desuden besejlede Kompag-

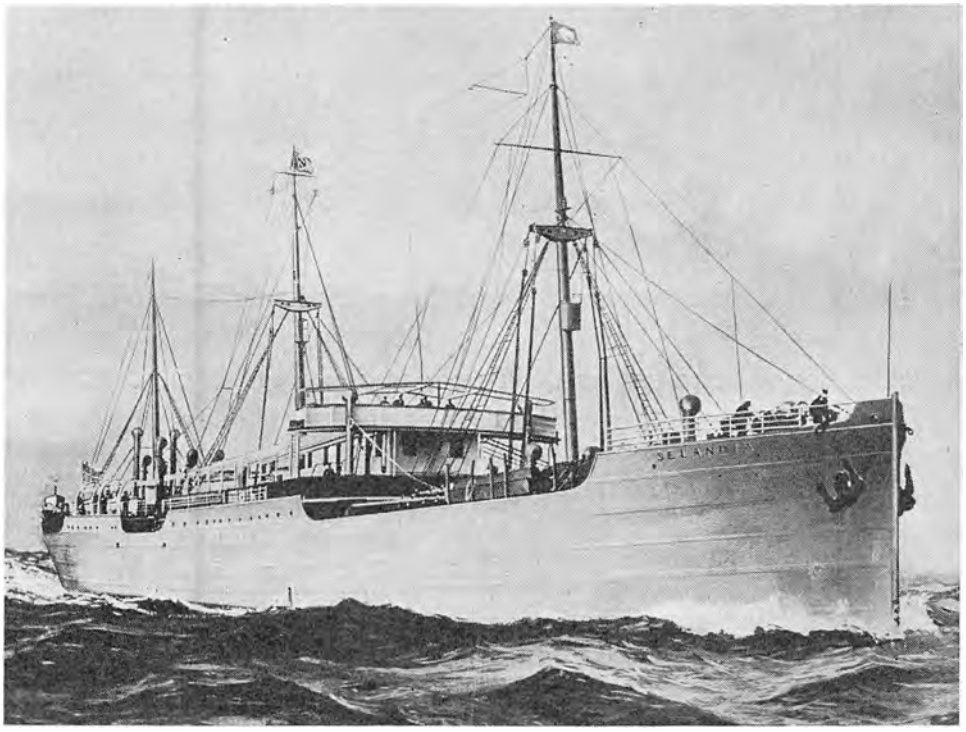

Verdens første oceangaaende Dieselmotorskib „Selandia", der blev færdigbygget hos Burmeister & Wain 1912

niet visse Ruter mellem udenlandske Havne indbyrdes. Ved Siden af Rutefarten havde danske Tramprederier opbygget en vidt forgrenet Trampsejlads og tilkæmpet sig en Plads i det internationale Varebytte. Allerede dengang var dansk Skibsfarts væsentligste Beskæftigelsesomraade Farten mellem udenlandske Havne indbyrdes, idet ca. 70 pCt. af den i udenrigsk Fart opsejlede Bruttofragt hidrørte fra saadan Fart. Det er derfor klart, at Erhvervets Trivsel først og fremmest var afhængig af Forholdene paa Verdensmarkedet. De internationale Fragtraters Bevægelser og Højde var afgørende for Rederiernes Fortjenester og afspejlede sig i Rederiernes Indsejling.

Handelsflaadens Størrelse havde været stigende gennem en længere Aarrække, og selv om der ikke altid var Stigning fra Aar til Aar, saas det dog, naar Sammenligning foretoges med blot faa Aars Mellemrum. Ombytningen af Sejlskibstonnage med Dampskibstonnage, der paabe-

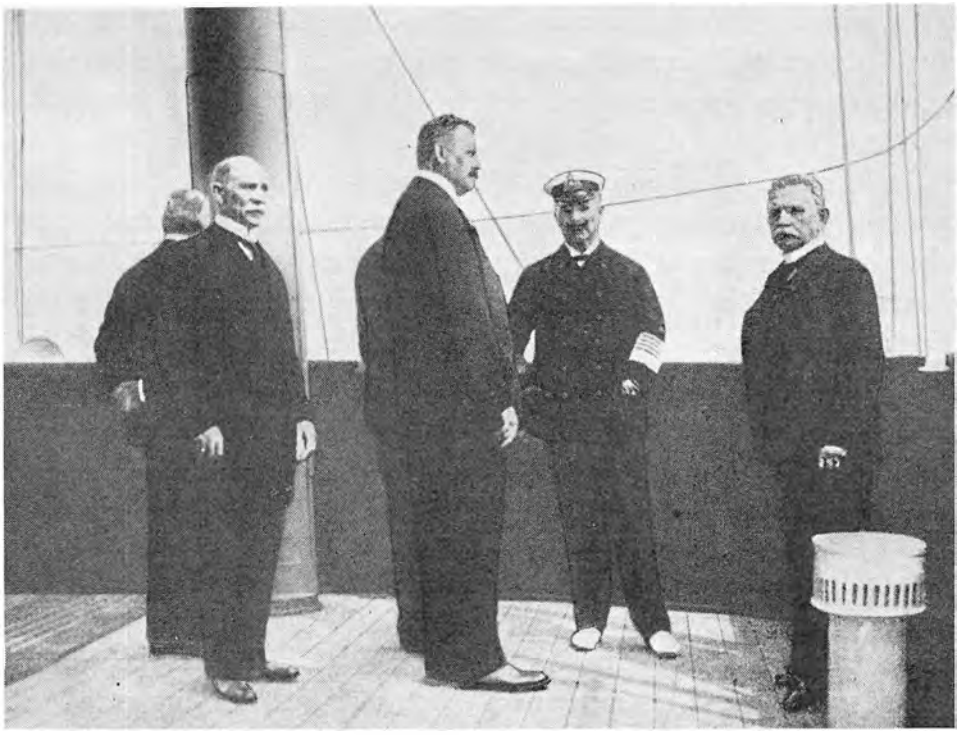

„Selandia" vakte Opsigt langt ud over Søfartskredse. I Kiel var Kejser Wilhelm om Bord og hilste paa de danske Udsendinge. Paa Billedet ses t. v. (foran Manden, der vender Ryggen til) Etatsraad H. N. Andersen

gyndtes i den sidste Halvdel af det forrige Aarhundrede, blev fortsat med forstærket Tempo. Til Trods herfor fandtes der dog endnu i 1912 en relativt stor Flaade af Sejlskibe under dansk Flag, selv om baade Antal og Tonnage havde været stærkt faldende siden Midten af 90'erne. Dampskibstonnagen var i stærk Stigning, men den samlede Handelsflaade i 1912 kunde dog hverken i Størrelse eller Effektivitet maale sig med Handelsflaaden i 1939.

I 1912 skete der en Begivenhed, der i de kommende Aar skulde revolutionere Handelsflaaderne Verden over. I Begyndelsen af dette Aar afleverede A/S Burmeister & Wains Maskin- og Skibsbyggeri Verdens første søgaaende Motorskib uden Sejl, nemlig *M/S Selandia,* hvis Rederi, A/S Det Østasiatiske Kompagni, selv havde taget Initiativet til Skibets Bygning. Skibets første Rejse blev et Triumftog, og det vakte en meget betydelig Opsigt i søfartsinteresserede Kredse Verden over. Dette Skib

blev i de efterfølgende Aar fulgt af andre Nybygninger til samme og andre Rederier, og i denne Overgang fra Damp- til Motorskibe har Danmark og de øvrige nordiske Lande i ganske særlig Grad været virksomme.

Saaledes var dansk Skibsfarts Stilling ved Hans Majestæt Kong Christian den X.s Tronbestigelse, men den jævne Udvikling skulde dog snart blive brat afbrudt ved Verdenskrigens Udbrud i 1914. Det er umuligt i denne Artikel at give en fuldstændig Oversigt over Krigens Indvirkning paa Erhvervet, men uden at forklejne de andre Erhvervs Indsats for paa lempeligste Maade at hjælpe Land og Folk gennem de ved Krigen skabte utallige Vanskeligheder, kan det maaske siges, at Skibsfarten blev det Erhverv, som alt i alt ydede den største Indsats navnlig ved i Krigsperioden under uhyre vanskelige og farefulde Forhold at sikre de for Landets Trivsel nødvendige Tilførsler paa en saadan Maade og under saadanne Forhold, at der ikke kom til at paahvile Landets øvrige forbrugende og producerende Befolkning større Byrder, end Forholdene naturnødvendigt maatte medføre. Det er derfor næppe overdrevet, naar Handelsministeren ved Krigsperiodens Afslutning udtalte, at „under den allervanskeligste Del af Krigsperioden var Handelsflaaden i det hele taget det væsentligste om ikke det eneste Aktiv af uomtvistet og afgørende Værdi for Landets Økonomi".

Det blev Dansk Dampskibsrederiforening og det under dennes Auspicier dannede Fragtnævn, som løste Krigstidens mangfoldige Opgaver paa Skibsfartens Omraade. I første Instans nedsatte Regeringen den saakaldte „Overordentlige Kommission", der fik til Opgave at træffe Foranstaltninger med Hensyn til Landets Forsyning med de nødvendige Forbrugsartikler og til at virke regulerende paa Priserne paa disse Varer. I Begyndelsen af 1915 ønskede Kommissionen en Konference med Dansk Dampskibsrederiforening for at drøfte Mulighederne for Fastsættelse af Maksimalfragter, men der blev ikke noget Resultat af denne Konference. Det blev imidlertid vanskeligere og vanskeligere at fremskaffe Tonnage til Bestridelse af Importen, og ved de Forhandlinger, der derefter førtes, gik Regeringen bort fra den oprindelige Plan om en Beslaglæggelse af hele Flaaden til Anvendelse udelukkende for Danmarks Import. I Stedet for fremsattes Forslag om en Beskatning af indtil

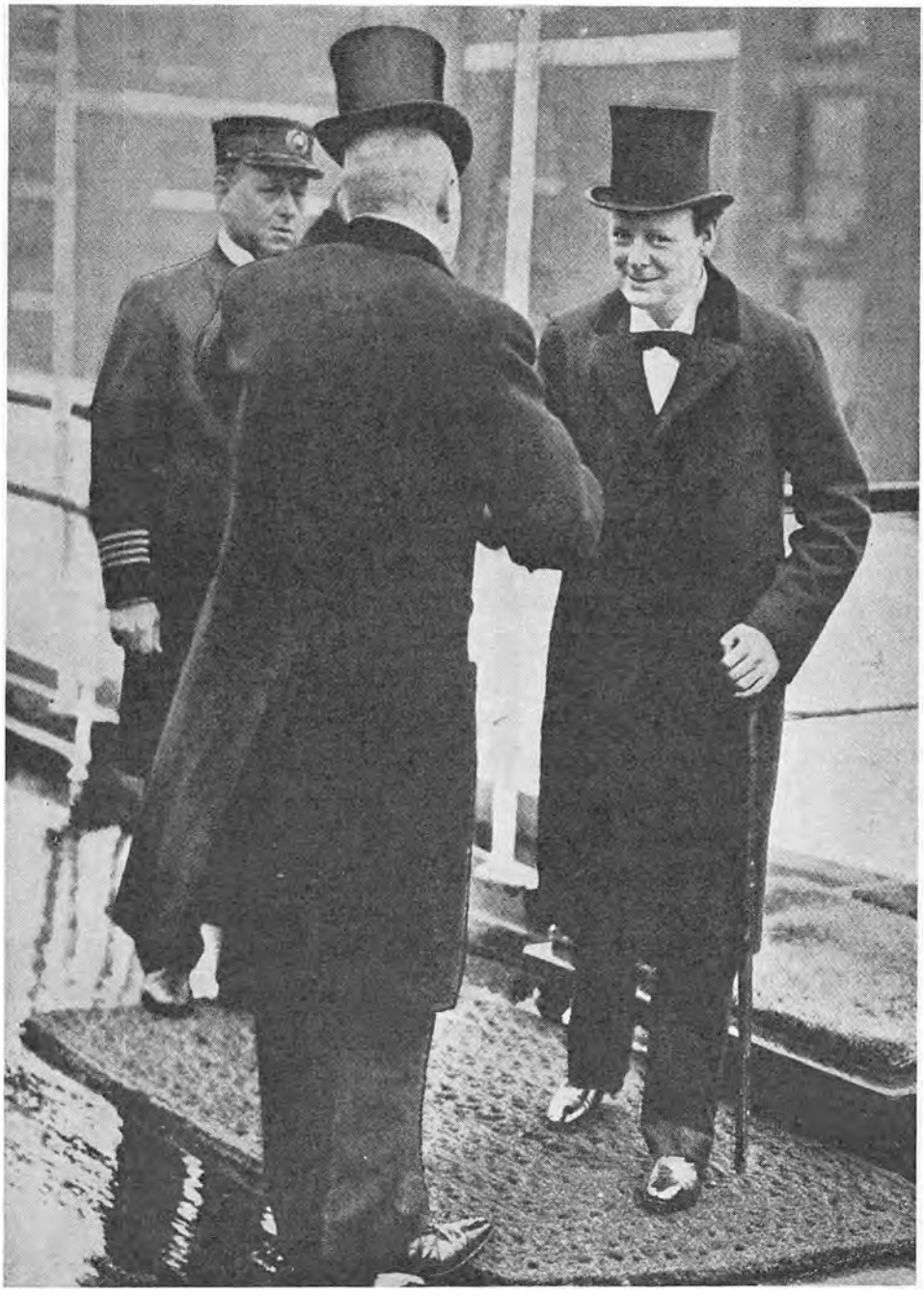

I London var daværende Marineminister Winston Churchill om Bord i „Selandia". Paa Billedet bliver han modtaget af Etatsraad H. N. Andersen og Skibets Fører, Kaptajn Gabe

20 pCt. af Skibsfartens Bruttofragter varierende efter Tonnagens Beskæftigelse. Dette Forslag blev imødegaaet fra Rederside, og da Englands Krav om Pligtrejser blev skærpet, blev Spørgsmaalet om Skibsfartens Bidrag til Landets Tilførsler ikke alene et økonomisk Spørgsmaal, men ogsaa et Spørgsmaal om Sikring af Landets Tilførsler. Efter langvarige Drøftelser blev der Enighed om Formen herfor.

Ved Lov af 12. Maj 1916 blev det fastsat, at Skibsfarten i dette Aar skulde yde Staten dels et betydeligt Pengebeløb som Bidrag til Landets nødvendige Tilførsler, og dels stille Tonnage til Raadighed til disse Tilførsler. Ved Gennemførelse af Bidragspligten og ved Tilvejebringelse af Tonnage bistodes Regeringen af et Fragtnævn, der blev nedsat i Henhold til Loven. Til Formand for Nævnet udpegedes Dansk Dampskibsrederiforenings Formand, Direktør C. M. T. Cold, og til Medlemmer 7 af Dampskibsrederiforeningens Medlemmer.

I de kommende Aar udførte Nævnet sin Opgave bl. a. ved at indkassere det nævnte Bidrag og ved at indføre Rabat paa Hjemtransporten af Kul, Korn og Foderstoffer. Efter Indgaaelse af visse Forpligtelser over for England med Hensyn til at stille Tonnage til dette Lands Disposition blev det nødvendigt for Nævnet at tidsbefragte Tonnage til Udførelse af Kultransporterne og bortfragte denne Tonnage til Kulimportørerne til Maksimalfragt. Det herved fremkomne Underskud blev fordelt paa Landets Rederier.

Senere bevirkede en Overenskomst med U. S. A., at Fragtnævnet maatte have fuldstændig Dispositionsret over hele den danske Tonnage, og ved en frivillig Erklæring fra samtlige Rederier gik disse med til at underkaste sig de Bestemmelser, som Nævnet maatte træffe med Hensyn til Anvendelse og Fragten for deres Skibe. Enhver Befragtning skulde derfor fremtidig approberes af Fragtnævnet.

Med Krigens Ophør blev det vedtaget, at ca. ⅓ af Tonnagen skulde sejle med Kul og andre Forsyninger her til Landet, medens Resten blev stillet til Rederiernes frie Disposition. Ved Udgangen af 1920, da Forholdene var blevet mere normale, blev Fragtnævnet ophævet.

Som allerede fremhævet, foregik Sejladsen i Krigens Tid under meget farefulde Omstændigheder, og i hele Perioden 1914–1920 forliste ved Torpedering, Minesprængning samt af andre Aarsager 310 danske Skibe

Dansk Søfart er ikke blot Magsvejr: Vraget af „Rex", der strandede paa Dueodde paa Bornholm i Oktober 1921

paa ca. 285.000 BRT. eller næsten 40 pCt. af Flaaden. Langt det største Antal Sænkninger foregik i Perioden efter 1. Februar 1917, da Tyskland havde erklæret Blokade og hensynsløs Undervandsbaadskrig i vidtstrakte Farvande omkring de allieredes Kyster. I 1918 formindskedes Tabene atter paa Grund af mere effektiv Beskyttelse af Konvojerne fra de allieredes Side.

Ved disse Forlis samt ved en Del Krigshavarier, der ikke havde Forlis til Følge, omkom ialt 702 Søfolk. Indtil 1917 kom Mandskaberne fuldtalligt i Land fra de fleste Sænkninger, og de omkomne i denne Periode hidrørte hovedsageligt fra de bortkomne Skibe. I Perioden fra 1917 skete Sænkningerne med langt ringere Hensyntagen til Mandskabets Skæbne, og Antallet af omkomne var derfor meget større. Det var en storartet Indsats, der blev ydet fra Mandskabernes Side, og det danske Folk havde meget at takke dem for.

Fra Rederside viste man sin Anerkendelse af Søfolkenes Indsats bl. a. ved Oprettelsen af Danske Dampskibsrederes Understøttelsesfond, der aarligt udbetaler ca. 145.000 Kroner i Understøttelser til Søfolks Efterladte og gamle eller svagelige Søfolk, samt ved Rejsning af det store Søfartsmonument paa Langelinie.

Under Krigen forsøgte man at erstatte Handelsflaadens Tab, og selv

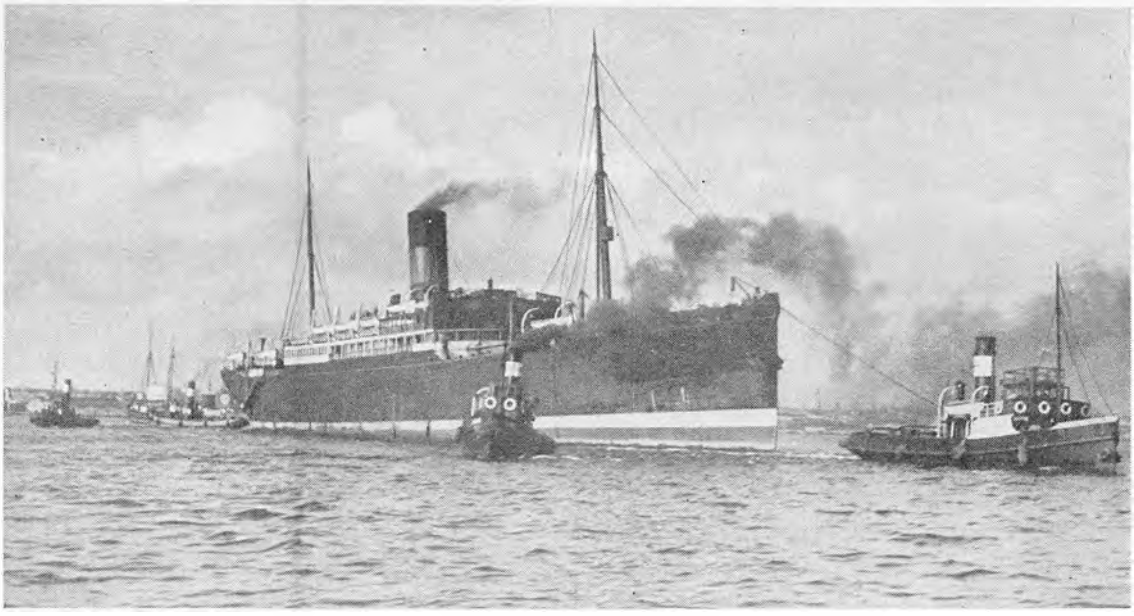

En af D. F. D. S.s Amerikabaade „United States" bugseres ind til København

I sin Egenskab af Søfartsminister overgiver Stauning i 1932 det nye Skoleskib „København" til Lederne, bl. a. Admiral Cold og Direktør Maegaard

Eleverne paa Skoleskibet „Georg Stage" spiser Klemmerne paa Dækket

om det lykkedes dels at bygge nye Skibe og dels at købe Tonnage fra Udlandet, var det dog først efter Krigen, at der virkeligt kom Fart i dette Arbejde; ved Udgangen af 1920 havde den danske Handelsflaade indvundet de væsentligste af Krigstidens Tab. Erstatningsbyggeriet fortsattes i de følgende Aar, og selv om vanskelige økonomiske Forhold forsinkede Arbejdet, stod dansk Skibsfart dog snart fuldt rustet til at genindtage sin Førkrigsposition.

Ved Sønderjyllands Genforening med Moderlandet i 1920 blev den danske Handelsflaade forøget med den Tonnage, der fandtes i Landsdelen, ligesom den danske Sømandsstand blev udvidet med den Bestand af Søfolk, der fandtes her.

Fredsperioden indtil Verdenskrig Nr. 2 blev ikke nogen jævn og rolig Sejlads for dansk Skibsfart. Efter Verdenskrig Nr. 1 var Verdenstonnagen reduceret med 1 Mill. BRT., men det store Erstatningsbyggeri, der var i Gang over hele Verden, førte med sig, at Verdenstonnagen allerede i Midten af 1919 var ca. 3 Mill. BRT. større end før Krigen. Selv om mange af de under Krigen byggede Skibe var af daarligere Kvalitet, var den samlede Flaades Effektivitet langt større end før Krigen, og der skete derfor ret hurtigt efter Krigens Slutning et katastrofalt Fald i Fragtraterne. En uhyre Oplægning af Tonnage over hele Verden blev Resultatet, og først omkring 1923–24 kom der en kortvarig Bedring i Forholdene.

En vordende Sømand, der skal paa sit første Togt med „Danmark", siger Farvel til sin Mor

Konkurrencen var skærpet betydeligt efter Krigen, og Nationer, der som U. S. A. havde bygget en Handelsflaade under Krigen, søgte ved Hjælp af Statssubsidier at opretholde den Plads i den internationale Skibsfart, som de havde vundet.

De urolige politiske Forhold og de Skranker mod den internationale Handel, som Tiden var saa rig paa, havde en deprimerende Virkning

paa Skibsfarten. Daarlige Aar med lave Fragtrater, smaa Indtægter og stor Oplægning blev det almindelige, kun afløst af enkelte gode Aar.

Trods dette arbejdede dansk Skibsfart sig støt frem. Ved høj Kvalitet af saavel Skibe som Mandskaber og Rederier lykkedes det at staa sig i Konkurrencen med de øvrige Søfartsnationer. Rederierne, saavel Rute- som Tramprederierne, genvandt deres gamle Farter og udvidede i mange Tilfælde deres Virksomhedsomraader. Ny og tidssvarende Handelsflaade blev bygget, og den ovenfor omtalte Overgang fra Damp- til Motorskibe fandt Sted i stigende Omfang. I den Specialisering af Skibstyperne, som skete i Mellemkrigsaarene, deltog danske Rederier. En dansk Tankskibsflaade blev sat i Fart, ligesom en Flaade af Frugtkøleskibe og andre Specialbaade blev bygget til dansk Flag.

Den store Verdenskrise 1931–32 ramte naturligvis ogsaa dansk Skibsfart meget haardt. En svær Oplægningsperiode fulgte, og kun langsomt overvandt Erhvervet det haarde

„København"s Drenge gaar til Vejrs

Slag. En alvorlig Følge af Krisen i Forbindelse med de ændrede amerikanske Indvandringsbestemmelser blev Indstillingen af den danske Skandinavien–Amerikalinies Passagerfart.

Denne Rute, der gennem et Par Menneskealdre var blevet drevet af A/S Det Forenede Dampskibs-Selskab, var Nationens Stolthed. Aarene igennem havde denne Rute transporteret en Mængde danske, svenske, norske, polske, finske og andre Emigranter over Atlanterhavet paa sine efter den Tid moderne Skibe. Den stærke Vækst i Norges og Sveriges Passagertrafik bevirkede imidlertid, at der i begge Lande allerede før og under Krigen blev startet nationale Selskaber til Varetagelse af disses Trafik, og efter Krigen var desuden hertil kommet en polsk statsledet og en amerikansk statsstøttet Linie. Konkurrencen var saaledes meget skærpet, og den Nedgang i Passagertrafiken, der fulgte efter Indførelsen af de strengere Indvandringsbestemmelser, havde ramt Linien haardt. Saafremt Passagerruten skulde opretholdes, vilde det være nødvendigt at forny Liniens Flaade, men som Forholdene havde udviklet sig, mente Selskabet ikke alene at kunne paatage sig den store økonomiske Belastning ved Anskaffelsen af nyt Materiel og henvendte sig til Staten om Støtte hertil; Regeringen var villig til at yde denne Støtte, men da Sagen mødte Modstand fra forskellig Side, maatte Regeringen opgive at gennemføre et Lovforslag herom, og Sejladsen med Passagerskibe blev derfor indstillet, men Linien blev dog stadig opretholdt med Fragtskibe.

De følgende Aar var Vidne til en Styrkelse af dansk Skibsfart, men for anden Gang under Hans Majestæt Kong Christian den X.s Regering blev Opgangen standset af en Verdenskrigs Udbrud.

Denne Krig skulde atter belære den danske Befolkning om, hvor betydningsfuldt det er for det danske Samfund, at Landet har en stor og god Handelsflaade. Efter Erfaringerne fra den tidligere Krig nedsatte Regeringen straks ved Krigens Udbrud et Fragtnævn, der fik til Opgave paa bedste og billigste Maade at tilvejebringe Skibsrum til de for Landet nødvendige Tilførsler. Nævnet bestod af 17 Medlemmer og repræsenterede Redere, Industri, Handel, Landbrug, Forbrugere og Kommuner. Til Formand udnævntes den daværende Formand for Dansk Dampskibsrederiforening, Direktør J. A. Kørbing.

Indtil den 9. April 1940 beskæftigede Nævnet sig hovedsageligt med

Spørgsmaalene om Landets nødvendige Tilførsler af Brændsel, Korn og Foderstoffer, og først senere blev Nævnets Indgreb af en saadan Karakter, at de virkeligt vanskeliggjorde Rederiernes Disponering over Skibene.

Efter den tyske Besættelse af Landet blev det for at faa en effektiv Udnyttelse af den reducerede Tonnage, der stod til Landets Raadighed, nødvendigt at foretage det ene Indgreb efter det andet, og ved Slutningen af Besættelsen var saa godt som ingen Farter „frie", idet enhver Befragtning skulde approberes af Nævnet.

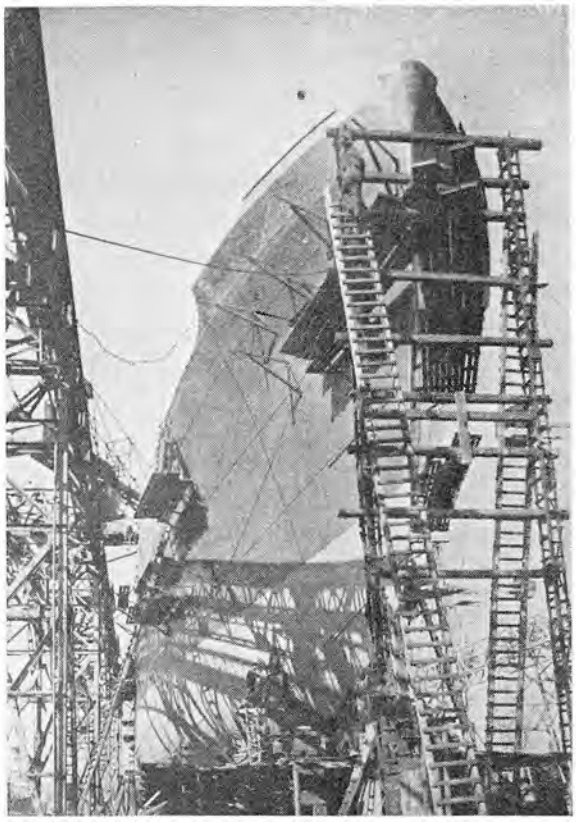

Den 23. Marts 1939 løb det smukke M/S „Ahrensburg" af Stabelen hos Burmeister & Wain

Forholdene var meget vanskelige, og foruden Mandskaber og Redere er det danske Samfund Nævnet Tak skyldig for det udmærkede Arbejde, der blev udført under Krigen. Ved Nævnets konstituerende Møde vedtoges det eenstemmigt, at Nævnets Hovedopgave skulde være Varetagelse af Samfundets Interesser, saaledes at specielle Rederiinteresser altid maatte vige for Samfundsinteresser, og Nævnets Arbejde har vist, at det har fulgt denne Udtalelse.

Allerede inden den 9. April 1940 havde den danske Handelsflaade lidt store og smertelige Tab. Den uindskrænkede U-Baadskrig satte ind fra den første Dag, og i Perioden mellem 3. September 1939 og 9. April 1940 bragte Aviserne det ene Ulykkesbudskab efter det andet. De samlede Tab i dette Tidsrum omfattede 29 Skibe paa 75.000 BRT., og Tabene af

Menneskeliv var forfærdende store, idet der omkom 345 Søfolk ved disse Krigsforlis eller ved Bombeangreb og lignende.

Ved den tyske Værnemagts Besættelse af Danmark deltes den danske Handelsflaade i 2 Dele, nemlig den Del, der befandt sig i danske Farvande eller Havne (ca. ⅓ af Tonnagen), og den Del, der var uden for Spærringen (ca. ⅔ af Tonnagen).

Hjemmeflaaden bestod af ældre Trampskibe samt nogle enkelte moderne Specialskibe. De sidstnævnte blev oplagt paa Grund af Oliemangel, medens de øvrige blev anvendt i Farten paa Danmark og i de begrænsede Farvande, der stod til Rederiernes Disposition.

Hvad angaar Udeflaaden blev den største Part af Skibene beslaglagt af England, en mindre Del af Frankrig, medens de øvrige var beliggende i neutrale Havne, herunder U. S. A.

De af England beslaglagte Skibe gik alle i Fart og i de fleste Tilfælde med de gamle Besætninger ombord. Skibene og Mandskaberne sejlede i farefulde Farter, og det blev gentagne Gange fremhævet fra officiel engelsk Side, at denne Indsats havde været til uvurderlig Hjælp for England. Danske Skibe og Besætninger deltog i Invasionen i Nordafrika, Sicilien og Normandiet, og som et Udtryk for den engelske Indstilling overfor disse, fik de danske Skibe i 1943 Ret til atter at hejse *Dannebrog* paa Skibene.

De øvrige „Udeskibe" blev ogsaa efterhaanden sat i Fart, enten rekvireret af Beskyttelsesstaten eller solgt med Tilbagekøbsret, eller de søgte over til de Allierede.

Tabene for saavel Ude- som Hjemmeflaade var store, og for hele Krigsperioden og indtil 31. December 1945 krigsforliste 222 Skibe paa 533.000 BRT. eller næsten Halvdelen af Tonnagen ved Krigens Udbrud. Disse Tal saavel som de følgende omfatter kun Skibe paa 100 BRT. og derover. Tabene af Menneskeliv ved disse Forlis er ikke fuldstændig optalte, men det kan anslaas, at ca. 1400—1500 danske Søfolk mistede Livet under hele Krigen.

Som et Udtryk for det danske Samfunds Taknemlighed over for Søfolkene, hvis modige Indsats har været af den største Betydning for Danmarks Omdømme udadtil samt Aarsag til, at Danmark kom saa relativt godt gennem Krigsaarene forsyningsmæssigt set, har Rigsdagen ved-

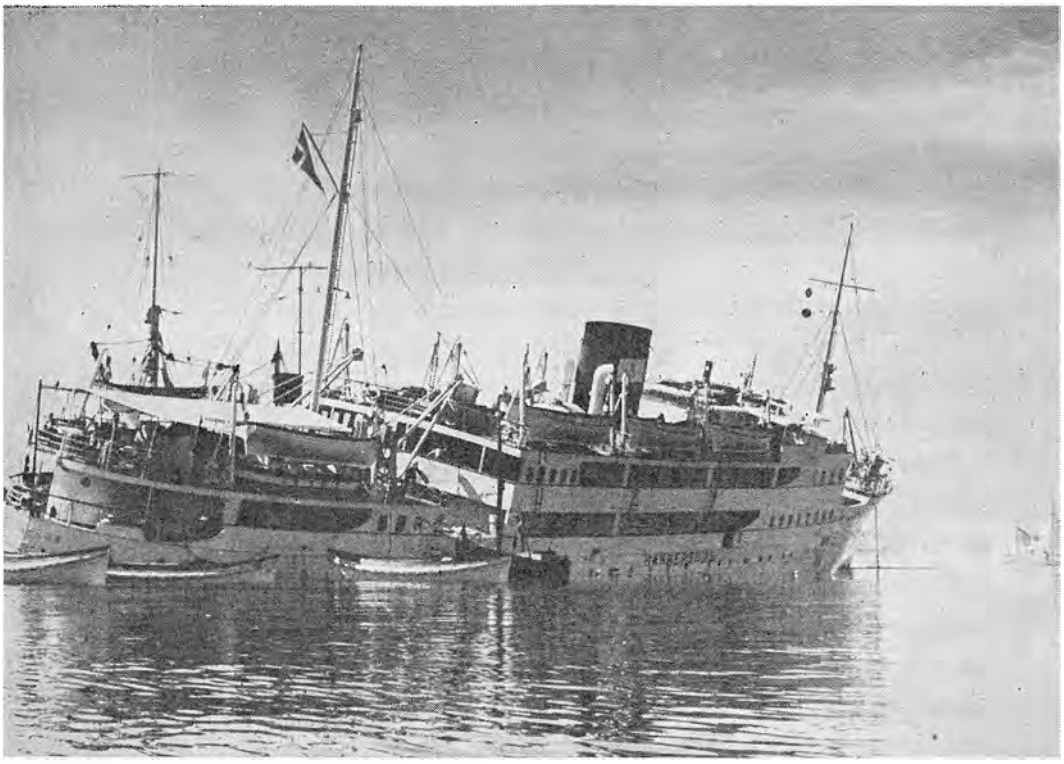

I August 1940 minesprængtes den smukke Bornholmerbaad „Hammershus" uden for Københavns Havn

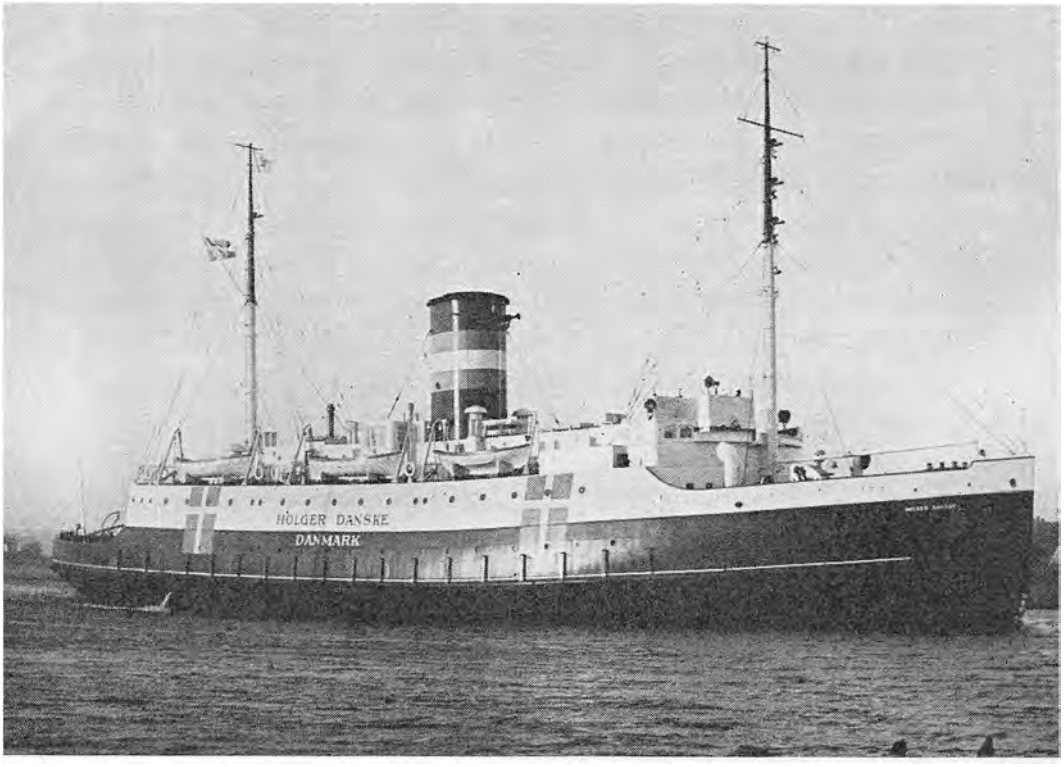

Isbryderen „Holger Danske", der blev bygget i Odense i 1942

taget at give en aarlig Hædersgave til de efterladte, ligesom der blev givet alle Søfolk, der vendte tilbage, 3 Maaneders Ferie med fuld Løn og en Udbetaling af Forskellen mellem engelsk og dansk Hyre. Ved Siden heraf har Dansk Dampskibsrederiforening stiftet et Fond „Den danske Sømandsfond", hvis Midler skal anvendes til Fordel for den danske Sømandsstand, idet der fortrinsvis tages Hensyn til de Søfolk og Søfolks Efterladte, som er kommet i Nød paa Grund af Krigen 1939–1945. Desuden er der af Staten samt ved privat Initiativ oprettet forskellige andre Fonds til Støtte for Sømandsstanden.

Foruden Afgangen ved Krigsforlis skete der Afgang ved almindeligt Forlis, Salg m. v., og den samlede Bruttoafgang udgør indtil 31. December 1945 264 Skibe paa 588.000 BRT.

Uheldigvis satte Afspærringen ogsaa sine kraftige Spor i Handelsflaadens Byggeprogram. Vanskelighederne med at skaffe Byggematerialer gjorde sit til at begrænse Nybyggeriet, og hertil kom, at Rederierne af Frygt for eventuelle tyske Beslaglæggelser bevidst forsinkede Færdiggørelsen af Skibene. Skibe, der faktisk var klar til Aflevering, blev holdt tilbage paa Værfterne eller oplagt i afsides liggende Fjorde. Desuden var Værfterne travlt beskæftiget med Reparationer.

Fra tysk Side forsøgte man gennem længere Tid at gennemføre et Nybygningsprogram paa danske Værfter, og trods dansk Modstand maatte man til sidst gaa med til at bygge Skibe efter det saakaldte *„Hansaprogram"*. Den endelige Aftale gik ud paa at bygge 37 Skibe, heraf 4 paa 3.000 TDW., 30 paa 5.000 TDW. og 3 paa 9.000 TDW. Af Skibene skulde 18 bygges for dansk Regning, nemlig 2 Skibe paa 3.000 TDW. og 16 paa 5.000 TDW. Arbejdet med Udførelsen af *Hansaprogrammet* gik langsomt dels paa Grund af Vanskelighederne med at skaffe Materialer fra Tyskland og dels paa Grund af Sabotage. Til Overtagelse af de danske Skibe stiftedes et Statsrederi, Aktieselskabet af 6. Februar 1943, men det var ikke dette Rederis Hensigt selv at drive Skibene, som derimod blev administreret af private Redere for Statens Regning. Ved Kapitulationen var 2 Skibe færdigbyggede til Tyskerne, og 3 Skibe var inden Færdiggørelsen blevet slæbt bort fra Værfterne af Frygt for Sabotage, ligesom 1 dansk ikke færdigbygget Skib var beslaglagt og slæbt bort. Af de for dansk Regning bestilte Skibe var 2 Stk. paa

hver 3.000 TDW. færdigbygget. Efter Kapitulationen blev de endnu ikke færdigbyggede Skibe solgt bortset fra dem, for hvilke Kontrakten blev hævet; Salgene foregik hovedsageligt til danske Rederier, men nogle enkelte er dog afhændet til Sverige og Frankrig.

Den samlede Tilvækst i Perioden indtil 31. December 1945 omfattede 96 Skibe paa 217.000 BRT., og Nettoafgangen udgjorde saaledes 168 Skibe paa 371.000 BRT. eller mere end ⅓ af Tonnagen pr. 1. September 1939.

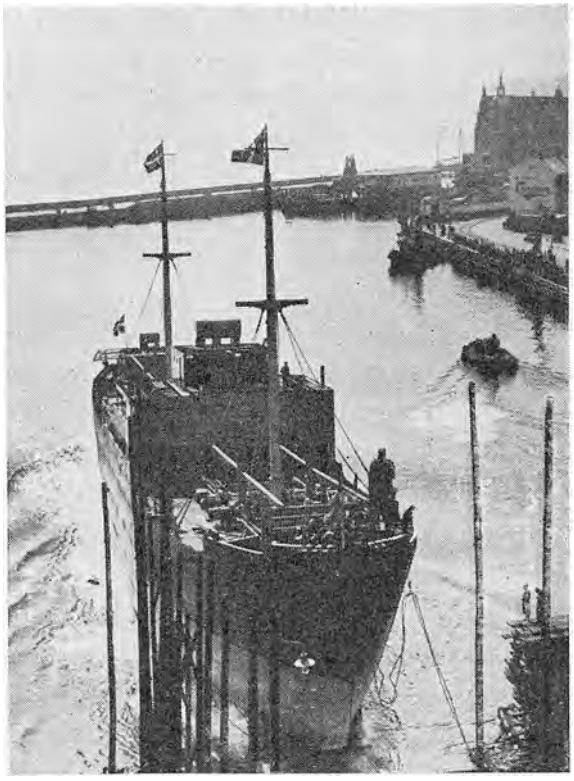

D. F. D. S.s Middelhavsdamper „Algier" løber i April 1938 af Stabelen paa Helsingør Skibsværft

Den resterende Del af Handelsflaaden bestaar hovedsageligt af gamle Skibe, og Flaadens Gennemsnitsalder er steget og nærmer sig den skattemæssige Ophugningsværdi. Skibene har lidt stærkt under Krigens haarde Togter, og ved Siden af Byggeriet til Indvinding af Tabene vil det blive nødvendigt at erstatte mange af de tilbageleverede Skibe med nye.

Fremtiden stiller saaledes store økonomiske Krav til dansk Skibsfart, og de Midler, der er til Raadighed, er relativt smaa. Erstatningerne for forliste Skibe, det gælder baade Hjemme- og Udeskibe, er langt fra tilstrækkelige til at betale de stærkt forhøjede Byggepriser for Nybygninger. Flaadens Indsejling under denne Krig er af meget begrænset Omfang, og det er kun smaa Henlæggelser, der har kunnet finde Sted. Hjemmeflaaden sejlede til Rater, fastsat af Fragtnævnet. For Udeflaadens Vedkommende har man endnu kun faaet Overenskomster i

Stand med England og U. S. A., og selv om de Beløb, der er givet eller stillet i Udsigt fra disse Stater, maa betragtes som nogenlunde og rimelige, er der slet ikke Tale om en Erstatning af den Størrelse, som der gik Rygter om under Besættelsen. Med de øvrige Stater skal Forhandlingerne optages eller er i Gang. Det er umuligt paa nuværende Tidspunkt at udtale sig om, hvilket Resultat der vil komme ud heraf, men Erstatningerne vil næppe blive højere end de engelske og amerikanske.

I Betragtning af dansk Skibsfarts valutaindtjenende Evne er det en samfundsvigtig Opgave at faa Flaaden bygget op, og det er Erhvervets Haab, at der fra Statsmagtens Side vil blive taget Hensyn til disse Forhold og gjort saa meget som muligt for at fremme Genopbygningen. Dog skal det i denne Forbindelse pointeres, at Erhvervet nu som tidligere er mod direkte Statsstøtte.

Straks efter Tysklands Kapitulation blev der fra dansk Side taget Skridt til at faa Danmark optaget som Medlem af Skibsfartsorganisationen „United Maritime Authority", kaldet U. M. A. Denne Organisation havde som Fredsopgave at organisere Handelsflaadernes Overgang fra Krigs- til Fredsøkonomi. Den 15. Juli 1945 blev Danmark optaget som Medlem, og indtil Organisationens Ophævelse den 2. Marts 1946 sejlede danske Skibe efter U. M. A.'s Direktiver og Rater.

U. M. A. blev saaledes forholdsvis hurtigt ophævet, men det danske Fragtnævn bestaar den Dag i Dag. Selv om visse Skibe er blevet frigivet, har Rederierne for Størsteparten af Skibene dog endnu 1¾ Aar efter Krigens Ophør ikke den fulde Dispositionsret.

Hvorledes Fremtiden vil stille sig for dansk Skibsfart, er vanskeligt at sige. Der er alt for mange Usikkerhedsmomenter til, at en velunderbygget Vurdering kan finde Sted. Den samlede Verdenstonnage er større end før Krigen, og et enormt Byggeri er igang paa samtlige Verdens Skibsværfter. Forudsætningerne for en Opretholdelse af det nuværende Fragtniveau maa være en Udvidelse af den internationale Handel, og selv om Genopbygningen stiller store Krav til Tonnage, er det dog foreløbigt usikkert, om denne Udvidelse vil finde Sted.

Skoleskibet „Danmark" staar den 11. September 1946 Københavns Havn ud for med 100 Elever om Bord at gaa til Amerika

Ved Hans Majestæt Kong Christian X.s 35-Aars Regeringsjubilæum skal der fra Skibsfartserhvervets Side lyde en fuldtonig Tak for god Kongegerning. I de svære Tider, som Konge og Folk har gennemlevet sammen, har Hans Majestæt ved sin Adfærd og sin stolte Optræden været et Eksempel til Efterfølgelse for Folket, og Hans Majestæt har været det naturlige Midtpunkt i hele Nationens Liv. Dansk Skibsfart har stedse erfaret, at Hans Majestæt med stor Interesse har fulgt den danske Handelsflaades Arbejde og Virke, og det er vort Haab, at det vil blive Hans Majestæt forundt endnu i mange Aar at styre Statens Skib og saaledes ogsaa opleve de Dage, da den danske Handelsflaade har indvundet Krigstidens Tab.

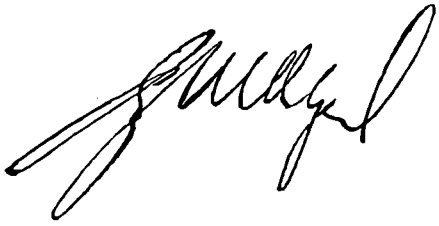

KONG CHRISTIAN OG FLAADEN

Af Orlogskaptajn Kay Jungersen

KONG CHRISTIAN OG FLAADEN

Der var engang – for længe, længe siden, da Danernes Konge med Rette ansaa sig selv for at være Søens Herre og krævede, at alle fremmede Skibe, der mødte hans Orlogsmænd paa de danske Strømme, skulde hilse og hædre Søens Herre ved at lade deres Sejl løbe og stoppe op for at give Besked om, hvor deres Færden gik hen. Vidt strakte de danske Strømme sig dengang – fra Sund og Bælt over Østersøens Vande til Finskebugtens Bredder og nordpaa langs Norges Kyster mod Ishavets taagesvøbte Vidder.

De Tider er jo længst forbi, og Drømmen om Danmark som Søens Herre forsvandt med dem, og dog har ingen dansk Konge siden Christian den Fjerdes fjerne Dage med større Ret kunnet kalde sig Søens Konge end Kong Christian den Tiende.

Ganske vist er Kong Christian ikke som sin ranke Broder, Kong Haakon af Norge, eller som sine egne to Sønner, Kronprins Frederik og Prins Knud, blevet uddannet til Søens Gerning paa den danske Søofficersskole, men Aartiers Farter ude paa det gyngende Element, hvor Dansken efter Digterens Ord plasker husvant rundt, har alligevel gjort ham dybt fortrolig med Søens Mænd og med Søens særegne, underfulde Verden, der aldrig gaar den af Minde, der først een Gang har lært den at kende.

Og Kong Christian har i Sandhed lært denne Søens Verden at kende, for det er efterhaanden ikke faa Tusinder af Kvartmil, han har tilbagelagt over den bølgende, sporløse Landevej, ikke blot herhjemme i de smilende danske Farvande, der dog tit og ofte kan vise Tænder, naar Kulingen farer hujende henover dem, men ogsaa ude paa det rigtige, store, sviende salte Vand, der taler med en ganske anden, paa een Gang dyster og storladen Stemme, end de Sunde og Bælter, der som blinkende Baand skiller de danske Øer og binder dem sammen til eet Rige.

Langt de fleste af de store Togter, Kong Christian har sejlet, siden han

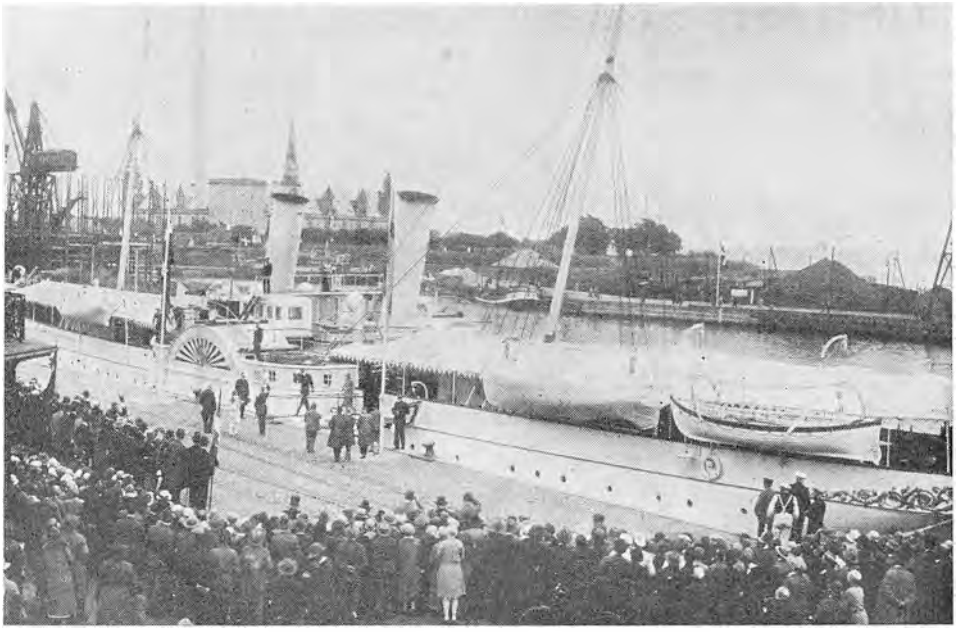

Det gamle „Dannebrog" i Helsingørs Havn

for 35 Aar siden besteg Danmarks Trone, er blevet foretaget om Bord i Orlogsflaadens Skibe – først og fremmest naturligvis om Bord paa det hvide Kongeskib „Dannebrog", men ogsaa mange af den gamle Flaades Skibe, de Skibe, der sank med vajende Flag og Vimpler hin bitre 29. August 1943, har i de svundne Aar haft Flaadens Øverstbefalende, Landets Konge, staaende paa Broen enten paa de lange, lange Togter over Nordhavets blaagrønne Ørkenvidder mod Islands og Færøernes fjerne Klippekyster eller under de aarlige Inspektioner af de udrustede Øvelseseskadrer i de hjemlige Farvande.

Oftest var det naturligvis „Dannebrog", der havde Æren af at huse sin kongelige Herre indenfor sine hvide Skibssider paa Farterne fra By til By og fra Havn til Havn. I de to første Aartier af Kong Christians Regeringstid var det den gamle, hæderkronede Hjuldamper „Dannebrog", der var Kongens svømmende Sommerhjem, indtil det omsider efter 60 Aars god Tjeneste i 1932 „lagde op for godt", som Søens Folk siger, for at blive afløst af et nyt, tip-top moderne Motorskib, bygget paa Orlogsværftet, der skulde blive det gamle Skib en værdig Arvtager.

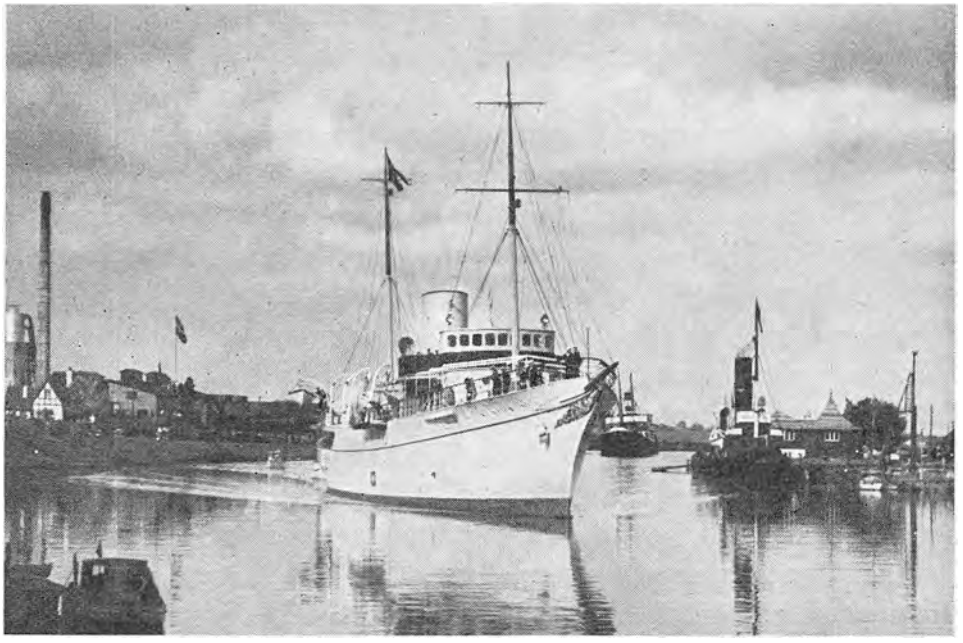

„Dannebrog" i Odense Kanal

Der var ikke blevet slidt særlig meget paa gamle „Dannebrog" i de første fyrretyve Aar af dets Levetid. Det havde ganske vist været udrustet Sommer efter Sommer, men der havde ikke været megen Lejlighed til at røre Maskinen ude paa Havets bølgende Landevej, og den længste Tid tilbragte Skibet med at ligge og dreje rundt i Fortøjningerne inde paa Københavns Red. I Sommeren 1912 fik Piben imidlertid en anden Lyd, for Danmarks nye, unge Konge havde Søen i sit Sind, og nu fik „Dannebrog"s Skovlhjul Lov til at plaske rundt og rundt paa de mange Rejser over Bælt og Sund.

Sommer efter Sommer, Aar efter Aar har Kong Christian siden 1912 sejlet fra By til By i sit Rige om Bord i sit hvide Skib, og der findes vel ikke den danske Havneby, der ikke med blafrende Flag og festklædte Skarer kransende Kajerne har beredt sig paa at modtage sin Konge, der om Bord i „Dannebrog" stod Fjorden eller Bugten ind for at aflægge Byen et Besøg, og som København vel bedst kender Kongen ridende gennem Byens Gader iført Gardens populære Uniform, kender Landets mange Havnebyer ham vel bedst i Søofficerernes blaa Uniform med de

tunge, gyldne Ærmedistinktioner – kender ham som Søens Konge, der kommer sejlende ude fra Havet for at gæste sine Byer.

For Flaadens Folk, fra de højeste til de laveste, har det alle Dage været et saare eftertragtet Hverv at blive udkommanderet med Kongeskibet, og alle de mange, der gennem Aarene har faaet dette Ønske opfyldt, vil altid bevare Mindet om de glade, solfyldte Sommerdage, da de sejlede i „Skiv" sammen med Danmarks Konge og Dronning, der altid med en aldrig svigtende Interesse sørgede for og hægede om „Dannebrog"s Drenge.

Sommer efter Sommer i 35 lange Aar kun afbrudt af de fem onde Besættelsens Aar har Kong Christian nu sejlet Vandet tyndt i de danske Strømme om Bord i sit slanke, hvide Skib. Mange gode og skønne Minder knytter der sig vel ogsaa for ham til disse lange Togter, men skønnest blandt dem alle staar vel Mindet om hin jublende Sommer i 1920, Genforeningens skønne Sommer, hvor Kong Christian staaende paa Broen om Bord i gamle „Dannebrog" i straalende Sol sejlede fra By til By, fra Havn til Havn og tog det genvundne Land i Besiddelse, medens Salutten dundrede fra de eskorterende Orlogsmænd, og Jubelen bølgede langs de flagsmykkede Bolværker, hvor Tusinder og atter Tusinder af syngende, festklædte Kvinder og Mænd betaget saa Danmarks Konge komme sejlende til deres Havn.

Kong Christians nære Tilknytning til Flaaden og til Flaadens Mænd stammer imidlertid, som ovenfor nævnt, ikke alene fra Sommertogterne med „Dannebrog" rundt om i de danske Farvande. Ogsaa paa længere Togter Skagen ud, bort over de store Have, er Kongen og Flaaden blevet knyttet til hinanden, som man i Virkeligheden kun kan blive knyttet sammen om Bord i et Skib, hvor den fælles Medbør og den fælles Modvind formaar at binde „Skibskammeraterne" til et team paa en ganske anden og mere intim Maade, end Livet inde paa den faste Jord formaar at gøre det. Det er, som om Følelsen af i Ordets egentligste Forstand „at være i den samme Baad" gør Baandene stærkere mellem Beboerne af den lille, løsrevne Del af Verden, der hedder et sejlende Skib, ligesom den snævre Plads om Bord, hvor man Dag ud og Dag ind gaar og „gnider sig op ad hinanden", bevirker, at man lærer hinanden bedre at kende – paa godt og ondt.

Besætningen paa det nye Kongeskib, da Kongeflaget for første Gang var sat: Chefen, Kommandørkaptajn Aakermann (Nr. 2 fra venstre), Næstkommanderende, Kaptajn Westermann (Nr. 1 fra venstre). Søløjtnanterne Clausen og Legind, Maskinmestrene, Marineingeniør Erdmann, Lystager og Christensen, Overlæge Johannsen (Nr. 4 fra venstre) og Intendant, Proviantmester Riise

Fire Gange har Kong Christian i Aarene, der er svundet, om Bord i Flaadens Skibe stævnet Skagen ud paa Togt mod Island og Færøerne, ja en enkelt Gang gik Rejsen helt op til det fjerne Grønland, en Rejse, der førte ham og hans Følge længere mod Nord mod de arktiske Ødemarker, end nogen regerende Fyrste før ham havde været. Selv den navnkundige Søkonge Christian den Fjerde naaede ikke saa langt paa sin berømte Nordkapsrejse i 1599, hvor han som Generalkaptajn Christiern Frederiksen inspicerede sine nordligste Farvande.

Det første af disse kongelige Nordhavstogter, og det, der førte ham længst mod Nord, begyndte den 17. Juni 1921, da Kongeflaget gik til Tops om Bord paa den berømte Krydser „Valkyrien" paa Københavns Red hilst af 27 drønende Kanonskud inde fra Sixtusbatteriets grønne Skrænter. Det var et vidtberejst Skib, Kong Christian gik om Bord paa den Dag. Videnom havde Krydseren vist Dannebrog til Gavn for Fædrelandet. Mod Øst til Siam, Kina og Japan havde det stævnet i 1900 – mod Vest havde det i 1902 bragt den første, haardt tiltrængte Hjælp til

Ofrene for den frygtelige Katastrofe, der havde ramt den smilende vestindiske Ø Martinique ved Vulkanen Mont Pelées Udbrud, og i 1917 havde dens Chef haft det sørgelige Hverv at overlevere de solgte vestindiske Øer til deres nye Herrer, Amerikanerne.

Og nu vajede altsaa Kongeflaget fra dets Stortop paa Togtet til de fjerne Atlanterhavsøer, som Danmarks Konge vilde besøge.

Det blev en uforglemmelig Tur for alle dem, der oplevede den. Overalt, hvor den kongelige Flaadeafdeling kom frem, gled Flagene til Tops, ved Færøernes Byer og Bygder og ved Islands Klippekyster. I Reykjavik gik Kongen om Bord i D. F. D. S.' Damper „Island" for, eskorteret af Inspektionsskibet „Fylla", at drage over Havet til Grønland følgende i Erik den Rødes Kølvand.

Taagen var Kongen en trofast, men noget besværlig Følgesvend paa Vejen over Danmarksstrædet og rundt Kap Farvel op gennem Davisstrædets Bølger. Tæt og tung lagde den sig om den lille Eskadre straks efter Afgangen fra Island for ikke at forlade den før oppe i Nærheden af Godthaab. En Gang imellem lettede den lidt – man fik lige et Glimt at se af Nanortaliks hvide Klippetinder langt ude i Horisonten –, men saa kom den trofast tilbage igen. Ogsaa Isen stiftede den kongelige Sømand Bekendtskab med under Sejladsen op gennem det ugæstmilde Farvand. En Storismark med talrige Isfjelde, født et Sted langs Østgrønlands hvide, vilde Strækninger vilde spærre for videre Fremfart, men en Kongeeskadre lader sig ikke saadan standse. Den holdt stolt paa gennem Isskodsernes Mængder – fantastisk formede var de, prægtige, skinnende hvide og med en næsten

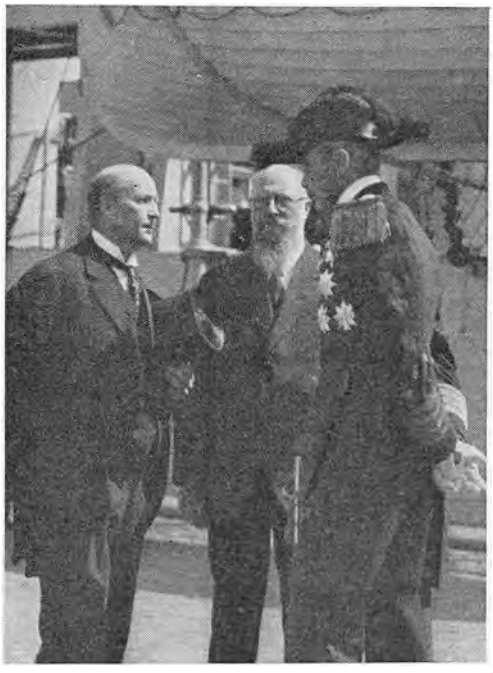

Kongen tager Afsked med P. Munch og Stauning forinden Rejsen til Grønland

„Dannebrog“ stævner ud paa sin Færd mod Island

krystalklar, blaagrøn Fod, mens Braadet, der brød over dem fra den blaanende Sø, var blodrødt at se til mod den tindrende, hvide Sne.

Oppe nær Godthaab, klarede det, som allerede nævnt, helt af, og Skibene sejlede pludseligt ind i en solstraalende, gyldenblaa Verden af en særegen Skønhed.

Det var Grønland, der tog mod sin Konge. Snart efter dukkede selve Kolonien op forude. En Sværm af Kajakker og Konebaade strømmede ud mod den lille Eskadre – festligt dundrede Salutten fra Kolonien og fra Marinens gamle Skoleskib „Ingolf", der laa paa Reden derinde. Det var en Kongemodtagelse, som ingen, der overværede den, nogensinde vil kunne glemme.

Efter nogle Dages Ophold ved Godthaab gik Farten videre nordpaa over Polarkredsen mod Diskobugten, men netop som „Island" skulde til at anløbe den lille Koloni Jacobshavn, opfangede Radiotelegrafisten om Bord det svage S. O. S. fra en Damper, der var i Nød et Sted længere nordpaa. Det vilde være en meget farefuld Sejlads gennem Vejgattets isfyldte Tragt, men med sit sikre Sømandsinstinkt forstod Kongen straks, at der kun var een Ting at gøre, nemlig at ile det nødstedte Skib, den svenske Damper „Bele", til Hjælp.

Det blev en saare spændende Sejlads op gennem det frygtede Farvand, hvor Faren lurede bag det tætte Taagetæppe, men „Island"s Fører, Kaptajn Aasberg, førte sikkert sit Skib nordpaa og naaede snart op til Strandingsstedet, hvor det heldigvis viste sig, at alle de Ombordværende var blevet reddede i Land paa en lille Ø, hvor de nu afventede deres Redningsmand, selve den danske Søkonge. Dybt bevæget trykkede „Bele"s Skipper Kong Christians Haand og udtalte de faa fyndige Ord, der fandt Genklang hos alle, der hørte dem, og som forstod at værdsætte den kongelige Indsats: „Deres Majestæt, De er ikke blot Konge, men ogsaa Sømand."

Slet saa dramatisk som denne Kong Christians store Nordhavsrejse forløb de tre andre Togter til det høje Nord ikke. Allerede i 1926 stævnede Kongen atter Skagen ud paa Rejse til Færøerne og Island. Denne Gang var det Orlogsskibet „Niels Juel", der førte Kongeflaget paa den lange Færd mod Sagaøens Strande. Ingen anede dengang, at det gode Skib sytten Aar senere, den 29. August 1943, skulde ende sine Dage som

Kong Christian taler ved Islands 1000-Aars Fest paa Thingvallasletten

Besøg ved en gammel islandsk Kirke

dansk Orlogsskib, hærget og mærket af tyske Bombeangreb, med at blive grundsat og ødelagt af sin egen Besætning oppe i Isefjorden.

Den næste kongelige Nordhavsfærd fandt Sted i 1930, ligeledes om Bord i „Niels Juel", og Maalet var atter Island, der det Aar fejrede Altingets 1000-Aars Jubilæum under en mægtig Tilslutning fra hele Verden. Paa Thingvallasletten, Altingets ældgamle Hjemsted, var der rejst en imponerende Teltby – Hundreder og atter Hundreder af hvide Telte dannede Gade efter Gade, et pragtfuldt Skuespil med Kongen som det samlende, som det naturlige Midtpunkt.

Kongens sidste Nordhavsrejse fandt Sted i 1936 og blev da foretaget om Bord i det nye Kongeskib „Dannebrog", der i Modsætning til den gamle, ærværdige Hjuldamper var tilstrækkelig sødygtigt til at kunne stampe ud over Oceanerne. Paa denne sidste, større Tur naaede Kongen op til Islands skønne Nordland nær Polargrænsen og besøgte bl. a. Akureyri, der ligger ved den lange Øfjord, der som en blinkende Kniv skærer sig dybt ind mod Islands Hjerte.

Knud Rasmussen rekognoscerer paa Grønlands Indlandsis. Malet af Harald Molkte. Tilhører Nationalmuseet

Rejsens Endemaal, Grønland, er naaet

Paa disse lange Søtogter lærte Kongen Flaadens Folk at kende, og de lærte paa deres Side ogsaa ham at kende og lærte at respektere hans store Indsigt og Forstaaelse af den særegne, lille Verden, der nu engang er deres, for der er, som ogsaa tidligere sagt, intet – eller i hvert Fald ikke meget – der formaar at binde Mennesker sammen som netop det at sejle i „Skiv" sammen over Havets sporløse Veje.

Kong Christians Tilknytning til Flaaden indskrænker sig imidlertid ikke til Togterne med „Dannebrog" eller til de lange Rejser over Havene. Ogsaa ved Flaadens daglige Arbejde i de danske Farvande om Bord i de udrustede Sommereskadrer har Kongens store Interesse manifesteret sig, ikke mindst under de aarlige Inspektioner, hvor Kongen om Bord i Flaadeflagskibet med Kyndighed følger de store, afsluttende Manøvrer, hvor „Basserne" viser, hvad de har lært af Søkrigerhaandværket i Sommerens Løb.

Den Orlogsflaade, Kong Christian overtog som Øverstbefalende ved sin Tronbestigelse for de femogtredive Aar siden, var vel nok den

stærkeste, den bedst førte, bedst bemandede og bedst udrustede Flaade, Danmark har ejet siden 1807, og den kunde da ogsaa lægge et saare betydeligt Lod i Vægtskaalen for Danmarks Sag, da der blev kaldt paa den hin 5. August 1914, da Skæbnen bankede paa Danmarks Dør, og det var med Rette, den gamle Høvding Klaus Berntsen fra Folketingets Talerstol takkede Flaaden for den store Indsats, den havde gjort for Fædrelandets Frelse fra at blive inddraget i det universelle Ragnarok.

Desværre glemte Folket imidlertid hurtigt, hvad Flaaden havde betydet i Krigens onde Aar, og Kræfter, som Kong Christian ikke raadede over, bevirkede, at Flaaden snart efter Krigens Ophør gled ned i en dyb, dyb Bølgedal, hvis Bund ikke var naaet, da Uvejret atter brød løs over Europa, for denne Gang ogsaa at slaa ned over Danmark. Sviende haardt følte Flaadens Folk denne Nedgang, men Kong Christian søgte altid ved sine Inspektioner baade om Bord i Skibene, paa Skolerne eller ude paa Holmen at opmuntre sine Folk og indgyde dem Tillid til den Gerning, de havde valgt sig her i Livet, og underbyggede derved deres Vilje til at faa det mest mulige ud af det sparsomme Materiel, der efterhaanden stod til Flaadens Raadighed. Ogsaa i de trange Nedgangens Aar stod Kongen og Flaadens Folk sammen, som de stod sammen paa de lange Togter i Magsvejr og pibende Kuling, i Troen paa, at bedre Tider vel engang maatte oprinde.

En lang og en bitter Vej maatte man dog vandre, inden det første spæde Tegn paa, at bedre Tider var ved at oprinde, viste sig i Horisonten. Orkanen, der den 9. April 1940 fejede hen over Danmark, fik hos mange, mange Danske, ogsaa blandt Flaadens Folk, Troen paa en bedre Fremtid for Fædrelandet til at vakle. Det var, som om man saa alt, hvad man havde bygget Livet paa, styrte i Grus og ødelægges i det forrygende tyske Uvejr. Knapt et Aar efter denne Katastrofe skulde et nyt Slag ramme Orlogsflaaden og dens Mænd, idet de tyske „Beskyttere" den 15. Januar 1941 krævede at faa en stor Del af de danske Torpedobaade udleverede, idet de dog svøbte denne beske Pille, der stred mod den dansk-tyske Overenskomst af 9. April 1940, ind i vage Løfter om en Tilbagelevering af Baadene, naar Krigen engang var forbi.

Efter langvarige Forhandlinger mente den danske Regering at maatte gaa ind paa de tyske Krav, og den 5. Februar blev de Baade, der laa ved

København, slæbt ud af Flaadens Leje og ud i Lystbaadehavnen ved Svanemøllebugten, da Isen foreløbig satte en Stopper for den videre Fart til tysk Havn.

Kong Christian, hvem det tyske Overgreb var gaaet dybt til Hjertet, gav personligt Ordre til, at Flaget paa Holmens kendte Flagbatteri, Sixtus, skulde sættes paa halv Stang den Dag, Baadene blev slæbt bort, og to Dage senere, den 7. Februar, mødtes han derpaa med Flaadens Folk til en Parol paa Holmen, hvor han udtalte følgende bevægede Ord til sine Mænd: „Det er i en vemodig Stund, jeg i Dag staar overfor Marinens Befalingsmænd og Mandskab. De Følelser, der besjæler Dem, deles af alle Danske og ikke mindst af dem, der har tjent i Marinen. Holmens Mandskab har atter ved denne Lejlighed vist en Loyalitet, jeg udtaler min varmeste Tak for. Jeg kender den Indsats, enhver har lagt for Dagen i Marinens Tjeneste, og jeg beder Dem alvorligt om ikke at svigte nu, men gøre Deres yderste for at vedligeholde Traditionerne, og særlig retter jeg denne Opfordring til de mange, der synes, at Fremtiden ligger mørk. Tab ikke Haabet om lysere Tider, hvor Flaaden atter kan vise vort Flag i Hjemlandet som i Udlandet. Foren Dem med mig i et Gud bevare Danmark!"

Det skulde blive sidste Gang, Kong Christian fik Lejlighed til at mødes med Flaadens Folk, officielt i hvert Fald, i lange og trange Tider. Sommerturene med „Dannebrog" havde Besættelsen sat en Stopper for, og snart efter skulde de dramatiske Begivenheder den 29. August 1943 og Flaadens frivillige Undergang tilsyneladende udslette Danmarks aarhundredgamle Marine. Den var blevet „ausradiert" med et Pennestrøg af Mænd, der vel allerede dengang havde læst Skriften paa Væggen og var gaaet amok.

Men Flaaden var ikke blevet „ausradiert" – dens Mænd levede videre og forberedte Dagen, der maatte komme, hvor de igen i Frihed kunde tjene deres Konge og deres Land, og den kom!

Og den Dag kom ogsaa, da Flaadens Folk paany kunde møde deres Konge ude paa Søen paa et straalende Sommertogt med „Dannebrog" rundt om i de danske Strømme og Sunde og Bælter, i de frie danske Vande.

INDUSTRIEN

Af Civilingeniør Niels Lichtenberg

INDUSTRIEN

Naar det er bleven sagt, at det Nittende Aarhundrede varede lige til 1914, er der deri det rigtige, at al økonomisk, politisk og kulturel Udvikling med Verdenskrigen 1914–18 træder ind i et Tidehverv, der medfører en skarp og afgørende Forskel mellem Tiden før og efter denne store Begivenhed. Dette bliver endog i ganske særlig Grad Tilfældet med den Gren af dansk Erhvervsliv, som udfoldes indenfor det industrielle Erhvervs Rammer. Med næsten profetisk Klarsyn havde vor store Industrimand Alexander Foss i sin skelsættende Tale om „Danmark som Industriland" allerede i Marts 1912 – altsaa i det samme Aar, som Kong Christian X blev Konge – givet et Billede af den Udvikling, der skulde komme paa dette Felt, idet han slog fast, at Industriens Vækst var en økonomisk og befolkningsmæssig Nødvendighed for hele vor Nation. Foss paaviste saaledes, at Landbruget ikke længere vilde være i Stand til at skaffe Arbejde for Tilvæksten af Befolkningen i det Omfang, der svarede til dette Erhvervs hidtidige store Fremgang, og at det vilde blive Industriens Opgave at fremtvinge de nye Erhvervsmuligheder. Han forudsagde, at Udviklingen maaske allerede i 1925 vilde være ført saa vidt frem, at Industri og Haandværk beskæftigede lige saa mange Mennesker som Landbruget. Det kan ikke nytte – hævdede Foss – at fastholde den Tro, at Danmark ikke egner sig til Industriland. Vi har simpelthen ikke noget Valg, og vi maa i Tide klargøre os, hvilke Betingelser vi har for at udvikle Industrien, og paa hvilke Omraader vi bør sætte ind, og Foss fortsatte med at redegøre for de Faktorer, som i denne Forbindelse var de afgørende. Der var først og fremmest den Kendsgerning, at de moderne Transportmidler i vor Tid forlængst helt havde frigjort den storindustrielle Produktion fra det Stavnsbaand, der havde bundet den til Forekomststederne for Jern, Kul og lignende Raavarer og til de store Afsætningsmarkeder. Dernæst at vort Lands geografiske Beliggenhed med de mange gode Havne gav os særlig gunstige

Vilkaar. Den tredie og vigtigste Faktor var Menneskene. Den moderne Industri kræver intellektuelle og moralske Værdier og er kun levedygtig og fremadskridende, hvor den i Industrien virkende Befolkning helt igennem er intelligent, flittig og paalidelig. Ogsaa dette Krav opfyldte den danske Befolkning, fremhævede Foss, thi den danske Arbejder hører til de bedst stillede og bedst oplyste Arbejdsbefolkninger i Europa, ligesom dens Teknikere paa talrige Felter havde vist baade Initiativ og stor Dygtighed.

Hvor mærkeligt det end kan forekomme os i Dag, saa vakte Foss' Tale i sin Tid – altsaa ved Kong Christians Tronbestigelse – stor Opsigt og affødte i vide Kredse en meget livlig Diskussion, som stadig efterlader Spor i de følgende Aar. Den ramte nemlig noget nyt og centralt i Tidens Retning. Landbrugets dominerende Stilling understøttet af Venstrepartiets Supremati beherskede dengang i Hovedsagen den offentlige Menings Anskuelser om vore erhvervsmæssige Retningslinier, og ikke blot i Landbrugskredse næredes den Opfattelse, at Industri og speciel Storindustri var et for vort Land fremmedartet Element. Det, som dengang var dristig og kættersk Tale, betragter vi imidlertid i Dag som en Selvfølgelighed, idet vi forlængst har vænnet os til at regne med Industrien som en væsentlig og betydende Faktor i vor Erhvervsstruktur. Industrien og Haandværket har da ogsaa som forudsagt af Foss allerede for længe siden naaet samme Beskæftigelsestal som Landbruget, og medens Industrien i 1913 kun eksporterede Varer til en Værdi af ca. 70 Mill. Kroner, viste Statistikken lige før sidste Krig en Eksportværdi af Industriprodukter paa over 400 Mill. Kroner med en stadig stigende Tendens. Værdien af Industriens samlede Produktion oversteg i de samme Aar 2 Milliarder Kroner.

Naar man betragter de forskellige Industrigrenes Produktions- og Eksporttal, er disse naturligvis i Sammenligning med de store Industrinationers ret beskedne. Men de maa bedømmes i Relation til Landets Indbyggerantal, ca. 4 Mill. – og bag disse Tal og den Fremgang, som de repræsenterer, ligger et frodigt og virksomt Arbejde indenfor det danske Samfund, visende dettes sunde Opbygning. Denne hurtige Vækst af Industrien i den forløbne Del af Kong Christian X.s Regeringsperiode er et Produkt af mange samvirkende Faktorer. Den har utvivlsomt sit

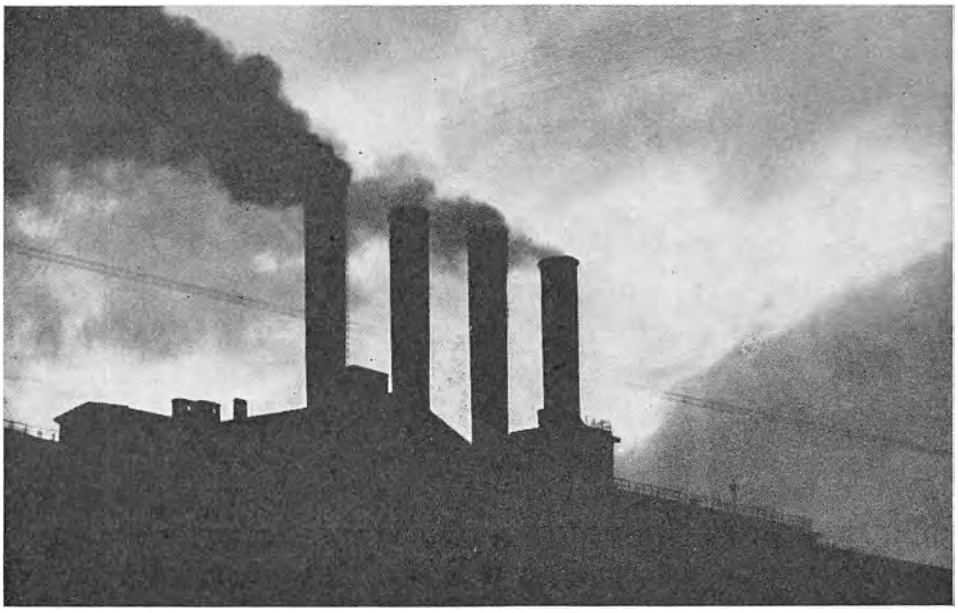

H. C. Ørstedsværket i København, der er Kraftkilde for en Mængde større og mindre industrielle Virksomheder af alle Slags

Udspring i en samfundsmæssig Nødvendighed, der fremkommer i et Land, som, uden at besidde uudnyttede Naturrigdomme, skal skaffe Plads og Arbejde til en Befolkning, som fremdeles er i Vækst. Men det er tillige givet, at selve den Oplæring af Ledere, Teknikere og Arbejdere, som den forudgaaende Industrialisering har affødt, naturligt fremkalder ny Industrialisering. Menneskematerialet er med andre Ord for Haanden til god Besættelse af baade den ene og den anden Plads paa Produktionens Rangstige. Mulighederne viser sig, enten de nu skabes af en Ændring i Forbrugsretningen eller af teknisk-videnskabelige Erobringer for det menneskelige Arbejdsfelt. I en Nation, der ikke savner Initiativ, maa Konsekvenserne da blive, at man søger at udnytte baade Menneskematerialet og de opdukkende erhvervsøkonomiske Muligheder, og det er netop det, der er sket, og som fremdeles sker under Danmarks fremadskridende Industrialisering.

I vor Tid er et vidtforgrenet Net af tekniske Skoler, herunder Danmarks tekniske Højskole, af offentlige og private Laboratorier og Forskningsinstitutter, af praktiske Haandværkerskoler spredt over hele Dan-

mark, og letter derved Bondedrengens Vandring fra Plov til Drejebænk – den samme Bondedreng, som allerede i sin fædrene Bedrift har lært at beundre den mest moderne Landbrugsteknik, Kemiens praktiske Anvendelse, Videnskabens Arbejde i Mejerier og Forsøgsstationer, udstyret med Maskiner og Apparater repræsenterende danske Landbrugsmaskin- og Mejerimaskinindustris bedste Frembringelser. Fremdrift og Virkelyst paa det tekniske Omraade ligger i det hele taget alle Danske i Blodet, og det baade i Byen og paa Landet. Der kan vises talrige Eksempler paa store Industrigrundlæggere og tekniske Foregangsmænd, hvis Vugger har staaet i Husmandshuse langt ude i det grønne danske Land, men i hvis Aarer Teknikkens Blod har rullet. Paa denne Maade er i Danmark skabt en lykkelig Kombination af Landbrug og Industri, ikke alene rent folkemæssigt set, men ogsaa i en økonomisk Vekselvirkning, der, som vi senere skal komme tilbage til, paa en Maade gør Grænsen mellem dansk Landbrug og dansk Industri ret flydende. Det er imidlertid ikke blot Industriens Ledere, der repræsenterer disse Karaktertræk. Den danske Industriarbejder, der har et saa let Haandelag for al Slags Fabrikation, lige fra Skibsbygning til den mest udprægede Finmekanik, frembyder nøjagtig samme Billede.

Som dansk Industri saa langt fra at være et fremmedartet Kunstprodukt har sin Rod i vor nordiske Virketrang og Befolkningens medfødte manuelle og tekniske Færdigheder, saadan er ogsaa Overgangen fra Haandværk til Industri rent organisk. Det er gennemgaaende ikke de store Dimensioner og kæmpemæssige Virksomheder, saaledes som de kendes i de store Industrilande, der præger dansk Industri. Den er vokset op nede fra. Under forsigtig Hensyntagen til de givne naturlige Vilkaar har man – i saa godt som alle Tilfælde – begyndt under meget beskedne Former. De fleste af vore større Industrivirksomheder var saaledes i deres første Aar kun ganske smaa – ja i mange Tilfælde rene Haandværksvirksomheder – og de har – hurtigere eller langsommere – maattet kæmpe sig frem til mere anselige Dimensioner. Selvom vi indenfor en Række forskellige Felter som f. Eks. Skibsbygningsindustrien, Olieindustrien, Cementindustrien og Tobaksindustrien raader over, hvad der maa betegnes som virkelig store Fabriksanlæg, Anlæg, der i hvert Fald er større end nogen anden tilsvarende Virksomhed i Norden, er det de

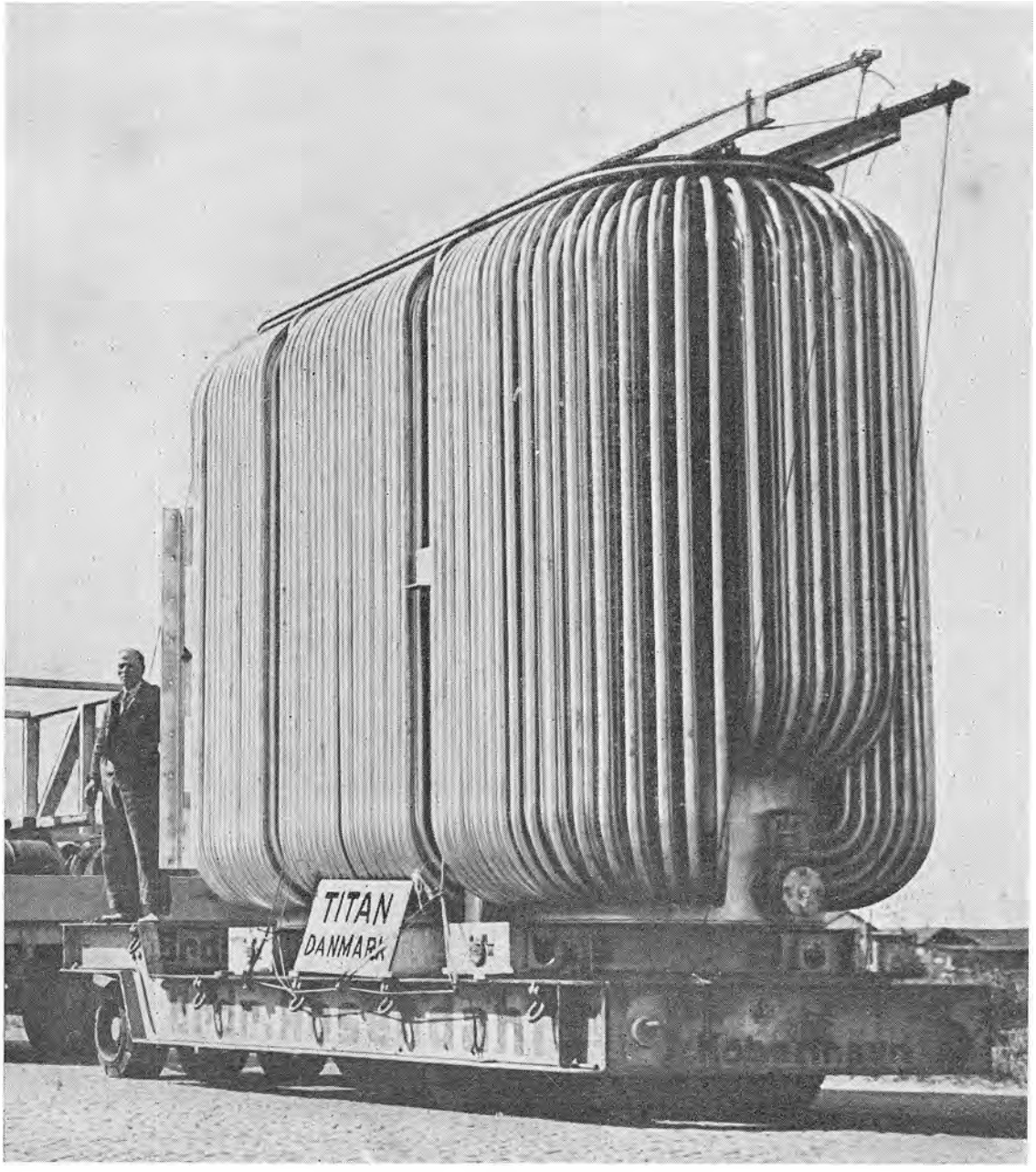

Den største Transformator, der er fremstillet i Danmark. Den vejer 44 Tons, er paa 10.000 Kilovoltampère og for 60.000 Volt

Stearinlys er, naar man kan faa Raavarer, en stor Industri. Lysene fremstilles paa store automatisk virkende Maskiner — —

mange mellemstore Virksomheder, som er Grundstammen i dansk Industri. Et endnu større Antal Virksomheder er af endnu mindre Format, men ikke desmindre solidt arbejdende og velfunderet i deres Afsætning, der i overvejende Grad er baseret paa at tilfredsstille lokale og nationale Behov. Mellem disse mindre industrielle Virksomheder og de egentlige Haandværksvirksomheder findes yderligere forskellige Overgangsformer. At der mellem det lille Maskinværksted ude paa Landet og den højmoderne Storfabrik i Byerne er en vertikal Forbindelse, gennem hvilken dansk Industris Vækst og Fornyelse sker, er allerede fremhævet.

Baade i sin Oprindelse og sin nuværende Stilling har store Dele af dansk Industri, som allerede antydet, den nøjeste Tilknytning til Landbruget, ja — store og betydelige Grene indenfor vor Industri er saa godt som udelukkende baseret paa en Oparbejdelse af Raastoffer, der leveres af det danske Landbrug. Som Eksempel herpaa skal nævnes Mælkekondenseringsindustrien, Produktionen af Kasein, Osteløbe, Blodalbumin, Kødbenmel, teknisk Fedt, Lim, Læder af danske Huder og Skind, Gela-

tine, organo-terapeutiske Præparater, som f. Eks. Insulin, Sukker, Øl, Malt, Gær, Sprit, Likører, Kartoffelmel, Kaffetilsætning, Grønt- og Kødkonserves, Mel- og Grynprodukter, Karotin og i de senere Aar Linolie og Sennepsfrøolie af danske Frø, Tobak o. s. v. Vi har maaske ogsaa her Lov til at medtage Fiskeriets Leverancer til Fiskekonservesindustrien. Maalt i Penge beløber Industriens Køb af Raavarer hos Landbruget sig til flere Hundrede Millioner Kroner. Paa den anden Side er en lang Række danske Industrivirksomheder Storleverandører til Landbruget af en Række for sidstnævnte Erhverv meget vigtige Hjælpestoffer og Maskiner, saasom Gødningsstoffer, Foderstoffer, Mejeri-, Slagteri- og Kølemaskiner samt Mælkejunger, Drittelstave o. s. v., for blot at nævne nogle faa Eksempler. Denne Vekselvirkning opbygget paa gensidig Hjælp og Forstaaelse har paa alle Omraader, hvor den har kunnet lade sig etablere, baaret Frugt og været til stor Gavn for begge Erhverv.

At give en detailleret Redegørelse for alle disse Produktioners Udvikling i Tiden siden Kong Christians Tronbestigelse tillader Rammerne for dette Kapitel os ikke. Vi maa her nøjes med at konstatere, at de fleste siden 1912 er vokset stærkt baade i Omfang og Betydning. Ja, mange fik først i Aarene lige før forrige Verdenskrig rigtig Vind i Sejlene, ligesom andre igen først er oprettet i Aarene, der fulgte. Blandt disse sidste skal her eksempelvis nævnes Produktionen af organo-terapeutiske Præparater, som Insulin, hvoraf vi før sidste Krig aarlig eksporterede for 5 Mill. Kroner.

— — men de fine, lange „Modelys" bliver fremstillet ved Haandkraft: Dyppes, drypper af, dyppes igen o. s. v., til de er tilstrækkeligt tykke

Hele denne Gruppe af Virksomheder, — altsaa alle de, der under den ene eller anden Form er vokset op i nær Tilknytning til

Rebslagerhaandværket er nu praktisk talt fuldstændig overgaaet til store Fabrikker. Her ser man den gamle Reberbane paa Dortheavej i København. Den var i Brug lige til Krigens Udbrud

vort Landbrug – var i 1912 ubestrideligt den førende indenfor dansk Industri. Det var Levnedsmiddelindustrien, som Sukker, Sprit, Øl o. s. v., og Maskiner og Apparater til Landbrug og Mejeribrug, som var den største og betydeligste Gruppe. Af andre større Virksomheder havde vi vore store kunstindustrielle Fabrikker, Cementindustrien og forskellige andre. Skibsværfterne og Maskinindustrien derimod havde ikke dengang paa langt nær naaet frem til den Position, som disse Industrier, der nu ogsaa er kommet til at omfatte den elektrotekniske Industri, i Dag indtager. De gamle Fordomme med Hensyn til naturlige Forudsætninger som Forekomsten af indenlandske Raastoffer havde været en Hemsko for Udviklingen. Men heri skete der netop i Aarene omkring 1912 en mærkbar Forandring, der kom til at sætte Spor i Aarene, som fulgte, og hvor mærkeligt det end lyder, er Maskin- og Skibsbygningsindustrien, herunder ogsaa den elektrotekniske Industri, i Dag det kul- og jernfattige Danmarks største og mest betydningsfulde Industrigruppe, og samtidig ogsaa den, som eksportmæssigt trækker det største Læs. I 1939, da vor Industrieksport var lidt over 400 Mill. Kroner, kunde saaledes godt

200 Mill. Kroner tilskrives de jernindustrielle Virksomheder, der paa det nuværende Stadium af Udviklingen er kommet til at omfatte et meget stort Antal Produktioner, lige fra vore store Skibsværfters mange smukke Baade til kostbare Specialmaskiner af den ene eller anden Art, Radiomateriel og lignende. Der skal til Belysning af den almindelige Udvikling indenfor dansk Maskinindustri i Tiden siden Kong Christian X.s Tronbestigelse her gives en Oversigt over Stigningen i Produktionsværdierne for nogle af de vigtigste Grupper indenfor denne Industri i Aarene fra 1913 til 1938, der var det sidste helt normale Produktionsaar før sidste Krig, hvis Følger paa Raavaremarkedet endnu danner en Hindring for en Genoptagelse af den fulde Produktion:

	1913: 1000 Kr.	1938: 1000 Kr.
Dieselmotorer	2.362	26.800
Elektromotorer, Transformatorer, Omformere, Dynamoer og lignende	2.107	16.154
Dampkedler, Dampmaskiner og Turbiner	1.612	3.700
Mejerimaskiner	1.704	10.405
Slagterimaskiner	276	1.652
Kølemaskiner	1.146	6.329
Landbrugsmaskiner, alle Slags	4.869	14.404
Cement- og Teglværksmaskiner	2.295	11.415
Vaskerimaskiner	147	2.679
Skotøjsmaskiner	226	2.187
Kraner, Elevatorer og Spil	1.500	8.900
Automobiler		60.000

For Skibsbygningens Vedkommende vil Udviklingen være belyst gennem nedenstaaende Oversigt:

	1913:	1923:	1938:
Reg. Tons	c. 23.000	86.500	149.684
heraf Dampskibe	- 5.340	16.700	10.271
Motorskibe	- 17.200	69.600	139.413
Salgsværdi ialt c. Mill. Kr.	13	53	95,6

I 1938 blev der paa de danske Værfter foruden selve Arbejdet med Nybygninger udført Skibsreparationsarbejder til en Værdi af ikke mindre end 32 Mill. Kroner. Endvidere udgjorde Salgsværdien af den paa

de danske Skibsværfter udførte Maskinfabrikation (Kedler, Beholdere o. l.) i 1938 en Salgsværdi paa 38,8 Mill. Kroner.

Det kunde i øvrigt her være fristende at fordybe sig i en Omtale af den smukke Indsats, der ligger bag Udviklingen indenfor en Række af disse Produktioner, der, som f. Eks. Skibs-Dieselmotorer, det elektriske Skibsmateriel, Cementmaskiner og flere andre, hver for sig repræsenterer de et ærefuldt Kapitel i Dansk Industris Historie. Vi maa dog paa Grund af Dansk Industris Alsidighed, der gør det nødvendigt i vor Redegørelse her at berøre et meget stort Antal forskellige Industrigrupper, desværre renoncere paa en saadan Omtale.

Bortset fra visse Grene indenfor Næringsmiddelindustrien har de Produktioner, der i det foregaaende har været berørt, i det store og hele været baseret paa en Forædling af indførte Raavarer. Herfra adskiller sig imidlertid en lang Række større eller mindre Produktionsfelter, som er baseret paa en Udnyttelse af Værdier, der findes i Danmarks Jord. Først i Rækken af disse Produktioner skal her nævnes Cementindustrien, der foruden at være begunstiget af de fine Kvaliteter Ler og Kridt, vi har liggende nær Jordens Overflade og nær gode Havne, har nydt Gavn af det intime Samarbejde, der siden 90'erne i forrige Aarhundrede har været etableret med dansk Cementmaskinindustri. Det maa saaledes sikkert siges at være ret enestaaende, at et enkelt Selskab som F. L. Smidth & Co. A/S som Basis for sit Arbejde, ja man kunde sige som Led deri, har sit eget Lands Industri i den Branche, man arbejder for, til Disposition for den driftsmæssige Gennemprøvning af hvert nyt teknisk Fremskridt, man bringer frem. Vor Eksport af Cement, der finder Sted til mere end 50 forskellige Lande, har i enkelte Aar været oppe paa over ½ Mill. Tons aarlig. I de sidste Aar før Krigen 1939–45 har Cementeksporten andraget omkring 300.000 Tons aarlig, hvilket er henimod Halvdelen af den danske Cementindustris samlede Produktion, der normalt er ca. 700.000 Tons aarlig.

Det „klassiske" Byggemateriale i Danmark til almindelig Husbygning er Teglmursten, hvoraf der her i Landet aarligt fremstilles ca. 500 Mill. Stk. Produktionen, som er fordelt paa ca. 280 Teglværker, omfatter tillige mere end 50 Mill. Stk. Drænrør aarligt og mange andre Teglprodukter. Hertil føjer sig et anseeligt Antal Kalkværker (ca. 60), der ikke

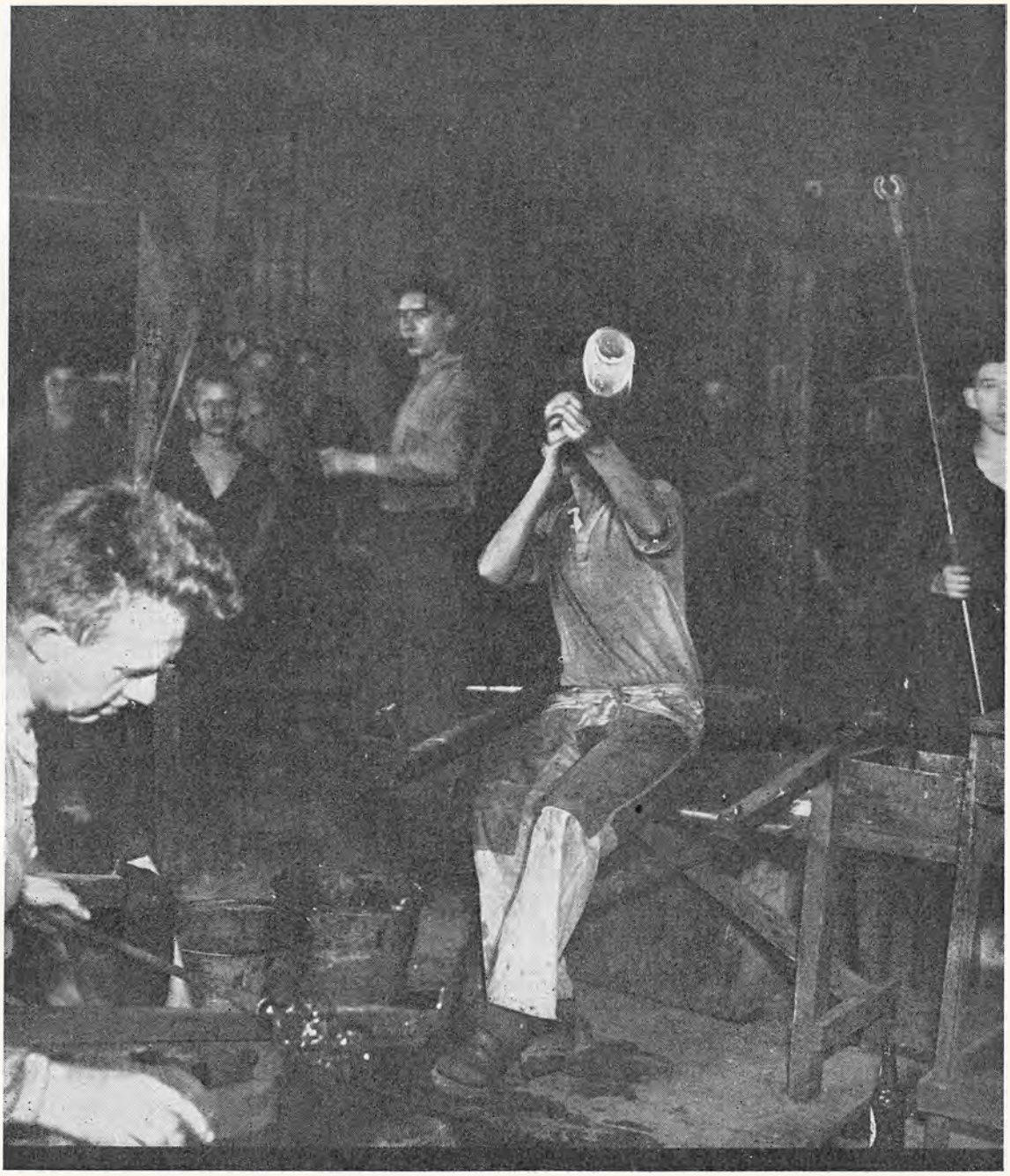

I den gamle „Hytte" i Kastrup fremstilles mange forskellige Slags Brugsglas. Glaspusteren er i Færd med at blæse en Flaske

alene fremstiller de til Bygningsformaal nødvendige Mørtelmaterialer af forskellig Slags, men ogsaa er Storproducenter af Gødningskalk, Foderkalk, Kridt, Slemmekridt, teknisk Kalk, Bygningssten af haard Koralkalk og mange andre Produkter. Desuden har vi Virksomheder, som med Eksport for Øje udnytter vore Forekomster af den saakaldte Kugleflint. Ved Kysterne ved den nordvestlige Del af Limfjorden findes endvidere en interessant geologisk Forekomst, der ikke findes andre Steder i Verden, og som danner Grundlaget for en smuk dansk Eksportindustri. Det er Moleret, hvis væsentligste Bestanddel er Kieselskaller fra mikroskopiske Kieselalger, og som ved Brænding danner en meget let og porøs Sten, der forener en stor Styrke med en stor Isolationsevne. De danske Molersten sælges derfor til talrige industrielle Isolationsformaal Verden over. Ogsaa af almindelig Kieselgur findes der i Danmark Forekomster, som udnyttes. Paa Bornholm findes endvidere forskellige specielle Lerforekomster, der er særlig egnede til Fremstilling af ildfaste Sten. En Række Lervarefabriker, Skærvefabriker og Stenlejer, Tørve- og Tørvebriketfabriker samt Brunkulslejer slutter Billedet af de i Virkeligheden ikke ganske faa Produktioner, der er baseret paa en Udnyttelse af Forekomster i den danske Grund. Antallet af de heromhandlede Virksomheder er saaledes ca. 500. Et af de betydeligste af de industrielle Foretagender i Danmark, som er baseret paa Raamaterialer, der findes indenfor vort Lands egne Grænser, er Kryolitselskabet „Øresund" A/S. Det ejendommelige hvide Mineral, Kryolit, er i større Mængder kun fundet et eneste Sted paa Jorden, nemlig paa Danmarks store Koloni, Grønland. Størsteparten af Raakryoliten, der brydes her, renses og oparbejdes i København, hvorfra det meste af Verden forsynes med dette for den elektro-metallurgiske Oparbejdning af Bauxit til Aluminium uundværlige Hjælpestof. Værdien af den danske Eksport af renset Kryolit har her i en Række Aar oversteget 20 Mill. Kroner.

For saa vidt angaar Arten af de anvendte Raamaterialer hører til den her omtalte Gruppe af Produktioner ogsaa den danske Porcelænsindustri og Glasindustri. Porcelænsindustrien er for øvrigt en af den danske Industris Veteraner, idet det nu er mere end 150 Aar siden, at vor ældste Porcelænsfabrik blev grundlagt, og lad mig her i Tilslutning til vor Kunstindustri nævne det danske Georg Jensen Sølv, hvis Historie netop

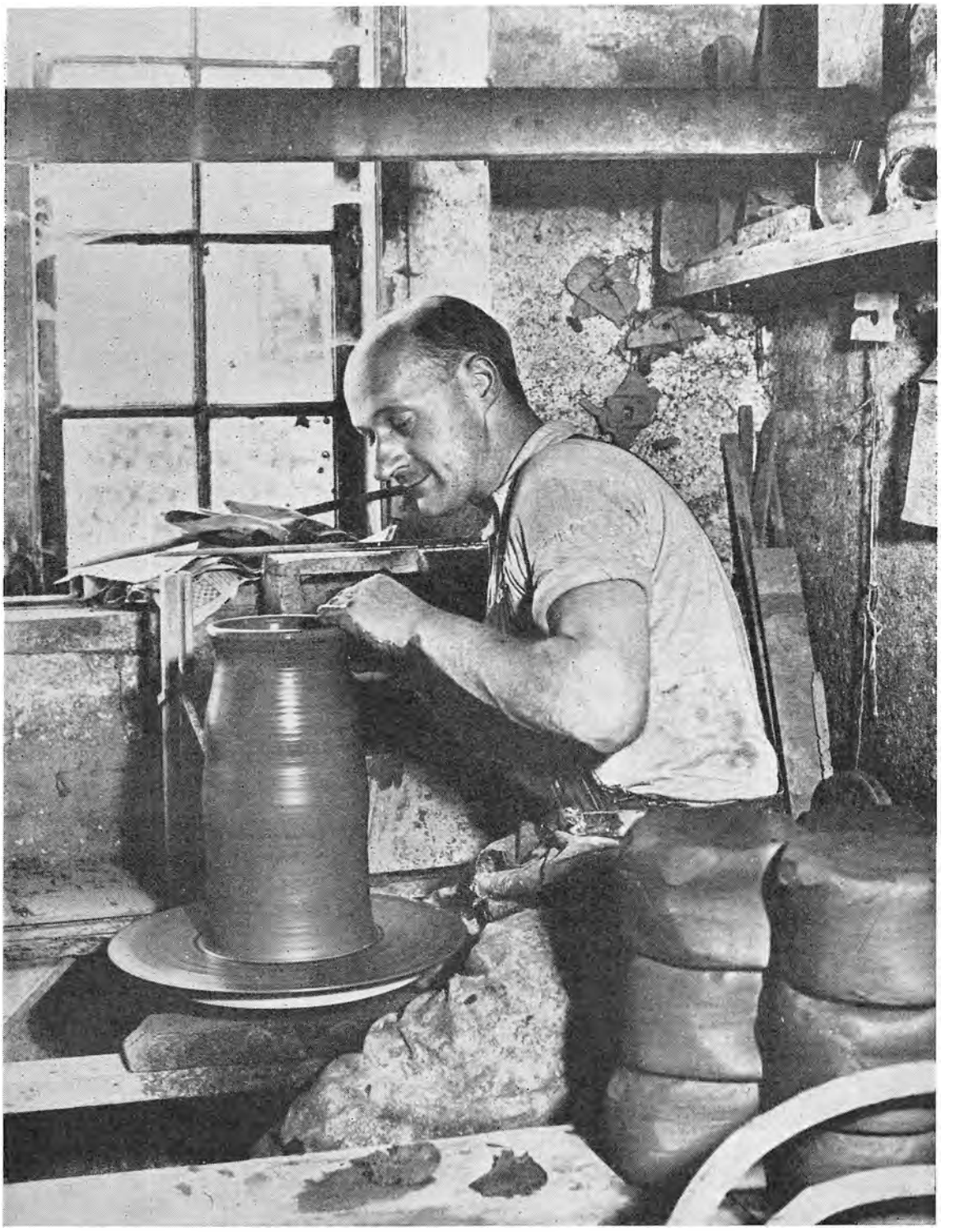

Pottemageriet, et af Verdens ældste Haandværk, staar stadig i Flor. Hos Seidelin i Faaborg har det været drevet i over 100 Aar, og man ser her en Seidelin jun. ved Arbejdet

falder sammen med den Periode, vi her taler om, og som har vakt berettiget Opmærksomhed Verden over.

En af Danmarks andre betydelige Industrigrupper er Tekstilindustrien, der her i Landet omfatter baade Bomuldsspinderier, Bomulds- og Linnedvæverier, Kunstsilkevæverier, Uldspinderier og Klædefabriker, Gulvtæppefabriker og et stort Antal Trikotagefabriker samt et Par nylig oprettede Hørspinderier. De paagældende Produktioner beskæftiger ca. 16.000 Arbejdere. Bomuldsspinderierne og Trikotagefabrikerne producerer den allervæsentligste Del af de Varer, vi bruger; de øvrige Tekstilbrancher derimod kun ca. Halvdelen.

Ogsaa Konfektionsindustrien er saavel i beskæftigelsesmæssig som i produktionsmæssig Henseende en betydende Faktor indenfor dansk Industri. Den dækker ca. 95 pCt. af Landets Behov for de paagældende Varer (Værdi 160 Mill. Kroner med Prisniveau 1939) og beskæftiger henimod 20.000 Arbejdere og Hjemmearbejdere.

Noget tilsvarende gør sig gældende for Skotøjsindustrien, der hvert Aar fremstiller 5–6 Mill. Par Fodtøj til en Værdi af mellem 40–50 Mill. Kroner (Prisniveau 1939), svarende til omtrent 95 pCt. af Landets Forbrug. Heri er endda ikke medregnet vore store Gummifabrikers Produktion af Gummifodtøj, hvoraf der aarligt fremstilles mere end 2,5 Mill. Par.

Et andet ret omfattende Produktionsomraade er Træindustrien, der blandt sine Virksomheder tæller et stort Antal Savskærerier, Stavfabriker (Bødkerier), Finérfabriker, Trævarefabriker, Træskofabriker, Pakkassefabriker, Maskinsnedkerier, Stole- og Møbelfabriker, ialt ca. 500 Virksomheder med en Beskæftigelse paa mere end 7.000 Arbejdere. Der er for flere af disse Virksomheds-Gruppers Vedkommende Tale om en efter Landets Størrelse ganske anseelig Produktion. I 1939 fremstilledes saaledes 3,4 Mill. Sæt Bøgestave til Smørdritler, 8–9 Mill. Stk. Cigarkasser og Pakkasser til en samlet Værdi af 12,5 Mill. Kroner.

Ja, saa er der Papir- og Papirvareindustrien, Korkvareindustrien, Gummiindustrien, Farve- og Lakindustrien med sin ikke helt ubetydelige Eksport af Trykfarver og finere Lakker, Emballagefabriker og endvidere vore store Oliefabriker, der normalt er Danmarks største Eksportvirksomheder. Af ca. 450.000 Tons Raavarer i Form af olieholdige

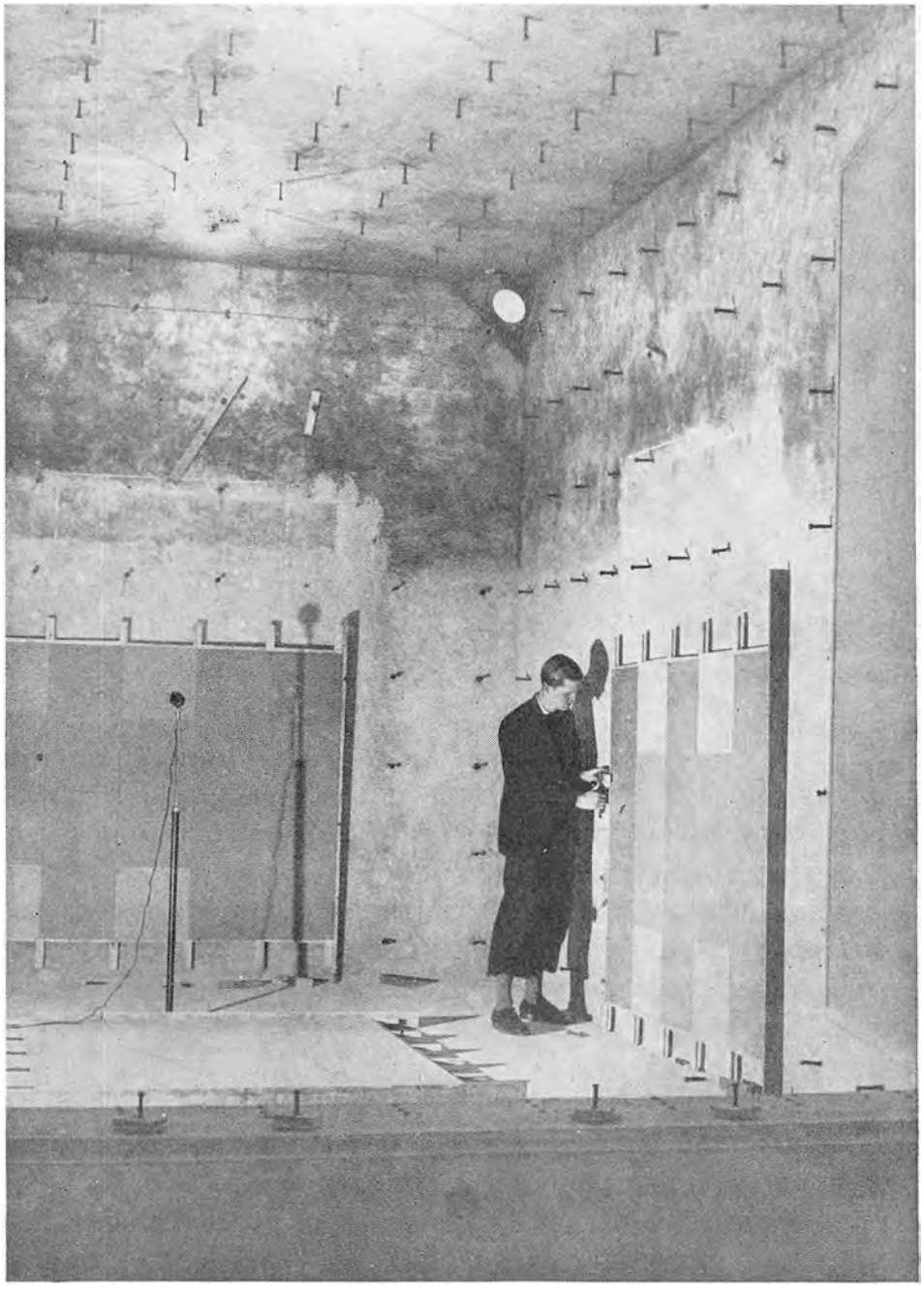

I dette Laboratorium paa den tekniske Højskole foretages videnskabelige Forsøg, der staar i direkte Forhold til det daglige Liv. Her undersøges bl. a. de forskellige Bygningsmaterialer og deres Evne til at holde Støj ude

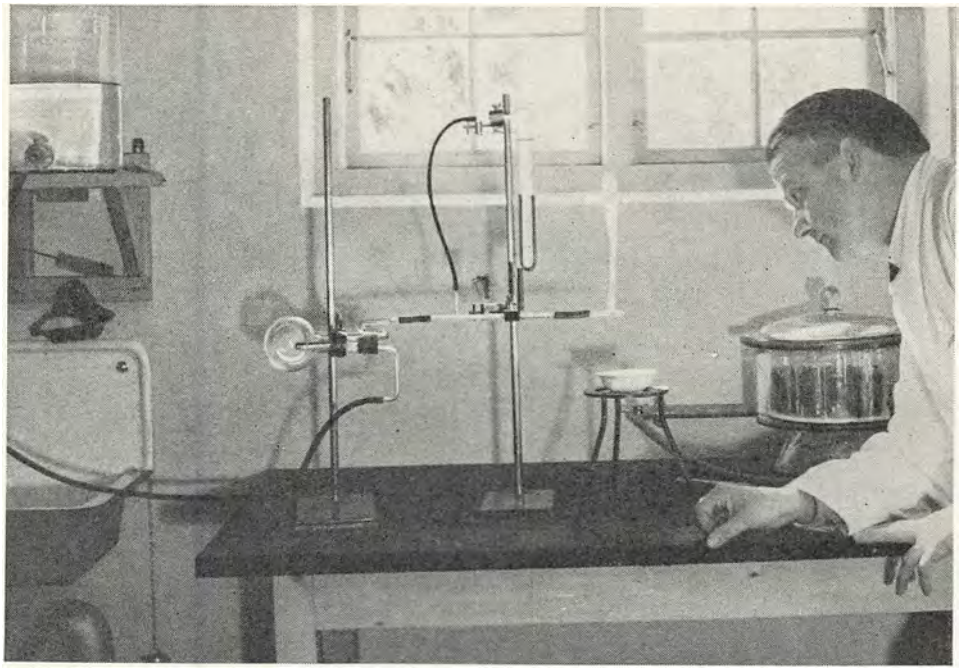

Tobaksindustrien har ogsaa taget Videnskaben i sit Sold. Tobakskemikeren, Ingeniør Molde har konstrueret et Apparat, der selv kan „ryge" baade Cigarer, Cigaretter og Shag. Røg og Aske opsamles til kemisk Undersøgelse

Plantefrø samt Hvalolie oparbejder de foruden Spiseolier, bl. a. til Margarine, og tekniske Olier til Sæbe og lignende, ogsaa store Mængder Foderstoffer til det danske Landbrug. Der er endvidere en Række større og mindre kemiske Virksomheder med de store Svovlsyre- og Superfosfatfabriker i Spidsen, og endelig Tobaksindustrien, Chokoladeindustrien og Medicinalindustrien, Fabriker for Fremstilling af Blyanter, Tændstikker, Stearinlys, Husholdningsartikler, Tagpap og Vejmaterialer og mange andre.

Af ovenstaaende Redegørelse fremgaar klart, at en af de Ting, der i saa udpræget Grad er karakteristisk for dansk Industri, er dens Alsidighed. Paa saa godt som alle Felter, hvor der har været Mulighed for en Optagelse af nye Produktioner, har den for Danskeren saa karakteristiske Virkelyst og Flid gjort sig gældende.

Dansk Industri er altsaa i sin Struktur paa ingen Maade ensidigt præget af denne eller hin Branche. Fælles for den hele Industri – lige fra

den store og larmende Maskinfabrik til den mest forfinede kunstindustrielle Virksomhed – er blot den enkle Kendsgerning, at den er baseret paa Kvalitetsarbejde, Soliditet og Særpræg. Uden at fremstille vore Varer i en Kvalitet, der staar paa Højde med det bedste, der laves i Udlandet, kan vi heller ikke gøre os Forhaabning om at være med i Konkurrencen. Den rette Kvalitet er i vor Tid imidlertid ikke den eneste Forudsætning for at kunne klare sig i Kampen paa Verdensmarkedet. Varerne maa tillige kunne fremstilles til en konkurrencedygtig Pris. Det er saaledes kun i uhyre sjældne Tilfælde, at Prisen ingen større Rolle spiller for Salget. Vi har i vor Lovprisning af vor egen Indsats paa forskellige industrielle Felter været alt for tilbøjelige til at fremhæve Kvaliteten som det eneste fornødne til Skade for den Udvikling, som er nødvendig for, at vi til enhver Tid ogsaa prismæssigt kan være med i Legen.

Den stadigt voksende danske Industrieksport staar som en Bekræftelse paa, at dansk Industri til enhver Tid har forstaaet at tilpasse sig de Vilkaar, under hvilke den har maattet arbejde, saaledes at den har kunnet vokse til at blive en sund Faktor indenfor vort Lands samlede Økonomi – og det skal her til Slut tilføjes, at det, der her blev naaet, i langt de fleste Tilfælde var Resultatet af Enkeltmandsindsats. Det var det frigjorte Initiativ for den enkeltes Arbejdsvilje, den personlige Dispositionsfrihed, som paa Ejendomsrettens Grundlag skabte den Fremgang, som her er naaet.

Niels Richtzenberg.

OMKRING DET DANSKE MUSIKLIV

Af Magister Kaj Aage Bruun

OMKRING DET DANSKE MUSIKLIV

Forbindelsen mellem den danske Tonekunst og det danske Kongehus har altid været præget af en vis Hjertelighed og Forstaaelse. Der er Kapitler i den danske Musiks Historie, som udelukkende kan forklares ud fra den Kunstforstaaelse, ja Vilje til kunstnerisk Udfoldelse, der udstraaler fra Monarkens egen Person; det gælder i første Række Renaissancedrotten Christian IV, Musikkongen, hvis Musikhof blev europæisk berømt, og hvis Nidkærhed ogsaa for selve den danske Musiks Trivsel gav et Komponisttalent som Mogens Pedersøn de fornødne Vækstbetingelser. Men ogsaa hans Efterfølgere lagde Vægt paa deres Musikstat, deres Hofkapel, ofte i Tilknytning til Teatret eller Kirken, enten det nu drejede sig om Hofballet, italiensk eller dansk Opera, fransk Syngespil eller, som under den teater- men ikke musikfjendtlige Pietistkonge Christian VI, den religiøse Kantate. Der kunde i det hele taget fremdrages mange morsomme og værdifulde Træk angaaende Forholdet mellem det danske Kongehus og den danske Tonekunst. Den joviale Grundlovskonge Frederik VII, der selv var et lille Stykke af en Amatørkomponist, og som blandt sine allernærmeste personlige Venner talte den gemytlige Studentersangforeningsdirigent Chr. J. Hansen, kaldet „Kammermusikken", var saaledes ganske klar over, hvor god og sund en demokratisk Folkeføde Tiden havde at opvise baade i Ole Emil Hornemans og H. C. Lumbyes populære Toner. Hvor hjerteligt et Forhold bestod der ikke ogsaa mellem den danske Musikromantiks førende Mænd, og da ikke mindst Gade og Hartmann, og Kong Christians Bedstefader, Kong Christian IX, hvis Guldbryllup gav Anledning til en hel musikalsk Pragtudfoldelse, kulminerende i Hartmanns festlige Guldbryllupskantate, der jo staar som et Symbol paa den Samhørighedens Aand, der i Lyst og Nød tvandt sine gyldne Traade mellem Kongefamilien og Familien Danmark. Ikke mindst i det kgl. Teater besegledes ofte den levende Forbindelse mellem det danske Kongehus og dansk Tonekunst. En stor

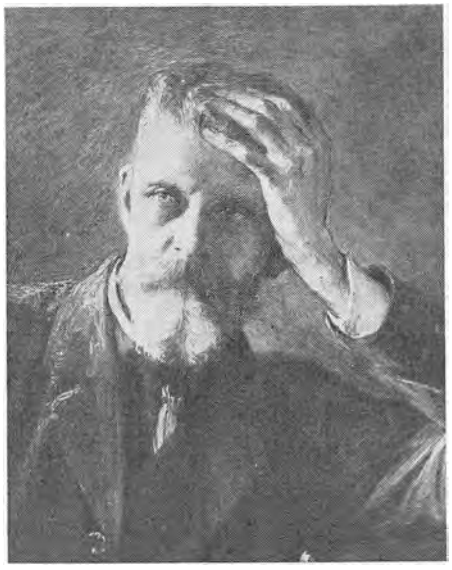

Lange-Müller

Del af det 18. og 19. Aarhundredes dansk dramatiske Musik, Opera-, Syngespil- og Skuespilmusik er saaledes ligefrem skrevet direkte til Fest- og Hyldestforestillinger paa kongelige Højtids- og Mærkedage, og fra den baldakinprydede Kongeloge er der knyttet mangt et varigt Baand mellem Konge og Folk. Om nogen Konge har oplevet denne spontane Vekselvirkning mellem Tilskuerplads og Kongeloge, er det vel Kong Christian X, Genforeningskongen, hvis Indtog i Sønderjylland i 1920 gav sig sit kunstnerisk-nationale Udtryk i Helge Rodes Festspil „Moderen" med Carl Nielsens prægtige Musik, der berigede den nationale danske Tonekunst med saa store Værdier som den djærve March, Visen om Prinsesse Tove af Danmark og Forspillet til syvende Billede, formet som en kort symfonisk Parafrase over den stolte Melodi til Sangen „Som en rejselysten Flaade", der jo saa at sige er blevet vort Slægtleds Nationalsang.

Kong Christians lange Regeringstid fra 1912 til idag dækker over et begivenhedsrigt Afsnit indenfor det danske Musikliv, et Afsnit der i sine Brydninger og Kampe, sin Vilje til Evolution trods alt præges af Periodens stærke Dønninger, som de kom til Udbrud i den første Verdenskrig, den urolige, mærkeligt rodløse Efterkrigstid og endelig det sidste store Ragnarok.

Som ung Prins, fostret af en Slægt, hvem Musikinteressen ikke var fremmed, oplevede vor nuværende Konge den danske Musikromantik i dens sidste store Fase. Baade Hartmann og Gade, C. F. E. Horneman og Lange-Müller, der alle, med Udgangspunkt i Kuhlaus og Weyses Kunst, havde skabt en særpræget, ægte dansk-national Stil, virkede endnu og satte Præg paa Musiklivet. I „Musikforeningen" herskede Gade til sin Død i December 1890, da hans Eftermand, den dansk akklimatiserede

Et morsomt Billede fra Fini Henriques' 50-Aars Fødselsdag. Man vil mellem Gæsterne finde en stor Del af Musiklivets og Pressens Spidser: Peter Cornelius, Charles Kjærulff, Behrens, Carl Nielsen og Anne Marie, Schnedler-Petersen og endnu flere. Billedet er fra 1918

Bøhmer, Professor Fr. Neruda, traadte til, i Tivoli svang den martialske Balduin Dahl med de flotte, sylespidse Mustacher Sceptret efter gamle Lumbyes Fratræden i 1872, og paa det kgl. Teater naaede Operaen en Storhedstid uden Lige under den norske Mesterdirigent Johan Svendsen. Den 23. Januar 1887 blev noget af en Mærkedag for den traditionsrige Scene; med Premièren paa Drachmanns og Lange-Müllers Eventyr-Festspil „Der var engang –" oprandt en af de store Aftener, hvor Kongehus og Folk knyttes nær til hinanden.

Men hvorledes laa nu den musikalske Situation ved Tronbestigelsen i 1912? Paa det Tidspunkt levede man stort set paa Romantikkens Efterdønninger. Senromantikken, der havde faaet sin fine, lidt vemodigt høststemte Udklang i Lange-Müller, havde efterhaanden ganske mistet Kraften til indre Fornyelse. De engang saa stærke romantiske Impulser, der fra ca. 1840'erne til op i 1870'erne havde skabt et straalende Højdepunkt i den danske Musik, var saa at sige opbrugte. Det Komponistkuld, som virkede i Aarene omkring Aarhundredskiftet, havde det i Grunden slet ikke let. Ikke fordi det skortede paa Skrivefærdighed eller idealistiske Bestræbelser – slet ikke, men Tiden var mærkeligt rastløs og usikker paa sig selv. Der er trods alt noget ormstukkent over den. Jo mindre man kunde besinde sig paa sig selv, jo mere spejdede man efter Resourcer udefra. Mens man klamrede sig til de sidste Rester af den romantisk-nationale Musiktradition, var man ved at blive rendt over Ende af Indtrykkene fra den

Den glade Georg Høeberg ved et Sangerstævne i Odense 1925, ved hvilket Kongen og Dronningen var tilstede

store Verdens Kunst. De truede med helt at knuse det ikke altfor stærke Personlighedspræg hos denne Komponistgeneration, der ustandseligt mødte nye Problemer og maatte „stille sig om". I den symfoniske Litteratur, Kammermusiklitteraturen og Operalitteraturen dominerer Fremmedpaavirkningerne fra Brahms, Bruckner og Mahler, Tschaikowsky, César Franck, Grieg, Saint-Saëns og den franske Impressionisme omkring Debussy, fra Wagner, Verdi, de italienske Verister og Puccini og derfra videre til Rich. Strauss og den mere radikale Modernismes første Stormløb mod hele Romantikkens Aand og Væsen. Hvor mærkelig mat og famlende virker ikke ogsaa Størstedelen af den Tids danske Musik! Ikke fordi det saadan set manglede paa Talenter. Tænker man tilbage paa denne Periode, hvor den ret begrænsede Musikmenighed gik til Koncerter i „Musikforeningen", „Cæciliaforeningen" og „Dansk Koncertforening", hvor den unge Georg Høeberg i Aarene fra 1910–14, det Aar han tiltraadte Posten som Kapelmester ved det kgl. Teater, tjente sine Sporer som Diri-

Emil Reesen ved Flygelet i 1922

gent, dukker mange Skikkelser op i Erindringen. Der er den konservativt-romantiske Organist ved Frue Kirke, Konservatoriedirektør *Otto Malling,* Wagnerhaderen, der forgudede Gounod og Saint-Saëns, hans Efterfølger, César Franck-Elskeren *Gustav Helsted,* den intelligente *Victor Bendix,* Klaverspilleren og Dirigenten, hvis Navn endnu er knyttet til enkelte fintformede Sange og en velskreven Klaver-Trio, den Wagner- og Verdi-begejstrede Operakomponist *Aug. Enna,* Skomagersønnen fra Nakskov med det italienske Blod i Aarerne, kendt fra en lang Række Operaarbejder af et ganske virkningsfuldt, omend temmelig groft Teatertilsnit o. m. a. Som de førende Musikere i denne Tid, fra hvilken man ogsaa med et Smil mindes den glade Musikant fra Frederik Jensens Nørrebro og Julius Schiøtts zoologiske Have, Revymelodiernes ukronede Konge *Olfert Jespersen,* staar dog *Louis Glass* og *Fini Henriques.* Glass er Alvorsmanden, en noget verdensfjern Idealist, tanketung og med Hang til filosofiske Grublerier. Han var en paa sin Vis betydelig Musikerbegavelse, i de unge Aar en fremragende Klaverspiller, der som

Mogens Wöldike spiller Orglet i Holmens Kirke

Pædagog kom til at øve stor Indflydelse paa den yngre Generation. Blandt hans Elever kan man saaledes nævne Victor Schiøler. Som Komponist hævdede han sig særlig som Symfoniker, som saadan rodfæstet i Gade, hvilket navnlig kommer frem i hans første og maaske bedste Symfoni, den saakaldte „Skovsymfoni", men iøvrigt stærkt paavirket af Brahms, Bruckner og Tschaikowsky. Han er en af de faa i Tiden, der behersker den store Form, men hans symfoniske Musik, der til Tider forfalder til filosofisk-musikalsk Taagetale, lider under Senromantikkens Mangel paa Prægnans baade i Form og Indhold. Og dog skabte han i de fuldmodne Aar i 1919 i sin femte Symfoni, kaldet „Sinfonia svastika", et Værk, hvis Monumentalitet forbavsede; den Renaissance, det lovede, havde han imidlertid ikke Kræfter til at føre videre. Af hvor ganske anden en Støbning er ikke Fini Henriques, den uforbederlige Pudsenmager, den evige, genialt begavede Gøgler — saa langt den frodigste af Efterromantikkens Musikere. Med sin Ungdomsbedrift fra 1898, Musikken til Drachmanns Melodrama „Vølund Smed", i hvilken Hartmann-Traditionen blandes med Klange fra Wagner og fra Joh. Svendsens festlige Orkester, havde han slaaet sig fast. Gedigen romantiskpræget Kunst

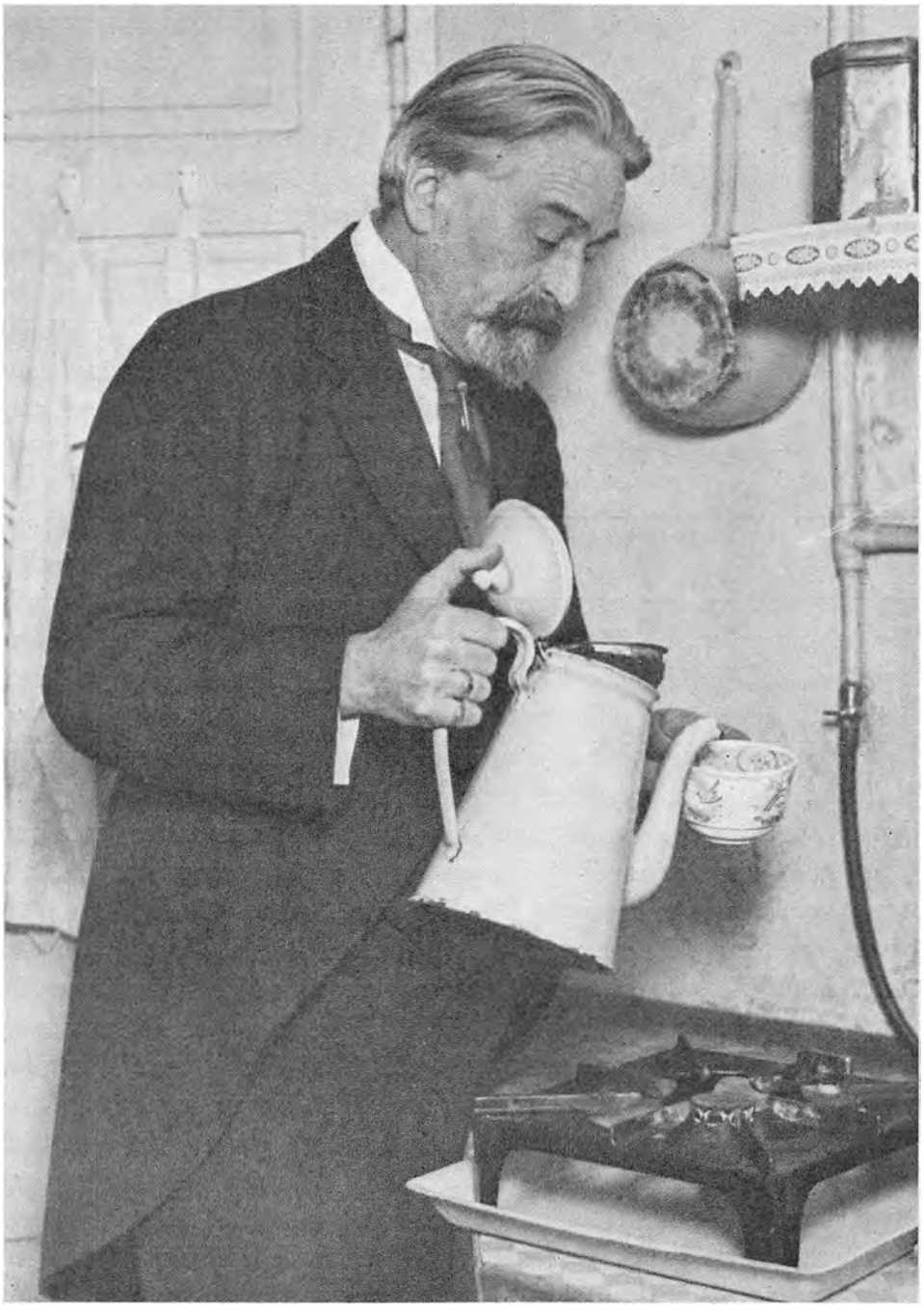

Et pudsigt Billede, der viser, at Schnedler-Petersen kunde mere end dirigere et Orkester

Egisto Tango

ydede han ogsaa i sine kammermusikalske Arbejder, ligesom Opførelsen af hans H. C. Andersen'ske Eventyrballet „Den lille Havfrue" i 1909 blev en Begivenhed indenfor nyere dansk Balletmusik, og dog virker det „finiske" Særpræg til Tider stærkest, mest karakterfuldt i den lille Form, i de smaa Klaver- og Violin-Miniaturer, med hvilke han selv, uimodstaaelig i sit rørende Lune, henrykkede hele Danmarks Publikum fra Skagen til Gedser.

Men Skæbnen vilde, at det *nye* netop skulde bane sig Vej midt i Senromantikkens overvejende saa epigonagtige Tid. Med uimodstaaelig Kraft brød en ny, sejrrig Dag frem i dansk Tonekunst med den store Fynbo *Carl Nielsen,* der var født i 1865 i et lille Bondehus paa en Mark i Nørre Lyndelse Sogn. I 1883 var han kommet her til Byen for at søge Musikkonservatoriet og havde allerede givet dansk Musik nyt Liv, ny Rejsning og Vækst med sine Ungdoms- og tidlige Manddomsværker, den første Symfoni, g-mol Symfonien fra 1892, den anden Symfoni, „De fire Temperamenter" fra 1901, den gammeltestamentlige, i sin Aand mærkeligt grundtvigske Bibel-Opera „Saul og David" fra 1902 og den mesterlige, i sit Lune saa ægte danske Holberg-Opera „Maskarade" fra 1906, de væsentligt i de yngre Aar opstaaede Kammermusikarbejder og den tredje Symfoni, „Sinfonia espansiva", med dens navnlig saa klassisk helstøbte Førstesats. Vendt mod Senromantikkens vege Drømmerier og vage Udtryksmaade satte han ind med et nyt, stejlt og virilt, rytmemejslet og markant Tonesprog, muldgroet i sin Sundhed, dagfødt i sin Klarhed og havfriskt i sin helt primitive Oprindelighed. Som Motto for sit Opus 8, den symfoniske Klaversuite, havde han ungdomskækt sat de goetheske Ord: „Ach, die zärtlichen Herzen! Ein Fuscher vermag sie zu rühren" — Brodden var tydeligt nok rettet mod det romantiske Føleri, mod Forlorenheden og Svulsten. Han vilde noget nyt,

Bel Canto synger i Slotsgaarden i Stockholm for begejstrede Svenskere

denne lille Fynbo med det syngende Maal, de graa, poliske Øjne og det stride, opstaaende Haar, noget nyt, der alligevel var i Pagt med noget gammelt, med Musikkens evige Grundlove og Grunddrifter. Han gik i Skole hos de store Gamle, hos Joh. Seb. Bach og Palestrina, den instrumentale og vokale Polyfonis, Kontrapunktets to vældige Lovgivere. Og han drev ikke Abespil med dem for at lave kamufleret Plagiat, som Reger med Bach, nej, han trængte ind til deres inderste Væsen og vandt derved Klarhed over sine egne Vaaben. Naar Carl Nielsen ligefra sit Opus 1, den lille frejdige Strygersuite i a-mol, har dette ubedragelige Selvstændighedsstempel paa sin Pande, ligger det jo i, at han, den bondefødte Musikant, trods enkelte Ungdomspaavirkninger fra Brahms, Klassikeren blandt Romantikkerne, og Johan Svendsen i al sin Oprindelighed havde Evnen til at gaa bag om Traditionen og opleve de musikalske Grundelementer med helt friske Sanser. De laa for ham som et nyopdaget, ubrugt Arbejdsmateriale. Mod Senromantikkens ofte saa overeksponerede Melodik og harmoniske Klangorgier satte han en vis Askese, men af en egen, frugtbar Art. I sin Melodidannelse søgte han til klare, faste, overvejende diatoniske Intervaller. Rytmisk brød han Senromantikkens tiltagende Stereotypi; stærke rytmiske Impulser gaar gennem hans Musik som et vældigt Vejr. Den Carl Nielsen'ske Rytme med dens elementære Virkning kan baade have slentrende Ynde og stejl

Trods, den er under evig Udvikling og Forandring, et Billede paa livsbekræftende Energi, uudslukkeligt som Livsviljen selv. Studiet af de gamle Kirketonearter ledte ham ogsaa til en Forenkling af Harmonierne, hvor en ren Treklang for ham blev en større og frydefuldere Oplevelse end selv den mest kromatisk udpolstrede Fire- eller Femklang. Endelig resulterede den karske Interval- og Rytmeglæde og den sunde Samklangsfølelse i en, ogsaa gennem Studiet af de Gamle, forstærket og uddybet Higen mod det polyfone. Carl Nielsen er den fødte Kontrapunktiker. For ham er Musik Kræfter i Bevægelse. Driften mod faste, tematisk prægnante Liniers Brydning i Satsen, hele dette energisk arbejdende Pulsslag, er den inderste Drivkraft i hans Musik. Han gik ad stejle Veje, brød med vedtægtsbestemte Skønhedsidealer og krævede en *ny* Skønhed, der bundede i Sanddruhed og Karakterfasthed. En lille Episode rinder mig i Hu. Vi sad i det kgl. Teater i Februar 1919 til en Prøve paa Carl Nielsens Musik til „Aladdin", som skulde op i Johs. Poulsens overdaadige Iscenesættelse; for første Gang prøvede vi Negerdansen igennem. Den virkede chokerende, og der kom et Par lidt raadvilde Smil frem. Carl Nielsen saa det og brød af. Med Brillerne helt ude paa Næsen og Hovedet lidt paa Skakke, hans Yndlingspositur, sagde han paa sit fynsk: „Naj, naj, mine Herrer, De skal ikke smile. Det hær, det skal ikke være kønnt, det skal være karakteristisk!" – Carl Nielsen i en Nøddeskal! Hans sidste Kulmination faldt netop i Kong Christians Regeringstid. I Aarene fra 1912 til 1931, Carl Nielsens Dødsaar, blev de fulde Konsekvenser af hele hans Stil og kunstneriske Indstilling draget. Klarest, med mest ubøjelig Logik i den fjerde Symfoni, „Det Uudslukkelige", med dens rytmiske Eruptioner og vældige melodiske Ekspansion i den langsomme Midterdel, Violin-Koncerten, den to-satsede femte Symfoni, hvis første, pastorale Sats maaske er hans største symfoniske Triumf, den viltre, Pan-i-voldske Klarinetkoncert, den sjette og sidste, mere eksperimenterende, lidt strawinskypaavirkede Sinfonia semplice og endelig i det store, ejendommeligt fascinerende Orgelværk „Commotio". Men for alt dette maa man ikke glemme den folkelige Indsats, der blev gjort af Carl Nielsen og hans nære Ven og Fælle, den højtbegavede Kirkemusiker *Thomas Laub,* Musikologen, der ud fra sit Kendskab til den middelalderlige Musiktradition prøvede at rekonstruere den danske Folkevise i

Et musikalsk Trekløver: Øverst Anton Melbye, Frederik Jensen (med Hat) og Olfert Jespersen, der komponerede et Utal af Frederiks Træffere

Et yngre Billede af Emil Holm

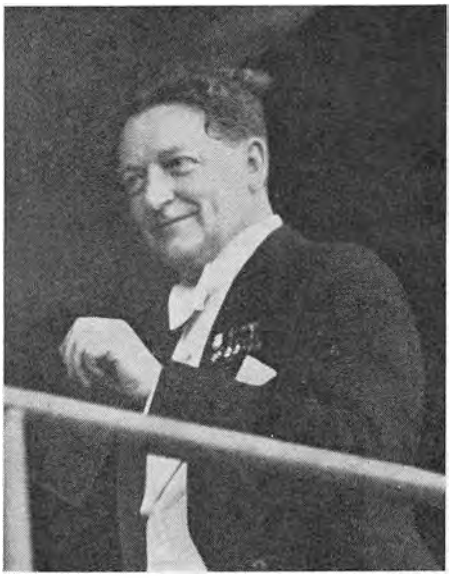

Hye-Knudsen paa Podiet

Kirketonearternes renfærdige Klædebon, og som gennem sit Hovedværk, „Dansk Kirkesang", fra 1918 tilstræbte en radikal Fornyelse af vor Kirkesang med Rod i Luthertidens djærve, rytmisk marvfulde Koral. Sammen udgav Laub og Carl Nielsen i Aarene 1915 og 1917 de to epokegørende Samlinger „Danske Viser", der bl. a. indeholder Perler som „Underlige Aftenlufte", „Jeg bærer med Smil min Byrde" og „Nu er Dagen fuld af Sang", Melodier, der i deres geniale Enkelhed lagde Grunden til en ny Sangglæde, der bredte sig Landet over og ikke mindst greb Folkehøjskolens Ungdom.

Fra Laub og Carl Nielsen førtes denne fornyende, folkelige Viseform videre af Disciplene *Th. Aagaard,* den evnerige Sanglærer paa Ryslinge, og hans Efterfølger *Oluf Ring.* Ogsaa indenfor Romancen virkede Carl Nielsen fornyende; den samme nyvakte Naturglæde, som gennemstrømmer hans forelskede Hymne til Fødeøen, Korværket „Fynsk Foraar", slaar os imøde i Sange som „Æbleblomst", „Sommersang" eller „Sang bag Ploven". Ludvig Holstein og Jeppe Aakjær blev ikke for ingenting hans Digtere. Og noget af denne Sangtone, blandet med enkelte Træk fra den Lange-Müller'ske Romance, lever videre hos to af Carl Nielsens mange Elever, *Ad. Riis-Magnussen* og *Poul Schierbeck,* blandt hvis

øvrige Produktion, der bl. a. omfatter en længere Række Lejlighedskantater, man ganske særlig hæfter sig ved den i al sin lyse og mandigt friske Ungdommelighed saa fortrinlige Kantate ved Universitetets aarlige Immatrikulationsfest og den navnlig orkestralt sikkert og fint gennemarbejdede Opera „Fête galante".

Carl Nielsen

Selvsagt satte Carl Nielsens Virke dybe Spor i Tidens danske Musikudvikling. En Skare unge fylkede sig om ham og hans Fane, medens ældre Musikstrømninger med megen Kultur førtes videre af Komponister som *Hakon Børresen,* mest typisk repræsenteret ved sin med Lune og Poesi gennemførte Musikkomedie „Den kongelige Gæst", den altid formklare, lidt gallisk prægede Symfoniker *Peder Gram,* Statsradiofoniens nuværende Musikchef, den i sin Klaver- og Sangmusik Brahms- og Debussy-prægede *Roger Henrichsen,* Studentersangforeningens fleraarige Dirigent, den meget produktive *Ludolf Nielsen,* bedst husket fra Sukces-Balletten „Lackschmi", og den altid gedigne Vordingborg-Organist *J. L. Emborg,* der, ligesom Domorganisten ved Vor Frue, *N. O. Raasted,* nærmest udgik fra Max Reger-Skolen, m. fl. I Kredsen omkring Carl Nielsen møder man foruden de lige nævnte Sangkomponister Riis-Magnussen og Schierbeck Navne som Symfonikeren *Rudolph Simonsen,* det kgl. Musikkonservatoriums lige afdøde Direktør, Roskilde Domorganisten *Emilius Ban-*

Ebbe Hamerik som Finlandsfrivillig

gert, Finn Høffding, Jørgen Bentzon og *Knud Jeppesen.* De sværger til de nye Idealer i Modsætning til deres lidt yngre Samtidige *Rud. Im. Langgaard,* en eminent, men mærkeligt uafvejet Musikbegavelse, der allerede i Drengeaarene vakte Opsigt som Orgelvirtuos. Gennem en stor symfonisk Produktion, som navnlig præges af en betydelig orkestral Fantasi, søgte han med fanatisk Overbevisning at videreføre Højromantikkens musikalske Aandsindstilling.

Til at begynde med virkede den baade kunstnerisk og menneskeligt stærke Indflydelse fra Carl Nielsen næsten for overvældende – den avlede en til Tider ligefrem slavisk Afhængighedsfølelse. Der skulde mere Afstand til, for helt at frugtbargøre den. Det var den lidt tunge *Høffding,* den tænksomme, gerne lidt tørt ironiserende *Bentzon,* to evnerige Musikere, der førte an i 1920'ernes danske Musik sammen med den mere autodidaktisk opdragne, noget stejle *Ebbe Hamerik* og det nyopdukkede, frodige Talent *Knudåge Riisager,* fuld af Lune og sprælsk, til Tider helt barokt Humør, uddannet først hos Peder Gram og senere i Paris hos Alb. Roussel. Med Koncert-Ouverturen „Erasmus Montanus" gjorde han i 1920 sin særdeles fornøjelige og løfterige Entré i det danske Musikliv. Ser man tilbage paa denne Periode, Efterkrigstiden med dens Kriser, som jo idag er sørgeligt overgaaet af en for os mere bitter og alvorlig Krigstids Efterveer, staar den os i Grunden paa mange Maader mærkeligt fjern. Det var de nye Strømninger udefra, der slog ind over dansk Musikliv. Strømningerne fra Paul Hindemiths nøgterne, konstruktive Saglighed og fra Fritz Jöde og hans Folkemusikskolebevægelse, der med sin Aktiviseringstrang bl. a. resulterede i de mange Forsøg paa at skrive sagligt betonet, moderne Musik for Amatører, en Bevægelse, blandt hvis Resultater ude i Verden man kan nævne Kurt Weill's jazzbetonede Skoleopera „Der Jasager", og som herhjemme fandt Udtryk i Arbejder som Bentzons „Musikantiske Kontino for Solo-Violin og Violin-Kor" og Høffdings og den unge Sang-Adjunkt Karl Clausens Forsøg paa at skrive danske Skoleoperaer i den Weill'ske Aand. 20'erne er ogsaa Jazz-Rusens store Tid, den bliver det saxofonhulkende og janitscharlarmende Akkompagnement til Københavns voksende Storstadsdrømme, og den søgtes her som i Udlandet taget til Indtægt ogsaa for Kunstmusikken. Især staar Organist *Bernh. Christensen,* Tidens dan-

ske Celestin-Floridor-Skikkelse, som Foregangsmand paa dette Omraade. Klarest træder Bestræbelsen frem i hans for Skoleungdommen skrevne Jazz-Oratorier og i hans rebelske Balletmusik. Indflydelserne fra Bela Bártoks og Strawinskys eksperimentelle Radikalisme kommer ligeledes til at spille en betydningsfuld Rolle for denne urolige Tid, hvor Folkemusikskolebevægelsen florerer, og hvor man er lige ved at forspise sig paa „Retningslinier", paa ligesaa fanatisk tilbedte som forkætrede „ismer". Man bliver saa forbistret over-intellektuel, der kommer mange Gange noget underlig goldt udspekuleret over den stærkt konstruktive, kunstneriske Produktion paa Yderfløjen. Man er til Tider lige ved at gaa til i lutter tørt knasende Saglighed. Komponister som ogsaa Malere komponerer og maler mest for hinanden indbyrdes, laver Kunst for Fagfolk, mens Publikum maabende ser og hører til – eller lader være.

Hakon Børresen

Men ogsaa her mildnede Gud Luften for de klippede Faar – op mod og i Begyndelsen af 30'erne er de nye Impulser ligesom bedre fordøjede. Sikker i Grebet, frisk og oplagt møder Riisager i 1929 og 1930 op med de humoristiske Ouverturer „Klods Hans" og „Fastelavn", der indleder en lang Række Værker, som over den fortrinlige Trompetkoncert fører videre til Skyskraber-Sukces'en, Ballettrilogien „Slaraffen-

Louis Glass

Knudåge Riisager

land", „Tolv med Posten" og „Qarrtsiluni", en festbrusende Forestilling, der sikkert har glædet den altid saa teater- og balletinteresserede Kong Christian. Høffding og Bentzon skrev sig begge ligesom friere, og med *Herm. D. Koppel,* en af de helt unge, der stod Carl Nielsen nær, og *Vagn Holmboe* fik den mere radikalt indstillede Front to markante Talenter, som, paavirkede baade af Bártok og Strawinsky, navnlig afslørede en til Tider temmelig grelt virkende, men inciterende rytmisk Fantasi. Paa Operaens Omraade var Ebbe Hamerik, hvis dramatiske Debutarbejde, Sovjet-Operaen „Stepan" fra 1924, allerede gav betydelige Løfter, det mest bemærkelsesværdige Talent; ikke mindst med sin „Marie Grubbe" fra 1940 skabte han et Operaværk, der renlivet og ægte dansk i sin Folkeviseklang virkede saare smukt. En begavet Sangkomponist opstod iøvrigt i *Otto Mortensen.*

Havde 20'erne haft Saglighedskravet og Intellektualismen som Signatur, mange Gange drevet frem til det for uskønne, kom der i 30'erne et nyt Træk ind i Billedet. Man opdagede ligesom, maaske i nogen Grad takket være Radioen med dens mægtige, uensartede Lytterskare og lokkende Afsætningsmuligheder, at der var en Verden udenfor Verona, et Publikum udenfor „Kredsen". Man begyndte indenfor en vis Fløj blandt

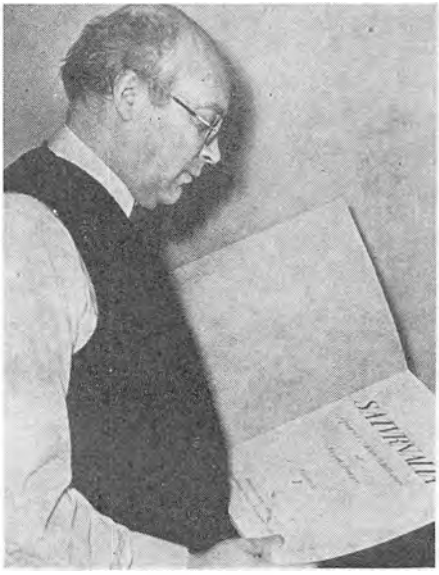

Jørgen Bentzon

Ludolf Nielsen

de unge at dyrke en mere letløbende og uproblematisk Skrivemaade, en „diverterende" Stil, som man med en lille Allusion til Mozarttidens Musik kaldte den. Man vilde løse op, aflægge de sammenbidte Miner og give sig en mere naturlig og almenfattelig Musiceren i Vold. Omslaget var heldbringende og fremkaldte to friske, i deres blonde Danskhed højt indtagende Talenter i *Sv. E. Tarp,* mest karakteristisk repræsenteret ved sin Klaverkoncert, og *Sv. S. Schultz,* hvis frodige Evner bl. a. kommer klart til deres Ret i hans „Sinfonia piccola". Noget „udenfor Rækkerne" staar den ganske unge, lovende *Niels Viggo Bentzon,* der endnu ret uafklaret i sin Stil bekender sig til en Art Ny-Romantik; ham kommer man sikkert til at høre nærmere fra i Fremtiden.

Mangt og meget er i det hele taget sket indenfor Musiklivet i Kong Christians lange Regeringstid. Operaen er gaaet sin Gang støt fremover, først under den myndige *Georg Høeberg,* sidenhen under den begavede *Joh. Hye-Knudsen* med hans friske Musikglæde og hans ældre Kollega, Italieneren *Egisto Tango,* der har gjort en betydelig Indsats baade indenfor det klassiske og moderne Repertoire, paa det sidste Omraade ikke mindst med Ungrusseren Schostakowitsch's „Katarina Ismailowa". I Københavns sommerlige Musikhave „Tivoli" har, efter den populære

Finn Høffding

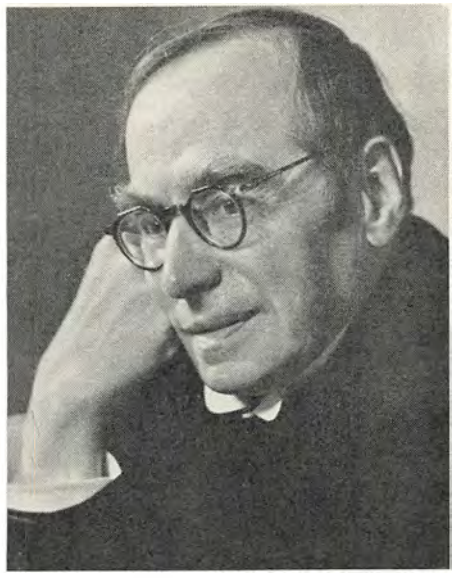

Adolf Riis-Magnussen

Fr. Schnedler-Petersens Afgang, *Sv. Chr. Felumb* og Aarhus-Dirigenten *Thomas Jensen* skabt friske Impulser. Med de stort anlagte, kommunale Fælledpark-Koncerter, der ledes af kgl. Kapelmester Hye-Knudsen, Studentersangforeningens mangeaarige, nylig fratraadte Dirigent, er der føjet et betydningsfuldt Led ind i Byens mere folkeligt prægede Musikliv. I Provinsen er nye, musikalske Kræfter sat i Bevægelse; rundt omkring er der med Aarhus i Spidsen opstaaet ivrigt arbejdende By-Orkestre, ligesom der i de seneste Aar er blevet udarbejdet omfattende Planer for Oprettelsen af fire store, velbesatte Landsdelsorkestre, Planer, hvis Realisering man maa haabe vil kunne lykkes. Gennem den ikke mindst paa afdøde Direktør Ravn-Jonsens Initiativ oprettede Koda-Organisation blev der skabt et nyt og gunstigere økonomisk Grundlag for de danske Komponister, hvis yngre Fløj især fandt virkningsfuld Støtte i det af den folkeelskede Sangkomponist og glimrende Organisator *Aksel Agerby* i en lang Aarrække ledede, senere af Komponisten, Organist *Flemming Weis* videreførte „Unge Tonekunstnerselskab". Indenfor Grammofon-Industrien er der, trods Tidens baade økonomiske og materielle Vanskeligheder, gjort en glædeligt stigende Indsats for den ældre som for den yngre danske Musik, ligesom Tonefilmen har skaffet

Vagn Holmboe

Svend Chr. Felumb

danske Komponister baade af den lettere og af den tungere Støbning nye Arbejdsfelter. Med Udgangspunkt i Universitetet, hvor den gamle Professor *Angul Hammerich* allerede i 1896 skaffede det musikhistoriske Studium en Lærestol, har dansk Musikvidenskab gjort store Fremskridt. Under Hammerichs Efterfølger, Professor *Erik Abrahamsen,* og hans yngre, nylig udnævnte Professorkollega, Haydn-Forskeren *Jens Peter Larsen,* er der tilvejebragt en studiemæssig Nyordning, som ved Siden af Magisterkonferensen tager Sigte paa Uddannelsen af Skolesanglærere med Musik som Bifag ved Embedseksamenen. Rent bortset fra denne musikkulturelle Nyvinding, der allerede har vist sin gunstige Virkning indenfor vore Dages mere effektivt-methodisk tilrettelagte Skole-Musikundervisning, er der gjort en betydelig rent videnskabelig Indsats, ikke mindst af den højt begavede *Knud Jeppesen,* nu musikvidenskabelig Professor ved Aarhus Universitet, hvis Palestrina-Studier gjorde dansk Musikvidenskab berømt i Udlandet. Ogsaa Teater- og Musikhistorikeren, Dr. phil. *Torben Krogh* har ydet en lang Række vægtige Bidrag til dansk Musikforskning. I det hele taget har Tiden været stærkt præget af den historiske Interesse. Den i sin Tid af Laub og Carl Nielsen ivrigt støttede Renaissance for ældre Tiders Musik og da navnlig for det 16. Aar-

hundredes polyfone Vokal-Musik og det 17. og 18. Aarhundredes Barokmusik omkring Vivaldi, Corelli, Heinrich Schütz, Purcell, Händel, Buxtehude og Bach er blevet yderligere udbygget. Som et fornemt og uhyre værdifuldt Udtryk for hele denne tidsprægende Tendens staar især det store Arbejde, der er blevet nedlagt af den fremragende Korleder, Magister *Mogens Wöldike,* først i hans „Palestrine-Kor" og sidenhen i hans med „Københavns Drenge- og Mandskor" gennemførte Kirkemusikaftener i Slotskirken.

Det, der dog først og fremmest har sat sit Stempel paa Christian X-Tidens danske Musikliv, er Radiofoniens Fremkomst og vældige Vækst fra Statsautoriseringen i 1925. Radioen, denne tidligere næppe drømte Musikdemokrat, skabte et enormt Røre, ført frem til en eklatant Sejr, som den blev, af den uforfærdede Kammersanger *Emil Holm,* en markant Personlighed med Idealisme og Jernvilje i Kroppen. Radiofonien opstod paa et for dansk Koncertliv kritisk Tidspunkt; de gamle Musikforeninger med deres specielt afgrænsede kunstneriske Formaal og ret beskedne Publikum havde ikke rigtig Evnen til at forny sig og faa Tag i den fremvoksende Ungdom, som ikke følte sig synderlig fristet af de noget støvede Foreningsbaase. Med det daarlige Besøg svigtede Økonomien og med den det kunstneriske Resultat. Nye Ledere, der formaaede at omforme de gamle, borgerlige Foreningstraditioner og give dem nyt, tidssvarende Liv, manglede ogsaa. Det hele virkede noget fortidigt. En Overgang søgte man økonomisk Støtte hos den rige, transmitterende Radio, men heller ikke det hjalp paa Grundskaden. En for en maatte Musikforeningerne efterhaanden give op og lukke, samtidigt med at den ærgerrige Kammersanger Holm indenfor Radiofoniens egne Rammer skabte en Række offentlige Koncerter til billige Billetpriser; det var de sidenhed saa berømmede, af „Opus-Haderne" kategorisk fordømte, „Torsdagskoncerter", som yderligere suppleredes med en programmæssigt modsvarende Serie „Folkekoncerter". Skridtet var naturligvis radikalt, vel ogsaa noget diskutabelt, men det gennemførtes med al Emil Holms stejle Energi og ukuelige Begejstring. Resultatet blev da ogsaa en straalende Række Koncerter af en Kvalitet, der, bortset fra det kgl. Kapels traditionsrige Symfonikoncerter, var hidtil uhørt her paa Bjærget. Det faste Punkt i denne storstilede Musikudfoldelse var Radio-

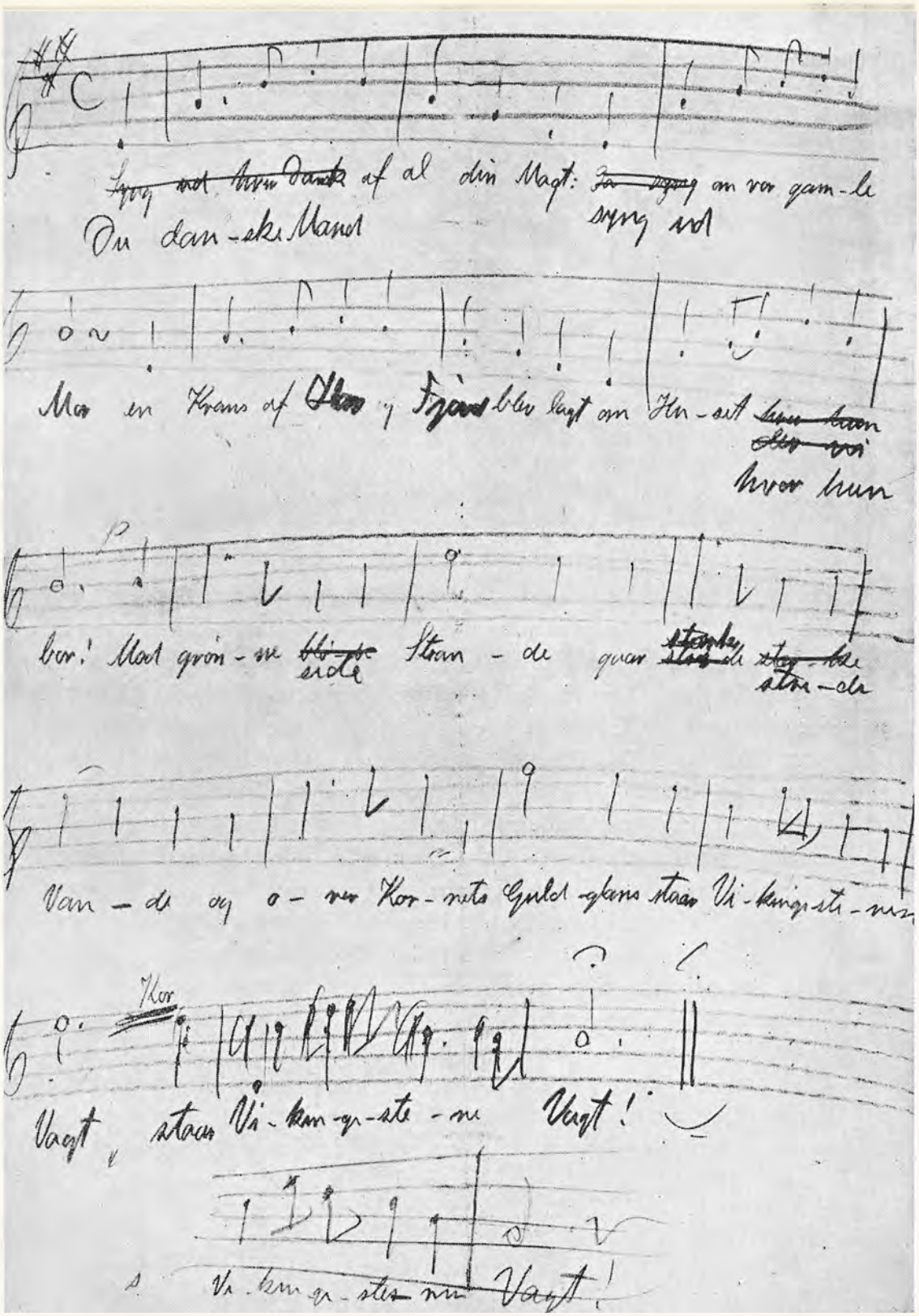

Dette Nodemanuskript er en enestaaende Sjældenhed, der kan faa enhver Samlers Tænder til at løbe i Vand. Det er nemlig det allerførste Udkast til „Du danske Mand", som Carl Nielsen en Dag, han var paa Vej hjem, med Blyant kradsede ned i en Sporvogn

Peder Gram

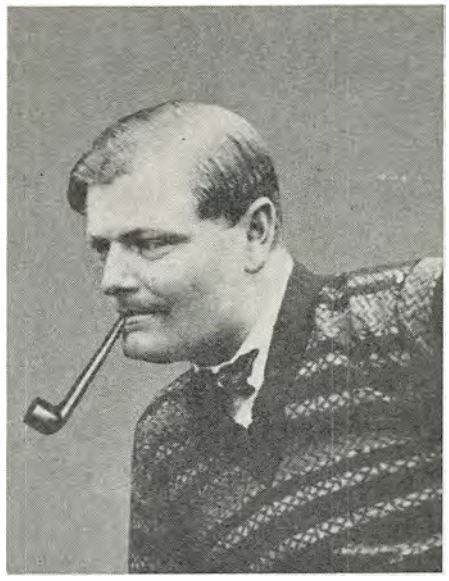

Poul Schierbeck

Orkestret, hvis daglige Ledelse laa i Hænderne paa *Launy Grøndahl* og *Emil Reesen,* der senere afløstes af *Erik Tuxen,* og Radio-Koret, to med Tiden gennemtrænede Elite-Ensembler, som det er Emil Holms uvisnelige Fortjeneste at have skabt. Naturligvis betød denne Radio-Udfoldelse, der ogsaa omfattede vidtgaaende musikalsk Folkeoplysningsarbejde, en Centralisering af Musiklivet. Det var ogsaa derfor, man en Tid fra mange Hold rasede saa stærkt mod den; men ogsaa her regulerede Udviklingen Forholdene. Radioen, hvis store Midler blev grundlæggende for det i 1935 indstiftede Kulturfond, som bl. a. fik afgørende Betydning for Stabiliseringen af det kgl. Teaters Drift, er i de senere Aar, der har set en ny Vækst indenfor det frie Musikliv, i stigende Grad blevet en virksom Støtte for det aktive musikalske Initiativ Landet over.

Mørk og truende staar ogsaa i det danske Musikliv de tunge, bedske Krigsaar, Besættelsen og Fremmedaaget med dets aandsfjendske nazistiske Voldsstyre. Onde Aar oprandt for det danske Musikliv, Aar med Utryghed, Forfølgelser, Proskriptionslister mod „anderledestænkende" danske Musikere og Komponister. Mange maatte flygte, og mange fristede en vanskelig og farefuld Tilværelse „under Jorden", deriblandt en af det danske Musiklivs prominenteste Personligheder Knudåge Riis-

ager. Koncertlivet fik ganske vist en Tid en hektisk, lidt kunstig Opblomstring – vigtigere var det dog, at Musikken lød rundt om i Hjemmene bag de mørklagte Vinduer, som en Ildner, en Trøster, et Lys i Mørket. Det skete i Kongefamilien, og det skete hos os alle. Heller ikke de danske Komponister undlod at skabe i det skjulte. Ondt skaber jo ikke altid kun ondt – bag Trykfladen med dens Saar og Skrammer samlede Kræfterne sig. Da Befrielsens Tid var inde, fik de tonende Liv. Værker som Knudåge Riisagers „En dansk Salme" eller hans Musik til Kaj Munks „Niels Ebbesen", Vagn Holmboes „Sinfonia sacra", Finn Høffdings symfoniske Ouverture „Det er ganske vist", Ebbe Hameriks Opera „Rejsekammeraten" eller Knud Jeppesens storslaaede „Et dansk Te Deum" har vist os, hvor store Resourcer dansk Tonekunst sad inde med. Ja, mer end det. Adskillige af de Værker, der er kommet frem efter Befrielsen, er frodigere, stærkere i Troen og Tonen og langt mere rodfæstede i en ægte dansk Musikfølelse end de Værker, den forrige, lidt fortørrede Efterkrigstid kunde opvise. De har manet et forjættende Haab om dansk Tonekunsts videre Trivsel frem. Og kunde den gamle Konge, hans musikalske Dronning og ældste Søn ønske sig en smukkere Udgang af en Mørketid?

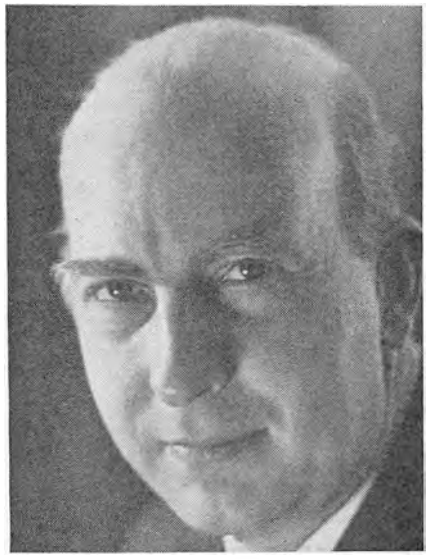

Erik Tuxen

Kai Aage Brüun.

INDHOLDSFORTEGNELSE

Side

Indledning 7
Fhv. Undervisningsminister J. Byskov

Forord 9
Statsminister Knud Kristensen

Christian den X.s Mænd 11
Professor Vilh. Andersen

Kongen og Hæren 21
Oberstløjtnant Thorkild Thaulow

Kong Christian i Besættelsesaarene 45
Oberstløjtnant Thorkild Thaulow

Statsradiofonien og Kongen 69
Magister Jens Rosenkjær

Hds. Majestæt Dronning Alexandrine 87
Formd. for Dansk Kvindesamfund, Fru Ingrid Larsen

Departementschefsstyret i Danmark 99
Departementschef i Undervisningsministeriet A. Barfod

Genforeningen 133
Fhv. Præsident Holger Andersen

Grundloven af 1915 149
Redaktør Chr. Torpe

Kvindevalgretten 163
Formd. for Dansk Kvindesamfund, Fru Ingrid Larsen

Folkeoplysning 179
Fhv. Minister Jørgen Jørgensen

Side

Den danske Folkehøjskole 1912–1947 187
Forstander Ernst Borup

Danske Kulturinstitutioner 201
Departementschef Fr. Graae

Dansk Litteratur 1912–1947 233
Magister Emil Frederiksen

Dansk Teater i de sidst 35 Aar 247
Redaktør Svend Erichsen

Kunsten i Danmark i Christian den X.s Tid 271
Museumsdirektør Otto Andrup

Pressen 307
Redaktør Henry Kaiser

Danske Museer i Christian den X.s Tid 339
Museumsdirektør Otto Andrup

Dansk Landbrug 1912–47 363
Redaktør Niels Jørgensen

Den internationale Handels skiftende Vilkaar i den sidste Menneskealder 387
Børssekretær Jens Vestberg

Dansk Skibsfart gennem de sidste 35 Aar 409
Direktør, cand. jur. Eilert Maegaard

Kong Christian og Flaaden 429
Orlogskaptajn Kay Jungersen

Industrien 445
Civilingeniør Niels Lichtenberg

Omkring det danske Musikliv 465
Magister Kaj Aage Bruun

Denne Bog — første Del af
„Christian den X.s Danmark" — er trykt i
Fyens Stiftsbogtrykkeri, Odense

*

Papiret er leveret af
Borregaard A/S, Sarpsborg, Norge

*

Klichéerne fremstillet af
Nationaltidendes Klichéanstalt,
København

Farveplancherne af
Skandinavisk Reproduktionsanstalt,
København